

SPANJE

en

DE SPANJAARDEN.

door

AZAMAT BATUK.

HAARLEM,

KRUSEMAN & TJEENK WILLINK.

1874.

6284

inverted p

n 502

H- 36540

R- 42636

ATV
45485

SPANJE
EN
DE SPANJAARDEN

DOOR
AZAMAT BATUK
(N. G. THIEBLIN).

Naar het Engelsch bewerkt door J^o. DE VRIES.

Met portret van DON CARLOS.

HAARLEM,
KRUSEMAN & TJEENK WILLINK.
1874.

29A92

DE RYKSTAD

CHITAN YAMASA

CHITAN YAMASA

CHITAN YAMASA

CHITAN YAMASA

Gedrukt bij Gebr. van Asperen van der Velde, te Haarlem.

VOORWOORD.

De schrijver, die dezen bundel losse schetsen uit zijne papieren heeft samengesteld en die zich op den titel AZAMAT BATUK noemt, doch tot onze geruststelling ook nog een gewonen menschelijken naam (N. G. THIEBLIN) draagt, heeft eenigen tijd als Correspondent of Reporter van het Amerikaansche blad *the New-York Herald* in Spanje doorgebracht. Hij heeft met de Carlisten gezworven door de Noordelijke provinciën en hunne avontuurlijke tochten meegemaakt over de schier onbegaanbare rotsen. Hij heeft de hoofden van de beide partijen, van de Carlisten en Republikeinen, van aangezicht tot aangezicht gezien en opgenomen, en geeft ons zijne indrukken weer.

Wat waarde aan zijn boek geeft is, dat hij tal van feiten, die wij zoo dikwijls niet begrijpen, begrijpelijk maakt. Komen zij zooals zij daar gebeuren tot ons, dan schijnen zij ons grillig en dwaas. THIEBLIN zet ze te midden der omgeving, waarin zij thuis behooren. Hij verklaart ze, hij brengt ze in verband met de *Cosas de Espana*, die eigenaardige Spaansche

toestanden, hebbelijkheden, gewoonten, karaktertrekken en aandoeningen, die wel degelijk scherp en juist moeten geteekend worden, om voor ons bevattelijk te zijn.

Zoo is zijn boek geworden meer dan een paar bladzijden uit den Carlistischen oorlog. 't Zijn een paar belangrijke bladzijden uit het Spaansche volksleven, dat door en in dien oorlog en de daarbij behorende staatkundige gebeurtenissen zoo eigenaardig uitkomt.

Terecht mocht de schrijver dan ook aan het hoofd van dit boek den titel plaatsen:

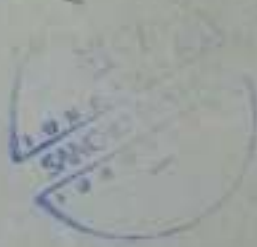
SPANJE EN DE SPANJAARDEN.

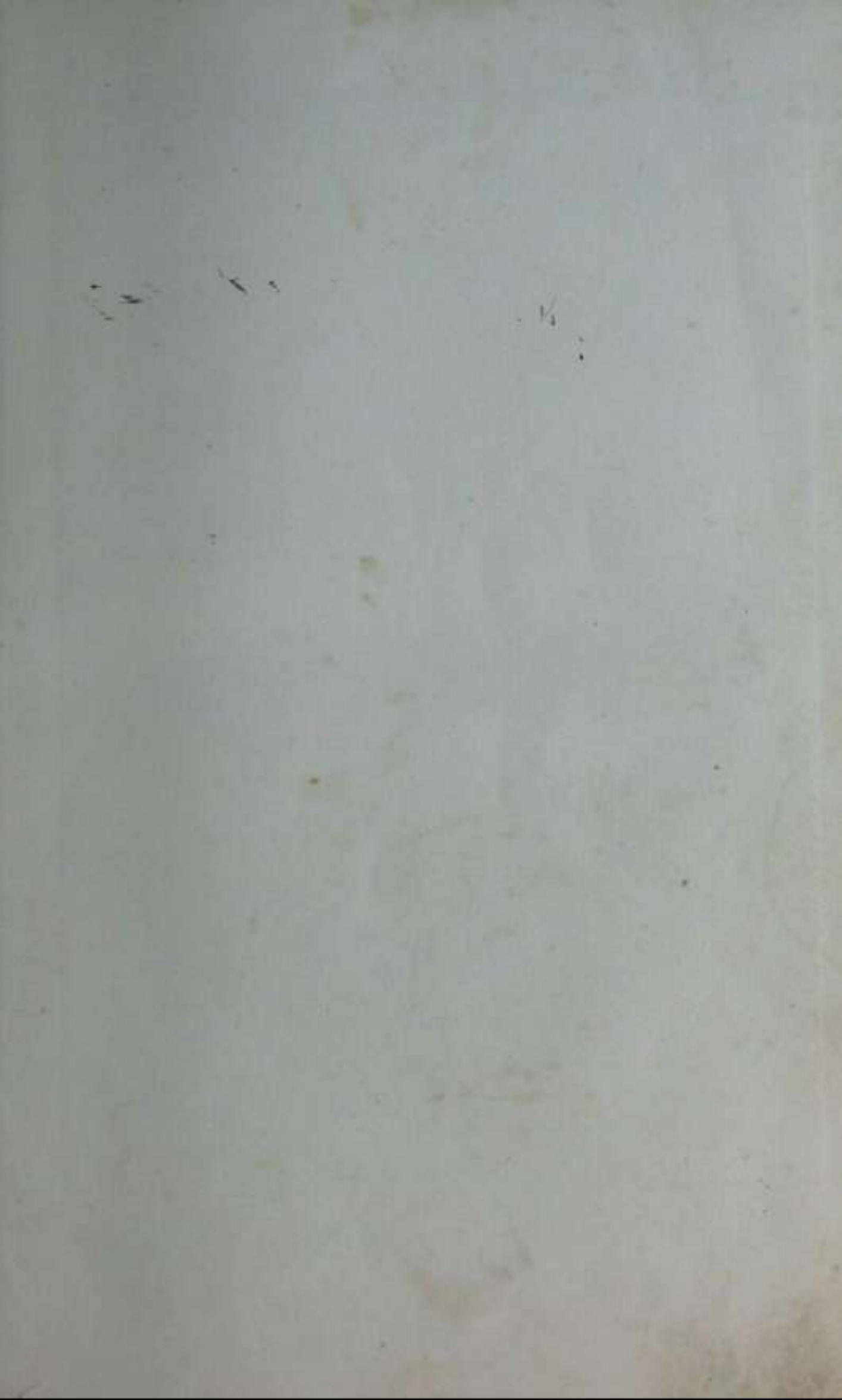
Mocht de lezer soms uit zijn verhaal opmaken, dat in dit tooverland niet enkel "Citronen" bloeien, toch zal hij zien dat er nevens distels en doornen ook nog vruchten genoeg gevonden worden van een gezond en krachtig volksleven.

Voorts wensch ik den lezer, onder het veilig geleide van AZAMAT BATUK, een goede reis!

Haarlem,
3 Juli 1874.

J^o. DE VRIES.

DON CARLOS.

HOOFDSTUK I.

BAYONNE EN BIARRITZ, WAAR MEN AL IN SPANJE IS.

Waarom zouden wij niet beginnen met een indrukwekkenden en knallenden volzin als deze: de donder rolde, de wind hilde, de regen plaste en dikke duisternis bedekte de aarde? Er was van het een en het ander, gedurende de maand Maart van het jaar 1873, in Engeland altijd een ruime voorraad voorhanden. Zoo dan kan dit begin er veilig door.

Stel u voor, dat ik op mijn kamer te Londen zit te huiveren bij de natte koude van het seizoen, zonder eenige vertroosting of verkwikking, dan het lezen en opstellen van eenige lange vertogen over het budget en eenige niet minder lange beschrijvingen van den roeiwedstrijd op de Theems en van 't bezoek van Hare Majesteit de Koningin aan het Victoria-Park. 't Was om wanhopig te worden, en ik was werkelijk ten einde raad, toen er, om in den straks aangeslagen toon voort te gaan, plotseling een lichtstraal uit de wolken schoot, ik wil zeggen, toen op ééns een mijner vrienden binnentrad om mij te vragen of ik al dan niet genegen was naar Spanje te vertrekken en zoo ja, of ik den volgende dag gereed

kon zijn. Nu was ik al eens in Spanje geweest en had ik dit land van harte lief gekregen, zoodat ik niet aarzelde en het voorstel met beide handen aangreep.

Binnen drie dagen was ik reeds te midden der weelderige natuur en onder den helderen hemel van het Zuiden. En jegens Engeland en Londen gevoelde ik mij, zooals wij ons jegens verre bloedverwanten plegen te gevoelen, met wie men gemakkelijk vrede houdt — op een afstand.

Is het noodig dat ik u mijn reis naar de Pyreneën beschrijf? De avond, waarop ik Londen verliet, was één van die lieve avonden, zooals elk ze kent. Het kanaal was in een staat van volslagen oproer en de wind viel zoo heftig op onze spoorrijtuigen aan, dat hij er één, met een vreeselijk geraas van zijn dak beroofde. Te Dover zouden drie stoombooten afvaren: de Belgische, die op Ostende vaart, wilde niet vertrekken voordat de morgen aanbrak. De Fransche mailboot dacht in 't geheel niet aan vertrekken en de kapitein van de Engelsche boot ried zijnen passagiers aan, zich van een glas punch te voorzien en er dan nog maar een te bestellen, daar ons geduld wel een weinig op de proef gesteld zou worden, wegens het lage tij. Doch het lage tij, hetzij uit medelijden, hetzij uit lust tot plagen, wies kort hierop tot de gewenschte hoogte; en spoedig waren allen, die niet louter voor hun genoegen reisden, aan boord. Den ganschen nacht bleven wij overgeleverd aan de ongenade van den storm. Wij werden in de grilligste houdingen en standen door elkaar geworpen en hadden rust noch duur. Maar — wij waren te Calais voordat de fransche kapitein had kunnen besluiten Dover te verlaten.

't Spreekt van zelf dat men Parijs niet voorbij stoomt. Wie zou daar niet even blijven toeven, al was 't alleen

maar, om de "fille de Madame Angot" te zien, waarvan toen ieder den mond vol had. Ook kan men niet nalaten eenigen tijd te Bordeaux te blijven om er met een vriend een flesch te drinken van dat echte druivennat, zooals het nimmer — nimmer in Londen aankomt. Eerst na deze genietingen is de reiziger in staat getroost en welgemoed de droeve, wanhopig sombere Landes te gemoet te ijlen. Moet gij ooit naar Bayonne, en hebt gij geen haast, kies dan nimmer dezen weg en zoek liever te Bordeaux een stoomboot op, want kwalijk zult gij in gansch Frankrijk een plekje vinden, dat een meer pijnlijken indruk op u maakt dan diezelfde Landes. Het Noorden van Frankrijk, Lille en de Belgische grensstreken zijn verre van schilderachtig; doch er is arbeid en beweging, terwijl uw oog ten zuiden van Bordeaux niets dan pijnbosschen en zandvlakten ontmoet, soms alleen met wat varens begroeid. Mijlen en mijlen ver ziet gij geen levend wezen hoegenaamd, dan hier en daar een enkele koe die in haar verlatenheid haar eentoonig schelletje luidt, of een zwijn, dat bij de nadering van den trein uit een greppel te voorschijn springt. Soms snelt gij dwars door een troep los loopende paarden, uit wier vuile huid en schuwen blik gij zoudt opmaken dat gij niet bezuiden de Fransche wijngaarden, maar in de steppen van Rusland waart. Menschelijke wezens ziet gij letterlijk nergens, tenzij aan de stations, en zoo niet de Pyreneën van verre blauwden, gij zoudt wanen dat gij de wereld uitstoomdet.

De frissche, lachende heuvelen, die Bordeaux omgeven, en de drukte en bewegelijkheid der stad zelve, maken dat de doodschheid der Landes u te krachtiger aangrijpt. Als gij Bayonne bereikt, vraagt gij met verbazing wat onze goede moeder Natuur toch wel bewogen mag

hebben het land tusschen de Gironde en de Adour zoo woest en onberbergzaam te laten.

Als gij Bayonne aan de rivierzijde nadert, ziet gij de stad op haar voordeeligst. De monding der rivier alleen reeds is voor een vreemdeling een gezicht van belang. Vooreerst kan men er niet altijd door — en dat is al iets. Zeer dikwijls moeten de schepen buiten blijven liggen en wachten op een gunstig tij. Al is de zee ook zoo effen als een spiegel, dan is er toch in den mond van de Adour een leven van belang, en is de zee onstuimig, dan spookt en kookt het er als in een ziedenden ketel. Iemand, die pas uit zee komt, zou nooit gelooven dat er een schip door kan. De schuimende golven dansen en springen met al den waanzin en al het leven van een duizendtal woedende tooverkollen. Als een van die golven het arme schip aangrijpt wordt het plotseling met zulk een geweld op en neder gestooten, dat het niemand mogelijk is op zijn plaats te blijven staan en alles — alles overhoop gegooid wordt. Iedere nieuwe golf, die van achter aanrukt, dreigt roer en raderkast en alles te zullen wegspoelen. Maar het schip duikt zonder letsel uit de golven op en glijdt binnen drie of vier minuten over het effen watervlak der rivier kalm en rustig verder. Doch men moet het treffen, op de aanplakbiljetten vóór het tolhuis moet te lezen staan: "*Passage de la barre praticable.*" Staat dat er niet, maar wordt de overtocht voor *difficile* verklaard, dan is er niemand, die 't in het hoofd krijgt, zich er aan te wagen. Zoo ziet men Engelsche en Spaansche matrozen soms een week lang in Bayonne rondslenteren, zonder dat zij de golf kunnen uitstevenen.

Laatst, toen tal van reizigers uit Madrid kwam opzetten en de Noorder-spoorweg opgebroken was, schoot er niets

anders over dan naar Santander of Bilboa te trekken en vandaar per stoomboot naar Bayonne te gaan. Hoe menige senora viel toen in flauwte of gilde 't uit van schrik, toen zij het gevaarlijke punt naderde. Maar de Adour stelde haar spoedig weer gerust. De rivier is dan ook recht schilderachtig met haar rijkdom van bosschen en gewassen zoowel op den eenen als den anderen oever.

Als ik zeg dat men te Bayonne en te Biarritz al in Spanje is, overdrijf ik niet. Hier het eerst ziet gij de Spaansche *mantillas* in de kerken, hier het eerst leest gij het Fransch en Spaansch nevens elkander op aanplakborden en wegwijzers, hier reeds hoort gij het Castiljaansch met groote zuiverheid spreken. In den zomer ontmoet gij er zeker meer Spaansche dan Fransche gelaatstrekken en wordt gij in de *Allées Marines*, Bayonnes' schoone *promenade*, niet weinig verrast bij het zien van de Spaansche trekossen, die naar de mode van hun land met een soort van linnen jurk bekleed zijn en keurige roode netten over den kop dragen. Als zij de vochtige oogleden opslaan, kijken zij u uitvorschend aan, of gij ook soms een landgenoot van hen zijt; doch de drijver roept hen spoedig tot hun plicht en brengt hen door middel van zijn puntigen stok en zijn eigenaardig gevloek spoedig tot het levendig besef, dat zij een landgenoot zoo niet vóór- dan toch achter zich hebben. Op de markt en in de hoofdstraat ontmoet gij ook een aantal muilezels met de zwaar beladen *alforjas* (zakken), en de ezeldrijvers in hunne schilderachtige Spaansche kleeding bewijzen u overtuigend dat het vaderland van Don Quichote niet verre kan zijn. Het zwaarmoedige Raadhuis, het Theater, het Tol-

huis en een aantal andere gebouwen zijn van breede *arcades* voorzien, geheel in den Spaanschen stijl en één van de straten van Bayonne is geheel in dien trant gebouwd.

Over het geheel zou Bayonne er zoo kwaad niet uitzien, als er maar niet zulk een sombere, nog altijd onvoltooide Kathedraal stond, en de oude vestingwerken en vooral het oude kasteel en de citadel de stad niet zoo afschuwelijk leelijk maakten. Bayonne is een *place forte de première classe* en herbergt als zoodanig een geheele divisie vesting-artillerie, wat het leven ook al niet aangenameer maakt, behalve wanneer de verschillende muziekkorpsen zich in den namiddag op de *place d'armes* laten hooren, en zoowel de schoone gasten van Biarritz als de inbeemsche Baskische jonge dochters zich op en bij de markt komen verzamelen. De eerste komen er in alle mogelijke soorten van rijtuigen en wagentjes hare toiletten ten toon stellen, terwijl de laatste keurig net voortwandelen, om den lieden een blik te gunnen op haar gracelijke houding, haar netten gang en hare eenvoudige maar bekoorlijke hoofdtooisels.

Wat men hier van Engeland te zien krijgt heeft inderdaad iets zeer eerwaardigs, ja zelfs iets verhevens. Daar hebt gij b. v. allereerst dat ontzettend aantal oude en zwakke heeren en dames, die u onwillekeurig doen denken aan even zoovele levens, besteed tot nut der maatschappij en nog eens aan even zoovele groote fortuinen, gewonnen door noeste vlijt en onvermoeiden arbeid en wat gij meer wilt van dien aard. Vervolgens is er een Engelsche begraafplaats, waar de officieren en manschappen liggen, die in 1814 vóór de muren van Bayonne gesneuveld zijn. Ook heeft men in de nabijheid het grens-

plaatsje Hendaye, dat min of meer met Groot-Brittannië in betrekking heeft gestaan door den sterken brandewijn, dien het opleverde, en tegenover Hendaye op den linkeroever van de Bidassoa ligt het oude Spaansche stedeke Fuentarabia, in welks nabijheid de Hertog van Wellington den ondiepen stroom overstak en Maarschalk Soult verraste. In één woord, overal vindt gij iets, dat u aan oud Engeland herinnert, ja door het gansche *Département des Basses Pyrénées* vindt gij Engelsche families verspreid, die zich daar schijnen gevestigd te hebben en van welke sommigen, vooral te Biarritz, ook nog iets anders uitvoeren, dan aangenaam en goedkoop de heerlijkste luchtstreek der wereld te bewonen. Want sommigen verhuren hunne huizen gedurende de drie zomermaanden voor denzelfden prijs, waarvoor zij zelve het een geheel jaar hebben ingehuurd en trekken in dien tusschentijd naar kleinere plaatsen als Ascain, Béhobie of Cambo, waar zij 's zomers eens zoo goedkoop kunnen leven als te Biarritz, terwijl zij er de schoonste wandelingen, het uitmuntendste vischwater, ja zelfs nu en dan een goede jacht hebben — voor niets.

Bayonne is altijd een geliefd centrum van de Carlisten geweest, en in de laatste jaren was het dit meer dan ooit te voren. Onder het bestuur van Thiers is al het mogelijke aangewend, om de Carlistische samenzweringen zoo niet te fnuiken, dan toch te belemmeren. De *Gendarmerie* kreeg versterking uit Versailles. De troepen vatten post aan de grenzen, en op Bayonne zelf was het waakzaam oog der politie voortdurend gericht. Spanjaarden, die niet konden bewijzen dat zij tot de partij van Isabella of Al-

phonso behoorden, werden zonder onderscheid van leeftijd of sekse, kort en goed, bij tientallen aangehouden en achter slot gezet. Dit alles deed echter aan de zaak der Carlisten weinig afbreuk, want in de Basses Pyrénées zijn 't niet de Spanjaarden, maar de Fransche landeigenaars, die als oprechte legitimisten de Carlistische belangen voorstaan. Zij worden daarbij trouw geholpen door het gros der bevolking, dat uit den opstand goede winsten maakt, wapens smokkelt, paarden en allerlei ander oorlogstuig levert, en voor hetwelk de toeloop van zoovele partijgangers op zich zelf reeds groote voordeelen oplevert. Thiers was veel te voorzichtig om den Baskischen adel tegen zich in het harnas te jagen; maar deed in stilte al wat hij kon, om dit heulen met den opstand te beperken. Te vergeefs. Hij had het recht niet de rijke landeigenaars van het Zuiden te arresteeren of achter slot te zetten, en hunne huizen binnendringen om iets te zoeken durfde hij niet. Het gevolg hiervan was dat alle vreemdelingen zeer veel overlast leden, zoo van de gendarmes als van de politie, zoowel op straat als in de hôtels, en de zaak der Carlisten er volstrekt niet minder voorspoedig bij voer. Zelfs de meest verdachte Spanjaarden slaagden er in, een soort van Comité te vormen, dat onder den naam van "*La real Junta Auxiliar de la Frontera*" reispassen afgaf, contracten sloot en in een van de voornaamste straten van Bayonne zitting hield. Een ander Comité van Franschen hield hare werkzaamheden nog minder verborgen dan het Spaansche, en de Voorzitter, de Hr. J. D., misschien de rijkste en zeker de beminlijkste man van gansch Bayonne, was ieder tot steun en hulp, die een beetje aan het "Carlisme" wilde meedoen of het een weinig bestudeeren wilde. Het zonder-

lingste van het geval is, dat de Hr. J. D. (ik wil de politie niet op hem afzenden en verzwijg dus zijn naam) wat zijn staatkundige of kerkelijke richting betreft, evenmin Carlist is als de roodste republikein. Hij steekt den ganschen dag den draak met de opstandelingen en vloekt en raast tegen hen, vooral tegen de aanvoerders; maar hij is den ganschen dag voor hen bezig. Het is mij gebleken dat hij zich al die moeite getroostte, omdat ook zijne voorzaten zich met het Carlisme hadden beziggehouden en hij gaarne iets te doen heeft. Hij is Carlist op de zelfde wijze als men jager of ruiter kan zijn, zonder eenige voorliefde te hebben voor wild of paarden, of kunstverzamelaar zonder smaak of kunstkennis te bezitten, en ik heb reden te meenen dat er zich meer van die soort in het Carlistische kamp bevinden, zelfs onder de Spanjaarden zelven, en dan vooral onder het jongere geslacht.

Te Bayonne aangekomen werd ik al spoedig in kennis gebracht met de voornaamste leden der genoemde Comité's en zocht, zooals mijn zending meebracht, te weten te komen, hoe het toch den Carlisten gelukt was zich te organiseeren en hoe zij aan geld en wapens gekomen waren. Als antwoord hierop vernam ik dat er in Londen en Parijs een Comité gevestigd was geweest, maar dat het Londensche geen penning had overgezonden, terwijl het Parijsche niet meer dan twaalf duizend gulden verzameld had; waarmee men natuurlijk niet ver komen kon. Uit hetgeen ik later vernomen heb, maak ik op dat de Carlistische beweging van onze dagen is aangevangen met een kleine f50.000, die Don Carlos van zijn schoonvader zal ontvangen hebben. Had, bij den aanvang der onderneming, de adel en het volk van het Zuiden van

Frankrijk niet een handje geholpen, dan had hij geen kans gehad zoo ver te komen, als hij nu reeds gevorderd is. 't Zijn de Fransche legitimisten geweest, die hem als liefhebberij-ministers, als vriendelijke contractanten, als goede gastheeren ter zijde hebben gestaan. Een paar voorbeelden zullen den lezer leeren hoe dit in zijn werk ging.

Er zouden eens te Bordeaux 3000 uniformen verkocht worden. Zij hadden aan de Fransche *Mobiles* toebehoord en mochten een treurige herinnering aan den Duitsehen oorlog heeten. Op eens krijgt een heer in last ze allen aan te koopen; een paar grondeigenaars van Bayonne weten ze in hunne pakhuizen op te bergen, en na eenigen tijd worden eenige vertrouwde smokkelaars aangeworven, om de bezending over de grenzen te brengen. Weinige weken daarna droegen zes of zeven bataillons van het Carlistische leger, bij hunne Baskische mutsen of *Boyna's* volkomen dezelfde uniform als de arme *moblots*, die de Pruisen met zooveel gemak plachten te vangen en om te brengen. Een ander geval had te Bayonne zelf plaats. Het gemeentebestuur was aldaar in 't bezit van een ander relik van den jongsten oorlog, bestaande uit een tien of twaalf duizend patroontasschen en ongeveer een gelijk aantal koppels. Een van de leden van den raad, een man met Carlistische neigingen, opperde het denkbeeld aan deze zonderlinge, weinig productieve geldbelegging een einde te maken en deed het voorstel deze waren bij publieken verkoop te realiseeren; maar een ander lid van den raad, die meer tot de republikeinsche gevoelens overhelde, maakte de bedenking dat het voorstel van het geachte medelid licht ten goede kon komen aan de opstandelingen van een rijk, waarmee Frankrijk in de beste verstandhouding stond. Er volgde een vrij heftige woor-

denwisseling, doch die tot niets leidde. Toen wisten de Carlisten een leerkooper uit het ver afgelegen Bourgondië te bewegen den raad een bod te doen, en spoedig was de geheele partij verkocht, en wel tot den prijs van een franc voor een tasch en een koppel. 't Spreekt van zelf, dat zij Bourgondië nooit hebben bereikt, maar onmiddellijk naar Navarra, Guipuzcoa en Biscaye zijn gezonden, waar zij tot op dezen dag goede diensten hebben gedaan. Misschien worden de trouw en het vernuft van Don Carlos' bondgenooten nog beter geteekend door de wijze, waarop hem een paar kanonnen zijn overgezonden, die ik eerst in een klein kasteel van Biarritz heb zien liggen en later met volle kracht op het slagveld heb zien werken. Ik zal zelfs in den loop van mijn verhaal moeten vertellen hoe ik zelf eens genoopt ben geworden één van deze kanonnen over de grenzen te smokkelen. Voor het oogenblik kan ik volstaan met mede te deelen, dat eens op een dag twee bronzen vierponders, die te Nantes gegoten waren, bij de inspectie voor onbruikbaar verklaard en gedoemd werden tot metaal te worden versmolten. Doch ook dit was slechts een looze streek om de stukken aan de Fransche Regeering afhandig te maken. Zij waren dan ook spoedig ingepakt, en een Fransche pastoor gaf ze op het station van den spoorweg uit voor een paar marmeren beelden, het ééne van de Maagd Maria, het andere van zeker Heilige zijner Kerk, en liet ze als passagiersgoed naar een dorpje in de nabijheid van Bayonne vervoeren. Hij zelf reisde niet alleen trouw met de gewichtige voorwerpen mee, maar liet niet na de spoorwegbeambten telkens te bidden dat zij de kostbare kunstwerken toch vooral voorzichtig zouden behandelen.

Op die wijze werden de eerste Carlistische troepen uit-

gerust. Eerst later, toen Don Carlos in het Noorden van Spanje vasten voet gekregen had, begon hij schatting te eischen en zoogenaamde leeningen te sluiten, maar in den aanvang had hij alles aan het Zuiden van Frankrijk te danken. Ondertusschen begonnen de Basses Pyrénées een recht Spaansch karakter te vertoonen, meer zelfs dan ooit te voren. Want niet alleen daagden de Spaansche partijgangers van alle kanten op en kwamen verschillende Spaansche gezinnen ook nu hunne jaarlijksche plezierreisjes in de Pyreneën maken, maar ieder die middelen genoeg had om de verontruste plaatsen te ontvluchten — en de rust werd in dit zwaar bezochte land overal verstoord — zocht zijn heil aan de Fransche kusten van de golf van Biscaye. 't Gevolg hiervan was dat alle plaatsen, tot de kleinste dorpen toe, wemelden van echte *Caballeros* en *Senoras* van allerlei soort: Carlisten, Alfonsisten, Isabellisten, Amadeïsten, Serranisten, Esparteristen, Carbreristen en allerlei andere “isten”, die allen druk gesticuleerden en allen te gelijk het woord voerden, de één slechts wat minder dwaas dan de ander; doch over het geheel knappe en aardige mannen, met nog knapper en nog aardiger vrouwen.

Bayonne, alleen bedacht op haar voordeel, trok ruimschoots partij van al deze richtingen, doch trok juist daarom partij voor geene van allen, ofschoon de Carlisten er de overhand hadden. Biarritz echter hield het met Alphonsus, en des zomers kondt gij er op de beroemde *Plage* al de oud-ministers zien rondwandelen, die gedurende de regeering van Isabella het onschuldige Spanje bestuurd of liever ontredderd hebben.

Biarritz, de voorname Keizerlijke badplaats, heeft niets van het eigenaardige, dat de Spaansche grenzen kenmerkt. Het stadje, of beter gezegd het dorpje, is gebouwd op een bij uitstek leelijke plek. Tuinen of schaduwrijke dreven zijn er niet te vinden. De menschen, die er wenschen te vertoeven, moeten meer van parasols dan van het lommer der boomen houden. De huizen, klein en ongeregeld gebouwd, zijn noch gezellig noch schilderachtig. En de enkele groote huizingen, die Napoleon er met zijne vrienden en raadgevers gebouwd heeft, maken de plaats waarlijk niet fraaier. Het grootste gebouw van dien aard, de Villa Eugénie, lijkt meer op een gesticht of een kazerne, dan op een villa. Gij vraagt u af, wat den Keizer der Franschen toch moge bewogen hebben juist dit plekje ter verfraaiing uit te kiezen. 't Is dicht bij Spanje; maar hij had weinig reden, met Spanje zoo bijzonder ingenomen te zijn. Ook kan men er overheerlijke zeebaden nemen; maar daarvan maakte hij weinig of geen gebruik. Als gij daar nederzit aan het strand en uw oog laat gaan over deze keizerlijke schepping, dan kunt gij niet nalaten met weemoed aan het gevallen Keizerrijk terug te denken. Wat al schatten besteed, om een zomerverblijf voor de Keizerin te bouwen "wanneer zij weduwe zal geworden zijn", ja, en geen voet in Frankrijk zetten zal. Wat al gekunstel, om arm in arm vriendschappelijke wandelingen met Bismarck te kunnen maken, die onder den vertederenden invloed van de blauwe zee en de blauwe bergen het lot van Europa moesten beslissen, terwijl er niets beslist werd dan de ondergang van den schepper van Biarritz en van het volk, dat die schepping betaald had.

Doch dit alles neemt niet weg dat Biarritz inderdaad een uitmuntende badplaats is. De twee badhuizen, die gij

er vindt, leveren alle mogelijke geriefelijkheden op, die gij in dergelijke inrichtingen verwachten kunt. Daarbij is het strand tegenover het Casino zoo goed als volmaakt, want de bodem van de zee is zoo effen als gepolijst marmer, en de golven laten niets te wenschen over. De kust is verrukkelijk schoon. Zelden ziet gij op één en dezelfde plek de golven der zee in zoo groote verscheidenheid van vormen en kleuren. Hier komen zij zacht en vleiend aanrollen, alsof zij het strand kusten en woorden van liefde fluisterden, daar springen zij wild en razend omhoog, als reusachtige witte spookgestalten, ginds stooten zij in al haar vaart op de rotsen en worden ijlings in zilverschuim teruggedreven, elders weder spreiden zij zich loom en langzaam uit, als een schitterend tapijt, witter dan sneeuw.

De Spaansche kust komt te Biarritz op haar voordeeligst uit; de scherpe lijnen der bergen zijn in het dommelend verschiet nauwelijks zichtbaar, en de oneindige afwisseling van licht en donker geeft aan het golvend landschap iets recht tooverachtigs. Ware Biarritz niet een nevenzaal geworden van dat groote Café-Restaurant dat Parijs genoemd wordt, dan ware het zeker een uitgezocht plekje voor liefhebbers van goede baden en schoone zeegezichten. Maar gij moet u dan ook bij de zee bepalen. Zoodra gij uw oog over het landschap laat gaan, bedroeft gij u over de jammerlijke eentonigheid en vervelendheid van den omtrek. De plaats zelve is onuitstaanbaar, en wat de omstreken betreft — moeielijk zult gij in dit overigens zoo schilderachtig hoekje van Frankrijk een trouwer evenbeeld vinden van de reeds bekende Landes.

De groote toevloed van voorname vreemdelingen en

recht fatsoenlijke Parijzenaars, die jaarlijks Biarritz binnenstroomen, heeft ook aan de bevolking een eigenaardig karakter geleend. Mensch en dier, vrouw en kind zien er gansch anders uit, dan overal elders in de Basses Pyrénées. De nationale Baskische kleederdracht is er zoo goed als verdwenen, en niet anders is het gegaan met de Baskische taal. De muilberdrijvers mogen er volbloed Spanjaarden zijn, toch is 't, te midden der quasi-Arabieren, quasi-Turken en andere quasi's, die hier als in een masquerade rondloopen, alsof ook zij zich maar in een Baskisch costuum verkleed hebben. In plaats van het geheele jaar door te werken, is de bevolking van Biarritz slechts een maand of drie bezig, en wel met een ieder op allerlei wijzen zóó af te zetten, dat zij de overige negen maanden op haar gemak kan leven. Zoo lang het Keizerrijk duurde, vond men hier een wel niet altijd even eerwaardig, maar dan toch altijd fatsoenlijk gezelschap, daar de buitensporige prijzen, die men er vroeg, slechts door de eerste standen der maatschappij betaald konden worden; maar tegenwoordig is ook nog dit voordeel verloren gegaan, en het Casino, waar thans het gansche jaar door *baccarat* wordt gespeeld, zal het stadje spoedig veranderd hebben in één van de slechtste plaatsen, die van dat slag in Europa gevonden worden. Het is dit jaar nog een weinig in zijn fatsoen gehouden door den grooten stroom der Alfonsisten, die vrij rijk en voornaam zijn en zeer deftige manieren hebben — in het openbaar ten minste. Maar als de *Cosas de Espana* eens zullen geschikt zijn, zullen menschen, die prijs stellen op een fatsoenlijke omgeving, wel doen andere badplaatsen op te zoeken.

St. Jean de Luz heeft het voorkomen van een klein aardig plaatsje, dat in zijn opkomst is en een goede kans van slagen heeft, wanneer de in aanbouw zijnde havendam voltooid, de woelige zee op de een of andere wijze getemd en het strand hier en daar wat verbeterd zal zijn. Zooals het zich thans voordoet, is het een rustig klein zeestadje, waar men goedkoop leven, redelijk baden en weinig genieten kan. Intusschen, de Engelschen, die er een korter of langer verblijf houden, hebben er een kapel en eene kleine bibliotheek weten te stichten. Ieder Engelschman, die er aankomt, wordt uitgenoodigd deze laatste vrij te gebruiken; op deze voorwaarde echter, dat hij bij zijn vertrek aan de inrichting al die boeken vermaken zal, die hij dan zal kunnen missen, of die hij te veel in zijne koffers zal hebben. Op die recht huiselijke manier is binnen enkele jaren een boekerij van een paar duizend deelen te zamen gebracht, onder het toezicht van een geestelijke, die er natuurlijk wel voor zorgt dat de zedelijke strekking der boeken niets te wenschen overlaat. Misschien kan van het wetenschappelijk gehalte niet hetzelfde gezegd worden.

Voor iemand, die zijn studie maakt van menschen en zeden, heeft St. Jean de Luz veel aantrekkelijks, want al zijn er in Frankrijk meer echt Baskische dorpen, geen enkel is zoo door en door Baskisch als St. Jean de Luz. Alles is hier nog als van ouds. Dit is 't geval met de onverdorven vroomheid, de deugd, de gevatheid, den tongval, ja zelfs met de blauwe baretten en witte *alpar-gatas* (hennepen sandalen) harer bewoners en het onuitstaanbaar geschreeuw harer straatventsters. Hoe verre zijt gij hier van het Noorden, waar gij steeds voor brandstof, provisie en huishuur moet zorgen! Brandstof heeft de be-

woner dezer streken bijna niet noodig, zijn voedsel waarmee hij volkomen tevreden is, kost hem weinig, en om zijn woning, die trouwens zoo slecht niet is, bekomert hij zich niet, daar hij zijn gansche leven buiten 'shuis, op straat, in het veld en op den weg doorbrengt. Zijne voorzaten, die altijd streden en zich nimmer lieten overwinnen, hebben hem een soort van adeldom nagelaten, die fierheid geeft aan houding en gebaren en maakt, dat hij zich in al zijn eenvoud geheel en al uw gelijke gevoelt.

In de meeste gevallen is 't hem volkomen 't zelfde welke taal hij moet spreken, Baskisch, Fransch of Spaansch; hij verstaat en spreekt ze allen even goed, ofschoon hij aan zijn eigen vrij onwelluidend dialect natuurlijk de voorkeur geeft. Reeds bij den eersten blik kunt gij uit zijn vrijen veerkrachtigen gang, zijn nette kleeding en zijn luide, forsehe stem opmaken, dat hij niet uit het een of ander onderaardsch verblijf is opgedoken. Zijn gebruid gelaat, dat zoo vrij onder de blauwe muts te voorschijn komt, getuigt dat hij zijn leven onder de vroolijke zonnestralen gesleten heeft, en de heldere en toch ietwat droomerige uitdrukking zijner oogen schijnt te spreken van bewondering voor de schoone zee en de heerlijke bergen, waarop zij hun leven lang hebben gestaard. 't Gaat niet aan, een man van dat slag verlegen te maken, want de majesteit der hem omringende natuur en het geweld des vijands hebben dat eenwen lang te vergeefs beproefd. Hij heeft warm bloed en stuift, als gij hem beleedigt, spoedig op, wie gij ook zijn moogt. Als hij echter zijn vaderland, aan den voet der bergen, verlaten en zich onder zijne noordelijke en zuidelijke bureu begeven heeft, gaat langzamerhand zijn karakter

verloren. In Béarn en in de Landes ontmoet gij bedelaars bij iedere schrede, terwijl gij ze in de eigenlijk Baskische streken te vergeefs zult zoeken. De vreemdeling moge St. Jean de Luz vervelend vinden, de Bask laat het zich niet ontweldigen. De zee, die groote overweldigster, heeft genoeg gepoogd hem het stadje te ontnemen en heeft het eens zelfs opgeslokt; maar zij zou het oude Luz niet hebben; de Basken hielden de geweldige tegen en zijn nu bezig hun oude hoofdstad tot haar vorigen bloei terug te brengen.

De Bask is een goed vriend van de Heidens, die hij zoo lang ten koste van zijn veiligheid heeft geherbergd; want dat de bewoners van St. Jean-de-Luz in vroegere dagen van tooverij beschuldigd en in massa levend verbrand zijn, hebben zij zeer waarschijnlijk aan de Heidens te wijten gehad. Hij heeft zelfs die Heidens leeren werken, even hard als hij zelf; ten minste, zoo de mannen 't niet doen, dan doen de vrouwen het toch. Onder den naam van *Cascarottes* zijn zij allen in den vischhandel, en van zes uur in den morgen wordt de stad vervuld van de schelle, doordringende kreten van *Sardinas, Sardi-i-nas!* Vroeger, toen de spoorweg van Bayonne nog niet bestond, waren de ondernemendste *Cascarottes* gewoon reeds ten 5 ure in den morgen naar Bayonne te vertrekken, wat voor sommigen een afstand was van 13 mijlen. Ten twaalf ure teruggekeerd, vingeu zij ten 2 ure denzelfden tocht ten tweede male aan en waren tegen zonsondergang weer thuis. Blootvoets draafden zij — want zij loopen niet, maar gaan altijd op een sukkeldrafje — 50 mijlen per dag, en 's avonds, als haar vermoeiende dagtaak was afgelopen, waren zij op het strand van St. Jean de Luz aan den dans.

Die dans is mede iets recht eigenaardigs hier. De *Cascarottes* dansen bijna denzelfden *fandango* als de Basken; maar zij doen het zonder muziek en alleen begeleid door het gezang en handgeklap der toeschouwers. De echte Baskische *fandango* wordt vooral des Zondags gedanst op het plein, dat in ieder dorp vóór de *pelota* (Kaatsbaan), doch te St. Jean-de-Luz vlak tegenover het badhuis, in gereedheid gebracht is. Het orkest bestaat geregeld uit een gebrekkige viool en een ellendige trompet. Een paar ledige vaten met twee planken er op, een paar stoelen op de planken en een paar muzikanten op de stoelen — ziedaar wat voldoende is om den danslust levendig te houden. De muziek is in één woord afschuwelijk; maar uren lang kunnen de dansers en danseressen u boeien met hunne fraaie en smaakvolle wendingen en passen. Het voortdurend oorlogen heeft den zin voor lichaamsoefeningen hier bijzonder ontwikkeld, en de voortdurende lichaamsoefening geeft vlugheid, veerkracht en gracie. Ieder weet, hoe krijgshaftig en onbuigzaam van aard ten allen tijde deze onverbasterde nazaten der oude Iberiërs geweest zijn, van welke immers 't gerucht gaat, dat zij, belegerd en tot den uitersten graad van honger gedreven, hunne vrouwen en kinderen aten, ja, dat zij die deelen, welke zij niet terstond verslonden, inzoutten en bewaarden, om zich tot het laatste te kunnen verdedigen. De Romeinsche soldaten, die tegen hen uittogen, konden verzekerd zijn dat zij hunne haardsteden nimmer wederzagen, en de Mooren, die het gansche schiereiland veroverden, konden het nimmer verder brengen dan de grenzen der zoogenaamde Spaansche Basken, die in allen deele met hunne broeders aan deze zijde der

Pyreneën overeenkomen. Het eenige verschil tusschen de Fransche en Spaansche Basken is, dat de eersten een meer beschaafd voorkomen hebben en niet zoo ongetemd zijn als de Spaansche, wat misschien zijn verklaring kan vinden in de kunstbewerking, door Michelet bedoeld, wanneer hij de Franschen een natie noemt van barbaren, die door middel van de conscriptie beschaafd gemaakt zijn. De Spaansche Bask, die nooit een conscriptie gekend en steeds zoo hardnekkig gevochten heeft voor zijn heilig recht om nimmer tot vechten gedwongen te worden, verkeert zonder twijfel in een staat van betrekkelijke barbaarschheid, wanneer men hem met den landbouwer der Basses Pyrénées vergelijkt. En toch — al heeft de zoozeer tot zijn voordeel veranderde Bask al de dengden, die een burger in een geregelten staat hebben moet, al is hij rustig, werkzaam en beleidvol, al laat zijn godsdienstig en zedelijk karakter weinig te wenschen over — toch, wee hun die afhankelijk van hem zijn; hij zal hen den laatsten druppel bloed uitzuigen, en er is in gansch Frankrijk geen deerniswaardiger schouwspel te zien, dan wanneer de kleine Baskische kapitalist te doen krijgt met arbeiders uit een naburige en armere streek.

Toch zijn de Basken niet hardvochtig, ja zelfs een weinig dichterlijk van natuur. De Baskische letterkunde, die voor een deel in handschrift en voor een deel in mondelinge overleveringen bestaat, moet vrij rijk zijn en op haar manier zelfs zeer veel bekoorlijks hebben. Hier volgen eenige regels van een volksliedje. 't Kan den lezer toonen hoe het Baskisch in druk er uitziet.

Tehorrittona, nourat houa
Bi hegalez, airian?

Espagnalat jonaiteko,
Elhurra duk bortian
Algarreki Juanengutuk
Elhurra hourtzen denian.¹

Schoon buren maar al te vaak in onmin leven, weten de Basken even goed vrede te bewaren met de Spaansche grensbewoners, als de Nederlanders met de Belgen. Dit komt vooral hierdoor, dat het geen Franschen en Spanjaarden zijn, die elkaar in de Pyreneën ontmoeten, maar Fransche en Spaansche Basken. Daar nu al de Spaansche Basken Carlisten zijn, maakten zij de Fransche Basken evenzeer tot Carlisten. In elk geval is de persoonlijke hulp, die de laatsten uit de grensdorpen ontvangen, even belangrijk als de medewerking, die zij in Bayonne mogen ondervinden. Ieder Carlist, die om de een of andere reden in Frankrijk wezen moet, is zeker, daar veilig en wel geborgen te worden, en de pastoor Sancta-Cruz heeft maanden achtereen, zoowel vóór zijn intrede in

¹ De schrijver heeft er een Fransche vertaling bijgevoegd, afkomstig van een auteur uit de Baskische provincie zelve. Hij heeft dit Fransch voor zijne landgenooten niet weder in het Engelsch overgebracht, waarschijnlijk omdat hij oordeelde dat deze het Fransch wel zouden verstaan, misschien ook, omdat hij vreesde zich in zijn onschuld nog verder aan het oorspronkelijke te zullen vergripen, dan de Fransche dichter blijkbaar reeds gedaan heeft. Hij heeft dezen dus aan het woord gelaten. Hem hierin wenschende na te volgen, geef ook ik de Fransche vertaling onvertaald weder.

Petit oiseau, blanche nacelle,
Qui fait en l'air voguer son aile,
D'Espagne gagnes tu les monts?
Dans les ports, que l'hiver assiège,
Laisse, crois moi, fondre la neige:
Ensemble nous les passerons.

Spanje als na zijn vlucht, te St. Jean-de-Luz verblijf gehouden, en hoewel de politie en de gendarmes dag en nacht op de been waren om hem te zoeken, hebben zij hem nooit kunnen vinden.

Evenals alle plaatsen aan de golf van Biscaye was ook St. Jean-de-Luz dit jaar vol Spanjaarden; doch de Carlisten, die daar den boventoon voerden, waren toch niet van dat echte royalistische soort, dat de roem van Bayonne uitmaakte. Zij behoorden hier tot de partij van Cabrera en brachten in het stille stadje heel wat leven. Doch de Carlisten, die den veldtocht in Spanje meemaken, slaan niet veel acht op hetgeen de in Frankrijk wonende Carlisten uitvoeren, en noemen hun rustige en veilige manier van werken met den naam van *rascar la barriga*, wat zooveel zeggen wil als met de handen over den buik zitten, als 't mij geoorloofd is zulk een onhebbelijke houding met ronde woorden te beschrijven. Toch zou met velen van die heeren nog wel wat te doen zijn geweest, wanneer Don Carlos zijn partij beter had weten te leiden en zijne partijgangers beter had weten te gebruiken. Sinds Mac-Mahon aan het bewind is gekomen, hadden zij allen met lust aan het werk kunnen gaan, want van dien tijd af heeft niemand hun eenigen overlast aangedaan en is de invoer van wapenen en andere kriegsbehoeften zeer gemakkelijk gemaakt door de uitvaardiging van een nieuw decreet, waarbij een der tol-liniën zoo goed als opgeheven is.

Er bestaan in het Zuiden van Frankrijk twee tol-liniën; de eerste loopt door Bayonne langs den Zuider-Spoorweg, de tweede langs de eigenlijke grenzen. Bij een besluit door Thiers in de maand Maart uitgevaardigd, werd de doorvoer van wapens enz. over de eerste dezer liniën verboden,

zoodat alles, wat de Carlisten naar Spanje wenschten te vervoeren, te Bayonne en over den geheelen weg van Bayonne naar de grenzen kon worden aangehouden. Hierdoor liepen dergelijke voorwerpen grooten kans prijs verklaard te worden. Maar toen Mae-Mahon aan het bewind kwam, hebben de Legitimisten te Parijs gedaan weten te krijgen dat dit besluit vernietigd werd, zoodat wapenen en kleederen en alles, wat men in Spanje noodig heeft, thans veilig tot aan de grenzen kan komen, zonder dat er iemand is die het tegenhoudt. Daar nu niets gemakkelijker valt, dan deze zaken des nachts langs bergpassen en boschwegen binnen te smokkelen, kan ieder, die den Spaanschen Pretendent hulp verschaffen wil, nuttigen en voordeeligen arbeid vinden. Maar natuurlijk past het den grooten Heeren te Bayonne en St. Jean-de-Luz niet, op die lage wijze de goede zaak te dienen. Zij willen allen generaal zijn. Dit nu past Don Carlos niet, die, al generaals genoeg heeft, ja meer, dan hij houden en van een commando, of ook maar van een paard, voorzien kan.

En zoo komt het dat honderde welbekende Spaansche Legitimisten van den morgen tot den avond op de *Promenade* van St. Jean-de-Luz rondslechteren om "uit de zuiverste bronnen" de meest troebele nieuwtijdingen te putten en al die flauwe praatjes te houden, die aan vrijwillige politieke ballingen zoo eigen zijn.

Maar ik begin te bedenken dat ik wat sneller de bergen moet opzoeken. De eerste heuvel der Pyreneën, la Rhune, ontmoeten wij hier reeds. Het is de eenige, waaraan de Parijsche touristen zich wagen, wanneer zij niet terug willen keeren, zonder ten minste een enkelen blik op Spanje te hebben geslagen. Maar wij moeten verder gaan dan zij, en ofschoon in Spanje de dingen *se empiezan tarde*

y se acaban nunca (laat beginnen en nimmer afgedaan worden), mogen wij ons in dit bedrijvig oord daar niet naar richten. Zoo willen wij dan Biarritz, Bayonne en de Baskische landstreek vaarwelzeggen, om ons dadelijk te begeven naar het zwaar geteisterde, maar altijd bekoorlijke land *tras los montes*.

HOOFDSTUK II.

EEN EERSTE BEZOEK AAN HET CARLISTISCHE KAMP.

Ik heb, tegelijk met andere dagblad-correspondenten, gedurende den Fransch-Duitschen oorlog, te treurige ondervindingen opgedaan, dan dat ik 't nog eens zou gewaagd hebben, eenvoudig als liefhebber of toeschouwer zulk een expeditie mee te maken. De ongelukkige journalisten, die, zooals ik, het Fransche leger volgden, stonden gedurig aan allerlei beleedigingen bloot en niet het minst aan het gevaar, van door één der strijdende partijen als spion te worden doodgeschoten. Ik had mij dus dezen keer voorzien van alle papieren, die ik noodig had om veilig onder de fiere strijders, hetzij Republikeinen of Carlisten, rond te gaan. Ik stelde mij niet tevreden met enkele brieven van aanbeveling, die ik van het Carlistische Comité te Londen had, maar begaf mij te Parijs naar den graaf van Algara, markies van Vergara, den Carlistischen zaakgelastigde daar ter stede. Gelijk zoo velen, die na den zevenjarigen Carlistischen oorlog genoodzaakt werden Spanje te verlaten, moest ook de graaf van Algara zich in den handel begeven, ten einde

in zijn onderhoud te voorzien. Hij heeft dan ook zijne zaken in de Rue Lafayette, en is daar bekend onder een zeer gewonen alledaagschen naam; maar in de Rue Blanche is hij Monsieur le Comte, en een zeer aangenaam "comte" bovendien. Toen ik hem de reden van mijn komst had geopenbaard, was hij terstond bereid mij alle aanbevelingsbrieven te geven, die ik noodig had, maar begon hij ook tevens mij te onthalen op zijne eigenaardige beschouwingen van de Spaansche aangelegenheden, met het kennelijke doel mij een weinig voor te bereiden tot het werk, waartoe ik geroepen zou worden.

Vooreerst moest ik wel in het oog houden dat het Parijsche en het Londensche Comité twee afgescheidene lichamen waren: het laatste bemoeide zich met het leveren van wapenen en het verzamelen van geld, terwijl dat van Parijs zich meer inliet met de politieke zaken. "Intusschen," voegde hij er bij, "wij zien de geldelijke zaken daarom niet over het hoofd", en hij liet mij een lijst zien, welke juist onlangs was aangeboden en waarop in één dag, zoowel door Fransche als Spaansche royalisten, voor een som van 22.000 frs. geteekend was. In Londen werd veel meer geteekend, verzekerde de graaf; maar de Carlisten hadden zich om het geld nooit bijzonder veel bekommerd.

"Geld", zoo redeneerde hij, "is bij ons veel minder hoofdzaak dan men over het algemeen wel denkt. Het gaat met ons, zooals met alle menschen. Rijkdom moet niet worden afgemeten naar het inkomen, maar naar de uitgaven. Met 6000 frs. kan men rijk, met 600.000 frs. kan men arm zijn. Dat hangt maar van de manier van leven af. Toen ik den oorlog met onzen Koning medemaakte — 't is nu al lang geleden — had ik bij mijn rantsoen

van brood en spek een traktement van ongeveer 60 frs. in de drie maanden, en zelfs dit bleef geregeld eenige maanden achterstallig. Ik was toen majoor. Sinds dien tijd nu hebben wij de zaak nimmer opgegeven, hoe vaak zij ook als hopeloos is voorgesteld. 't Is waar, met de geldelijke zaken staat het slecht, maar onze soldaten zoeken dikwijls geen ander loon dan de zelfvoldoening, dat zij een goede en heilige zaak voorstaan. Velen komen zich van top tot teen gewapend aanmelden. Voor een geweer hebben zij een horloge of eenige kleine kostbaarheden verkocht. Waarlijk, alles wat men u verhaalt van de afpersingen der Carlisten is leugen en laster. Wij houden ons met zulke dingen niet op. Hoe zouden onze troepen met zooveel geestdrift begroot en ondersteund zijn, wanneer zij zich zoo gedragen hadden, als de meesten dat meenen. De *Agence Havas* wordt betaald door de Republikeinen en was vroeger in handen van de overweldigers van den Spaanschen troon. Al die valsche berichten, waarop ik doelde, komen van den kant van dien veilen pleitbezorger. Maar dat zal nu anders worden. Nu het geheele Noorden in de macht van Koning Karel VII is, zal er spoedig een geregelde post- en telegraafverbinding met gansch Europa tot stand komen, en zal ieder in de gelegenheid gesteld worden juiste berichten te ontvangen, in plaats van de lasterlijke leugens, als zouden de vrouwen gefusilleerd en de mannen doodgeranseld worden."

Naar aanleiding hiervan vraagde ik hem of dan waarlijk het gansche Noorden van Spanje geacht mocht worden in de macht van de Carlisten te zijn.

"Stellig en zeker", luidde het antwoord, "wij hebben nu al acht provinciën in bezit, en het plan is, zoo spoe-

dig mogelijk de linie van de Ebro te bezetten. Op die wijze zullen onze zijvleugelen door de beide zeeën gedekt zijn en zal de Koning over de landen ten noorden der rivier een geregeld gouvernement kunnen instellen. Zijne Majesteit moet de grenzen juist zijn overgetrokken. Zijn staf en zijne ministers hebben zich reeds om hem geschaard, en zijn optreden te midden van het trouwe volk van Catalonië, Navarre en de Baskische provinciën zal gevolgen hebben, die gansch Europa verbazen zullen."

Ik werd al spoedig gewaar dat des Graven verzeeringen sterk rieken naar een *double extrait* van Fransch-Spaansche rhetorica en oppervlakkigheid, maar hij was blijkbaar zoozeer ter goeder trouw, dat ik den moed niet had het gesprek te staken. Ik zocht hem dus verder uit te hooren en vroeg hem naar de vermoedelijke sterkte der Carlistische troepen.

"In het Noorden hebben wij niet meer dan 20,000 man; maar er zijn minstens 10.000 hier en daar over Spanje verspreid, ja, zoodra de Koning zich komt vertoonen, zal dat aantal wel drie- of viermaal zoo groot blijken te zijn. 't Is waar, die manschappen zullen slechts met een lans of revolver gewapend zijn; maar onze banner en ons goed geloof zullen meer vermogen dan alle Remington geweren, waarover de Republiek te beschikken heeft. Gij moet ook niet vergeten dat het land ons van al het noodige zal voorzien, terwijl de Republiek de lieden betalen en door omkoopning winnen moet — en waarlijk, zooveel meer geld dan wij, hebben zij niet. De opbrengst der mijnen van Rio Tinto, die aan een Engelsche firma verkocht zijn, is nu reeds tot den laatsten penning weggesmolten, en onlangs is er op die van Porto Rico

een nieuwe leening van vijf millioen gesloten, doch die strekken ook niet langer dan vijf dagen."

Toen ik hem opmerkzaam maakte op een kleine onnauwkeurigheid in zijne opgaven, bracht hij het gesprek weder op zijn eigen gebied, namelijk dat der politiek. "Heeft een enkele natie, behalve Zwitserland, dat geen Mogendheid is, de Republiek erkend?" zoo riep hij uit. "Geloof niet dat de Europeesche Staten zoo gehandeld hebben zonder bedoeling. Zij hebben allen het hoogste belang bij de herstelling van het Koninkrijk en zullen zeker de eerste gelegenheid de beste waarnemen om dat te toonen. De legitimistische beweging is op het oogenblik in Frankrijk in vollen gang. Engeland, Duitschland en Italië vertrouwen meer en meer op de monarchie, nu de Internationale de gegoede en gezeten burgers van schrik en angst voor de Republiek vervuld heeft. Ja zelfs de revolutiekoning Victor Emanuel doet al zijn best zich onder de echte vertegenwoordigers van het koningschap te rangschikken. Gij ziet dus wel waar het heengaat, en gij behoeft geen oogenblik te twijfelen aan het goed geluk en de zegepraal der monarchie in Spanje. Daar toch is de massa der bevolking meer aan haar godsdienst en haar wettigen koning gehecht, dan in eenig ander land het geval is.

"America! ach! ja — 't spijt mij geducht voor America!" riep de Graaf uit. "Het heeft een groote fout begaan door de Republiek van Spanje te erkennen. De Amerikaansche regeering is niet goed ingelicht geworden aangaande den waren stand van zaken, en ik verbaas mij dat een land, hetwelk zulke groote zaken met Spanje doet en zooveel belang heeft bij zijn bloei, zulk een onberaden stap heeft kunnen doen. Zie eens in welk een

zonderlinge verhouding de Vereenigde Staten tot ons land zijn komen te staan. Zij zijn bevriend geweest met Christina, met Isabella, met Prim, met Serrano, met Amadeüs, en zijn nu de eenige vrienden, op wie Figueras en Castelar zich beroemen mogen — en al die veranderingen hebben in slechts weinig jaren plaats gehad. Zulk een houding kan toch door niemand worden goedgekeurd en kan onmogelijk strekken om de banden der vriendschap tusschen de beide landen nauwer toe te halen."

Vreezende dat deze voordracht over de staatkundige wedergeboorte der wereld den Graaf te veel vermoeien en mij te veel tijd kosten mocht, nam ik de vrijheid den vriendelijken redenaar met groote bescheidenheid te herinneren aan het doel van mijn komst en aan mijn voornemen, zoo spoedig mogelijk in Bayonne te zijn. Hij nam den wenk zeer vriendelijk op, plaatste zich aan een ouderwetsche, fraai gebeeldhouwde eikenhouten schrijftafel en voorzag mij binnen weinige minuten van verscheidene brieven aan allerlei "*Excelentisimos Senores*. Na des avonds 's Graven machtige bewijsvoering zoo goed mogelijk verteed te hebben bij het liedje van Madame Angot's dochter

Ce n'était pas la peine, assurément,
De changer de gouvernement,

floot ik met de locomotief de dwaze wereld uit en was op weg naar Bordeaux.

Nooit had ik bij mijn vertrek uit Londen gedacht dat ik op mijn reis zoo diep zou vallen van mij met smokkelen in te laten en in een geheimzinnig *Contrabandista* verkeerd te worden. Toch is dit het geval geweest. Ten

einde op een goeden voet te staan met de aanhangers van Karel VII, moest ik mij allereerst wenden tot generaal Elio en van hem het noodige vrijgeleide zien te krijgen. Doeh de Generaal was in het gebergte en ik moest, om hem te kunnen vinden, mij in betrekking stellen tot een der Carlistische vrienden te Bayonne. Eén dier vrienden, een zeer beschaafd man, ried mij af, den grooten weg te volgen, die goed bewaakt werd, en liever andere wegen te kiezen.

Er loopen van Frankrijk naar Spanje twee spoorwegen, de ééne over Bayonne, de andere over Perpignan. Tusschen deze beide lijnen nu loopen, over de gansche lengte van de Pyreneën, verschillende wegen met diligences, onderwetsche herbergen, kleine tolhuizen, domme *douaniers*, slimme *Contrabandistas* en al dat slag. Deze wegen zijn uitmuntend en als om uitgeschilderd te worden, en de paarden en muilezels zien er niet tegen op, acht of tien mijlen in een uur af te leggen, ofschoon de weg vrij steil op en neder gaat. Op deze wegen was 't, dat Thiers het waakzaam oog der politie gericht hield. Iedere kar, ieder rijtuig werd onderzocht, ieder ruiter, ieder handelaar moest voldoende rekenschap weten te geven van zijne voornemens en van de plaats zijner bestemming. Maar rechts en links van deze heirbanen loopen allerlei andere wegen, dwars door bosch en bergen, onde paden en wegen, die sedert onheugelijke jaren door herders en smokkelaars betreden worden en door hun aantal en hunne grillige wendingen alle nasporing en berekening tarten. Sommige van deze wegen zijn gemakkelijk genoeg; maar geen gendarme of *douanier*, hoe stout hij wezen moge, heeft er zich *ex officio* op gewaagd. Hij zou al zeer spoedig het spoor bijster raken en wis verloren

zijn, zoo niet de een of andere smokkelaar hem weer op den goeden weg bracht. Mocht hij echter het hart hebben eenige bedenking in te brengen tegen 's mans bedrijf, dan zou hij op staanden voet vermoord worden. Deze rotsachtige, eenzame paden nu waren voor het Carlisme de veilige toegangen tot Spanje.

Op den dag van mijn vertrek hield 's namiddags ten 5 ure een smaakvol rijtuig met twee paarden vóór mijn hôtél te Bayonne stil en kwam een der bedienden mij zeggen dat er iemand op mij stond te wachten. Wij waren overeengekomen dat ik geen bagage zou meenemen, dan een regenscherm, een reisdeken en een zakrevolver. Ik was er bijzonder op gesteld geweest deze voorwerpen bij mij te hebben, en ze zijn mij — volkomen nutteloos geweest. Ik liet mijn vriend niet lang wachten en vond hem in het rijtuig zitten, met iets op de voorbank, dat zeer veel op een doodkist geleek met een zwart kleed er over. Sommige voorbijgangers begonnen reeds hun aandacht er op te vestigen. "Als ik u niet had moeten afhalen" zeide hij, "was het beter geweest de hoofdstraat te mijden; misschien is men reeds bij mij aan huis geweest, om te vragen wie er overleden is." Op mijn vraag, wat er dan in de doodkist verborgen was, antwoordde hij met een hartelijken lach: "Eén van de kanonnen, die gij gisteren op het buitenverblijf van den Heer L. hebt gezien. Maak u maar niet ongerust. 't Zal best afloopen, en — ik heb u gezegd dat gij, om over de grenzen te komen, mijne voorschriften stipt te volgen hadt." Ik zeide natuurlijk dat ik volkomen gerust was; maar het is voor een ieder gemakkelijk te begrijpen dat de Fransche ambtenaren 't ons verschrikkelijk lastig konden maken en de Spaansche in staat waren ons voor den kop te schieten, zoo het geheim

ontdekt werd. Toen wij echter uit de stad en op den schoonen weg van Doncharinea waren, was ik alles vergeten, zoowel het gevaar als het doel van den tocht.

Maar het weder sloeg intusschen om. Tegen zes uren was de lucht met wolken bedekt en tegen acht uren viel er zulk een zware regen en zulk een dichte duisternis, dat wij beiden in slaap vielen. Op eens stond het rijtuig stil en een aantal lieden van zeer verdacht voorkomen vertoonde zich aan de beide zijden van het rijtuig. Ik stond juist op het punt, mijn reisgenoot te vragen of het mij vergund zou wezen, bij deze gelegenheid mij iets minder op mijn gemak te gevoelen, toen ik hem hoorde zeggen: "Aha! hier zijn onze mannen. Wees zoo goed uit te stijgen." 't Was mij nog een volkomen raadsel, waar wij eigenlijk waren, toen reeds de kist met het zwarte kleed uit het rijtuig werd genomen en, alsof het een bundel bamboestokken was, in een schijnbaar ondoordringbaar woud, ter zijde van den weg, werd weggedragen. 't Was in een oogwenk volbracht, en de zes mannen, die de zware kist bij de lichten van ons rijtuig wegdroegen, hadden al het voorkomen van reusachtige struikroovers uit den een of anderen sensatieroman.

"Zie zoo, nu zullen zij wel voor het overige zorgen, en hebben wij ons om niets meer te bekommeren," zei mijn vriend. "Nog een paar mijlen rijdens — en wij zullen het beste avondeten en den besten gids vinden, dien men wenschen kan. Het spijt mij alleen maar dat de avond zoo donker en onstuimig is, anders zoudt gij zeker genoeg hebben gehad in de onderneming."

Ongeveer een mijl aan deze zijde van de brug van Doncharinea, op de eigenlijke grens tusschen Frankrijk

en Spanje, waar iemand, die van majestueuze standen houdt, zich zeer goedkoop het genot kan verschaffen van het regeeringlooze Spanje onder den eenen en het ontlusterde Frankrijk onder den anderen voet te hebben, ligt een klein dorpje, Ainhoue genaamd, de laatste Fransche plaats aan den heirweg. De dorpsherberg aldaar behoort aan drie bij uitstek lange, bij uitstek donkere, bij uitstek sluwe gezusters. De oudste, een jonge dochter van 45 jaren ongeveer, is het hoofd van de zaak, en mocht ik ooit iemand ontmoeten, die een heldin zoekt voor een romantisch werk, dan zal ik hem naar de herberg van Maria Osacar zenden, om die merkwaardige vrouwengestalte naar het leven uit te teekenen. 't Fransch, Spaansch en Baskisch is zij niet alleen meester; maar zij spreekt deze talen met een zekere deftige gratie. Er is bovendien geen *patois* in de buurt, waarin zij zich niet even goed thuis gevoelt als een visch in het water. Toen ik haar mijn verwondering te kennen gaf over zooveel bedrevenheid, antwoordde zij kortweg dat dit zoo bij haar bedrijf behoorde. En wat dit bedrijf wel zijn mag, is niet, zooals in gewone gevallen, met een enkel woord te zeggen. Behalve herbergierster is deze jonge dame geldschietster, agent van Don Carlos zoowel als van de Fransche politie, commissie-handelaarster, hoofd eener smokkelaarsbende, en alle gendarmes, tolbeambten en plaatselijken ambtenaren, zoowel Franschen als Spaanschen, volkomen de baas. Toen wij haar herberg binnentraden, reikte zij mijn reisgenoot de hand op een wijze, die genoegzaam toonde dat zij oude en goede kennissen waren. Een paar veelbeteekenende blikken, een paar duistere Baskische volzinnen op gedempten toon gewisseld — en alles scheen in orde. Wij nuttigden een goed maal, dronken een flesch

voortreffelijken Bordeaux-wijn en werden ten tien ure plechtig verwittigd van het feit dat onze bedden gereed waren. Dit was echter slechts een krijgslist om de plaatselijke bezoekers der herberg te doen oprukken en de lichten te kunnen uitdoen. De gendarmes, zeide zij, waren in een slechte luim en bleven de herberg zeker bespieden, zoolang er licht brandde. Zoo moesten wij ons getroosten even te bed te gaan. Omstreeks middernacht klopte zij zacht aan de deur, met de mededeeling dat "alles" gereed was. Dit "alles" was een geheimzinnig en weinig aantrekkelijk manspersoon in een onbeschrijfelijke wollen deken en gewapend met een zwaren stok.

"Maakt, wat ik u bidden mag, geen gedruisch" vermaande de wakkere herbergierster. Zelfs uwe voetstappen moeten niet gehoord kunnen worden, anders beginnen al de honden van het dorp op een oorverdoovende wijze aan te slaan en zitten de gendarmes in een oogenblik u op de hielen. Steek ook uw paraplu niet op, Mijnheer, want het kletteren van den regen zou u kunnen verraden."

Zoo luidde de raad der ervaren vrouw, en dien raad getrouw opvolgend ontsnapten wij zoo gelukkig, als ooit een roover deed. Onze gids, die op zijne weeke sandalen vóór ons uitging, liet evenmin iets van zich hooren, als zijn schaduw zou gedaan hebben, en wij van onze zijde deden alles, wat wij vermochten, om hem hierin na te volgen; doch ademden eerst vrij, toen wij het dorp uit en van den grooten weg af waren.

't Zou vergeefsche moeite zijn, deze nachtwandeling te willen beschrijven. Wij waren binnen weinig tijd door nat en moesten zeven mijlen ver door bosschen en over bergen strompelen. Waarschijnlijk waren die bergen en bosschen bijzonder schilderachtig; maar het was stik-

donker en ik voelde niets dan regen en modder. Soms tijds stond onze gids stil, alsof hij naar iets luisterde; maar er was niets te hooren dan het kletteren van den regen op de bladeren en het ruischen der bergstroomen in de verte. Na een paar vervelende en vermoeiende uren waren wij aan de Spaansche grenzen en buiten het bereik der Fransche gendarmes. Nog een uur en wij stonden vóór den eersten Carlistischen schildwacht.

Hier hoorden wij natuurlijk het gewone "Halt! Wie zijt gij? — of ik schiet u neer!" en dergelijke door de duisternis meer of min gerechtvaardigde ontboezemingen. Doch alles werd tot genoegen van den schildwacht opgehelderd, en wij werden al spoedig geleid naar het oude en verlaten klooster van Urdax (het eerste dorp over de Spaansche grens), waar voorloopig een paar kamers in gereedheid waren gebracht voor Generaal Elio, den toenmaligen hoofdman der Carlistische troepen, doch in werkelijkheid niet minder dan "Minister van oorlog en Hoofd van den generalen staf van Z. M. Karel VII, Koning van Spanje."

't Was ongeveer vier uren in den morgen, en zooals zich denken laat was de oude Generaal in diepe rust. Maar een Carlistisch kolonel van denzelfde leeftijd als de Generaal, diens trouwe wapenbroeder in den Zevenjarigen Oorlog en thans zijn aide-de-camp, zeide dat hij in last had *El Excelentísimo Señor General* te wekken, zoo dikwijls er nieuwstijdingen of reizigers aankwamen, en ging ons hierop vóór met een smeerkaars, zonder iets dat naar een kandelaar zweemde, in de hand. Bij den Generaal binnenkomende, zagen wij op een reusachtig en ouderwetsch ledikant met verschoten gordijnen een oud man liggen, met een vollen grijzen baard en een gekleurden zijden

doek om het hoofd. Er was in het gansche vertrek niets, dat den rang of den stand verried, waartoe de slapende grijsaard behoorde. Men zou hem, zooals hij daar lag, voor een advocaat, dokter of koopman hebben aangezien, in elk geval voor iemand, die van zijn pensioen of zijne renten leefde en nooit voor een krijgsman in werkelijken dienst, den Overste van een hoop avontuurlijke vrij-scharen, den bijna met een rooverhoofdman gelijkgestelden partijganger der Carlisten. De oude heer gunde mij den vollen tijd, hem en zijn omgeving rustig op te nemen, want hij zette zijn bril op, stak een sigaar aan en liep een aantal brieven vluchtig door, zonder acht op mij te slaan. Nu en dan deed hij mijn reisgenoot een vraag, verzocht hem het een of ander te lezen, dat hij zelf niet onteijferen kon, en eerst nadat hij al de brieven had doorloopen vroegde hij hem, wie ik was en met welk doel ik gekomen was. Hierop werd ik aan hem voorgesteld en mocht ik mijne aanbevelingsbrieven overreiken en mijne plannen blootleggen.

"Zoo, zoo!" zeide hij met een welwillenden lach, "nu, wij zullen u al de narichten geven, die wij geven kunnen, en als ik maar een kwart eeuw jonger was, zou ik dadelijk opstaan en een praatje met u maken. Daarvoor ben ik nu te oud. Doch gij komt ook eigenlijk niet om een praatje, maar om het een en ander met eigen oogen op te nemen. Dan moet gij, terwijl uw vriend naar Bayonne terugkeert, hier van nacht maar blijven. Morgen zullen wij elkaar nader spreken. Doch gij moet beiden allereerst uwe kleeren droogen en een glas *aguardiente* (brandewijn) met warm water gebruiken, als het er is. Dat is zooveel als punch hier! En na al deze dingen gezegd en ons aan den tijdelijken Aide-de-camp aanbevolen te hebben,

wenschte de grijze Generaal ons allen drie *buenas noches*.

In de aangrenzende kamer hadden zich reeds eenige lieden verzameld; allereerst was daar een oud maar kloek priester met een smerige soutane en een klein zwart kapje; vervolgens 's priesters huishoudster, even smerig, maar ook even kloek als hij; eindelijk een paar Carlistische officieren. Het nieuws, dat er vreemdelingen waren aangekomen, had zich blijkbaar reeds onder de bewoners van het verlaten klooster verspreid, en zij waren allen opgestaan, om te hooren of er ook *noticias* waren. Chocolate, *aguardiente*, suiker, cigarettes en water stond op tafel, en in den ouderwetschen haard vlamde en knapte een lustig houtvuur. De ontvangst, die ik genoot, was recht huiselijk en vriendelijk. Er werden vele verontschuldigingen gemaakt, dat er geen schoone kousen voorhanden waren, maar men bracht twee paar nieuwe sandalen van hennep, zoodat wij ons van onze natte laarzen konden ontdoen, en de pastoor drong er zelfs op aan, dat wij onze voeten met zout en azijn zouden wrijven, wat een *cosa muy buena* was. Terwijl wij nu bezig waren met ons zelven te drogen, schoon te maken en op te knappen, werden wij overstelpt door een stortvloed van vragen, als: waar Z. M. *El Rey* nu wel was? Wat men in Europa wel zei? Of er in Frankrijk, Engeland en America al veel personen tot de Carlistische zijde overgingen? Of er wapens in aantocht waren? Of Hendrik V nu spoedig den troon bestijgen zou? enz. Wij deden al ons best onze gastvrije vrienden zoo veel mogelijk in te lichten, doch deden nog meer ons best ons te verzekeren, of er voor mijn reisgenoot eenig berijdbaar dier en voor mij een bed beschikbaar zou zijn. De oude huishoudster was de eerste die onze nooden ried, en, dank zij haar zorg, lag ik

na een groot uur op mijn hard, maar zindelijk bed, terwijl de oude en betrouwbare ezel van den welgedanen *Senor cura* mijn vriend naar de greuzen wegdroeg.

Mijn slaappleaats was in dezelfde kamer, waar wij den pastoor met zijn gezelschap hadden aangetroffen, en het bed zag er, toen wij binnentraden, niet zeer aantrekkelijk uit; doch daar ik, gedurende ons gesprek, de huishoudster de lakens en sloopen had zien veranderen, legde ik mij met volle gerustheid neder en sliep zoo heerlijk, alsof ik buiten bij een mijner vrienden logeerde. Den volgenden morgen — m. a. w. na een paar uren, want ik was even vóór vijven naar bed gegaan — werd ik gewekt door eenig gedruisch in de kamer en zag tot mijn verwondering den ouden Kolonel met grooten ijver bezig met aan een *muchacho*, een jong vrijwilliger, te leeren hoe hij mijn laarzen, zoo niet poetsen dan toch schoonmaken moest. Ik sprong dadelijk het bed uit en trachtte den Kolonel te beduiden, dat hij zich zooveel moeite niet geven moest; maar dit maakte de zaak blijkbaar niet beter, want hij nam den knaap de schuiers en de laarzen uit de handen en toog nu zelf met geweld aan het werk. Er volgde een ernstige worsteling tusschen ons om het bezit der laarzen; maar al mocht ik die eindelijk uit zijne handen krijgen, het baatte mij weinig, want binnen vijf minuten kwam hij met een bekken met water aan, en een poosje daarna met mijn jas, reisdeken en paraplu, alles goed droog en schoongemaakt, terwijl het spoedig bleek, dat het bed, waarop ik geslapen had, het zijne was. Hij zag mij blijkbaar voor een hooggeplaatst personage aan, en dit maakte dat hij zich met eenige overdrijving kweet van de plichten der gastvrijheid, die het eenvoudige landvolk van Spanje met zooveel trouw pleegt na te komen.

Dat onze Kolonel tot die eenvoudige lieden behoorde, behoeft niet meer gezegd worden. Hij was in het jaar 1833 als gewoon vrijwilliger bij de Carlisten in dienst getreden en had zijn rang van kolonel alleen aan zijn moed te danken. Na den oorlog trok hij naar zijn dorp terug, en nu was hij weder komen opdagen, om op nieuw aan den oorlog deel te nemen. Zijne bezigheden te huis waren wellicht van dien aard, dat hij laarzen poetsen een bijzonder eigenaardig en ter afwisseling zelfs een vrij amusant werk vond, want laarzen zijn in de Baskische provinciën zoo goed als onbekend — hennepen sandalen des te beter. Toch maakte deze laarzenpoetsende Kolonel in mijne oogen een zonderlinge vertooning. Intusschen hij had — ik heb hem later dikwijls ontmoet en hem goed leeren kennen — een diep gevoel van eigenwaarde, een grenzenloozen moed en een zeer groot en zeer on-spaansch plichtsbesef.

Nauwelijks was ik gereed of de Kolonel verscheen weder en kondigde mij aan dat *El Excelentísimo Señor General* mij verlangde te zien. Ik ging en vond den ouden Heer aan een tafel gezeten en bezig met het beantwoorden van brieven. Hij was in burgerkleeren, en iemand die toevallig binnengekomen was, zou hem met zijn eerwaardig uiterlijk en zijn vreedzamen bril voor een geneesheer hebben aangezien, die recepten schreef. Twee kleine koppen met zeer dikke chocolade, eenige stukjes geroosterd brood zonder boter en een paar glazen met water werden door den Aide-de-camp binnengebracht en de Generaal noodde mij ten ontbijt.

“t Doet mij genoegen,” zeide hij, “dat gij op zulk een geschikt oogenblik komt; ik ga op een inspectiereis uit en ben in de gelegenheid u een plaats aan te bieden in mijn

rijtuigje; zoo gij van het aanbod gebruik wilt maken zal 't mij aangenaam zijn. Wij zullen verscheidene dagen uitblijven, denklijk slecht eten en harde bedden hebben en zeker regen krijgen; maar daar zijt gij niet bang voor, niet waar? Anders waart gij hier nooit gekomen."

Ik nam de uitnoodiging gretig aan, en daar hij nog eenige brieven te schrijven had, begaf ik mij naar het dorp, in de stille hoop dat ik misschien gelegenheid zou vinden een briefje naar Bayonne te zenden, ten einde zoo niet dienzelfden dan toch een volgenden dag iets van mijn goed te ontvangen.

Urdax is een leelijk arm plaatsje, op een mijl afstand van de Fransche grenzen. Het mag even honderd huizen tellen, doch eens moet het aanzien en voorspoed gehad hebben; want enkele huizen hebben een vrij stevig en degelijk voorkomen, met wapenschilden boven den ingang en allerlei kenteekenen van oude welvaart. Natuurlijk is de smokkelhandel er de grootste tak van bestaan; maar toen ik te Urdax was, werd er geen handel van dien aard gedreven en was er zelfs niemand, die er zich mee bezig kon houden, daar het geheele dorp met de Carlistische vrijwilligers bezig was. Slechts een klein deel van Urdax's bezetting was gewapend; maar een groot deel er van kon men den ganschen dag op het dorpsplein zien, hetzij om er met stokken in plaats van geweren gedrild te worden, hetzij om er met den bal te spelen. De bovenverdieping van het verlaten klooster, waarin de Generaal gehuisvest was, diende tot kazerne voor vrijwilligers, die elders geen plaats konden vinden, terwijl de vlakke grond, waar vroeger de monniken hun eetzaal hadden, tot stal was ingericht voor de weinige paarden en muildieren, welke Urdax's bezetting rijk

was. Toen ik op het dorpsplein kwam, vond ik den ouden Kolonel daar bezig met het bezichtigen van een oud rijtuig op vier wielen, dat tot opschrift had: *Servicio Particular*, en dat waarschijnlijk een overblijfsel was van den een of anderen postwagendienst. Vijf muilezels zouden er voorgespannen worden en drie vrijwilligers zouden 's Generaals lijfwacht uitmaken. Ik was benieuwd te weten, hoe de Generaal zijn lijfwacht in de gelegenheid stellen zou hem te vergezellen, maar zag dit vraagstuk spoedig op de allereenvoudigste wijze opgelost. Eén der vrijwilligers nam plaats bij den voerman op den bok, de twee anderen kwamen bij ons in het rijtuig zitten, en toen de Generaal gereed was met zijne brieven, reden wij weg, ernstig maar toch vroolijk, want wie is niet opgewekt als hij op weg gaat, zij het ook onder minder aangename omstandigheden? Intusschen — wij hadden reden om verheugd te zijn, want het kanon, dat mijn vriend en ik den vorigen avond in het bosch hadden zien verdwijnen, lag veilig en wel midden op het plein. Vijfhonderd vrijwilligers, die er bij stonden te kijken, geraakten hierdoor in zulk een geestdrift, dat zij als waanzinnigen schreeuwden, *Viva Carlos Setimo! Viva El General Elio! Viva el canon* en *viva* nog heel wat meer. De zes contrabandisten hadden 250 frs. en bovendien wijn en hoera's in overvloed ontvangen, en waren vertrokken met nieuwe last-gevingen voor den volgende dag. "Wij hebben nog geen amunitie," zei de generaal, "maar wij hebben toch het stuk al vast. Zijn zij niet vroolijk, de *Chicos* (de jongens)?" voegde hij er bij, met een glimlach van voldoening. Zoo gingen wij op reis onder de krijgshaftige vrengdekreten der *Chicos* en met duizend beloften van den Kolonel-schoenpoetser, dat hij mijn briefje

naar Bayonne zou verzenden. Zoo mocht ik de hoop koesteren dat ik ten minste bij mijn terugkomst te Urdax schoon goed zou vinden.

Generaal Elio is de eerste leidsman der Carlistische partij en wordt ook tevens voor haar bekwaamsten vertegenwoordiger gehouden. Gedurende onze reis heb ik veel met hem gesproken, later heb ik hem dikwijls handelend zien optreden, en naar aanleiding hiervan houd ik hem voor den liberaalsten Royalist, dien ik in Frankrijk of Spanje zou weten aan te wijzen. Hij heeft versecheidene jaren in ballingschap doorgebracht in Frankrijk, Italië en Engeland, en heeft alzoo een grondige kennis opgedaan van de staatsregeling dezer rijken. Men kan niet meer op een oud Engelschman gelijken, dan deze generaal doet, wanneer gij hem op reis ziet met zijn Engelsch paspoort, zijn paraplu, zijn vilten hoed en dergelijke zaken meer, allen prijkende met de namen van Engelsche fabrikanten. Deze oude soldaat begon onder Ferdinand VII zijn loopbaan, als officier van de Koninklijke Garde. Bij den dood van dezen koning (1833) was hij Kolonel, en toen Karel V, 's konings broeder, door de afschaffing der Salische wet, van zijne aanspraken op den Spaanschen troon beroofd werd, behoorde Elio tot de eersten, die de Carlistische partij in het aanzijn riep. Gedurende den krijg, die nu volgde en in de geschiedenis van de Carlistische beweging de Zevenjarige Oorlog genoemd wordt, was Elio commandant eener brigade, en terwijl wij in ons rijtuig de heuvelen van Navarre op en neder reden, wees hij mij gedurig de dorpen en plaatsen aan, waar hij in vroeger tijd slag ge-

leverd had. Hoe hinderde 't hem, dat hij de jeugdige krachten van veertig jaren geleden niet meer bezat! In 1839 liep de Carlistische worsteling ten einde door de verraderlijke capitulatie van Rafael Maroto. Elio begaf zich met Karel V naar het buitenland en had weinig gelegenheid zich met de politiek in te laten tot op het jaar 1860, toen hij de pogingen ondersteunde, die te San Carlos de la Rapita, nabij Tortosa, werden aangewend, om den graaf de Montemolin, Karel VI, op den troon te plaatsen. Ortega was toen Gouverneur-Generaal van de Balearische eilanden en vatte het plan op zijn garnizoen de zijde van Karel VI te doen kiezen. Hij landde met zijne manschappen op de Catalonische kust, bij Tortosa, maar de aanslag mislukte, en Ortega en Elio beiden werden gevangen genomen en ter dood veroordeeld. Maar Elio had zich in Frankrijk vele vrienden verworven; zijn zuster was gehuwd met den Graaf van Barrante, een rijk landeigenaar in de Fransche Pyreneën, en ten gevolge hiervan werden vele invloedrijke personen in den arm genomen om, zoo mogelijk, hem te redden. Ook werden er pogingen aangewend, om de gunst te winnen van Keizerin Eugénie, wier moeder, de gravin de Montijo, schoon geen aanhangster van de Carlistische partij, zich haastte te Madrid al haar invloed aan te wenden, ten einde het leven te sparen van een man, die zoowel aldaar als te Parijs den naam verworven had van bij uitstek aangenaam en beminnelijk te zijn. Deze pogingen troffen doel. Koningin Isabella was bereid Elio vergiffenis te schenken, op voorwaarde dat hij haar trouw zou zweeren. Toen echter het besluit der Koningin hem bekend werd gemaakt, antwoordde hij, dat hij zijn leven niet wilde koopen voor een belofte, welke zijn eer hem

verbod met goede trouw na te komen, en Isabella schijnt dit antwoord zoo kloek en waardig gevonden te hebben, dat zij last gaf Elio dadelijk in vrijheid te stellen, op voorwaarde dat hij voor altijd uit Spanje verbannen zou zijn. Ortega echter, die de eerste aanlegger was van den opstand en tegen wien O'Donnel persoonlijke grieven had, ontkwam het hem toebedachte lot niet en moest zijn misslag met het leven betalen.

Generaal Elio sprak met warmte over Isabella's edelmoedigheid; in zijne oogen was zij blijkbaar een veel beter vrouw en een veel beter vorstin dan de Spanjaarden gewoonlijk erkennen willen.

"Haar politiek karakter werd bedorven," zeide Elio, "door mannen als Louis Philippe, Montpensier en Narvaez, terwijl de ongeoorloofde omgang met Serrano haar zedelijke ondergang was. Deze man heeft haar hart, haar innigste wezen vernield. En diezelfde man heeft de onbeschaamdheid gehad, niet alleen haar troon omver te werpen, maar ook een stuk te teekenen, waarin den Spanjaarden als plicht werd voorgeschreven, hunne vrouwen en dochters onkundig te laten met hetgeen er in het Koninklijk paleis voorviel."

Na Ortega's val is de Generaal ongeveer twaalf jaren balling geweest, en eerst nu hij zeventig jaren oud is geworden, is hij weder in staat gesteld de zaak te dienen, die hij eenmaal — met recht of ten onrechte — omhelsd en sedert nimmer verlaten heeft. Thans is hij de groote aanvoerder van de Carlistische partij. Zonder hem wordt er niets verricht. Maar niemand, die 't hem zou aanzien. Hij heeft dagen lang te Bayonne doorgebracht onder de oogen van alle mogelijke sous-préfets, gendarmes en politie-agenten; maar hoezeer die allen

niets liever wilden dan hem in een vesting opsluiten, hebben zij nooit iets anders in hem kunnen zien dan den ouden Engelschman, dien hij zoo sprekend nabootst. Als wij onze drie vrijwilligers niet bij ons hadden gehad, zou hij zeker door zijne eigene troepen zijn aangehouden.

Later, toen ik hem met Don Carlos in het veld zag, waren zijne burgerlijke manieren onder de stafofficieren spreekwoordelijk. Hij droeg noch sporen, nog wapenen, noch krijgsmantel. Als Don Carlos plechtige intochten of recepties hield, en de Generaal zeer tegen zijn zin daarbij tegenwoordig moest zijn, moest hij van zijne krijgsmakkers sabel en sjerp, ja alles leenen, wat noodig was om hem een militair en meer officieel voorkomen te geven.

In het vuur is de oude Elio onnavolgbaar. Hoe grooter het gevaar is, hoe meer hij rookt, en hoe meer hij rookt, hoe rustiger en helderder het daarbinnen wordt. Glimlachend kijkt hij over zijn bril, en langzaam maar duidelijk geeft hij zijne orders. Gezeten op een witten pony, onder welken hij zijne beenen gemakkelijk tot elkaar zou kunnen brengen, geeft hij zich dikwijls onnoodig bloot, en als zijn aandacht door het een of ander getrokken wordt, stoot hij zijn pony even aan, ziet hoe de zaken staan en komt rustig weer op zijn plaats terug. Vele oude vrienden van den Generaal hebben hem hunne zonen en neven aanbevolen en toegezonden, waardoor hij een grooten staf heeft; maar sommigen van deze vrijwilligers zijn er niet bijster op gesteld, te dicht bij het vuur te komen, en zoo gebeurt het dikwijls dat van zijne 20 aide-de-camps en ordonnans-officieren slechts een drie- of viertal tegenwoordig is. Doch dit maakt hem

niet verlegen. Zonder zijne oogen van het slagveld af te wenden, roept hij den naam af van den officier, dien hij een order te geven heeft, en als die er niet is, roept hij een ander en zoo voort. Als niemand antwoordt, kunt gij zeker zijn den naam "Juan" te hooren noemen. Dit is de naam van zijn zoon, die hem altijd trouw ter zijde staat en die met den *curé* Don Ramon, Elio's geheimschrijver, de eenige persoon is, geloof ik, die in de plannen van den Generaal is ingewijd.

Die Don Ramon is ook een merkwaardig persoon. Scherp als een els, onvermoeid werkzaam en goed op de hoogte van alle deelen en onderdeelen van het krijg-beleid, is hij zeker meer geschikt *cabecilla* (muitier) dan priester te zijn. Hij rijdt paard als de beste Spaansche cavallerie-officier. Vertoont hij zich ook zelden in een uniformjas, daartegenover staat dit, dat hij niet zelden voor Don Carlos en diens staf kerkdienst doet in een paar hooge rijlaarzen met sporen en dat hij een zoogenaamde Hoogmis in twaalf of vijftien minuten afmaakt.

Generaal Elio's krijgskundige bekwaamheden zijn, voor zoover ik er over oordeelen kan, van het eerste water. In nog geen zes maanden te doen, wat hij gedaan heeft, en dat te doen met de weinige middelen, die hij tot zijn beschikking had, grenst aan het wonderbare. Enkele kleine benden van vijftig slecht gewapende mannen, zooals ik ze in April gezien heb, waren in het begin van September herschapen in goed gewapende bataillons van 800 man elk. Uit een kern van een kleine duizend man, hier en daar bij kleine troepjes over het land verstrooid, heeft hij binnen eenige maanden een soort van leger van over de 30,000 man weten te vormen, waarover hij het commando aanvaardde en dat zijne orders afwachten kon. Ofschoon

er weinig discipline heerschte in den strengsten zin des woords, werden de bevelen der aanvoerders toch onvoorwaardelijk gehoorzaamd, en ofschoon de exercitie veel te wenschen overliet, leerden de vrijwilligers de commando's hunner officieren zeer goed verstaan en uitvoeren. Hoe de troepen samengesteld en gedrild werden, was dan ook lang zoo verwonderlijk niet, als hoe zij gevoed werden. Want hoe vruchtbaar Spanje ook wezen moge, het had door den langgerekten oorlog zeer veel geleden. Nooit, geloof ik, heeft eenige binnenlandsche krijg zulke feiten te voorschijn geroepen, als hier onder de Carlisten. In Mexico bleef het befaamde escadron van Graaf de Clary, een vliegend legertje van vierhonderd man, dikwijls dagen lang zonder voedsel, en dat nog wel in een land, waar de natuur veel milder is dan in het Noorden van Spanje, doch hier marcheert een leger van zes of zeven, ja dikwijls van meer dan tienduizend man, 's morgens uit, zonder dat de Generaal weet waar hij den nacht zal doorbrengen, en nooit wachten de troepen te vergeefs op hun rantsoen. Hoe Elio dit aanlegt is mij een onoplosbaar raadsel. 't Is waar, de bevolking is op zijn hand; maar 't is ook waar, dat hij door den loop der omstandigheden soms plotseling met zijn volk hier of daar komt opdagen, waar hij niet gerekend had te zullen komen; — en toch vindt zijn leger de noodige leeftocht overal voorhanden.

Zoo de Carlisten aan iets gebrek leden, dan was 'taan patronen; maar daar had Elio geen schuld aan. De manschap moest zoo spoedig mogelijk en op alle manieren gewapend worden, en ten gevolge hiervan was zij van allerlei soort van geweren voorzien, voor welke niet zoo dadelijk patronen gereed waren. Ook werden niet alle

bestellingen even stipt ten uitvoer gelegd. Bovendien werd na de komst van Don Carlos in Spanje de toevloed van vrijwilligers zoo groot, dat men, om de geestdrift niet te laten bekoelen, dadelijk alle gelden besteedde tot den aankoop van geweren, en er voor patronen weinig geld overbleef. 't Lijdt geen twijfel of met tien- tot vijftienduizend welgewapende en weltoegeruste mannen zouden de Carlisten meer hebben uitgevoerd dan met de dertigduizend man, die gebrek hadden aan patronen; ja, zoo Elio niet eenigszins afhankelijk geweest ware van Don Carlos, zou hij zulk een snellen aanwas van het leger niet hebben geduld en het geld tot andere doeleinden besteed hebben. Intusschen, aan iets anders heb ik het leger van Don Carlos nooit gebrek zien lijden.

Ofschoon onze reis zich bij nitsluiting tot de provincie Navarre bepaalde, duurde zij ruim vijf dagen, want in bijna alle dorpen, waar bezetting lag, moesten de troepen geïnspecteerd, de plaatselijke besturen geraadpleegd en de noodige orders uitgevaardigd worden, wat niet weinig tijd koste. Als de zaken waren afgedaan en wij weder over den straatweg voortreden of rustig bij het avondlicht zaten te praten, kon het gebeuren dat Elio over de Carlistische zaken en in het algemeen over de Spaansche zaken begon uit te weiden. Ik moet erkennen dat ik met genoegen de uren herdenk, die ik met den ouden Heer doorbracht. 't Is mij of ik de diepe, zachte stem nog hoor, waarmede hij zijne gedachten en opmerkingen mededeelde — altijd gematigd, altijd voorzichtig en altijd met dat zonderling soort van scepticisme, dat te meer aantrekkelijk in hem is, daar hij er zich zelven niet eens van bewust is.

't Spreekt van zelf dat wij over allerlei dingen spraken, en 't zou onmogelijk zijn alles weer te geven, wat hij sprak, maar sommige zijner gedachten en opmerkingen maakten indruk op mij, en ik kan niet nalaten een paar daarvan weder te geven.

De samenstelling van de Carlistische strijdkrachten maakten het eerste onderwerp uit van ons gesprek, en daar wij de twee vrijwilligers tegenover ons hadden zitten, nam de Generaal uit voorzorg de Fransche taal te baat, die hij volkomen machtig is.

Het bleek mij uit zijne mededeelingen dat er ja, vrijwilligers genoeg waren, zeker wel over de 30.000; maar slechts 10.000 man waren goed gewapend. Ook moest de wapening der troepen nog plaats vinden langs den weg, dien het kanon den vorigen avond genomen had. Men moest zich nog behelpen met de smokkelaars in den arm te nemen en ondertusschen geld zoeken te maken. "Ook hierin helpt ons de smokkelhandel," zeide hij. "Van de buitenlandsche artikelen, die over Frankrijk naar Spanje worden vervoerd, betaalt men aan de Franse grenzen geene en aan onze grenzen slechts zeer lage rechten. Worden diezelfde goederen echter in Frankrijk ingevoerd, om daar te blijven en er verkocht te worden, dan betalen zij zeer hooge rechten en worden dus zeer duur. Het gevolg hiervan is dat tallooze bezendingen buitenlandse waren transito over Frankrijk hierheen komen, aan onze grenzen een laag inkomend recht betalen en dan onmiddellijk weder in Frankrijk binnengesmokkeld worden, om daar duur van de hand gezet te worden. Daar deze handel zich sterk uitbreidt, varen de tolkantoren er wel bij en onze financiën meteen. Thiers zoekt hieraan wel een einde te maken, maar is tot dusver nog niet geslaagd.

Hij zal, hoop ik, zijn rol in Frankrijk niet lang meer kunnen spelen en spoedig door een Legitimistische regeering of door den een of anderen Gambetta vervangen worden. Van de Legitimisten nu hebben wij niets te vreezen, en van de Republikeinen van het slag van Gambetta evenmin; want deze zullen Zuidelijk Frankrijk zoozeer verbitteren, dat het geheel op onze hand komt en ons slechts te trouwer helpen zal."

Hierna viel ons gesprek op het oordeel, dat men buiten Spanje over de Carlisten velt. Dat de Spaansche Legitimisten over het algemeen voor wreed gehouden werden, bedroefde den Generaal diep, ja, hij werd op dit punt zeer warm en maakte, in één woord, alles voor leugen uit, wat hier of daar ten nadeele van de Carlisten gezegd mocht worden.

"Onze manier van doen," zeide hij, "is juist omgekeerd, en meermalen hebben oude Carlisten mij verweten dat ik veel te zachtmoedig was tegenover de Republikeinen en vooral tegenover de spionnen. Wij moeten het volk niet afschrikken, maar het winnen. Ik heb strenge orders gegeven, de gevangenen te ontwapenen en hen dan los te laten. Waarlijk wij kunnen hen best missen en hebben volstrekt geen lust hen dood te schieten. Hoe meer Republikeinen wij loslaten, hoe meer hun moed zal afnemen. Mannen, die weten dat zij, gevangen genomen, niet doodgegeschoten zullen worden, vechten zich niet dood, maar geven zich veel eerder over. Wat verschilt het mij of één en dezelfde man drie of vier malen tegen mij in 't veld verschijnt? Hoe meer hij op die wijze komt opdagen, des te zekerder is 't, dat hij een slecht soldaat moet zijn."

Deze woorden van den Generaal zijn mij dikwijls in de gedachte gekomen, wanneer ik de Carlisten in het

vuur zag en getuige was, hoe over de 600 ontwapende krijgsgevangenen onder geleide naar Pamplona werden vervoerd, opdat zij onder weg de woedende bevolking van Navarre niet in handen zouden vallen. En zeker is het dat deze manier van doen — hoe men er verder over denken moge — één van de gelukkigste maatregelen is geweest, die onze Generaal in 't werk gesteld heeft.

“Natuurlijk”, zeide hij, telkens op hetzelfde onderwerp terugkomende, — “natuurlijk kan ik niet verantwoordelijk gesteld worden voor enkele ongelukken, die hier en daar plaats kunnen hebben. 't Kan zijn dat een *partida volante* enkele soldaten (*Migueletes*) gevangen neemt, op wie zij bijzonder verbitterd zijn. Aan de *per force* soldaten schenken de Carlisten gaarne het leven en de vrijheid, maar op de vrijwilligers zijn zij fel gebeten. Zulke lieden zouden soms, met of zonder toestemming van den aanvoerder, gedood kunnen worden; en wie zal tegen dergelijke misbruiken waken? Maar waar gaat het heen met het recht, wanneer men ons moordenaars scheldt, omdat wij enkele spionnen doodschieten, terwijl de Republiek zeer billijke maatregelen van voorzorg heet te nemen, wanneer zij menschen, die van Carlistische aanslagen verdacht worden, peinigt en ombrengt. Mijn eigen broeder, die Vicaris van Pamplona is, heeft nu al maanden lang gevangen gezeten in een onderaardsche cel of citadel dier stad, en daar hij bijna zoo oud is als ik, kan hij er vrij zeker van zijn daar zijne levensdagen te zullen eindigen. Dorregaray's moeder en zuster zitten te Santander gevangen, en wanneer in de een of andere schermutseling eenige Carlisten gevangen genomen worden, dan worden zij niet alleen doodgeschoten, maar hunne lijken nog verminkt bovendien. Zoo zegt men ook,

dat wij met geweld onze manschappen pressen. Niets is onredelijker. Gij zult zelf zien dat wij meer manschappen hebben dan wij met mogelijkheid gebruiken kunnen. Al die lasterlijke aantijgingen zijn nog overblijfselen van oude geruchten uit den Zevenjarigen Oorlog, die — dit wil ik gaarne bekennen — streng genoeg gevoerd werd. En dat kon toen niet anders, niet alleen omdat de wreedheden der tegenpartij wederwraak eischten, maar ook omdat wij tegen een buitenlandsche interventie te strijden hadden, en Engelsche, Portugeesche en Fransche vreemden-Legioenen 't ons geducht lastig maakten. Wij moesten de vreemde avonturiers zooveel mogelijk afschrikken van hun liefhebberij in het dienst nemen tegen ons. Wat hadden zij met onze zaken te maken? Maar er is nu niemand, die zich met ons bemoeit. Frankrijk heeft te veel met zich zelf te doen, en 't ligt niet in den aard van Engeland zich tweemaal schuldig te maken aan één en dezelfde dwaasheid. Zodoende kunnen wij veilig genadiger zijn, en wij zullen het ook zijn, voor zoover het ten minste van mij zal afhangen.

Er zijn nog een paar andere punten. Men verwijt ons dat wij in het Noorden het spoorwegverkeer belemmeren en roof plegen en aanslagen smeden tegen weerlooze reizigers. Wat het eerste betreft, moet ik u zeggen dat ik voortdurend in onderhandeling ben met den Heer Pollack, dien gij misschien te Bayonne ontmoet hebt, en waarlijk het ligt niet aan mij, zoo wij tot dusverre nog niet tot een schikking gekomen zijn. Wanneer de spoorwegdirectie zich verbinden wil geene troepen of krigsbehoefden te vervoeren, en zij op dien voet met het Spaansche Gouvernement een schikking treffen kan, dan is 't ons goed; maar wij mogen den vijand geene voordeelen gunnen, die hij

dadelijk tegen ons zou keeren. Wat betreft het gerucht dat wij weerlooze reizigers, en in 't bijzonder vrouwen, zouden aanhouden en berooven, dat is louter onzin. Ik geloof niet dat ooit een man, en ik weet zeker dat nooit een vrouw iets te lijden gehad heeft, of 't moet geweest zijn van struikroovers, die zich misschien op een eenzamen weg voor Carlisten uitgegeven en onder die lens een reisgezelschap uitgeplunderd hebben. Alles wat ik doen kon was: de strengste orders te geven en een ieder te laten fusilleeren, die aan iets dergelijks schuldig stond. De *cure* Santa-Cruz zelf heeft een vonnis ten zijnen laste, omdat hij Generaal Lizarraga niet heeft willen gehoorzamen. 't Gerucht liep, dat de mannen van Santa Cruz, die bij het uitbreken van den oorlog zulke goede diensten bewezen, in den laatsten tijd zich aan verschillende gewelddadigheden hadden schuldig gemaakt. In hoe verre deze geruchten waarheid bevatten, heb ik nog niet kunnen ontdekken. Ik houd het er echter voor, dat zij zeer overdreven zijn. Hoe het zij, ik beval Lizarraga de mannen van Santa-Cruz bij zijne troepen in te lijven en Santa-Cruz zelven onder goed opzicht te houden. De *cure* verkoos deze orders niet op te volgen, en ik heb zonder aarzelen mijn goedkeuring geschonken aan Lizarraga's vonnis, waarbij Santa-Cruz doodgeschoten zou worden, zoodra hij ontdekt werd."

Terwijl wij zoo praatten over Santa-Cruz, reed ons rijtuig dicht bij Elizondo langs, en aan de rechterzijde van den weg wees de Generaal mij een klein dorpje hoog in de bergen.

"Ziet gij die kleine huisjes daar?" vraagde hij. "Dat is het dorp Lecároz. In den Zevenjarigen Oorlog moest ik daar dikwijls zijn, en omdat ik daar meermalen geweest ben, en de inwoners mij niet aan de Christino's

hebben willen verraden en niet hebben willen zeggen hoeveel man en welke wapens ik meevoerde, is het dorp eens geheel verbrand geworden, terwijl de gansche mannelijke bevolking op een rij werd geplaatst en uit elk tiental één doodgeschoten werd. Dat was het werk van de liberalen, die door de Engelschen, Portugeezen en Franschen ondersteund werden."

Dikwijls kwam ons gesprek weder op den tegenwoordigen Pretendent, en nadat ik melding gemaakt had van de minder vleierende oordeelvellingen, waaraan hij was blootgesteld, vraagde ik o. a. ook, waarom hij zich niet aan het hoofd zijns legers stelde.

"O!" was zijn antwoord, "wij hebben moeite genoeg gehad, den Koning tegen te houden en te maken dat hij niet ijlings over de grenzen vloog, zooals verleden jaar, toen wij de nederlaag leden en hij op zijne schreden terug moest keeren. Word ik verslagen of gevangen genomen, of overkomt zoo iets aan Dorregaray, dan kan de zaak verholpen worden. Maar als den Koning zoo iets gebeurde, wat dan? En verslagen en gevangen genomen te worden kan aan ieder overkomen, die gewapend is, zooals wij dat zijn. 't Is waar, 't is niet zeer waarschijnlijk, want de zaken der Republiek zijn ook verre van goed in orde; maar wij moeten alle kansen berekenen. Zoo is het ook wel waar, dat 's Konings komst hier zeer vele getrouwen zou doen opkomen; maar die geestdrift moet niet ontijdig losbreken en liever voor groote gelegenheden bewaard worden. Teleurgesteld van geene wapens te krijgen, zouden zij al spoedig den moed verliezen en straks weigeren onze banier te volgen. Nu moeten wij nog geduld hebben, maar later, dan zult gij zelf zien dat er maar één wenk noodig is om de

soldaten als uit den grond te doen opstaan, en dan zullen wij de voornaamste punten, die wij noodig hebben, bezetten, en zal ik u uitnoodigen eens te komen zien hoe ons werk vlot."

Op mijn begeerte iets naders omtrent den Koning te weten, antwoordde Elio ongeveer het volgende:

"De Koning heeft zijn verstand uitnemend tot zijn dienst, is vriendelijk en dapper; maar of hij een goed staatsman is, zal de ondervinding moeten leeren, want dit is een zaak die a posteriori, naar de uitkomsten der feiten, moet opgemaakt worden."

"Zeker!" was mijn antwoord, "maar denkt gij dat hij zijne staatkundige beginselen zal kunnen verwezenlijken en zich als volstrekt alleenheerscher staande zal kunnen houden?"

"Gij moet niet denken dat de Koning droomt van alleenheerschappij en volstrekte oppermacht. Hij weet even goed als zijn raadslieden, dat dit een onmogelijkheid geworden is. Ook is hij er de man niet naar om eenige wereldlijke macht te geven aan de geestelijkheid. Het wettige Koningschap zal niet alleen met de Cortes regeeren, maar zal tevens de oude vrijheden — de *fueros*, zooals wij ze noemen — herstellen, die één voor één door meer vrijzinnige regeeringen geschonden zijn. Het Koningschap van Karel VII zal den godsdienst steunen; maar niet meer dan noodig is om het volk vertrouwen in te boezemen. Onze vijanden zeggen dat wij het land zullen prijs geven aan monniken en priesters. Wil iemand in een klooster gaan, daarmede heeft de Regeering, dunkt mij, niets te maken. Ja, onder de boeren en ook onder de meer ontwikkelde klassen heerscht of heerschte vroeger een godsdienstijver, die geestdrijverij genaamd zou kunnen worden; doch zoo onze monniken geestdrijvers mochten heeten, dan zijn

zij dit niet geweest, omdat zij monniken, maar omdat zij Spanjaarden waren. Als ik een echten Carlist in het eerste dorp het beste aanspreek en hem vertel, dat één van onze afdeelingen geslagen is, zal hij het niet gelooven. Hij zal antwoorden dat God geene *Carlistas* verslaan laat. Men maakt het volk niet minder fanatiek, door de kloosters te sluiten, zooals de *Progresistas* deden. Zulke maatregelen werken altijd het tegenovergestelde uit van hetgeen men wil. En gij moogt van de monniken zeggen wat gij wilt, maar als gij de Baskische provinciën goed bestudeert, waar monniken en priesters altijd veel te zeggen hebben gehad, dan zoudt gij veel zien, dat voor hen pleit. Er is in deze provincie geen boer of boerin, die het Baskisch en het Spaansch niet zuiver en met een duidelijke hand schrijven kan. Hun goede gezondheid is het gevolg van hun zedelijk leven. Bedelaars zijn hier niet, maar ook diepe armoede en verwaarloozing is hier zoo goed als onbekend. Dit alles is vooral aan de priesters te danken en een overblijfsel van wat de priesters hen helpen verdedigen, een overblijfsel namelijk van de oude voorrechten van Navarre en de Baskische provinciën. Wij waren tot op Christina hier volkomen vrij, regeerden ons zelve en kenden geen conscriptie. Menigmaal heb ik hier, als landeigenaar van Navarre, mijn stem uitgebracht te gelijk met den armste mijner pachters. Gij verwondert u over den moed en de kracht van onze jonge vrijwilligers, van welke sommigen, zooals gij weet, nog geen zestien jaren oud zijn. Dat is alleen het gevolg van hun voorbeeldig levensgedrag. Zij worden niet bedorven door het leven in kazernes. Zij leeren de zonden niet kennen der groote steden. Te midden van de frissche lucht der bergen wordt een volk niet ont-

zenuwd. Sommige van deze jongens zijn niet eens te Pamplona of te Vittoria geweest, en wat de pastoor en de ezeldrijver hun nu en dan vertellen, is alles, wat zij van de buitenwereld weten. Ieder, die hier gewoond heeft, zal met mij moeten getuigen, dat het volk der provinciën van Vasco-Navarre zijn godsdienst en zijn liefde voor het wettige Koningschap niet zal verloochenen, tenzij het land zelf veranderd is en deze bergen met den grond geëffend zijn. Ik geloof dat geheel Spanje gemakkelijk Koningsgezind gemaakt kan worden; maar nooit zullen de bergbewoners in Republikeinen worden herschapen. En wij hebben overal in het Schiereiland bergbewoners."

Geen wonder dat een journalist, die een Amerikaansch nieuwsblad vertegenwoordigt, de Cubaanse quaestie niet onaangeroerd kon laten.

"Het is moeilijk," zoo sprak hij, "hierover iets bepaalds te zeggen. De slavernij zal natuurlijk afgeschaft worden, en de Kolonie zal een eigen constitutie krijgen. Doch gij zijt misschien benieuwd te weten, of de Koning ooit te bewegen zou zijn afstand te doen van een deel van zijn grondgebied in de Nieuwe Wereld. Hierop moet ik u antwoorden, dat noch hij, noch eenig gouvernement zich licht aan zulk een staatkunde zal wagen. In de koloniale politiek is, naar mijn meening, en ik geloof ook naar het oordeel des Konings, het handelsbelang de hoofdzaak. Als een Kolonie iets opbrengt, dan moet zij aangehouden worden, als zij een last is, dan moet zij prijsgegeven worden. Maar de Koloniën zijn nu eenmaal geworden een punt van nationalen trots. Als wij Cuba verkochten, zouden onze financiën met één pennestreek hersteld zijn; maar om zulk een verkoop te wagen, moet men sterk genoeg zijn om niets te duchten te hebben,

noch voor zijn macht noch voor zijn eer, en om sterk te zijn, moet men geld hebben. Zoo blijven wij altijd in een cirkel rondloopen: wij kunnen Cuba niet verkoopen, dan alleen in zulke omstandigheden, als den verkoop geheel onnoodig zouden maken. De zaak van Cuba zal intusschen nog dikwijls genoeg ter sprake komen, en wij moeten de Amerikaansche regeering, door haar zoo welwillend en zoo beleefd mogelijk te behandelen, alle voorwendsels ontnemen, waaronder zij het eiland zou kunnen bezetten."

Hoewel de Generaal, bij ons vertrek, mij voorbereidde op slecht voedsel en slechte ligging, heb ik noch over het een, noch over het ander te klagen gehad. Hij werd overal met open armen ontvangen, en zoowel bij de *curés* als bij zijne andere vrienden zijn wij opgewacht met een goeden, smakelijken maaltijd, voor zoover ten minste de Spaansche keuken smakelijkheid medebrengt. Bij een rijk landeigenaar te Elizondo dronken wij een flesch Sherry, zooals men dien alleen pleegt te krijgen in de kathedraalachtige gewelven (*bodegas*), die te Jerez zulk een groote aantrekkelijkheid hebben voor reizende Engelschen.

's Avonds begaven wij ons bijna geregeld naar het kleine *palacio* van Bertiz, een bezitting van Elio's schoonzuster en gelegen op het punt, waar de weg van San Estevan zich met dien van Pamplona vereenigt. De hoofdstad van Navarre was maar een paar mijlen van de plaats, waar wij ons nachtverblijf hielden, verwijderd, en een half dozijn Pruisische Uhlanen zouden ons van daar uit gemakkelijk krijgsgevangen gemaakt hebben;

maar er waren geen Uhlanen te Pamplona, en de bewoners van Bertiz en omstreken zouden hun de plaats van ons verblijf nimmer, ook niet bij vergissing, hebben ontdekt.

"Wij zijn hier, veilig," zeide mij de Generaal, den eersten nacht, dien wij er doorbrachten. "Ik heb op den weg naar Pamplona eenige posten uitgezet. Een paar kleine benden van ongeveer vijfentwintig man in 't geheel, maar met een paar oude ervaren officieren aan het hoofd, bewaken den weg op een afstand van een paar mijlen van hier en zullen ons komen waarschuwen, zoodra zij iets opmerken, dat hun achterdocht gaande maakt. Voor het weinige gevaar, dat wij hier loopen, hebben wij het voorrecht van goede slaappleatsen en een avondgerecht zonder olie en knoflook, waarvan gij, geloof ik, geen minnaar zijt."

En waarlijk, onze bedden waren uitmuntend, en knoflook en olie kwamen op het menu niet voor, tenzij in den vorm van een dikke broodsoep, een echt Spaanschen schotel, waarvan de oude Heer bijzonder veel scheen te houden. Maar ik kon de soep veilig laten staan, want er stond zooveel op tafel en de groenten waren zoo verrukkelijk, dat de grootste lekkerbek er van gesmild zou hebben. Nooit zal ik bij voorbeeld de kleine artisjokken vergeten, die ik daar heb geproefd; zij smolten in den mond, en 't was moeielijk te gelooven dat dit dezelfde groente was, die in andere landen zoowel aan de keukenmeid, die ze klaar maakt, als aan den persoon, die ze verorbert, zooveel last veroorzaakt.

Als de Generaal zijne bezigheden afdeed, wandelde ik de dorpen af en bekeek van nabij het leven in Navarre, of nam de eerste pogingen in oogenschouw, die de Carlisten aanwendden, om zich eenigermate tot een leger te

vormen. Ik moet eerlijk zeggen dat de tooneelen, die ik op mijne omzwervingen zag, niet altijd even frisch waren en niet zelden spraken van domheid en bijgeloof. Maar zij vertoonden ook zooveel goeden zin, zooveel waarachtige dengd, zooveel zelfverloochening en zooveel moed, dat het een genot is dat alles aan te zien, vooral wanneer de geest moede en verlegen is geworden van al de verbijsterende zegeningen onzer zoo hoog opgevoerde beschaving.

HOOFDSTUK III.

DIOS, PATRIA Y REY.

Het opschrift van dit hoofdstuk: "*God, Vaderland en Koning*," is het groote Carlistische wachtwoord en de strijdleus, waarbij ieder boer uit de noordelijke provinciën te wapen snelt. *Patria* is echter van veel minder beteekenis dan *Dios* en *Rey*. Als de Carlisten hun blijdschap in luide vrengdekreten uiten, wordt het vaderland er zelden bij aangehaald. 't Is altijd *Viva Carlos Setimo*, *Viva la Religion*. *Viva los Carlistas* of *Viva* deze of gene bijzondere persoon. *Patria* beduidt bij de Carlisten in den regel niet anders dan hun eigen provincie of dorp. Spanje, als staat, is hun zoo goed als onbekend en gansch onverschillig. De helft dezer mannen zijn Basken, en verstaan in 't geheel geen Spaansch.

Carlos Setimo heeft een goeden klank, als de kloeke vrijwilligers met hunne forsche stemmen het luide doen weergalmen; maar op de knopen, wapenen en vaandels ziet diezelfde naam er wonderlijk uit. Dan krijgt hij meer de gedaante van een chemische formule. Want 's Konings naam wordt niet geschreven met een fraaie

C, op smaakvolle wijze gekoppeld aan een VII, zooals ieder verwachten zou, maar met een eenvoudige C₇.

Dat de leus *Dios, Patria y Rey* geen ijdele leus is, hebben de Noordelijke provinciën getoond, daar zij de Carlistische beweging hebben gemaakt tot wat zij thans is, en dat tegen alle Spaansche en Europeesche wetten in, — bijna zonder geld.

Van den tegenwoordigen Pretendent weten de Basken en het volk van Navarre zoo goed als niets. 't Is hun genoeg dat hij *El Rey* is en dat hij Carlos heet. Zij hebben in hem oude overleveringen lief, en ik ben verzekerd dat de meesten hem zeer stellig houden voor den zoon van Karel V, onder wien hunne vaders, of in sommige gevallen zij zelven, voor veertig jaren gestreden hebben. De tegenwoordige toestanden zijn voor hen een herhaling der vroegere. Zij koesteren nog altijd een onverzoenlijken haat tegen de aanhangers van Christina, die indertijd van uit Madrid de Baskische provinciën in de ellenden van den Zevenjarigen Oorlog gedompeld hebben, en schelden thans de Republikeinen van Madrid geregeld voor *Christinos*, voor soldaten van Christina, uit — een misverstand dat zeer ten nadeele komt van het tegenwoordige Gouvernement. Dit boet thans voor de gruwelen, door de monarchie bedreven. Slechts de zeer ontwikkelden onder de Carlistische vrijwilligers begrijpen iets van den toestand, begrijpen ten minste dat de tegenwoordige Regeering van Madrid niets te maken heeft met de *Christinos*, en nemen ten gevolge daarvan de vrijheid, de Republikeinen met de scheldnamen van "Negers", "Liberalen", *Progresistas* en dergelijke aan te duiden. De onderlinge haat en ijverzucht van de Spaansche gewesten is in de Vasco-Navarreesche gedeelten van het Schiereiland

tot zulk een hoogte geklommen, dat het Carlisme alleen dan kan gefnuikt worden, wanneer de een of andere Madridsche geweldenaar den moed heeft het Amerikaansche beginsel "goede Indianen zijn alleen doode Indianen" als het zijne aan te nemen. Zumalacarregui had het dus zoo verkeerd niet — hoe men overigens over zijn karakter moge oordeelen — toen hij den vijand geen kwartier gaf en den stelregel volgde: "hoe meer vijanden er sterven, des te minder blijven er over." Als deze stelregel, hoe barbaarsch ook, van beide zijden trouw werd nageleefd, zou er een eind aan de zaak kunnen komen; doch zoolang de zaken gedreven worden, gelijk zij sedert Zumalacarregui's dood gedreven zijn, zal vrede een onbekende zaak in Spanje zijn.

Had een groot krijgskundig vernuft in de lente van dit jaar (1873) de teugels in handen genomen, dan had de Republiek nog een goede kans gehad; doch zooals de zaken nu staan, kunnen de Carlisten het nog zeer lang volhouden. Zij zijn volkomen meester van het Noorden. Zij zijn behoorlijk in verschillende legerafdeelingen gesplitst. Zij gaan fabrieken oprichten tot het vervaardigen van patronen, en zij vervaardigen wapens te Eibar en Placencia, waar in één week zeshonderd geweren afgeleverd kunnen worden, en dit is ruimschoots voldoende om de Carlisten voortdurend in een behoorlijken staat van tegenweer te houden.

De eenige vraag is, of de streken, die thans door de Carlisten zijn ingenomen, hulpbronnen genoeg bezitten, om in de behoeften van zoovele vrijescharen te kunnen voorzien. Immers de oorlog is nu reeds een jaar aan den gang en heeft tot dusver geteerd op een betrekkelijk klein gewest. Doch de landbouw heeft nog slechts weinig

geleden. Er is graan, wijn en vee genoeg, zoowel in Navarre als in Guipuzcoa, en het eenige bezwaar is, dat de landman, in plaats van zijn overwinst te gelde te maken, daarvan thans afstand moet doen ten bate van de Carlisten. Hij is ten gevolge hiervan slecht bij kas geworden; maar hij heeft niet veel kapitaal noodig, en ter wille van de goede zaak kan hij zonder morren de ontberingen verduren, die hem door het gemis van gereed geld worden opgelegd. Bovendien wordt hij in zijne gevoelens voortdurend versterkt door zijn priester, zijn landheer en door al de jongens van het dorp, die in de Carlistische gelederen staan en nu en dan hunne haardsteden komen bezoeken en lange verhalen doen van de groote slagen, die zij geleverd hebben en de groote vorderingen, die de goede zaak heeft gemaakt.

Doch al werden de hulpbronnen van Navarre en Guipuzcoa eerlang uitgeput, dan kunnen Biscaye en het land langs de Ebro het Carlistisch leger met gemak eens zoo lang onderhouden, als de andere provinciën nu reeds gedaan hebben. Ook zal het nooit veel moeite kosten den opstand naar Beneden-Aragon, Catalonië en Valencia over te brengen en op die wijze het tooneel van den oorlog naar elders te verplaatsen, wanneer soms het gebrek aan leeftocht zich al te sterk doet gevoelen.

't Is onmogelijk, zich duidelijk voor te stellen hoe sterk het Carlisme in de Noordelijke provinciën voortgewoekerd is, wanneer men er niet zoowel met een Carlistische colonne als alleen heeft rondgereisd. Gaat gij met de troepen mede, dan kunt gij de gedachte niet van u weren, dat zij uit vreeze zoo levendig verwelkomd worden. Doch gij bedriegt u. Gedurende de zes maanden van mijn verblijf in het Noorden heb ik bijna alle dorpen in de vier

provincies meer dan eens bezocht, zonder een ander geleide dan een knaap van vijftien jaren. Overal heb ik de ruimste gastvrijheid genoten; doch gaf ik te kennen dat ik vrienden had onder de Carlisten, dan was ik zelf zoo goed als een Carlist en werd onmiddellijk met allerlei *viva's* begroet.

Hiermee wil ik niet zeggen, dat 's lands herbergiers mij nooit hebben afgezet, of nooit het voer uit den etensbak mijner paarden hebben weggestolen. Dat ging buiten de gastvrijheid om. Zoo doet men zaken, en niet alleen onder de bevolking van Baskië en Navarre. Ik had nu eenmaal geld op zak, en had ik het niet gehad, de man zou mij hetzelfde gegeven hebben — voor niets. De tarwe was nu eenmaal in prijs gestegen, en het voer voor zijne beesten was nu eenmaal duurder geworden dan zijn eigen voedsel! Doch had het mij gelust naar den *alcalde* te gaan, van hem het noodige rantsoen voor een dag op te vorderen en daarvoor een wissel te trekken op 's Konings toekomstige schatkist, dan zou hij mij het voer voor mijne paarden gratis geleverd hebben, en dan zou de waard het niet hebben aangeraakt; want hij zou het als Carlistisch eigendom heilig en onschendbaar geacht hebben.

't Zijn vooral de vrouwen en kinderen, die in dezen achterhoek hun geestdrift voor de zaak van Don Carlos op de meest sprekende wijze openbaren. Als een Republikeinsche legerafdeeling door een dorp trekt, is er bijna geen kind op straat te vinden; zij verbergen zich in den stal of op den zolder of in één van de onbewoonde vertrekken van de benedenverdieping, waar in deze streken de Turksehe tarwe geborgen wordt. 't Is duidelijk dat men de kinderen bang gemaakt heeft voor de

soldaten der Republiek, en zij weten hen dan ook zeer goed te onderscheiden, want hun nadering wordt dikwijls het eerst bekend gemaakt door de kleine jongens en meisjes van zes of zeven jaren, die in de buurt de zwijnen en schapen loopen te hoeden. Maar naderen de Carlisten, dan ijlt al wat jong is jubelend naar den ingang van het dorp om hen welkom te heeten. Zij dansen en springen om hen heen van vreugd en loopen hun te gemoet met blijdgeroep. Toen de opstand uitbrak en zoovele vrijwilligers zich met geen geweldiger moordtuigen konden wapenen dan stokken, kon men in ieder dorp een troep jongens en meisjes den ganschen dag "Carlistje" zien spelen. Komt een afdeeling op haar weg een eenzame boerderij voorbij, dan staat het gansche gezin voor de deur geschaard met emmers frisch water, soms zelfs met glazen wijn, om er de soldaten mee te verkwikken. En niemand, die er aan denken zou, daarvoor eenige betaling aan te nemen. Het aanbod alleen reeds zou als een beleediging aangemerkt worden.

De vrouwen van Navarre en de Baskische gewesten zijn niet rijk voorzien van bontgekleurd tapijtwerk; maar zij zijn goed voorzien van linnens en lakens, en zoo dikwijls het bekend wordt dat een geliefd Carlistisch hoofdman het dorp zal doortrekken, ziet men aan alle balcon en aan alle ramen lakens en doeken met franje hangen. Heeft de huismoeder gordijnen, of is zij zoo rijk van roode of blauwe stoffen te bezitten of iets van dien aard, dan zal zij niet nalaten daarmede te pronken, en als bijkomende versiering zag ik er niet zelden de portretten van Don Carlos en sommige Heiligen bij hangen. Heeft de intocht des avonds of des nachts plaats, dan vliegt het gansche dorp, oud en jong, de straat op met fakkels of wat als zoodanig dienst kan doen, bossen brandend stroo bij voor-

beeld. De gansche voorraad kaarsen, die het dorp in bezit heeft, wordt bij die gelegenheden verbruikt, want voor ieder raam branden er zoovelen als de kas van het huis dragen kan. Vraagt een *caballero* een glas water, dan wordt het hem nooit aangeboden, zonder dat er een *azucarillo* of *bolao* (een soort van suikergoed) doorheen wordt gemengd. 't Kost een kleinigheid, maar iedere kleinigheid heeft haar waarde, en daar iedere vrouw dagelijks een aantal *azucarillos* toedient, moet alles te zamen haar een klein fortuintje kosten. Gij gevoelt dadelijk dat het niet passen zou haar van uw zijde iets aan te bieden; zij geeft haar de hand, en dat is de eenige dankbetuiging, die zij van u wil aannemen.

Zijt gij soms opgehouden en kunt gij uw *posada* (herberg) niet meer bereiken, of kunt gij om de een of andere reden niet verder, dan kunt gij veilig bij het eerste huis het beste, dat gij vindt, aankloppen en den heer des huizes uw ongeval kenbaar maken. Hij zal u welkom heeten, alsof gij een oud vriend van hem waart. Zijn vrouw zal u schaffen van het beste dat zij heeft. Uw bed, al is het hard, wordt met schoon beddegoed opgemaakt, en als gij den volgenden morgen vraagt, wat gij schuldig zijt, kost alles en alles u zelden meer dan zes of zeven realen (dat is ongeveer vijftien of zestien stuivers.)

Dat ieder Carlistisch *Jefe* (Officier) en ieder *caballero*, die geacht mag worden welgezind jegens de Carlisten te zijn, in de woningen der pastoors ruime gastvrijheid vindt, behoeft geen betoog, want de pastoors hebben het grootste belang bij den opstand, en hoe zouden zij niet met open armen diegenen ontvangen, die de zaak der Heilige Kerk steunen? In de pastoriën vinden de Carlistische officieren een ruim onthaal en alles, wat zij voor hunne paarden noo-

dig hebben. Als er een afdeeling of ook maar een kleine bende Carlisten doorkomt, staan de pastoors gereed om met den *alcalde* te zorgen voor inkwartiering, voedsel, stallen en al die dingen, die zoo welkom zijn, als men een twintig mijlen heeft afgelegd. Hoe vele malen ben ik door zulk een goeden *curé* uit de herberg gehaald en heb ik bij hem moeten eten en logeeren! Eén van hen was bijzonder vriendelijk; 't was de pastoor van Aranatz. Dit dorp ben ik wel zes malen doorgekomen; maar telkens wist hij mij op te vangen en hij liet mij niet gaan, voordat ik bij hem gemiddagmaald en den avond met hem doorgebracht had. Hij wist altijd een reden te bedenken om mij bij zich te houden. En wat wel het opmerkelijkste was bij al deze *curés*, en als een uitzondering mag beschouwd worden op vele priesters en geestelijke heeren, is dit, dat zij u met hunne beste gaven dienen, zonder ooit maar zijdelings te kennen te geven, dat zij u in de kerk verwachten.

Twée of drie malen hebben de pastoors mij uit den nood geholpen. Daar ik gewoonlijk den grooten weg verkoos boven de bergpaden, die voor de paarden zoo uiterst nadeelig zijn, ben ik meer dan eens gestuit op een Republikeinsche colonne. Als vreemdeling liep ik weinig of geen gevaar, maar er konden licht een paar dagen gevangenschap op staan, voordat de zaken behoorlijk waren opgehelderd. De goede *curés* echter vreesden, dat ik in zulke gevallen als een Carlist doodgeschoten zou worden, en telkens wanneer gevaren mij dreigden, was er een *curé* bij de hand, om mij te wijzen hoe ik den vijand ontloopen kon. Eens zelfs, toen ik met een paar Carlistische officieren in uniform uitgereden was, is Don Juan Lopez, de oude pastoor van Zuaz,

ons een mijl ver op een draf nageloopten, om ons voor naderend gevaar te waarschuwen. Hijgend en buiten adem, zonder een woord te kunnen zeggen, sprong hij op een paard, dat met eenige pakken beladen achteraan meesukkelde, greep het bij den teugel, stelde zich aan ons hoofd en bracht ons in veiligheid op een weg, dien wij anders nooit zouden gevonden hebben, en die ons meteen een paar uren vroeger op de plaats onzer bestemming deed aankomen.

Wat ik bij het korte bezoek, dat ik aan de Carlistische legerkampen bracht, van de eigenlijk gezegde strijdkrachten van C₇ heb gezien, is niet veel en de beschrijving niet waard. Kleine bendes van veertig of vijftig man, hier en daar verspreid, waren de eenige welgewapende mannen, die ik er zag. Van krijgstucht, zooals wij dat verstaan, was zoo goed als niets te ontdekken. De manschappen en officieren schenen geheel en al op gelijken voet met elkander te staan. Zaten er vrijwilligers in een herberg en trad Generaal Elio binnen, dan bleven zij op hunne plaatsen zitten, sommigen zelfs schenen hem niet te kennen. Kent een vrijwilliger een officier persoonlijk, dan moge deze hoog of laag in rang zijn, hij schudt hem gemeenzaam de hand, zonder eenigen militairen groet. De jonge vrijwilligers, die met ons op reis waren, praatten en rookten onverpoosd door, vraagden niet zelden den Generaal om vuur, of dommelden in, alsof zij terugkwamen van een prettigen dag.

De ongewapende vrijwilligers zagen er nog minder krijgshaftig uit. Een paar uren per dag ontvangen zij onderwijs in den wapenhandel, voor zoover hun officier in staat is

het te geven; maar al den overigen tijd arbeiden zij op het veld of hakken hout voor de lieden, bij wie zij gehuisvest zijn, passen op de kinderen of spelen met den bal. Sommigen gingen iederen morgen naar de mis. Blijkbaar was ik te vroeg hier gekomen en zouden er nog wel vijf of zes weken verlopen, voordat er iets van belang gebeuren zou. 't Is waar, Dorregaray stond met ongeveer 2500 tamelijk goed gewapende mannen van Navarre in de buurt van Estella en had al een paar kleine slagen geleverd; maar ik was er niet op ingericht zulk een reis te maken, en bovendien werd het nieuws verspreid, dat te Madrid de Commune was uitgeroepen, dat de *Intransigentes* meer en meer in macht toecamen, in één woord dat de hoofdstad van Spanje op dat oogenblik juist de plaats was, waar "onze correspondent" behoorde te zijn. Ook had Generaal Elio mij beloofd, dat hij mij in de gelegenheid zou stellen Don Carlos te zien, wanneer ik naar Bayonne mocht wederkeeren. De Pretendent was toen ter tijde nog vrij wel een mythisch persoon, en het vooruitzicht van binnen weinige dagen de *fine fleur* der Spaansche Legitimisten te zien en straks de *fine fleur* van de Spaansche Communisten, en deze beiden met elkander te mogen vergelijken, was inderdaad zoo verleidelijk, dat ik niet anders kon doen dan de gelegenheid dadelijk aan te grijpen.

HOOFDSTUK IV.

DON CARLOS, ZIJN ECHTGENOOTE EN ZIJNE PLANNEN.

De huidige Pretendent naar den Spaanschen troon wordt door zijne getrouwen Karel VII geheeten en door heel de wereld Don Carlos de Bourbon, Hertog van Madrid. Hij is vijf en twintig jaren oud (geb. in Maart 1848), kloek van bouw, zes voet lang, in zijn manier van doen zeer vrij en kort af. Zonder twijfel mag hij een knap man heeten, ofschoon de zwaar nederhangende lippen en de leelijke tanden (een erfelijk gebrek van den Spaanschen tak der Bourbons) zijn schoon en mannelijk voorkomen bederven en den eersten gunstigen indruk wegnemen. Hij is volstrekt niet ongenaakbaar of hooghartig. Als gij hem op een afstand te paard ziet zitten, en vooral als hij de lieden groet en gemeenzaam de Baskische muts afneemt, ziet hij er teekenachtig uit. Van een krijgsman, staatsman of vorst heeft hij niets. Toch speelt hij gaarne Koning, dat wil zeggen: hij houdt er veel van, alle menschen

met "jij" en "jou" aan te spreken, zooals de koningen van Spanje dat van ouds gewoon zijn, en hij maakt hierop geene uitzondering ter wille van raadsleden of ministers, al hebben zij driemaal zijn leeftijd. Ook is 't een liefhebberij van Don Carlos, zich te omringen van een aantal kamerheeren, officieren en secretarissen en meer dergelijke menschen, die geen andere plichten of verdiensten kennen, dan zijn trots te streelen. Ik heb met eigen oogen echte Spaansche edellieden handdoeken zien dragen, waarmee hij zich gewasschen had, en heb hen bespied, terwijl zij ijverig verdiept waren in het onderzoek of zijne laarzen en sporen wel goed waren schoongemaakt. Don Carlos is zonder twijfel een bij uitstek godsdienstig man; maar hij is op verre na zoo bijgeloovig en dweepziek niet, als men denkt, en geestelijken hebben, naar hetgeen ik er van zag, niet bijzonder veel invloed op hem. Ik heb hem weken lang zien marcheeren zonder een enkelen *cure* bij zijn staf; maar wel bezoekt hij overal zoo wel de kerk als den pastoor. Zooals de meeste Spanjaarden, is ook Don Carlos een slecht ruiter. In één enkele maand heb ik hem drie uitmuntende paarden zien bederven. En toch — met zijn glinsterend zwart haar, zijn donker blauwe huzaren-uniform, zijne sterren op de borst en zijn roode muts met gouden kwast, houdt hij zich bepaald voor een zeer bevallig ruiter. Zijne staatkundige denkbeelden schijnen nog zeer onbepaald. 't Is mij nooit recht duidelijk geworden, wat hij eigenlijk wilde; soms was hij een zeer alledaagsch liberaal, een andermaal rieken zijne uitingen naar de oude Spaansche monarchie. Hij zou, dunkt me, een goed constitutioneel vorst kunnen worden, wanneer hij maar goed door de wet binnen de perken gehouden werd; want in Europa opgevoed en onder

Europeeschen invloed staande, heeft hij wel onwillekeurig van den geest van onzen tijd wat overgenomen; maar hij is geenszins los van de oude overleveringen van zijn geslacht, grondt zijne rechten gaarne op lang versleten beginselen en heeft bij zijne nieuwerwetsche opvattingen een aantal andere, die beter bij de zeventiende eeuw zouden passen dan bij de negentiende. In de etiquette, die zijn zwervende hofhouding in acht moet nemen en in de titels en bedieningen, die hij uitdeelt, komt dit zwak bijzonder uit. Als mensch is hij moedig en goedhartig, beleefd en beminnelijk. Hij slaapt lang, rookt geducht, is een goed vader en zit een weinig onder de pantoffel van Dona Margarita, Prinses van Parma, met wie hij in Februari 1867 huwde, en die hem twee dochters schonk en een zoon: Infante Jaime-Charles, die nu 3 jaren telt en, zoo hij aan de verwachting zijns vaders beantwoordt, op het wereldtooneel zal optreden in de rol van Karel VIII.

Dona Margarita heeft den naam van een zeer bekwame vrouw te zijn. Schoon is zij zeker niet, ofschoon haar houding, haar weelderig haar en hare blauwe oogen wel iets hebben, dat aantrekt. Niemand zal in haar een koningin van Spanje begroeten. Zij heeft veel meer van een fijn en teer Duitsch of Engelsch vrouwtje uit den gegoeden burgerstand. Een jaar onder, veel rijker, veel degelijker dan haar man, oefent zij een grooten invloed op hem uit, en ware het niet dat zij zelve bij wijlen onder den invloed van Jezuïten en onbeduidende hovelingen had gestaan, dan zouden hare inzichten en raadgevingen voorzeker een heilzame werking op hem hebben uitgeoefend. Zij leest veel meer dan hij en wint het hem verre af in ontwikkeling. Uit Zwitserland verwijderd, is zij nu te

Bordeaux komen wonen, doch toen zij onlangs een woning te Pau zocht, gaf de Fransche Regeering haar te kennen, dat het haar niet vergund kon worden, zoo dicht bij de Pyreneën haar verblijf te houden.

Op het eenzame kasteel van St. Lon, in de Landes, heb ik in April 1873 Don Carlos het eerst mogen ontmoeten. Hij hield zich toen schuil voor de Fransche politie en veranderde bijna wekelijks van schuilplaats, geholpen door de rijke grondeigenaars van het Zuiden van Frankrijk. 't Was niet gemakkelijk tot Don Carlos door te dringen, want al is hij zelf niet bevreesd, zijne omgeving is het des te meer en altijd bang voor verraad. Toen ik te Bayonne was, is het mij dan ook niet gelukt hem te ontmoeten, en de kennismaking met Generaal Elio heeft mij eerst in staat gesteld dit voorrecht te genieten.

Op den 11^{den} April zou ik den Koning bezoeken op het kasteel van den Heer de Pontonx. Toen ik door de zorg van den pastoor van Peyrehorade daarheen werd gereden — 't was een donkere nacht en het rijtuig, dat geene lantaarns had, was goed gesloten — wist ik volstrekt niet, waar ik heengebracht werd, en ik zou nog niet weten waar ik eigenlijk geweest was, wanneer de Pontonx zelf mij later niet gezegd had, dat ik op *zijn* kasteel den Koning ontmoet had. Er waren dus voorzorgen genoeg genomen.

Aan het kasteel overtuigde men zich eerst ter dege of ik de persoon was, dien men wachtte, en toen dit onderzoek naar genoeg was afgeloopen, werd ik door verschillende kamers regelrecht naar het vertrek van Don Carlos geleid. Deze kwam spoedig hierop binnen, ver-

gezeld van Generaal Elio. Hij schudde mij gemeenzaam de hand en liet zich met een paar beleefde woorden gunstig uit over het Dagblad, waaraan ik werkzaam was. Nu volgde er een kort gesprek over zaken van algemeenen aard; doch toen Don Carlos was gaan zitten, een cigarette had opgestoken en er mij een had aangeboden, verliet Elio de kamer en mocht ik den Vorst voor mij alleen hebben.

Hij begon met in het breede de moeilijkheden uiteen te zetten, die zijne aanhangers gehad hadden, om zich eenigszins op voet van oorlog te brengen. Hij herhaalde vele dingen, die Elio mij reeds had doen opmerken en liet niet na, mij te doen gevoelen hoe hard het voor hem was, zoolang werkeloos te zijn. Tot de politieke zijde van het Carlisme overgaande bracht hij mij aan het verstand dat zijne rechten onwederlegbaar waren. De acte, waarbij de troon aan Isabella was gegund, kon niet anders dan een verkrachting heeten van de organieke wetten des Koninkrijks. Mijn grootvader heeft het zwaard gegrepen, maar is verraden geworden. Ik heb al het mijne gedaan, om de zaak in het Parlement ter sprake te brengen, en mocht drie en tachtig afgevaardigden aan mijne zijde tellen; maar bij de laatste verkiezingen werden de Carlistische kiezers mishandeld, ja doodgeschoten, en nu bleef ook mij niet anders over dan de toevlucht te nemen tot de wapenen.

Evenals Elio reeds gedaan had, stelde ook Don Carlos zelf mij gerust omtrent het politiek programma. Hij zou Kerk en Staat gescheiden houden; hij zou den priester in de kerk eeren, doch hem niet uit zijn sfeer rukken. Wat de alleenheerschappij betreft, daarvoor was Spanje wel allerm minst geschikt. Het was nooit op die wijze ge-

regeerd. Navarre en de Baskische provinciën waren altijd in het genot gebleven van hunne privilegiën. Hij dacht er niet aan, Spanje een andere staatsregeling te geven, dan die de vrij gekozen Cortes zouden scheppen. "Ik wensch," zoo zei hij, "te regeeren door en met de Cortes. Behalve in de buitenlandsche politiek wensch ik in alle takken van bestuur decentralisatie ingevoerd te zien. Hierbij haalde de Prins met eenige uitvoerigheid de verschillende manifesten aan, die hij én aan de Spanjaarden én aan de Europeesche hoven gericht had. Hij ging bij deze aanhalingen blijkbaar van de onderstelling uit, dat ieder zedelijk verplicht was deze stukken te kennen, iets, wat mij niet weinig verontrustte, daar ik er geen enkel kende. Ik zocht dus een wending te geven aan het gesprek door gewag te maken van de stremming, die het verkeer ondervond, sinds de Carlisten de spoortreinen aanhielden en beschoten.

Don Carlos antwoordde hierop: "Zoo is nu eenmaal de oorlog. Bak eens een omelet zonder een ei te breken. Daar is niets tegen te doen. Ik heb de directeuren voorgesteld de Noorderlijn onzijdig te verklaren en beloofd de treinen en de telegraaf te zullen ontzien, zoolang er geene wapenen of soldaten meer werden vervoerd. Maar het Gouvernement van Madrid wil niet tot een schikking komen."

Zoo kwam het gesprek weder op een nieuw onderwerp, en wel op de tegenwoordige Regeering. "In Spanje," verzekerde mij Don Carlos, "zal de Republiek onvermijdelijk den vorm van het dolste socialisme moeten aannemen. De leden der tegenwoordige Regeering, Castelar en Figueras onder anderen, zijn bekwame en onbaatzuchtige mannen, maar zij worden door de schare hunner volgers steeds verder en verder gedreven, en moeten mede voort of

wijken. Zie maar eens wat de Republikeinen willen," en hij overhandigde mij het afschrift van een publicatie: *Los Descamisados* (De Hemdeloozen, tegenhangers van *Les Sansculottes*).

Van Thiers was Don Carlos een verklaard vijand. Hij hield hem voor een stelselmatig vervolger van de Bourbons. Onder Louis Philippe had hij al het mogelijke gedaan om de Legitimisten, ook in Spanje, tegen te werken. Toen de Fransche vrijescharen voor de Carlisten waren geweken, had hij geregelde troepen willen zenden; maar dat had Louis Philippe niet gedoogd, en sedert dit mislukte plan was zijn haat tegen de Carlisten krachtig toegenomen en had hij de Europeesche rijken tegen hen opgezet. "Ondertusschen heeft hij de Spaansche Republiek nog niet willen erkennen," dus eindigde Don Carlos, "en over het geheel heb ik, naar mij voorkomt, van Thiers weinig te vreezen."

Toen hij zich nu ook nog over Cuba had uitgelaten en te kennen gegeven, dat hij de slavernij niet dan zeer geleidelijk zou willen afschaffen, was het ongeveer één uur in den nacht geworden. De cigarettendoos was leeg, en 't was tijd geworden van vertrekken. Don Carlos drukte den wensch uit dat wij elkaar spoedig op Spaanschen bodem weder mochten zien.

In de "antichambre" deden de heeren van 's Prinsen gevolg met zeer veel zorg uitkomen, welk een bijzondere onderscheiding mij te beurt was gevallen, daar de Prins de plaats, waar hij zich ophield, aan niemand placht te verraden. Zij baden mij dat ik te Peyreborade, waar ik overnachten moest, goed op mijn hoede zou zijn tegen de Fransche politie. Zij opperden het denkbeeld of ik, naar de reden van mijn komst gevraagd, misschien niet goed

zou doen met te zeggen, dat ik gekomen was om wat te visschen in de Gave, waartoe sommige Engelsche zonderlingen inderdaad nu en dan Peyrehorade bezochten. Daar ik noch Don Carlos, noch iemand van zijn gevolg in ongelegenheid wilde brengen, bracht ik den volgenden morgen de herberg *Aux deux Soeurs* in opschudding om een paar hengels, die ik dan ook eindelijk kreeg, en nadat ik eenige uren geduldig had staan visschen, zonder iets te vangen, nam ik plaats op den trein naar Bayonne.

HOOFDSTUK V.

VAN BAYONNE NAAR MADRID.

De telegrammen hebben ons om het zeerst doen gelooven dat Spanje dagelijks het tooneel was van moord en roof, zoodat gezeten burgers van gewone, fatsoenlijke rijken, wanneer zij er niet bijzonder op gesteld waren hun leven of hun goed kwijt te raken, wel deden met zich niet over de Pyreneën te wagen. Duizende Engelschen, die den winter in Biarritz, Pau en andere plaatsen hadden doorgebracht, en die zeker gaarne het Carnaval te Madrid en den Goeden Vrijdag en Paschen te Seville zouden bijgewoond hebben, zaten nu in hunne winterverblijven te mokken en durfden de grenzen van Spanje niet over te trekken. Doch hoe meer ik van Spanje zag, des te dwazer kwamen mij al die vreezen voor.

Na Navarre bezocht te hebben, waar een vreeselijke oorlog heette te woeden, heb ik de zoo geduchte reis naar het hart van Castilië, zonder iets kwaads te onder vinden, volbracht. Ik moet erkennen dat het geen aangenaam reizen was, en dat het gemis van den spoortrein

eenige ontberingen meebracht, maar wat de gevaren betreft, zoo die er al waren, dan waren zij van een zoo grappige soort, dat zij ophielden gevaren te zijn.

De reis van Bayonne naar Madrid duurde ruim vier dagen, in plaats van achttien uren; maar ik herinner mij niet ooit in mijn leven een reis gemaakt te hebben, die juist door hare zwaarigheden zoo vermakelijk was.

Gehoord hebbende dat de *Intransigentes* te Madrid een volksbeweging op touw zetten, vertrok ik ijlings van Bayonne per sneltrein naar Irun. Vrienden raadden mij aan, mijne papieren goed in orde te brengen en mijne Carlistische passen te verbranden, daar het mij bij de Republikeinen in ongelegenheid brengen kon, en voorts zoo weinig geld mee te nemen als maar mogelijk was, daar ik toch zeker in handen van een rooversbende zou vallen — een recht opwekkelijke raad! Te Irun echter werd mij niet eens naar mijn paspoort gevraagd, en er was niemand, die er prijs op stelde te weten wie ik was en waarom ik naar Spanje ging. Mijn bagage alleen scheenden den Republikeinschen ambtenaren eenige belangstelling in te boezemen. Zij haalden al mijn goed op de lompste wijze overhoop, en daar ik geen verboden waar bij mij had, die zij konden aanhouden, eischten zij ten laatste een vrij hoog recht van een oude Schotsehe reisdeken, die mij reeds tien of twaalf jaren gediend had. 't Kostte mij veel moeite den strengen commiezen te bedniden dat de deken wel Schotsch en dus *extranjero* (vreemd) maar toch verre van nieuw en dus onbelastbaar was. Ook was het kleedingstuk bestemd om door mij zelven gedragen te worden, en volstrekt geen cadeau voor de een of andere *senora*, want ik had helaas! geen *senora*, aan wie ik geschenken geven kon.

De rails waren opgebroken, en eerst te Vittoria, een tachtig mijlen verder, kon ik den spoortrein naar Madrid vinden. Maar er stonden een aantal omnibusjes gereed naar San Sebastian, waar Senor Marcelino Ugalde, naar men zeide, een geregelden diligencedienst naar Zumarraga, en vandaar naar Vittoria, had ondernomen. Of de weg al dan niet veilig was, wist niemand ons te zeggen; in enkele dorpen kon men Carlisten vinden, zoo werd ons gezegd, en de diligences werden dikwijls door hen aangehouden; van moord had men sedert geruimen tijd niets vernomen. Voor de goede overkomst van de bagage stond de Onderneming niet in, maar zij was bereid die tegen een zekere (en wel een zeer hooge) vergoeding bovenop het rijtuig mee te nemen. De reizigers moesten verder zelven zorg dragen voor hun goed, en met de Carlisten onderhandelen, wanneer het daartoe komen mocht.

Irun zelf was versterkt of heette ten minste versterkt te zijn. Er waren palissaden gezet om al de openbare gebouwen, ook om het ledige spoorwegstation; maar die palissaden waren van dien aard, dat een hollende ezel ze met gemak kon omverwerpen en een revolverkogel er flink doorheen geschoten kon worden. Ook de balkons en de ramen waren "versterkt," de eerste met hetzelfde palissadenwerk, de laatste met een wonderlijke soort van metselwerk, waarin hier en daar schietgaten waren opengelaten. Doch de Carlisten waren nog nooit in Irun geweest, en zoo waren deze doodonschuldige versterkingen langzamerhand in onbruik en in verval geraakt. Het reisgezelschap bestond uit een twaalfstal personen, onder welke een paar moeders met eenige schreeuwende kinderen, een zeer onfrisse pastoor, die in een ver gevorderden staat van uitwaseming verkeerde, eenige

boeren, die in hunne schilderachtige kleeding op roovers geleken en sterk naar knoflook riekten, en twee Fransche Joden, die voor zaken reisden en met mij van Bayonne gekomen waren. De omnibusjes, voor vier personen ingericht, waren niet veel beter dan sommige huurrijtuigen in onze steden, maar onderscheidden zich gunstig door den spoed, waarmee zij zich voortbewogen, dank zij vier frissche muilezels, die er voor gespannen waren. De weg was prachtig. Wij reden door een betooverende bergstreek en zagen nu en dan de golf van Biscaye in al haar luister opdoemen. Binnen twee uren waren wij te San Sebastian, de hoofdstad der provincie Guipuzcoa.

San Sebastian is in den Spaanschen oorlog van 1813 beroemd geworden. Het werd in 1813 door den Hertog van Wellington genomen en tot op den grond afgebrand — doch niet door de Engelschen, maar door de Franschen, — en wel met het opzettelijke doel, de Engelschen daar eens duchtig mee te plagen. De inwoners zijn op deze aardigheden zeker niet bijster gesteld geweest; maar het stadje heeft er niet bij verloren. Het is in den nieuwen stijl weer opgebouwd en mag nu een aardig badplaatsje heeten en te gelijk een heerlijk toevluchtsoord voor den smokkelhandel. Het levert ook een veilig en niet onvermakelijk verblijf op voor de zoodanigen, die in "moeielijkheden" gekomen zijn en aan een rustig leven aan het strand der Biskaaische golf de voorkeur geven boven gerechtelijke vervolgingen in Engeland of elders. Zoo is San Sebastian bijna een Engelsche kolonie geworden. Engelsche gezichten ziet gij, en Engelsche gesprekken hoort gij er telkens. Doch het schijnt het Angelsaksische ras niet gelukt te zijn, iets van zijn voortvarendheid op den tragen en onpractischen aard zijner Spaansche stad-

genooten over te brengen; ten minste de geregelde diligencedienst was zoo ingericht, dat wij bij onze aankomst ten vier ure in den namiddag dadelijk plaats moesten nemen, maar tot middernacht moesten wachten, voordat wij te weten kwamen, op welk uur ongeveer wij verder zouden reizen. De diligence zou in den loop van den nacht de passagiers van hunne verschillende hôtels komen afhalen. Ten drie ure werd er hevig aan de deur geklopt, en werd mij gevraagd of ik "klaar" was. Waartoe? Om naar Zumarraga te reizen of hier mijn leven te laten? Gelukkig bleek het eerste het geval te zijn.

Aan Victor Hugo alleen zou 't gegeven zijn, den tocht van dezen nacht naar waarheid te beschrijven. Stel u voor een stikdonkeren nacht op een plaats, waar gij nooit geweest zijt, onder menschen, die Baskisch tegen u spreken en voor roovers doorgaan, en met het liefelijk vooruitzicht van zoodra gij op weg zijt door woeste Carlisten overvallen te worden. Er was ergens een lantaarn geplaatst op iets, dat bij het eerste gezicht voor een kleinen heuvel kon doorgaan, maar verder door het flauwe licht niet voldoende opgehelderd werd. Toen mijn oog aan de duisternis begon te gewennen, nam de gewaande heuvel de gedaante aan van een diligence, een gevaarte van een allerzonderlingst onderwetsch model en van reusachtige afmetingen, met een monsterlijken hoop bagage er bovenop en een zevental muildieren er voor. Mijn eerste indruk was, dat de dieren nooit in staat zouden zijn dezen berg in beweging te brengen, en zoo het hun op de een of andere geheimzinnige wijze gelukken mocht, dan moest het fabelachtig gedrocht, zoo vreesde ik, dadelijk topzwaar worden en met een geweldigen slag nederploffen. De zitplaatsen waren natuurlijk niet genummerd, en ik mocht kiezen waar ik zitten wilde.

Mijn bagage was reeds opgeladen en het eenige, dat mij overbleef te doen, was 70 realen te betalen bij de 80, die ik voor mijn plaatsbriefje gegeven had. De man, die mij aan die droeve noodzakelijkheid herinnerde, verzekerde mij dat ik wel recht in mijn schik mocht zijn, en dat niemand er prettiger aan toe kon zijn dan ik op dat oogenblik. Begrijpende dat het onder die omstandigheden kwalijk geoorloofd mocht heeten, hem te vragen of mijn goed ook soms "gestolen" in plaats van opgeladen was, ging ik gedwee een plaats zoeken in den wagen. Ik vond dien echter van binnen zoo vol van knoflook- en andere luchten, en tevens zoo volgepropt met allerlei voorwerpen, wier aard en wezen ik onmogelijk onderscheiden kon, dat ik zonder mij te bedenken besloot, liever aan de zijde der muilezels mee te draven, dan een oogenblik langer in dit onbeschrijfelijk hol te blijven. Maar de brave pastoor, met wien ik in den omnibus goede maats geworden was, riep mij van den nok der diligence toe, dat hij een plaats "bovenop" voor mij bewaard had. Hij ontving mijn hartelijken dank voor die beleefdheid, en ik klom op een klein bankje, dat vlak vóór de bagage bovenop het rijtuig was aangebracht, en waar behalve de pastoor ook de twee Fransche Joden hadden plaats genomen. Zoo ik er al bewaard bleef voor stikken, ik bleef er niet bewaard van recht middeleeuwsche martelingen. Den vorigen dag had ik een gesprek met den priester aangeknoopt, maar zijne gevoelens niet in alle opzichten kunnen deelen. Nu kwam het mij voor, dat hij mij daarom met de Fransche Joden op het kleine bankje vóór op den top van den waggelenden berg had gezet. Al de gruwelen van de Inquisitie kwamen mij voor den geest

en de vuile, wasemende pastoor nam onwillekeurig voor mij de gedaante aan van een Torquemada — in het klein.

De tocht duurde veertien uren, en al dien tijd moesten onze beenen maar omlaag blijven hangen, zonder iets te vinden, dat naar een rustpunt zweemde. 't Was of wij op den hoek van een dak zaten. De voerman, die onder ons op den bok zat, hield den ganschen weg over niet op met zijn zevenspan toe te schreeuwen, en sloeg ons onophoudelijk met zijn rustelooze zweep dwars in het aangezicht, ons verzekerende dat hij de terugwerking van dit noodzakelijk wapen niet kon tegengaan of in zijn macht had. Iedere slag, dien hij aan één der zeven dieren gaf, was tevens een striem in 't aangezicht van één van ons vieren, en wij telden die vinnige slagen niet bij tien- maar bij honderdtallen. Ondertusschen schoof de opgehoopte vracht achter ons met geweld naar voren, zoo dikwijls de wagen een steilte afreed, en wij hadden een bovenmenschenlijke inspanning noodig, om niet op de muildieren en onder de zware wielen te geraaken. En er was tegen dit alles niets te doen. Met den voerman was niet te redeneeren. Hij verstond zijn vak. Zoo hij zijnen muilezels een paar slagen spaarde, kon het rollend gedrocht in zijn vaart de arme dieren inhalen en verpletteren. Slechts dan, wanneer de weg wat steil opliep, of wanneer wij bij een dorp stilhiel- den om van muilezels te verwisselen, konden wij afstijgen en in onze verdoofde beenen en verstijfde armen weer wat leven brengen.

Op die recht aangename wijze reisden wij door, en kwamen 's morgens ten elf ure te Zummarraga, waar ons een uur tijd werd gegund om een stevig ontbijt te nemen en nog eens 80 realen te betalen voor de reis naar

- Vittoria. Van eigenlijk gevaar was tot dusver geen spraak geweest. Tot onze groote verwondering waren wij zelfs nog niet omgevallen, ja, op de martelingen van het kleine voorbankje en de afschuwelijke Spaansche keuken na, hadden wij ons over niets te beklagen.

Te Zumarraga werd ons voor het eerst stellig verzekerd, dat wij zeer spoedig op de Carlisten stuiten zouden, doch dat wij met een kleine schatting vrij zouden komen, wat nu te eerder het geval zou zijn, daar onze voerman een Carlist was in merg en been, en als zoodanig ons de beste bescherming bieden kon, die wij wenschen konden. Toen wij het eerste dorp binnenreden, dat door kampioenen voor *Dios, Patria y Rey* bezet was, was de dorpsstraat vol van menschen, die op het gedruisch van den zwaren wagen en het getjingel van de kleine schelletjes onzer muildieren waren afgekomen. Vrouwen en kinderen, gewapende Carlisten, hollende biggen en blaffende honden omringden ons van alle zijden; maar het bleek niet dat wij bij de menigte, zelfs bij de Carlisten, eenigen anderen hartstocht gaande maakten dan die eener onverzadelijke nieuwsgierigheid. De diligence hield bij de *fonda* (herberg) stil. De voerman stapte af, ging met den hoofdman der Carlisten in de herberg, reikte hem eenige papieren en kranten over, praatte vijf minuten met hem, en nam, na voor ieder reiziger één en een halven gulden betaald te hebben, de teugels weer op, zonder dat ons een enkele vraag gedaan was.

Drie malen hielden wij stil, telkens onder dezelfde omstandigheden. Telkens moesten wij ons getroosten den niet zeer hoogen losprijs van f 1,50 per hoofd te betalen en geduldig wachten, totdat de voerman zijne brieven overgereikt en den Carlistischen *Jefe* de noodige na-

richten gegeven had. Dat er in vroeger tijden moorden op onzen weg gepleegd waren, was duidelijk, want hier en daar zagen wij aan den zoom van den weg een eenzamen steen met een kruis en een langer of korter opschrift, waarbij ons gemeld werd dat op die plek de een of andere *Don* het leven gelaten had. Maar thans kan een reiziger, die geen wapens draagt, veilig den grooten weg betreden, wat men ook buitenaf van dit nieuwsgierig en goedhartig volkje fabelen moge.

De weg van Vittoria bood ons een paar merkwaardige staaltjes van de wijze, waarop de Spanjaarden toen ter tijde burgeroorlog voerden. Als wij een dorp met Carlisten verlaten hadden, konden wij er van verzekerd zijn het eerstvolgende door Republikeinen bezet te vinden. Deze bezettingen volgden elkander geregeld op, om en om. Ik kan niet ontkennen, dat dit mij bijzonder vreemd voorkwam, en verstoutte mij te vragen, waarom zij zoo dicht bij elkander staande den strijd niet aanbonden en een eind maakten aan dien wonderlijken toestand, daar de beide partijen toch moesten verlangen meester van het terrein te zijn. Doch de reden lag voor de hand. De Carlisten, zoo werd mij geantwoord, konden het gevecht niet beginnen, omdat zij te klein in aantal waren en geen artillerie hadden, terwijl de Republikeinen van hun zijde zeker wisten dat zij de Carlisten toch nooit konden krijgen, daar deze, bij voorkeur in de nabijheid van bergen gelegd, ijlings aan den haal gingen en den vijand nauwelijks zagen aankomen, of zij pakten zich ijlings naar het gebergte weg.

't Spreekt van zelf dat ons rijtuig in de Republikeinse dorpen op dezelfde wijze begroet werd als in de Carlistische. Hetzelfde gedrang en gekijk op de straat,

hetzelfde oponthoud bij de herberg, dezelfde geheimzinnige samenspraak van den voerman met de officieren. Voór het raadhuis speelden de Republikeinsche soldaten even jolig met den bal als elders de Carlisten. Het eenige verschil was, dat wij hier geen schatting te betalen hadden, en dat de soldaten hier geene wapens hoegenaamd bij zich hadden, terwijl onder de Carlisten enkelen een geweer hadden. Als niet overal de balcon en de ramen op dezelfde wijze versterkt waren geweest, zou niemand hebben vermoed dat bij zich wezenlijk bevond in een gewest, waar een burgeroorlog woedde. De zorgeloosheid der Spaansche troepen heeft waarlijk iets verbijsterends. De Carlisten hadden ten minste nog een paar schildwachten bij de toegangen der dorpen doen post vatten; maar de Republikeinen schenen ook dit nog overbodig te vinden. Bij onze aankomst te Vittoria ontmoetten wij een Republikeinsche afdeeling van een 800 man, op weg om een bende Carlisten op te sporen; doch een goed gedrild Duitsch soldatenhart zou gebloed hebben bij de verwarring, waarin deze kolonne zich voortbewoog. De kolonel, die haar voorging, zat te dommelen op zijn paard. Er was voor noch achterhoede zichtbaar. Een twaalfstal welberaden mannen hadden den heelen troep kunnen verjagen. Ieder liep, zooals 't hem lustte, met een cigarette in den mond en met een gang, zooals een burgerman pleegt aan te nemen, wanneer hij een optocht of serenade meemaakt.

Te Vittoria aangekomen, vernamen wij dat er zeer waarschijnlijk geen trein naar Madrid zou kunnen vertrekken, daar de *Curé* van Alaya eenige stations op die lijn verbrand had. Zoo zou ik dan nog eens op de diligence van Torquemada geradbraakt worden. In die weemoedige verwachting zette ik mij aan tafel om mijn

honger te stillen. Terwijl ik mijn maal gebruikte, bleek het dat mijn bagage behouden was overgekomen. Dat was ten minste één geluk. Spoedig volgde een tweede, want ik had het genoeg een paar Amerikanen te zien binnentreden, met wie ik te Bayonne kennis gemaakt had.

Zij waren te Vittoria gekomen om paarden te kopen, en zouden zich eerlang bij de Carlisten aansluiten. Hoewel Vittoria in de handen der Republikeinen was, en in het kleine stadje niets onopgemerkt kon voorbijgaan, maakten mijne vrienden in geenen deele een geheim van hun plan. Allerlei verdachte voorwerpen, als: zadels, wapenen, lastdieren om de bagage te dragen enz. werden den ganschen dag door af en toe aan hun logement bezorgd, en hoewel dit in de hoofdstraat gelegen was, zag ik niemand een poging wagen, om hier tusschen beiden te komen en een opzet te stuiten, dat zoo blijkbaar een aanslag tegen de Republiek bedoelde. Waar zou thans de ziel wel zijn van den vreemdeling, die zoo iets had onderstaan tijdens de Fransche Commune of den Amerikaanschen oorlog? 't Is hier een wonderlijke staat van zaken, een chaotische verwarring, en toch geen stoornis of geweldige ommekeer, wapens in de hand en rust in het gemoed, geen geld en toch geen ellende, en daarbij een zee van tijd en plezier genoeg. Zulke zonderlinge vertooningen kunnen niet beter worden aangeduid dan met dit enkele woord, dat zij echt "Spaansch" zijn, zooals van andere dingen niets beters gezegd kan worden dan dat zij echt "Fransch" zijn. De Spanjaarden zelven denken er niet anders over en noemen het *Cosas de Espana*!

Ik lag nog te bed en rustte nit van de kwellingen der diligence, toen ik een levendig krijgsgerucht op straat vernam. Muziek weerklonk, paarden trappel-

den, soldaten marcheerden. Spoedig vernam ik, dat de Republikeinen een groote overwinning hadden behaald, en dat een groot aantal krijgsgevangenen binnengebracht zou worden. De militaire Gouverneur van de provincie, Gonzales, reed hen te gemoet, gevolgd door een talrijk gevolg in schitterende uniformen, terwijl hij zelf een grijze overjas aangetrokken en een hoogen hoed opgezet had. De Republikeinsche colonne, die wij den vorigen dag waren tegengekomen, kwam vol glorie terug van een overwinning, die zij in den vroegen morgen behaald had. 't Was duidelijk dat men daar zeer veel gewicht aan hechtte, en van de plechtigheid der begroeting was blijkbaar zeer veel werk gemaakt. Commandant Gonzales had het echter niet noodig gevonden zijn uniform aan te trekken, ofschoon hij bij het Gouvernement van Madrid als een man van strenge discipline bekend stond, om welke deugd hij later tot Minister van Oorlog benoemd werd.

De ontwapende maar recht opgeruimde gevangenen werden onder een sterk geleide opgebracht; een even talrijk geleide bracht den wagen binnen, waarop de buitgemaakte wapens lagen. De overwonnelingen werden in de stadsgevangenis gekerkerd, doch zoodra het ceremonieel gedeelte van de zaak was afgelopen en de soldaten naar de kazernen waren teruggekeerd, werden de gevangenen door een hoop volk omringd en was er geen eind aan het gejoel en geroep en gejuich, waarbij de Carlisten niet minder blijmoedig door de traliën keken, dan of zij op een bruiloftspartij genood waren.

Tot 's namiddags vier uren wist niemand, of er al dan niet een trein naar Madrid vertrekken zou. De een wist te vertellen, dat al de rails opgebroken waren,

de ander, dat al de stations verbrand waren. Zeker was het, dat de telegraafdraden afgesneden waren en dat er niets met zekerheid te zeggen viel, zoolang de trein van Madrid niet kwam opdagen. Het station was dus ook vol nieuwsgierigen, die na uren wachtens het geluk hadden een locomotief te zien naderen en met haar gefluit begroet te worden. De vreugde was algemeen, en het nieuws was met bliksemsnelheid door de gansche stad verspreid. Tot onze verbazing gingen bij de aankomst van den trein verscheidene goederenwagens als vanzelf open, en traden een groot aantal *cazadores* (jagers) en *carabineros* (carabiniers) naar buiten. Dat was het militair geleide van den trein. Daar de Carlisten telkens weer te kennen hadden gegeven, dat zij elken trein, die troepen vervoerde, beschieten en belemmeren zouden, waren de dapperen in eenige goederenwagens geborgen geworden. De veilige aankomst van den trein stelde de gemoederen nog geenszins gerust, en alleen de sterke aandrang der reizigers, de herhaalde verzekering der officieren, dat er geen Carlisten te zien waren, en hun verzoek dat de troepen naar Miranda teruggevoerd mochten worden — alleen dit een en ander kon de spoorwegdirectie bewegen de locomotief te doen keeren en kaartjes af te geven. Na een half uur waren wij vertrokken onder het afscheid en de luidruechtige zegenbeden der menigte. Het militair geleide was natuurlijk weder in de goederenwagens samengepakt, terwijl bijna elk der weinige reizigers een eerste klasse te zijner beschikking had. Allen begonnen dadelijk de ramen met kussens en valiezen te barriadeeren, om zich te vrijwaren tegen de kogels der Carlisten. De trein ging langzaam en behoedzaam voort, en op de locomotief waren twee helpers geplaatst, die

moesten uitkijken of de lijn ergens opgebroken was.

Wij legden in een uur niet meer dan tien mijlen af, maar werden door kogels noch onheilen getroffen. Intuschen is zulk langzaam reizen verre van aangenaam, vooral wanneer men weet, dat er ieder oogenblik iets gebeuren kan. Waarlijk, als die spanning een tijd lang heeft geduurd, begint men bepaald te verlangen, dat er maar iets gebeuren en een eind aan de onzekerheid komen mocht.

Te Miranda, waar wij omstreeks 10 ure aankwamen, ging het militair geleide van ons weg; maar het bleek dat het gevaar nog eerst te wachten was. De Carlisten hadden op de lijn van Miranda naar Madrid een station in brand gestoken, dat, toen wij er voorbij kwamen, nog in vlam stond en te midden der duisternis een meer fraai dan geruststellend gezicht opleverde. De lijn heette vrij te zijn, en de machinist liet nu in goed vertrouwen den trein doorloopen met een spoed, die angstwekkend heeten mocht; doch de slaap overmande mij, en toen ik den volgenden morgen veilig en wel ontwaakte, zag ik de met sneeuw bedekte toppen van de Sierra Guadarrama aan mijn rechter- en den kloosterachtigen en somberen reus Escorial aan mijn linkerzijde. Aan het Escorial-station kwam de conducteur den wagen binnen, om mij te zeggen dat wij een telegram van Madrid moesten afwachten, en dat het van dit telegram zou afhangen of wij al dan niet door zouden rijden. De hoofdstad was in oproer. De Federalisten hadden de voornaamste publieke gebouwen in bezit genomen en daaronder ook het station. Men verwachtte groote gebeurtenissen. Hoewel een weinig bekend met de hebbelijkheid der Spanjaarden om steeds te overdrijven, scheen mij toch dit nieuws vrij ernstig toe. Na een uur kwam echter het verlof om verder te gaan, en zoo be-

reikten wij des morgens ten 10 ure het Noorder-station van Madrid, dat werkelijk in de macht bleek te zijn van een gewapende en havelooze volksmenigte. Bloed was er echter niet vergoten. De gendarmes en de soldaten van het gewezen Koninkrijk waren bezig zich op vrij luidruchtige wijze met het gemeen te verbroederen. Het was duidelijk dat er heel wat had kunnen gebeuren, maar de zaak had zich op de vreedzaamste wijze opgelost, daar één van de beide partijen van den strijd had afgezien.

't Is niet noodig al de geruchten te herhalen, die ons te Escorial kwamen bestoken. De Federalisten, zeide men, schoten een ieder dood, die zich niet bij hen voegde. Het leger was gedeeltelijk aan het muiten geslagen, gedeeltelijk op de vlucht gegaan. Serrano had een tweegevecht gehad met Pi y Margall enz. Maar in de geteisterde stad zelve aangekomen, merkten wij tot onze groote voldoening, dat er wel een groote menigte op straat was, die druk schreeuwde en veel beweging maakte met allerlei wapentuig, maar dat er geen enkel schot viel, noch ook vallen zou. De omnibussen en rijtuigën, die ons van den trein haalden, hadden wel veel moeite door de volle straten te komen, maar leden geen overlast en brachten ons veilig aan onze hôtels, ja, de bijkomende omstandigheid dat er geen enkel commies was om onze koffers na te zien, was wel in staat sommigen onzer wat gunstiger te stemmen voor het beheer, zooals het gemeen dit voerde.

HOOFDSTUK VI.

DE FEDERALISTISCHE STAATSGREEP EN HOE 'T GEMEEN DEN BAAS SPEELT.

De gebeurtenissen, die in de Spaansche geschiedenis geboekt zullen worden als de Federalistische Coup d' Etat, droegen zich zeer eenvoudig toe. Toen Koning Amadeüs afstand van den troon deed, liet hij een nationale vergadering achter van liberale Monarchisten, doch met een Republikeinsche fractie, waaronder Senor Estanislao Figueras en Senor Emilio Castelar. De Monarchisten echter konden 't niet eens worden, en de Republikeinen maakten van de gelegenheid gebruik om de Republiek uit te roepen. Op 2 Februari trad een nieuw ministerie op, waarvan Figueras president werd, en waarvan onder anderen Castelar en Pi y Margall leden waren. De Nationale Vergadering werd ontbonden, en terwijl nieuwe verkiezingen werden uitgeschreven, nam een zoogenaamde Permanente Commissie de loopende zaken in handen. Deze Commissie nu was het nieuwe Gouvernement vijandig; al spoedig liep het gerucht, dat zij Maarschalk Serrano aan het bewind wilde brengen, en

de toestand werd al meer en meer gespannen, totdat het op den 23sten April tusschen de beide regeerende lichamen tot een uitbarsting kwam. De Commissie en het Ministerie brachten beiden, onder den schijn van een revue te houden, hunne troepen op de been. Aan de ééne zijde stond Generaal Letona met de oude Koninklijke Nationale Garde, aan de andere zijde Senor Estevanez, een stout Republikein, met de Republikeinsche bataljons. De laatste tastte moedig door. Wetende dat verscheidene generaals, die op de hand van de Permanente Commissie waren, zich in het paleis van Serrano hadden verzameld, overreedde hij het Ministerie de genoemde generaals te ontslaan, en liet daarna de Koninklijke Garde, die de minderheid had, ontwapenen. Dit alles geschiedde zonder dat iemand gedood werd, behalve een arme huurkoetsier, die bij ongeluk door een saluutschot werd getroffen. De zegepraal was intusschen volkomen, de Garde werd ontbonden, en het Ministerie zat vaster dan ooit op het kussen.

Er was behalve de Monarchistische partij nog een andere macht, waarmede gerekend moest worden, namelijk het gemeen van Madrid, dat de gelegenheid waargenomen en naar de wapens gegrepen had. Wie weet wat er gebeurd zou zijn, wanneer deze dingen elders waren voorgevallen? Maar in Spanje gaat alles wonderbaar rustig toe. Al de leiders van de overwonnen partij, maarschalk Serrano en de leden van de Permanente Commissie, namen de vlucht, en zij die overbleven, deden wat hun lustte. Toen ik den 24sten in Madrid kwam, was de gansche stad in de wapenen, maar ik heb uit mijn hôtel op de Puerta del Sol, dat middelpunt aller Spaansche omwentelingen, te vergeefs naar een straatgevecht uitgezien. Het volk was in de huizen der tegenpartij binnengedrongen, om de schuldigen te vatten, en had bij deze vergeefsche huis-

zoekingen niets vernield en ook niets meegenomen, dan alleen eenige wapenen, waarvan vele der generaals prachtige en verleidelijke verzamelingen bezaten. Dit alles heeft mij met een diepen eerbied vervuld voor het ongelukkige en mishandelde Spanje.

Bij dit alles kwam mij ééne zaak onverklaarbaar voor, namelijk dat Serrano verzuimd had de losse tengels te grijpen. Wat wilden de leden der Commissie toch eigenlijk, en wiens schuld was het dat zij, met een man als Serrano, zich niet konden staande houden tegen zulke burgerlijke en onkrijgshaftige tegenpartijders, als Figueras, Castelar en Pi y Margall? Serrano zelf was de man, die mij de noodige inlichtingen hieromtrent geven kon, en zoo besloot ik hem te gaan opzoeken.

Te Biarritz had ik het genoeg gesmaakt de Hertogin de la Torre te spreken — zoo toch laten de Maarschalk en zijn vrouw zich het liefst noemen. Ik had een briefje van haar ontvangen, dat mij den toegang tot haar echtgenoot ontsluiten zou. Maar toen ik in Madrid kwam, was hij ten gevolge van den coup d'état van 23 April gevlogen, en zijne beste vrienden wisten niet waar hij gebleven was. "Als er iemand is", zeide men, "die weet waar hij zich ophoudt, dan moet het de Gravin de Montijo zijn." Eenige dagen later wist ieder te verhalen dat hij goed en wel naar Frankrijk ontkomen was, door de hulp van den Engelschen gezant, den Heer Layard en een Engelsch scheermes, waaronder 's Maarschalks knevels verdwenen waren. Doch dadelijk na den coup d'état was dit nog niet bekend, en daar ik toch een uitnoodiging van de Gravin de Montijo had, begaf ik mij dadelijk naar haar paleis op de Plaza del Angel, een huis, eenvoudig van buiten, maar vol weelde en pracht van binnen.

De moeder van de ex-keizerin der Franschen is thans bijna blind; maar zij is nog even frisch en helder van geest als ooit te voren, en haar huis blijft nog altijd het middelpunt, waar al de invloedrijke personen van Madrid te zamen komen. 't Was in den namiddag, en zij zat in haar donker hoekje in den wintertuin. Natuurlijk viel het gesprek al spoedig op de gebeurtenissen van den dag.

"Serrano is niet bij mij geweest", zeide zij, "en het spijt mij wel dat hij mijn gastvrijheid niet heeft ingeroepen. Ik zou hem gaarne van dienst zijn geweest. Hij is een man van groote bekwaamheid en van groote kracht, ofschoon ik hem niet aanzie voor iemand, die aan het hoofd van het bewind kan staan. Hij moet onder iemands invloed — of ten minste in iemands naam optreden; dan is hij goud waard. Als hij zelf het weten moet, weifelt hij. 't Is zijn schuld dat de Permanente Commissie niet slaagde. Ieder kwam tot hem om orders, maar hij wist geene orders te geven. Hij liet zich overbluffen door dien Estevanez. Dat is nog eens een man! Een bandiet! Maar een man. Was die er niet geweest, dan zouden de geletterde Heeren Castelar en Figueras nooit zoo ver gekomen en Serrano misschien nog tot een besluit gekomen zijn. Gelukkig dat wij Spanjaarden niet wraakgierig zijn. Anders zou de Maarschalk al gefusilleerd zijn. Maar wij helpen elkaar gaarne, en ik ben er zeker van, dat Serrano in zijn vlucht is bijgestaan door den man zelven, die hem het felst bestreed. Al de leden der overwonnen partij moeten met volle voorkennis van de regeering een goed heenkomen gevonden hebben. Ach! wij zijn hier zoo gewoon geworden aan omwentelingen, en wij weten zoo weinig wat er morgen gebeuren kan en hoe hulpbehoevend wij dan zelven zullen zijn, dat wij on-

willekeurig geneigd zijn ieder zonder onderscheid er door te helpen. Die onderlinge welwillendheid, te midden der felste partijschap, is iets eigenaardigs hier. Alle standen der maatschappij zijn er van doordrongen, 't zit ons in het bloed. Zie maar eens hoe de Carlisten overal behandeld worden. Sla het gemeen maar eens gade, dat ons op het oogenblik volkomen in zijn macht heeft. Doet het iemand kwaad? Nooit is men veiliger geweest te Madrid. Al onze belhamels hebben een geweer in handen, beelden zich in heel wat te wezen en zijn daarmee volkomen tevreden. Zij waken over eigendommen, die zij konden rooven, en houden in het leven wat zij dooden konden. Ik moet zeggen dat die schikking der Republiek mij best bevalt. Maak al de dieven en schavuiten van de stad tot bewakers van de goede orde, en al het gevaar der zoogenaamde groote aglomeraties in onze groote steden is geweken. Als er niet iets nieuws voorvalt, kan Serano in veertien dagen weer rustig door het Prado rijden, alsof er niets was gebeurd. Wat zeg ik? Morgen reeds zal elk gevaar over zijn, en vooral wanneer er een stierengevecht plaats heeft. Gij zult het zelf zien. Gij kunt ook nieuwe oproerigheden bijwonen, ja, er kan zelfs bloed stroomen, bij voorbeeld als het weer warm wordt en ons bloed begint te koken. Zoolang echter het weer zoo koud blijft; heb ik geen vrees voor ongelukken."

Ik kon niet nalaten te glimlachen bij het zonderling tafereel, dat de Gravin hier van hare landgenooten ophing.

"Gij lacht!" zeide zij, "maar ik zeg u de waarheid. Wij zijn een vreemd volk. Doch alle gekheid op zij — ik kan toch niet nalaten versted te staan van de wijze, waarop ons "canaille" zich houdt. Ik begin eerbied te krijgen

voor dien woesten hoop. Waar ter wereld zult gij ooit zoo iets zien? Op een landgoed van mij, in de provincie Valladolid, hebben mijne boeren begrepen dat "de Republiek" zooveel was als de opheffing der groote eigendommen en de verdeeling van het land onder de arbeiders. Zoo kwamen zij bij mijn rentmeester vragen, wanneer en hoe de verdeeling zou plaats hebben. De rentmeester, een handig oud man, die zijn volkje kent, behandelde de zaak zeer kalm en antwoordde hun, dat zij zeker wel gelijk zouden hebben; maar dat hij onmogelijk tot zoo iets kon overgaan, voordat hij orders uit Madrid had gekregen. Zij moesten dit volkomen billijken, en ofschoon er nu al drie maanden over die zaak zijn heengegaan, hebben zij zich niet weder aangemeld.

"Gisteren moest mijn huis doorzocht worden, daar men dacht dat Serrano zich bij mij schuil hield. Ik zat juist met eenige vrienden aan tafel. Toen de knecht mij het ongenooide bezoek had aangekondigd, liet ik hem aan den officier van de bende zeggen dat hij doen kon wat hij wilde, daar ik geene soldaten had om mij te verdedigen; maar dat ik niet van plan was mij in het middagmaal te laten storen. Daarop liet ik alle kamers en kasten openen. Wat was het gevolg? Slechts vijf mannen traden binnen. Zij snuffelden in alle hoeken, maar zoo bescheiden en voorzichtig als men van de strengste politiedienaars nauwelijks verwachten zou. Toen zij in de eetkamer kwamen en ik hun, naar vaderlandsch gebruik, uitnoodigde mede aan te zitten, bloosden zij als schoolmeisjes en paken zich zoo snel mogelijk weg."

Den eerstvolgenden Zondag maakte ik mij den raad der Gravin ten nutte en begaf mij naar het stierengevecht, om te zien of de bevolking van Madrid waarlijk

alles vergeten zou zijn, wat er in de vorige week had plaats gevonden. De schouwplaats kan, zegt men, ongeveer dertien duizend menschen bevatten, en het was dien dag opgepropt vol. Zelfs al de toegangen tot de Plaza de Toros waren met een feestelijk gekleede menigte bezet. De Nationale Garde was blijkbaar vergeten, dat zij in een beschermster van rust en orde herschappen was, want zij had hare geweren thuis gelaten en was de eerste om een onbeschrijfelijk leven te maken. Royalisten en Federalisten deelden gelijkelijk in de algemeene opgewondenheid. Niemand scheen iets te vreezen. Toen ik de Gravin de Montijo voor het eerst weder ontmoette en haar mijn bewondering betuigde over de schranderheid, waarmee zij dezen afloop voorzien had, antwoordde zij mij met dien rustigen glimlach, die steeds om hare lippen zweeft:

“t Zou mij recht veel verdriet gedaan hebben, wanneer het anders afgeloopen ware, want dan zou ik zeventig jaren lang onder mijn volk gewoond hebben, zonder het te leeren kennen. Zoo heb ik tot mijn genoegen ook goed gezien, toen ik u zeide dat Serrano door zijn ergsten vijand zou zijn geholpen in zijn vlucht. Castelar had Serrano een schuld te betalen. Hij zelf was eens door Serrano bij een dergelijke moeielijkheid voortgeholpen. Het is, zooals ik u zeide, wij hebben hier een Maatschappij van Onderlinge Levensverzekering opgericht; wij moeten elkander wel helpen, ook in ons eigen belang. De vreemde gezanten hadden ieder een paar van de leiders der verslagen partij onder hun hoede, en de heer Layard en zijne echtgenooten namen Serrano voor hun rekening. Nadat hij vermomd van huis tot huis bij zijne vrienden was rondgeslopen, is de man, die Spanje zoo dikwijls heeft geregeerd, goed en wel naar de Calle Torija

gevoerd, waar hem zijne knevels zijn afgeschoren en een paar Engelsche bakkebaarden zijn aangehecht. Voorts is hij met een oud Engelsch reispak en een ouden vilten hoed uitgedoscht geworden, en toen zijne vrienden eendrachtig verzekerden dat hij in deze vermomming volstrekt *meconnaissable* was, hebben zij hem onder het vriendelijk geleide van den Heer en mevrouw Layard naar het station en vandaar naar Santander verzonden. De Engelsche gezant is den geheelen weg meegereisd, en dat was noodig, want de Nationale Garde toonde een groote liefhebberij, de reizigers nader te leeren kennen, en de gezant wist te maken dat zijn coupé van zoodanig onderzoek verschoond bleef. Te Santander had de Engelsche legatie een stoomboot gehuurd, die een bijzondere zending heette te hebben naar St. Jean de Luz, en zoo de boot niet bovenmate slecht is geweest en de Golf van Biskaye geene bijzondere nukken heeft gehad, dan kan onze beminnelijke Hertog nu reeds veilig rusten in de armen zijner nog meer beminnelijke wederhelft. Ik hoop hartelijk dat dit inderdaad ook zoo wezen moge. Maar het spijt mij van die fraaie knevels, die den knappen Serrano steeds zoo goed hebben gestaan. Er is vooral voor een krijgsman toch altijd iets vernederends in, zich zoo te moeten vermommen. Mij dunk, ik had het nooit gedaan, en zoo ik het gedaan had, zou ik mij eerder een avonturier dan een Hertog en Generalissimo gevoeld hebben. Intusschen...." hier sloot de oude Gravin de vermoeide oogen — wat zij altijd doet, als zij eenigen tijd achtereen gesproken heeft — en scheen verdiept in tal van herinneringen, die door het verhaal van Serrano's vlucht in haar waren opgekomen, en die zeker niet alleen op Spaansche aangelegenheden betrekking hadden.

HOOFDSTUK VII.

FEDERALISTISCHE VERKIEZINGEN EN FEESTELIJKHEDEN.

Buiten het stierengevecht waren er in April en Mei nog andere belangrijke gebeurtenissen op til. In de eerste plaats zouden de algemeene verkiezingen plaats vinden en de *Intransigentes* of Radicalen, de ultra-Federalisten, de Communisten, noem hen zooals gij wilt, gaven een schijnbaar zeer ernstig aanzien aan de zaak, zoodat dan ook de gansche stad vervuld was van de dingen, die komen zouden. Dan stond ook de *Dos de Mayo* (de 2de Mei) voor de deur, de beroemde vaderlandsche gedenkdag, waarop duizend en duizend gewapende mannen te zamen zouden komen en allen een klein oproertje verwachtten. Eindelijk volgde de verjaardag van San Isidro, den patroon van Madrid, op wiens vierdag den werklieden een goede gelegenheid geboden werd, buiten de stad eenige meer of min gevaarlijke demonstraties te houden. Ieder, die de Spanjaarden niet kende, vreesde voor groote onheilen bij elk dezer feesten, en ik ken zelfs Spaansche families, die hunne laatste penningen besteedden, om zich op die dreigende dagen uit de voeten te

maken. 't Is echter de vraag of de bevolking van Madrid ooit een opmerkelijker schouwspel heeft opgeleverd, dan juist in die dagen. Nooit heb ik zooveel warmte en zooveel zelfbeheersching — zulk een storm¹ van groote woorden en zulk een bezadigdheid in het handelen — zulk een schijnbare bloeddorstigheid en te gelijk zulk een weersin van bloedvergieten — zulk een gloeienden partijhaat en zulk een onbegrensden eerbied voor persoonlijke vrijheid vereenigd gezien.

Veertien dagen lang kwamen de *Intransigentes* dag aan dag in verschillende wijken van Madrid te zamen, om de algemeene meening op de aanstaande verkiezingen voor te bereiden. Die verkiezingen waren thans van het hoogste belang, want zij moesten een Constitueerende Vergadering in het leven roepen, die het gansche regeeringsstelsel zou vernieuwen, die alles wat aan het centraliseerend koningschap herinnerde zou opheffen en het vaderland zou zegenen met al de volheid dier vrijheden en voorrechten, waarvan alle Republikeinen, van de dagen van Athene en Rome af, ooit hebben gedroomd. Reeds lang was het Gouvernement aangevallen als niet republikeinsch genoeg en hadden vele manifesto's, hier en daar verspreid, het dreigement laten doorschemeren dat de Regeering terstond zou worden omvergeworpen, wanneer aan zekere eischen der natie niet werd voldaan. Die eischen waren dat de Federale Republiek onmiddellijk uitgeroepen, de Raad van State opgeheven, het aantal ministers ingekrompen, de uitgaven van den Staat op beteren voet geregeld (hoe, werd niet nader uitgelegd) en de doodstraf afgeschaft zou worden. Dit waren de vaste punten, waarover al de gesprekken der *Intransigentes* in *Cafés*, *tertulias* (*loges*) en volksbijeenkom-

sten zich bewogen. De grootste van die bijeenkomsten — die, bij welke alle andere slechts voorbereiding heeten mochten, zou gehouden worden op den eersten zondag na het groote stierengevecht, hetwelk de bevolking van Madrid den geheelen coup d'état had doen vergeten.

't Was de 4de Mei, en ten 2 ure bevond ik mij op het plein of liever op de plaats tusschen het ex-koninklijk paleis en de ex-koninklijke stallen. Het feit alleen reeds dat de *Intransigentes* op zulk een afgelegen plek hun samenkomst zouden houden, toonde dat zij in geenen deele plan hadden een volksbeweging uit te lokken of eenige vijandelijkheid te toonen. Dan toch zouden zij zeker de Puerta del Sol op het Prado hebben uitgekozen, waar de Spaansche omwentelingen in den regel begonnen, voortgezet en ten einde gebracht worden. Ook kan het zijn, dat de regeering een hand in de zaak heeft gehad en dat Figueras en Castelar de *Intransigentes* hebben aangeraden zich naar de plaats van het Paleis terug te trekken. Dit toch is een Spaansche gewoonte, dat men het zijnen staatkundigen tegenstanders zoo gemakkelijk mogelijk maakt en niet zelden zekere overeenkomst met hen treft omtrent de wijze, waarop men den strijd voeren zal.

Iemand, die weet hoe het in andere landen op de meetings der radicale partij toegaat, zou zeker ter bestemder plaatse een groot aantal arbeiders en werklieden verwacht hebben, ruwe klanten, behoorende tot die soort, die den rustigen en knappen handwerksman misschien nog meer veracht dan den kapitalist en den aristocraat. Maar in Spanje, waar alles anders is, heeft ook het woord "radicaal" een eigen beteekenis. De Spaansche radicalen zijn monarchalen, die de Spaansche conservatieven slechts een weinig vooruit zijn, en ziet men elders op de meetings

van dusgenaamde radicalen bij voorkeur het werkvolk vertegenwoordigd, onder de *Intransigentes* te Madrid heb ik op den gedenkwaardigen 4^{den} Mei geen enkel handwerksman opgemerkt. De vergadering, een 3000 man sterk, scheen voornamelijk te bestaan uit ambtenaren, schoolmeesters, dagbladschrijvers, zaakwaarnemers, kleinhandelaars en dergelijke lieden. De redevoeringen, die daar gehouden werden, droegen natuurlijk een zeer geweldig karakter, ofschoon heel wat van dat geweldige op rekening van de Spaansche taal en de Spaansche bewegelijkheid moet gesteld worden. Zij hadden uiterlijk veel overeenkomst met de redevoeringen der Fransche Communards, maar waren veel minder bloeddorstig en onderscheidden zich gunstig door het volkomen gemis van het elders zoo gewone geharrewar en getwist tusschen de verschillende sprekers. De woordvoerders legden hunne inzichten bloot, zij gaven het vermoeden te kennen, dat de tegenwoordige regeering nog niet Federalistisch genoeg gekleurd was, zij rieden elkander aan, zooveel mogelijk *Intransigentes* af te vaardigen en hielden zich zelven blijkbaar voor de meest geschikte personen, die gekozen konden worden. Na een paar uren dergelijke "speeches" uitgesproken te hebben, begon de vergadering uiteen te gaan, want het was een zondag en dus een dag, waarop een stierengevecht gehouden zou worden. Toen het uur, waarop deze feestelijkheid zou aanvangen, naderde, was dan ook de plaats ledig en waren allen op weg naar de Plaza de Toros. Zij hielden geen indrukwekkenden optocht en maakten geen leven hoegenaamd, maar mengden zich spoedig in den grooten stroom der feestgangers, en niemand in de gansche stad dacht meer aan Federalistische of andere staatkundige bespiegelingen, daar allen zich

reeds bij voorbaat baadden in al de weelden en al den wellust der *tauromachia*.

Twee dagen vóór deze in haar wezen en uitwerking zoo vreedzame meeting, had het volk van Madrid nog een gansch andere aanleiding om oproer te maken, — als het er maar eenige neiging toe had gehad. Het was de Dos de Mayo, de verjaardag van Spanje's bevrijding van de Fransche overheersching, een dag, die steeds in een bijzondere feestelijke stemming wordt gevierd.

Op den tweeden Mei van 't jaar 1808 richtte Murat onder de inwoners van Madrid een geweldige slachting aan. Drie artillerie-officieren kwamen daarbij op een bijzonder heldhaftige wijze om, en te hunner eere werd op het *Campo de la Lealtad* (het plein der Trouw) een obelisk met cypressen opgericht. Deze heldendaad en de daarop gevolgde bevrijding van het land door tusschenkomst van Engeland, worden elk jaar op den 2^{en} Mei, en steeds op dezelfde wijze, herdacht. Aan elke der vier zijden van de versierde obelisk worden kléine altaren geplaatst, die van zes uren in den morgen tot twee uren in den namiddag trouw bediend worden. Daarna vangt de groote militaire optocht aan, en ieder wiens rang en stand medebrengen dat hij een uniform of statierok draagt, hij zij koning of ambtenaar, moet aan den optocht deelnemen en het gedenkteeken voorbijtrekken. De Spaansche uniformen, de kleeding der Spaansche vrouwen, de glans van den Spaanschen hemel zijn schitterend genoeg, om deze vertooning recht aantrekkelijk te maken. Gaf ook het koningschap dezen keer geene vergulde koetsen en prachtige hofkleeding te zien, toch

had deze plechtigheid iets indrukwekkends. En niet alleen dat de trein zich zorgvuldig onthield van staatkundige demonstraties, maar ook de Franschen, die onder de toeschouwers hadden plaats genomen, liepen geen gevaar van beleedigd of bespot te worden.

De Republikeinsche bewindvoerders hadden blijkbaar weinig zin in de plechtigheid. Castelar was de eenige, dien ik opmerkte. Figueras treurde om het verlies van zijn vrouw, en Pi y Margall en Salmeron schenen te kennen gegeven te hebben, dat hunne filosofische richting hen niet toeliet deel te nemen aan een plechtigheid, die een zoo bij uitstek godsdienstig karakter droeg. Maar er waren stedelijke ambtenaren en generaals genoeg, om den optocht met een tamelijk schitterende groep te doen aanvangen. Wat ook nog indruk maakte, was: een aantal gebrekkigen en oudjes, die den moord van Murat hadden bijgewoond, en een groot aantal jongeren, afstammelingen der gevallen slachtoffers. Het leger was zeer gebrekkig vertegenwoordigd, daar de bezetting van Madrid niet groot was; maar de Nationale Garde maakte dit gemis weder goed en gaf te meer afwisseling aan het geheel, daar ieder gekleed ging naar zijn eigen smaak, terwijl een rood kapje hun eenige uniform nitmaakte. De plechtigheid der vertooning werd niet weinig verhoogd door het aantal muziekkorpsen, dat zich bij den tocht had aangesloten. De meeste regimenten speelden den vaderlandschen Riego-marsch, doch een paar schenen ook iets van Beethovens treurmarschen te kennen, en zoo er alleen militaire muziek gespeeld ware, zou het geheel iets aangrijpends gehad hebben, vooral voor diegenen, die niet vergaten hoeveel onheil die duizenden van schamele vrijwilligers konden uitrichten, die nu zoo geduldig met de anderen medetrokken. Maar

't was onmogelijk niet te glimlachen, toen de vrijwilligers voorbijkwamen en met groot geweld de *Marseillaise* uithazuinden. Daar de vrijwilligers op verre na het talrijkst vertegenwoordigd waren, had de *Marseillaise* — blijkbaar de eenige marsch, dien zij kennen — den geheelen weg over den boventoon; maar de goede Spanjaarden schenen er niets vreemds in te vinden, dat een zoo echt Spaansche plechtigheid, als zij vierden, begeleid werd door den onsterfelijken marsch van Rouget de l'Isle, waaraan juist voor een groot gedeelte alles te wijten was, wat Spanje van de zijde der Franschen had moeten verduren.

Ook deze plechtigheid duurde niet lang en sleepte geen enkele ongeregeldeheid na zich. Spaansche volksfeesten zijn over het algemeen rustig van aard, ja, het stierengevecht is het eenige, waarbij de Spanjaard uitgelaten en opgewonden wordt. Overigens draagt alles een zeer stemmig of zelfs treurig karakter. En als de Spanjaard meester is van den toestand, dan vooral heeft hij een bedaardheid en ridderlijkheid over zich, die 't hem onmogelijk maken in uitersten te vervallen en zijn zelfbeheersching te verliezen, of ook maar onbeleefd te zijn.

In elk geval — zij die ook nu nog gevaren duchtten, zoo van de *Intransigentes* als van de Nationale Garde, moesten hunne vreezen overbrengen op den 10den Mei, wanneer de algemeene verkiezingen zouden aanvangen.

Madrid was verdeeld in tien kiesdistricten. Elk district had minstens tien of twaalf stembureelen, en bij elk dezer stembureelen ging het al den tijd even saai en vervelend toe. In het een of ander groot gebouw, een concertzaal

of een ledigen winkel zat, achter een tafel met een groen of rood kleed en een houten stembus, een stemopnemer met twee secretarissen nevens zich en een paar dienders aan de deur. Loom en traag slenterden de kiezers naar binnen, blijkbaar weinig ingenomen met den burgerplicht, dien zij vervulden. Er waren stembureelen, waar op een geheelen dag geen twaalf kiezers opkwamen, zoodat den stemopnemers en hunnen medehelpers weinig anders overbleef dan hun tijd al duttend door te brengen. Dit komt vooral hierdoor, dat de partij, die zich tot de minderheid rekent, zich van stemmen onthoudt, en die onthouding wil zooveel zeggen als een zwijgend protest tegen de nieuwe orde van zaken, die het jongst verkozen lichaam in het leven mocht willen roepen. Men schijnt in Spanje tot de overtuiging te zijn gekomen, dat de verkiezingen een zeer noodeloos en gevaarlijk middel zijn om den strijd te beslechten, noodeloos, omdat het veel gemakkelijker en zekerder is zijne tegenpartij stormerderhand op straat te zetten, en gevaarlijk, omdat de verkiezingsstrijd in Spanje nooit recht ernstig wordt, zonder dat het mes er bij te pas komt. De Spaansche kiezer zit dus veel liever in zijn café zijn sigarette te rooken en met zijne vrienden over politiek te keuvelen, totdat zijne tegenstanders aan het bewind zijn gekomen, want dan kan hij zich tegen hen vereenigen met al zulke lieden, als niet aan het bewind zijn en dus vroeger of later wel eenige reden zullen hebben om met hem oppositie te maken.

Op den 14^{den} Mei waren deze allervervelendste Spaansche verkiezingen afgelopen. Het Republikeinsche Gouvernement had een schitterende zege behaald, en de Conservatieven waren bijna overal thuis gebleven. In meer dan één wijk hadden de ambtenaren, verdrietig geworden

dat zij voor niets in het stembureau zaten, een eigenaardig middel bedacht, om de zaak een beter aanzien te geven. Zij waren namelijk zelven maar aan het stemmen gegaan en hadden eenige honderde briefjes in de stembus geworpen, zonder evenwel hiermee eenige kwade bedoeling te hebben, want zij hadden er wel voor gezorgd hunne stemmen over al de kandidaten eerlijk te verdeelen.

Zoo was dan ook bij deze gelegenheid alles zoo kalm mogelijk afgeloopen, en zoo ik nog altijd mocht blijven hopen een oproertje bij te wonen, dan bleef mij nu niets anders over dan het feest van St. Isidro, dat op den 15^{den} Mei zou plaats hebben. Maar ook met dit volksfeest wilde 't niet lukken. Toen het godsdienstig leven in Spanje inniger en het bijgeloof algemeener was dan thans, mocht San Isidro zich verheugen in een vurige vereering. Een groot aantal Madrilenos en Madrilenas van alle standen trokken over de Manzanares naar den heuvel, waar zijn hermitage staat opgericht. Maar tegenwoordig, nu de mannelijke bevolking van Madrid ongodsdienstiger geworden is dan die van eenige andere stad ter wereld, werd bij deze zoo geheel godsdienstige plechtigheid slechts een klein aantal menschen verwacht. 't Moet erkend worden dat de stemming nog nauwelijks was afgeloopen, toen reeds een groot aantal rijtuigen, volgeladen met dames en vrouwen, op weg was naar de Toledobrug, waar de vereersters van Isidro de zoogenaamde *Vispera* hooren gingen, en dat ook den volgenden morgen vele rijtuigen in dezelfde richting voortreden; maar die toeren hadden hoofdzakelijk ten doel, zich het genot te verschaffen van elkanders kleedij en hoofdtooisel te bewonderen. Zij keerden dan ook naar Madrid terug zonder

ergens te zijn afgestapt, en zoo miste het feest alle aantrekkelijkheid, zoowel voor de schilders als voor de nieuwsgierigen, die bij deze gelegenheid hier plachten samen te komen, om de kleederdracht der boerinnetjes te bekijken, hare dansen bij te wonen en naar hare liedjes te luisteren. Het eenige, wat ik dit jaar zag, was een aantal kramen, waar men tegen hooge prijzen beeldjes van den Heilige verkocht, en daarbij een aantal restauraties, die over een mijl in 't rond den afschuwelijksten stank verspreidden. Bij den dienst, die den ganschen dag ter eere van den Heilige in de hermitage gehouden werd, was niemand tegenwoordig, en de bedelaars, die bij den ingang van de kapel hun best deden hunne akelige wanstaltigheden te doen nitkomen, maakten slechte zaken.

De Heilige echter gaat daarom niet minder ijverig voort met het doen van zoodanige genezingen, als de geloovigen van hem afbidden. Hij was in zijn tijd een landbouwer en kon uren lang te midden zijner akkers in hemelsche bespiegelingen verdiept zitten. De engelen moeten dien hemelzin in een eenvoudige landman bijzonder op prijs gesteld hebben, ten minste zij kwamen tot hem en maakten dagelijks zijn werk voor hem af, aan welke bovennatuurlijke zorg en bedrijvigheid de omtrek van Madrid zijn vruchtbaarheid te danken heeft. Ook deed hij door middel zijner engelen goede diensten aan zijne buren. Hij liet bronnen uit den grond opwellen, hij wist zieke beesten gezond te maken, besmettelijke ziekten te doen ophouden, en hielp zijne vrienden met al zulke voordeelige zaken. Ook moet hij eens in de nabijheid van Toledo den Mooren een poets gespeeld hebben, waardoor zij in grooten getale sneuvelden. Dit alles heeft het luie boertje het aanzien van een Heilige gegeven en hem de ge-

wichtige betrekking van Patroon van Madrid bezorgd. Daarna heeft hij tevens zijn boersch karakter afgelegd en zich meer op het gebied der geneeskunde bewogen, waarop hij nu al acht honderd jaren bijzonder heeft uitgemunt tot blijdschap zijner vele geredde patiënten, soms lieden van den hoogsten stand, ja zelfs van koninklijken bloede.

Doch de 15de Mei, zijn vierdag, was niettemin zeer rustig en kalm. In plaats van aanleiding te geven tot oproer en baldadigheid, scheen de Heilige 't er op toe te leggen ons te verkwikken met een recht landelijke tevredenheid, en ons met zijne engelen te omgeven.

HOOFDSTUK VIII.

OP HET ZILVERGEBERGTE.

Toen ik een paar weken in Madrid had doorgebracht, kwam ik tot de overtuiging dat ik elders meer te zien kon krijgen. Aan de stierengevechten, den Dos de Mayo, den San Isidro en de vervelende, kalme verkiezingen was het duidelijk te zien dat de *Intransigentes* grond verloren hadden en er binnen een paar maanden niets bijzonders van hun zijde ondernomen zou worden. Tevens kwamen er uit het Noorden berichten, die van groote overwinningen gewaagden, door Dorregaray bij Eraoul behaald, ja, men verhaalde dat Don Carlos op het punt stond zijn erfland binnen te trekken. Spoedig zag ik in, dat ik het Prado en alle andere aantrekkelijkheden van Madrid zou moeten vaarwelzeggen, en binnen weinige uren werd mij dan ook een telegram ter hand gesteld, dat mij naar het gebergte terugriep.

De Carlisten waren intusschen zoo ver gevorderd, dat er niet aan te denken viel, de reis over Vittoria terug te maken. Aan die zijde was alle communicatie

afgesneden. De naaste weg lag nu over Santander, vanwaar ik over zee naar Bayonne kon gaan. Deze weg bood ten minste geen ander oponthoud aan dan dat, hetwelk veroorzaakt werd door het gering aantal beschikbare stoomschepen. Te Santander bijvoorbeeld moest ik twee dagen wachten, voordat ik plaats kon krijgen op een sleepboot, geladen met kruid voor de Spaansche troepen en met petroleum voor een koopman van Bilbao. Na zes uren met dezen ontzettenden vulkaan te hebben gereisd, moest ik te Bilbao drie dagen wachten op de stoomboot naar Bayonne. Dezen keer was er, tot groot genoegen van de reizigers, kruid noch petroleum aan boord, maar daarentegen hadden kapitein en bemaaning een groote geneigdheid tot slapen, zoodat dan ook, toen de nacht inviel, alles naar bed ging behalve de stuurman. Terwijl hij bij het rad stond te dommelen, werd hij tamelijk wakker gehouden door een paar Andalusische *Caballeros*, die op den vernuftigen inval gekomen waren hem eenige Andalusische balladen voor te zingen en cigarettes uit te deelen.

Te Bayonne vernam ik dat de slag van Eraoul wezenlijk een slag was geweest en geen bedenksel, noch van overijverige Carlisten, noch van andere tegenstanders der Republiek, die er belang bij konden hebben slechte tijdingen te verbreiden en het bewind als onbekwaam af te schilderen. Ook vernam ik dat Don Carlos de grenzen zou overtrekken, en dat zijn staf zich reeds om hem verzameld had. Gaarne den plechtigen intocht van den Koning willende bijwonen, stelde ik een onderzoek in naar de wijze, waarop ik mij daartoe moest inrichten, want ik wist dat de Spanjaarden er bijzonder op gesteld zijn een groote vertooning te maken. Ik vernam, dat iemand van het gevolg van *Su Magestad* den Koning van Spanje op zijn minst twee

paarden moest hebben, het eene een sterk, opzienbarend dier, voor groote marschen en zegepralende intochten, het andere een liechter paard, maar vlug en geschikt om zijn berijder, zoo noodig, een snel ontkomen te waarborgen. Hoe sneller zulk een paard is, des te grooter waarde bezit het. Ik was zoo gelukkig spoedig een paar paarden te vinden, die volkomen aan het doel beantwoordden en waarmee ik zonder moeite het welbekende Urdax bereikte, want de wachtposten aan de grenzen waren veel minder streng geworden en vreemdelingen mochten op vertoon van hun paspoort veilig heen en weder trekken. De Carlistische schildwacht, die aan de Spaansche grenzen stond, bragt mij naar de herberg, waar zijn Commandant zitting hield. Deze zag mijn pas in en behandelde mij bijzonder vriendelijk, want blijkbaar getroffen door den naam, dien hij op mijn papier geschreven vond, riep hij uit: "Ik geloof dat ik hier iets voor u heb!" en haalde uit een verwarden hoop van allerlei dingen een reisvalies voor den dag, dat mijne overhemden en een pak brieven en dagbladen bevatte — alles ongeveer zes weken geleden hierheen opgezonden, toen ik de ouden Kolonel-Schoenpoetser het bewuste briefje ter verzending naar Bayonne had overgereikt.

Urdax zag er nu gansch anders uit, dar toen ik het voor de eerste maal bezocht. Het was nu vol aanzienlijke en deftige Carlistische krijgshelden, die hier den Koning bij zijn intocht stonden op te wachten. Dat deden ook een twaalfstal Fransche Legitimisten, jonge edellieden, die de kern zouden uitmaken van 's Konings lijfwacht. Deze lijfwacht zou gecommandeerd worden door den graaf

d'Alcantara, een Belg van Spaansche afkomst en zoo hoffelijk en dapper als maar eenigszins verlangd kan worden. Van de officieren, die onder hem stonden, was er geen enkel, die niet den een of anderen titel voerde, hetzij van ridder, graaf of markies. Zij waren gekleed en gewapend met al de weelde, die de Parijsche *costumiers* bedenken konden. Maar juist daarom hadden zij Don Carlos te Bayonne niet kunnen opwachten, waar hunne blinkende wapens en prachtige paarden de politie onmogelijk ontgaan konden. Zij waren dus naar Urdax gegaan, en wachtten daar de "groote gebeurtenis" af. Hunne donker groenen met goud afgezette huzaren-uniform, hun witte mantels, hunne gevederde hoeden waren recht prachtig, en zouden zeker eene goede vertooning gemaakt hebben in het hoofdkwartier van een goed geordend en zegevierend leger; maar in de wildernissen van Navarra en te midden van de havelooze Navarreesche vrijwilligers pasten zij niet en had het den schijn, alsof een twaalftal cavalieristen van de Parijsche Boulevards hier in de bergen verdwaald waren geraakt. Intusschen zetten zij aan de vervelende eenzaamheid van Urdax eenige levendigheid bij, in welk verdienstelijk werk zij werden bijgestaan door eenige andere Carlistische officieren, die zich hier bevonden om de wijding van het fort van Pena la Plata bij te wonen.

Vlak tegenover het Fransche dorpje Sare verrijst een steile berg 2500 voet hoog en Pena la Plata (Zilverberg) geheeten, naar aanleiding van het zilveren schijnsel, dat hij afwerpt, als het zonlicht zijne grijze steenen beschijnt. De grenslijn van Spanje en Frankrijk loopt recht over zijn kruin heen, alsof zij den berg in tweeën wilde snijden en ieder de helft geven. De Carlisten nu waren

op den inval gekomen, op den top der Pena een fort te bouwen, en wel zoo tegen de grenslijn aan, dat er geen aanval op het fort kon gedaan worden, of er moesten projectielen op Fransch grondgebied geworpen worden. Het garnizoen zou ondertusschen naar hartelust kunnen schieten, zonder eenige internationale overeenkomst te schenden. Het plan werd uitgevoerd. Op den berg is een sterk fort gebouwd, met drie kanonnen gewapend en van amunitie voorzien. Het is ingericht voor 300 man en kan, zoo noodig, 600 man bevatten. Wordt dus de toevoer van levensmiddelen van de Fransche zijde niet belemmerd, dan kan het fort het lang uithouden. 't Is geen wonder dat de voltooiing van deze sterkte de Carlistische harten in groote opgewondenheid bracht. De inwijding van het fort en het hijschen van de vlag — op de eerste Carlistische vesting! — waren feiten van belang. Er werd mis gevierd, met de kanonnen geschoten, maaltijd gehouden en braaf gedronken.

Maar na een paar dagen was al de pret voorbij. Ieders gelaat betrok. Er was slecht nieuws gekomen. Vooreerst waren eenige duizende patronen op de grenzen aangehouden, ten tweede had de Republikeinsche kolonel Tejada San Estevan versterkt, en scheen hij nu van plan naar Urdax op te trekken. Hij had Elizonda reeds met 1500 man en twee kanonnen bereikt en kon binnen twee of drie uren aanvangen het kleine Urdax te beschieten. Wat nu te doen? De 500 ongeoeffende recruten, die ons onder het bevel van den Markies de la Hormazas moesten beschermen, hadden geen 300 patronen. Hier baatte geen moed. Een haastige vlucht was het eenige, dat overbleef. "Voor ons is 't niets", zei de Markies; "wij kunnen allen best in onze vesting geborgen worden; maar wat moet er van onze prachtige ruiters en hunne edele

paarden worden?" De graaf d'Alcantara trok dan ook een lang gezicht, toen tot de vlucht besloten werd, want zijn schoone ruitery zou gedoemd zijn de vrijwilligers op te houden, de verwarring te vergrooten en hare heerlijke paarden onderweg te zien struikelen.

De oude Markies de Valdespinas keek evenmin vroolijk. Hij was gewond geworden in het wezenlijke gevecht van Eraoul, maar, door den Koning tot Oppermaarschalk benoemd, reeds zooveel beter geworden, dat hij de inwijding van het fort was komen bijwonen en nu met ons te Urdax in afwachting was van de dingen die komen zouden. Zoo moest dan ook hij de vlucht nemen. Als de Republikeinsche Kolonel maar was komen opdagen, welk een slag had hij kunnen slaan, hoeveel Carlistische grootheden had hij gevat! Maar de Kolonel was niet goed op de hoogte van onze stellingen en gaf ons tijd om te vluchten, zoodat wij, zonder den vijand gezien te hebben, op de Pena de Plata aankwamen. Doch welk een weg hadden wij afgelegd! Katten alleen kunnen zulke wegen bruikbaar noemen. De weg bestond uit losse steenen van allerlei grootte en vorm, die kantelden en onder uwe voeten wegrolden, of hij was enkel modder, zoodat onze voeten telkens uitgleden; boven op den berg was zelfs geen weg te onderscheiden. Ieder klom over de rotsblokken naar boven, zoo goed als hij kon, en van de 24 paarden van den Koninklijken Staf waren er vijftien bedorven, waartoe natuurlijk allereerst de prachtige rossen der Parijsche ruiters behoorden. Zes uren lang duurde de marsch, en toen wij het fort bereikten, bleef ons slechts één uitzicht open, namelijk hier zonder rantsoen zoolang opgesloten te blijven, totdat de een of andere beter geproviandeerde bende ons zou komen verlossen.

Ieder had zijn hoop gevestigd op de bende van Santa Cruz, die zich te Echalar bevond, op een paar uren afstand, aan de andere zijde van den berg. Maar de Markies de Valdespinas en de Markies de la Hormazas, die onze kleine strijdmacht zonder patronen commandeerden, lieten zich over hunne plannen en verwachtingen niet uit — en dit maakte onzen toestand niet aangenameer.

Des avonds vernamen wij dat de *curé* alle hulp geweigerd en zelfs gedreigd had den jongen Valdespinas te zullen doodschieten, als zijn vader hem nog eens met bevelen of voorstellen naar Echalar zond. De *curé* toch, die zijn vonnis gekregen had, meende dat onze tocht naar de Pena de Plata niet anders was dan een middel om hem en zijne troepen gevangen te nemen. Hij verklaarde plechtig, dat hij besloten was niet in den val te loopen, en zeide dat, zoo de afdeeling van Urdax geene patronen had, dit de schuld was van Senor Dorronzoro, den gewezen Carlistischen afgevaardigde in de Cortes, thans Gouverneur van het fort van Pena la Plata, die voor de proviandeering moest zorgen, en er ten minste geld genoeg voor gekregen had. Aan dien Heer had de *curé* eindelijk nog dit te zeggen, dat hij er op rekenen kon den een of anderen dag een goed pak slaag op te loopen, want dat hij dit ruimschoots verdiend had, zoowel met zijne dwaze inwijdingspartijen, als met de onzinnige dreigementen, die hij tegen hem gericht had, zeggende dat hij op hem, Santa Cruz, zou laten schieten, zoo dikwijls hij hem binnen het bereik zijner kanonnen zou krijgen. Met al zulke tijdingen kwam de jonge Valdespinas bij ons terug, en nu werd er krijgsraad belegd, ten einde tot een besluit te komen omtrent hetgeen ons nu te doen stond. Doch toen de krijgsraad een paar uren geduurd had, kwam er plotseling

een spion opdagen met de mededeeling dat de vijand, in plaats van naar Urdax op te trekken, op San Estevan was teruggetrokken. Wij konden dus weer uit ons arends-nest naar beneden klimmen en te eten krijgen. Groot was de vreugde. *Marchar!* klonk het aan alle zijden; want nog voordat het donker was, konden wij te Zugarramurdy zijn, waar wij zonder veel moeite wijn, brood en fourage konden vinden.

Zoo kwamen wij weer te Urdax. De vijfhonderd man van Markies de la Hormazas waren nu in de gelegenheid, binnen een paar dagen patronen te krijgen en zoowel zich zelven als de aanzienlijke en schitterende Parijsche ruiters voldoende te verdedigen.

Maar ook met een overvloed van patronen en een fatsoenlijk gezelschap was het leven in Urdax verre van *coulour de rose*, en de Parijsche vrienden begonnen het eindelooze lamsvleesch, het zure brood en den naar den varkenshuid riekenden wijn spoedig moede te worden. Bovendien konden zij in Urdax niets uitvoeren, en over de grenzen konden zij niet gaan, daar zij in Frankrijk terstond gevat zouden zijn. Het eenige, wat hun overbleef, was nu en dan een rijtoertje te maken langs die gedeelten van den weg naar Pamplona, die vrij waren van Republikeinen, of een uitstapje te doen naar de brug van Doncharinea, die, half Spaansch, half Fransch, de wachtposten aan beide zijden gelegenheid geeft zich met elkander te onderhouden, voor zoover het verschil van taal dat mogelijk maakt. Daar kwamen nu ook de Fransche ruiters nu en dan met de Fransche schildwachten praten, lachten hen uit, daar zij zoo nabij en toch niet te vangen waren, en reikten brieven ter bezorging over aan dezelfde mannen, die bevel hadden hen te grijpen.

Dit leven had natuurlijk weinig bekoorlijks voor jongelieden, die Parijs verlaten hadden, minder omdat zij zulke strenge Legitimisten waren, dan omdat Parijs hen begon te vervelen. Zij moesten echter op Don Carlos en vooreerst op gunstiger omstandigheden wachten.

Ook ik had na den avontuurlijken tocht naar Pena la Plata niets te Urdax te doen. De Koning kwam nog niet, en ik moest mijn tijd toch besteden. Zoo besloot ik een bezoek te brengen aan Generaal Elio, en stelde aan de Franschen voor, mij te vergezellen, wat mij den echt Castiliaanschen toorn op den hals haalde van den ouden Valdespinas, die zijn schitterend en deftig *Corps* niet missen wilde en mij een oproerkraaier en een pest voor de discipline schold, — alles met zooveel heftigheid, dat ik het geraden achtte mij eenigen tijd buiten de palen van zijn rechtsgebied te begeven.

Na veertien dagen afwezig te zijn geweest, vond ik den Markies even vriendelijk en beleefd terug als altijd. Doch er was nog niets te doen. Een oproer in een van de steden van het Zuiden te gaan bijwonen, zou mij te ver weggevoerd hebben. De komst van Don Carlos en het begin van de "Groote Campagne" wilde ik niet misloopen. Wat zou ik doen? Daar fluisterde een stem mij in: "als gij eens naar Santa Cruz gingt!" Ieder had toen ten tijde den mond vol van dien roover, dien menschen-slachter. Ieder dagblad had dagelijks een nieuw stuk van hem te verhalen. Zelfs onder de Carlisten was hij weinig bekend, en niemand scheen hem ooit ontmoet te hebben. Zoo spoedde ik mij naar St. Jean de Luz en vandaar naar Vera, waar Santa Cruz zijn hoofdkwartier hield.

HOOFDSTUK IX.

't Is nu goed lachen met die expeditie naar Vera; maar toen ik haar aanving, kwam zij mij in een gansch ander licht voor. Niemand wist iets van Santa Cruz, dan alleen dat hij ieder, dien hij aankon, doodschoot of stokslagen toediende, en ik ben er volstrekt niet op gesteld nog eens in zulk een spanning en onzekerheid te verkeeren, als toen ik, na een paar uur door het eenzame gebergte gereden te hebben, voor de wallen van Vera door 's pastoors voorposten werd aangehouden, die geen enkel woord verstonden van al de verzekeringen, die ik hun deed.

Zooals maar al te dikwijls plaats vindt, wanneer men veel moeite en onaangenaamheden heeft, den man, dien ik zocht, vond ik niet. Santa Cruz was reeds met een zeshonderd man en twee kanonnen naar Hernani getogen. Ik moest mij dus laten voorstellen aan den tegenwoordigen Commandant Don Estevan Indart, een jong man van twintig jaren met een ruw voorkomen. Hij lag gekleed en met een gansch arsenaal op en aan hem dwars op zijn bed, en snurkte als een reus. Na een paar maal

door den sergeant, die mij meevoerde, geroepen en aangestooten te zijn, ontwaakte de waardige krijger en begon mijne papieren in te zien, zonder evenwel een oogenblik in zijn schilderachtige houding eenige verandering te brengen. Zoo niet uit zijne woorden, dan toch uit den toon, waarop hij sprak, kon ik opmaken dat hij mijne documenten uitschold voor alles wat leelijk was, en dat de reden hiervan deze was, dat hij evenals de schildwachten er niets van lezen kon. Ook het Spaansche Carlistische paspoort, waarbij de Ministers van Don Carlos mij vrijen toegang verleenden tot de "legers van S. M. El Rey, Nuestro Señor," was voor Estevan Indart een doode letter. Hij was een echte Bask van Guipuzcoa, en bekommerde zich om het Spaansch even weinig als zijne soldaten. Zonder mij met een blik te verwaardigen of eenige ophelderingen te vragen, liet hij mij door zijn sergeant buiten de kamer brengen. Ondertusschen hadden eenige gewapende mannen en havelooze kinderen zich bij mijn paard verzameld. Toen ik buiten kwam, stond ik ten doel aan dezelfde onderzoekende blikken, waaraan ook reeds mijn rosinant, mijn zadel en mijn kleine bagage ten doel hadden gestaan. Ik had mijn knecht, mijn paradepaard en alle zaken van waarde te St. Jean de Luz gelaten. Waarom zouden deze met mij verloren moeten gaan, als soms het ongeluk mij trof, en waarom zou ik zonder noodzaak een bende in verzoeking brengen, van wie het wereldbekend was dat zij voor verzoeking zoo uiterst vatbaar was.

Op al mijne pogingen om zoo verstaanbaar mogelijk naar Senor Santa Cruz te vragen, antwoordde men niets dan *Salida*, wat ongetwijfeld moest beduiden dat de *Curè* vertrokken was. Daar stond ik dan, zonder te

weten wat er van mij worden zou, toen de sergeant te voorschijn trad met een net gekleed meisje, dat mij eenige vragen deed in onverstaanbaar Fransch en in nitnemend Spaansch, en daarna met mijne papieren naar de kamer van den Commandant ging. Binnen eenige minuten kwam zij terug en zeide, dat Don Estevan haar had opgedragen mij mede te nemen naar haar huis, waar ik tot de terugkomst van Senor Santa Cruz zou moeten blijven. Of ik lang of kort zou moeten wachten wist niemand mij te zeggen; maar op mijn vraag of ik weer weg zou mogen gaan, wanneer soms de *cure* wat lang uitbleef, kreeg ik een zeer stellig Neen! ten antwoord. Zoo was ik de gevangene geworden van Don Estevan Indart en mijn net tolkje.

Gelukkig was mijn gastvrouw, of liever waren mijne beide gastvrouwen recht gezellige meisjes. Haar vader, de eenige kleermaker van het dorp, scheen goede zaken gemaakt te hebben, en had zijne dochters naar Bayonne gezonden, waar zij het naaien hadden geleerd. Zij hadden er meteen Fransch en Spaansch geleerd, en hadden nu niets Baskisch over zich. Zij droegen zelfs de Baskische kleederdracht niet, en werden dus door iedereen zeer deftige "dames" geacht. De oudste was mismaakt en werd daarom minder bewonderd, maar de jongste was blijkbaar de "roem" van Vera.

Santa Cruz, een man, die de schoone sekse niet kan uitstaan, die nooit een dienstmaagd gehouden heeft en zelfs zijn zuster niet bij zich in huis wil dulden, scheen voor de beide naaisters een uitzondering op den regel te maken, daar hij in gedurige onderhandeling met haar was en haar de zorg had opgedragen voor de kleeding zijner manschappen. Zij hadden het nu bijzonder druk,

en terwijl de Amerikaansche naaimachines met volle kracht werkzaam waren, praatten de beide meisjes den geheelen dag door, en vertelden zij mij omtrent hun ongelukkig stadje heel wat meer, dan ik in de twee dagen mijner gevangenschap al rondwandeland ooit had kunnen verzamelen.

Vera was natuurlijk door en door Carlistisch. De Republikeinen hadden, gedurende den Carlistischen oorlog, de stad reeds vijf malen in bezit genomen; maar de uitgeputte en geruïneerde bevolking sprak van deze Republikeinsche dagen als van de zwaarste, die zij ooit beleefd hadden. Behalve de gewone schattingen moest de stad ook nog buitengewone opbrengsten voor haar Carlistische voorliefde boeten. Toen ik Vera bezocht, zag men er geene dan gewapende mannen. De burgerij bestond uit vrouwen en kinderen. De helft der huizen was gesloten of verlaten, en alleen des avonds zag men menschen op straat, daar de vrouwen over dag zooveel van het akkerwerk verrichtten, als haar maar eenigszins mogelijk was te doen. Zij arbeidden hard den ganschen dag door, en als de soldaten eens rust hadden van het eindeloos marcheeren, hielpen zij haar trouw. Bijna al de soldaten van Don Estevan Indart waren, toen ik te Vera kwam, op het veld bezig. Doch de ellende van de stad was niettemin verschrikkelijk groot. Koeien, ossen, paarden, varkens waren er niet meer te zien. Een paar schapen, een paar hoenders en een paar ezels was alles wat Vera aan gedierte bezat. Het getal der inwoners was reeds tot 2000 afgenomen, en deze kleine gemeente, die bijna uitsluitend uit vrouwen en kinderen bestond, moest maandelijks over de 20,000 frs. opbrengen, in den vorm van brood, wijn en vleesch, zonder de herberging der troepen en al die kleinigheden er bij te rekenen, die, vooral

wanneer de wraakzuchtige Republikeinen meester van de stad waren, zonder mededogen van de arme inwoners werden opgeëischt. Mijne beide gastvrouwen en hun vader hadden meer dan 30 frs. in de maand moeten betalen en verklaarden niet te begrijpen, waar menschen van minder middelen hun oorlogscontributie vandaan haalden. Ziende dat het vee in Vera zoo goed als verorberd was, dacht Santa Cruz een zonderling middel uit, om in de behoefte zijner troepen te voorzien. Hij vorderde in andere plaatsen of aan de wegen schapen en runderen op, of veroverde ze op de Republikeinen en verkocht ze dan aan het Gemeentebestuur van Vera voor gereed geld, dat hij in wapens en ammunitie omzette, terwijl de stad de gekochte beesten, in den vorm van het gewone rantsoen, aan de soldaten teruggaf. En toch schijnen de inwoners met de Carlisten op den besten voet te staan. Zij waren den oorlog blijkbaar moede; maar niemand deed den Carlisten eenig verwijt, ja, Santa Cruz genoot van de zijde der burgerij zelfs eene zekere vereering. Nu en dan vonden zij hem wel wat streng, maar dit gold meer de manier, waarop hij met zijne eigene manschappen placht te handelen. 't Moet dan ook erkend worden dat Santa Cruz's troepen onder strenge tucht stonden. Nog onlangs had hij twee soldaten laten doodschieten, omdat zij gepoogd hadden een paar reizigers van hun geld te berooven, en deze personen later gebleken waren Carlisten te zijn. Wat den lieden het meest angst aanjoeg was, dat hij zich nimmer uitliet over hetgeen hij doen ging, noch ooit eenig verwijt uitte. Hij was dan ook een man van weinig woorden, maar despotisch streng in zijne daden. Een oud vriend van hem, Amalibia geheeten, een man van vijf en zestig jaren, die in het jaar 1872 aan het hoofd van eenige

Carlistische troepen door Serrano verrast, genoopt was geworden de wapens neder te leggen en een soort van overeenkomst te onderteekenen, werd, toen hij zich later bij Santa Cruz aanmeldde, met een: "Wat komt gij hier doen, Verrader?" begroet, en toen de beleedigde grijsaard in gezelschap der manschappen zich over den *Cabecilla* beklagde en zich eenigszins oneerbiedig over hen uitliet, als over een tiran en een rebel, had hij nog niet uitgesproken, of Santa Cruz wist het reeds en liet hem wegleiden om eenige stokslagen te ontvangen, met het dreigement dat hij hem zeker zou doodschieten, zoo hij zich ooit weder in Spanje mocht vertoonen. Lam geslagen en krank van de pijn werd de oude man over de grenzen naar Frankrijk gevoerd; doch zoo kwam de schrik er in, en sedert heeft niemand in Echalar of Vera gewaagd de Carlistische zijde te verlaten, of de ruwe handelingen van den krijgshaftigen pastoor openlijk te laken.

Santa Cruz is met dat al een merkwaardige persoonlijkheid. Hij is een even verdienstelijk hoofdman als heftig dwingeland. Ofschoon hij van de ministers van Don Carlos nooit een duit geld of een enkel patroon ontving, heeft hij toch ongeveer een duizend man volkomen uitgerust en een fabriek van patronen opgericht. Toen hij genoopt werd de wijk te nemen naar Frankrijk, was hij op het punt op een veilige plek in de bergen een fabriek van kanonnen te vestigen. Ook had hij te Vera, Echalar en Arachulegui eenige honderde kleine geweren weten te vervaardigen, zonder andere hulpmiddelen dan die hij daar vond. Inderdaad, men stond versteld als men zag, wat die man al niet had weten uit te richten, terwijl hem toch zulke uiterst gebrekkige hulpmiddelen ten dienste stonden, en hij zelf geheel ontbloot was van de

wetenschap, hoe zulke dingen eigenlijk gemaakt moeten worden.

Merkwaardiger dan alles wat hij deed was de wijze, waarop hij zorg droeg voor de reinheid en zindelijkheid zijner manschappen. Zoo dikwijls hij aan een beek kwam, waarin zich een voldoende overvloed van frisch water bevond, liet hij al zijne manschappen een bad nemen, en twee malen in de week voorzag hij hen van schoone hemden. Daar zij geen goed meê mochten dragen en dan ook zelden meer bezaten dan het ééne hemd, dat zij aan hadden, vorderde hij op iedere plaats, waar hij aankwam, schoone hemden in ruil tegen de gedragene.

Doch al toonde de krijgskundige *Curé* een groote bekwaamheid en ijver in het opstellen zijner eigene krijgsmacht, voor de algemeene zaak had hij zeer weinig over. In den loop van het verhaal is het zonderlinge antwoord reeds voorgekomen, dat hij aan de benauwde troepen op het fort Pena de Plata gaf. Niet minder zonderling waren de voorwaarden, die hij zijn Heer en Koning stelde, toen deze hem aanmaande zich aan de bevelen zijner Generaals te onderwerpen. Hij zeide dat hij zich onmiddellijk onder hunne bevelen stellen zou, wanneer zijn vonnis ingetrokken, zijn persoonlijke vijand en onmiddellijke chef, Generaal Lizarraga verwijderd en hem zelven volle vrijheid gegund werd met de troepen, die hij georganiseerd had, te doen wat hij wilde. Geen dezer voorwaarden werd aangenomen en ook Santa Cruz gaf van zijn kant niets toe. Ten diepste verontwaardigd over zulk een onbeschaamdheid liet Don Carlos zijn secretaris een brief aan Santa Cruz schrijven, waarin den *Curé* gelast werd, onmiddellijk naar Frankrijk te komen; doch de *Curé* antwoordde in zeer eerbiedige termen, dat hij hierop

geen plan had. Als de Koning zelf naar de grenzen wilde komen of iemand zenden wilde, dan zou hij, Santa Cruz, zorg dragen voor een veilig plekje, waar hij den Vorst al die ophelderingen verschaffen zou, die hij verlangen kon. Hij meende dat het uiterst gevaarlijk voor hem was, de grenzen van zijn gebied te overschrijden, en dat de zaak des Konings daar ook niet veel bij winnen zou. Immers de politie zou hem dadelijk herkennen aan de fotografische portretten, die van hem in omloop waren, en dan zou hij zeker niet naar zijn fort kunnen terugkeeren. — Santa Cruz drijft zijn eigen zaak, zonder op het algemeen belang te letten. Toen de Carlisten een overeenkomst hadden gesloten met de Directie van den Noorder-spoorweg, die beloofde geen transport van soldaten of wapens te zullen overbrengen en dagelijks een paar duizend francs aan de Carlisten te zullen uitkeeren, terwijl deze de treinen, telegraphen en reizigers ongemoeid zouden laten, vernamen de contracteerende partijen nog juist bij tijds, dat Santa Cruz besloten had zich niet aan de overeenkomst te storen, daar de lijn door een gedeelte van Guipuzcoa ging, waar hij zijne troepen had. Ten gevolge hiervan kon Elio de overeenkomst niet teekenen, en kwam zij, hoe voordeelig ook, geheel te vervallen.

Toen ik een paar dagen onder de hoede der jonge dames had doorgebracht en juist begon uit te rekenen, hoe lang mijn gevangenschap te Vera nog wel duren kon, vloog mijn minst bedeed bewaakstertje ijlings binnen met de woorden: "kijk! daar!" en duwde mij in den winkel. Eenige schreden van mij af zag ik den geweldigen *Curé*

met zijne belhamels naderen. Zijn adjudant hield zijn paard bij den teugel. Santa Cruz had geene wapens bij zich, behalve een revolver, die hij in zijn *faja* (gordel) gestoken had. Hij droeg een langen stok, niet ongelijk aan de bekende alpenstokken. Zijn kleeding bestond uit een grof grauw buis met een groene broek en grijze kousen, terwijl hennepen sandalen en een blauwe *barret* zijn kostuum voltooiden. Hij had geen enkelen glimmenden knoop aan zijn buis, noch iets dat den krijgsman verried. Evenmin kon men een pastoor in hem herkennen. Met groote schreden stapte hij voort, terwijl hij hier en daar den buigenden voorbijganger het gebruikelijk *Adios* toemompelend recht op zijn woning afging, die acht huizen van de onze verwijderd was. Mijne gastvrouwen rieden mij aan te wachten, totdat ik geroepen zou worden, daar Don Estevan hem wel dadelijk met mijn tegenwoordigheid bekend zou maken. Het duurde intusschen lang, voordat ik van den man, in wiens macht ik was, iets naders vernam. Na een uur kwam hij de deur uit met een achttal mannen, die evenals Don Estevan tot de tanden gewapend waren. Mijne vreezen werden beschaamd. 't Gold niet mij, maar een ongehoorzame die, in plaats van zijn werk te doen, geluierd en gedronken had, en wien een duchtige *bastinado* van vijftig slagen wachtte. Van deze strafoefening terugkomende gaf Santa Cruz aan Don Estevan een order, en toen deze daarop naar ons huis liep, begreep ik dat mijn beurt gekomen was. Toen ik onzen held naderde, stond hij te praten met een kort en breed geschouderd man in burgerkleeding. Later heb ik vernomen, dat die man Don Cruz Ochoa was, oud Carlistisch afgevaardigde in de Cortes, thans secretaris van Santa Cruz. Cruz Ochoa is iemand, die een goede opvoeding ontvangen heeft en fraai

Fransch spreekt, wat hij telkens, als ik hem ontmoette, met zorg deed uitkomen. Doch dezen keer had hij er weinig tijd toe, want mijn eerste ontmoeting met Santa Cruz was zeer kort, en er werden bij die gelegenheid bijzonder weinig woorden gewisseld. Het grootste gedeelte van den tijd besteedde de *Curé* aan het nazien van mijne papieren. Aan de Spaansche paspoorten scheen hij weinig gewicht te hechten; maar des te ijveriger onderzocht hij de Fransche, die hem vrij wat moeite schenen te kosten, maar waarmee hij toch zonder zijn secretaris gereed kwam. Uit deze stukken scheen hem te blijken, dat ik geen republikein was, noch een afgezant van zijne vijanden in het hoofdkwartier.

“En wat komt gij hier doen?” vraagde hij ten laatste.

Ik antwoordde dat ik gekomen was om met eigen oogen te zien, wat er aan was van de vele geruchten, die van hem tot ons waren overgekomen, en of hij en de zijnen werkelijk zulk een groot aandeel namen in den Carlistischen oorlog. Ik zeide hem, dat ik als dagblad-schrijver op de hoogte moest zijn van alles wat er voorviel, en dat mijn verslag al zeer onvolledig zou zijn, wanneer ik zijn korps niet had gezien en geen getuige geweest was van zijne verrichtingen.

“Van mijne troepen zult gij weinig te zien krijgen,” zeide de *Curé*, “onze manschappen zijn allen vertrokken, de één hierheen de ander daarheen, en ik sta op het punt mij naar een plaats te begeven, waarheen gij mij niet volgen kunt. Ik heb er niet tegen dat gij later eens meegaat en een onzer gevechten bijwoont, zoo gij ten minste tegen het vuur en de vermoeienis gehard zijt. Maar gij moet ons niet zoo slecht behandelen, als die ellendige Fransche en Spaansche bladen doen, want anders

kan ik u niet toestaan hier te komen, en wanneer gij niet van zins zijt de monarchie en den Katholieken godsdienst te dienen, hadt gij hier liever maar niet moeten komen."

En het onheilspellende en gebaarde hoofd van den *Curé*, dat al dieper tusschen de schouders scheen weg te zinken, had al het voorkomen van den kop eens stiers, die op het punt stond mij aan te vliegen.

"Wie zijn al zoo uwe kennissen onder onze Carlisten?" vroegde Santa Cruz, terwijl wij, door den schildwacht gevolgd, naar zijn huis wandelden. Ik noemde eenige personen.

"'t Is goed, ik zal onderzoek naar u doen en u laten weten wanneer gij terug kunt komen, als gij dat wilt. Ik moet nu vertrekken; maar ik hoop spoedig gereed te zijn. Als gij 't verkiest, kunt gij zoolang hier blijven."

Ik was er niet bijzonder op gesteld, nog langer in dit ongelukkig oord te vertoeven. Ook kon Santa Cruz ondertusschen vernemen, dat het blad, waarvoor ik werkte, noch monarchaal, noch Katholiek was, wat mij al licht op een goeden *bastinado* kon komen te staan. Ik antwoordde dus dat ik een uitnoodiging had van Generaal Elio en dat ik naar diens Hoofdkwartier dacht te gaan; doch dat ik hoopte spoedig verlof te zullen krijgen hem nog eens te Vera te mogen bezoeken.

"Heel goed, ga dan maar naar het Hoofdkwartier. Weet gij waar het is? Ik niet." Ik zeide dat het eenige dagen geleden te Penacerrada was, en dat ik een gids hoopte te vinden, die mij door de bergen zou leiden. "Gij zult hier moeilijk iemand vinden," zei de *Curé*. "Maar ik zal u wel iemand meegeven, die u naar de grenzen of naar den naasten Carlistischen wachtpost brengt. Ver-

der moet gij zelf uw weg maar zoeken. Dit is alles, wat ik op het oogenblik voor u kan doen." En met een *Vaya usted con Dios* (Reis met God!) ging hij zijn huis binnen. Maar Don Cruz Ochoa, die waarschijnlijk behoefte had toch een paar woorden Fransch kwijt te raken en gevoelde, dat hij zijn meester een weinig rechtvaardigen moest, bleef bij mij achter en verzekerde mij, dat Senor Santa Cruz het inderdaad zoo bijzonder druk had, waarop ik antwoordde dat ik in geen deele gebelgd was over de ontvangst, die ik bij zijn meester gevonden had, en dat ik integendeel zeer blijde was hem gesproken te hebben, terwijl de belofte van te mogen wederkomen mij moed gaf voor de toekomst. Al zeer spoedig waren al de volgers van Santa Cruz op weg naar Tolosa. Ik vertrok met mijn gids dadelijk naar de grenzen, want ik wenschte hartelijk mijn reisgenoot zoo spoedig mogelijk zijn afscheid te geven, daar zijn uitzicht mij even weinig behaagde als zijn zonderling taaleigen, dat van het zuiverst Guipuzcoa-Baskisch moet geweest zijn, want ik verstond er geen woord van.

Doch ik had nog een andere reden om de richting van St. Jean de Luz in te slaan; want ik kende in deze stad iemand uit Zuid-Amerika, die een hartstochtelijk bewonderaar van Santa Cruz was en die, gedeeltelijk op eigen kosten, den *Cabecilla* van alles voorzien had, wat deze bij zijn eerste optreden noodig had. Bij mijn vertrek naar Vera had ik hem niet te huis gevonden, en ik meende nu een geschikte gelegenheid te hebben mij nader te laten inlichten omtrent den zonderlingen hoofdman van wien ik nog maar een enkel kijkje genomen had.

Don Isidoro — zoo heet de Zuid-Amerikaansche enthousiast — begon hartelijk te lachen, toen ik hem mijn wedervaren vertelde, en verzekerde mij, dat de min of meer onaangename indruk, dien ik van Santa Cruz ontvangen had, terstond zou verdwijnen, wanneer ik hem nader leerde kennen. “’t Is een alleraangenaamst mensch,” zeide hij, “gij zult het zelf zien. Ik heb daar juist een briefje van hem gekregen, waarin hij mij meldt dat hij Zondag e. k. weder te Vera zal zijn. Als gij ’t goed vindt, gaan wij samen bij hem eten. — En wij gingen en aten bij hem, en zeer goed ook, want wij hadden versehe zalm uit de Bidassoa en kuikens en een glas sherry en zelfs een soort van dessert. Don Isidoro was bij de manschappen van Santa Cruz zoo goed bekend, dat wij in ’t geheel geen last van hen hadden. Wij gingen regelrecht naar het stadsplein en ontmoetten daar den *Curé*, die met het gewone achttal van de mis kwam. Of hij schoon linnen aan had, dan of hij zijn haar had laten knippen weet ik niet; maar hij zag er nu veel fatsoenlijker uit. Hij leek mij ook jonger toe, en toen hij Don Isidoro met een glimlach begroette en hem kuste, helderde zijn gelaat vrij wat op, en werd hij bijna een knap man.

Als een goed vriend van Don Isidoro werd nu ook ik met een welwillenden lach en een handdruk welkom geheeten. Onze gesprekken liepen bijna uitsluitend over Lizarraga en de andere generaals des Konings. Hij was blijkbaar woedend op deze lieden. Hij zeide dat alle beschuldigingen, als zou hij een wreedaard zijn, door en door valsch waren. Hij schoot geen menschen dood, tenzij spionnen, en in dat geval vraagde hij er niet naar of ’t mannen of vrouwen waren. Ook schoot hij geen

gevangenen dood. Zijne soldaten vochten slechts en maakten geene gevangenen. 't Spreekt van zelf dat hij allerlei redenen uitdacht, waarom de generaals van Don Carlos niets van hem weten wilden. Hij was geen krijgsman en had toch meer gedaan dan zij allen. Hij wappende een duizend man zonder geld, en zij smeten het geld rechts en links weg. Zij waren bijna grandes van Spanje, hij was maar een arm pastoor, enz. De zaak zal wel zijn, dat Santa Cruz te hooge eischen deed. Wie met een paar honderd man een guerilla kan leiden, is nog geen veldheer, die legers kan aanvoeren, en Santa Cruz gelooft dat hij alles kan. Hij wenschte in de provincie Guipuzcoa niet alleen opperbevelhebber te zijn, maar hij wilde ook het burgerlijk bestuur in handen hebben, en de raadsliden van Don Carles begrepen, dat hij eindigen zou met de gansche provincie tegen de zaak des Konings in te nemen. Hij zelf daarentegen liet zich gaarne leiden door de groote modellen, die hem waren voorgegaan. Soldaterij en theologie zijn in Spanje nooit onvereinigbaar geacht. Gedurende den Zevenjarigen Oorlog is een eenvoudig pastoor van Villaviado, Jeronimo Morino genaamd, op dezelfde wijze als Santa Cruz aangevangen en in de herinnering der Carlisten een rechte heldenfiguur geworden. Cabrera heeft het wel nooit tot *Curé* kunnen brengen, maar heeft toch in een Seminarie gestudeerd en is soldaat geworden, en een held in allerlei geweldenarij. Santa Cruz wilde zijn voorbeeld volgen. Hij kon het niet. Maar zeker zou hij een man van groot talent geworden zijn, als hij tijd gehad had om behalve zijn gebedenboekje nog iets meer te lezen. Zijn levensbeschrijving alleen reeds is een soort van heldendicht, vooral zooals ze mij door Cruz Ochoa werd gegeven, terwijl wij met Santa Cruz

aan tafel zaten. Senor Ochoa vond het zeer nuttig zijn hield in een goed daglicht te stellen tegenover iemand die waarschijnlijk alles, wat er gezegd werd, op schrift zou brengen. Santa Cruz liet zich dit alles welgevalen en luisterde tot het einde geduldig toe, slechts hier en daar iets in 't verslag verbeterend.

Don Manuel Santa Cruz werd in 1842 geboren te El-duayen, een onbekend dorpje in de bergen van Guipuzcoa. Hij werd, daar hij zijne ouders spoedig verloor, tegelijk met zijn eenige zuster in het armenhuis van Tolosa grootgebracht. Eén van de pastoors, die zich aldaar het lot van den jongen Santa Cruz had aangetrokken, ontdekte dat de knaap niet misdeeld was en plaatste hem in een seminarie. Na zijne studiën aldaar volbracht te hebben, werd hij benoemd tot *Curé* van Hernialde, een plaatsje, dat in de onmiddellijke nabijheid van Tolosa ligt en later, in zijn nieuwe betrekking van *cabecilla*, dikwijls genoeg door hem bezocht werd. In 1870 brak een onbeduidend Carlistisch oproer los, dat dan ook spoedig onderdrukt werd; maar één der aanstokers wist eenige wapenen te redden en gaf ze Santa Cruz in bewaring. Een jaar later werd het Gouvernement hiermede bekend en zond eenige manschappen af, om Santa Cruz bij het uitgaan der kerk in arrest te nemen. Toen deze mannen bij hem kwamen, zeide hij, dat hij allezins bereid was mee te gaan — ofschoon hij niet wist, waarom hij aangehouden werd. Hij vroeg slechts enkele oogenblikken, om zijn maal te gebruiken en andere kleederen aan te trekken, en terwijl de wachters bij den ingang van zijn huis hem stonden te verbeiden, maakte hij zich vermomd

uit de voeten en werd niet meer gezien. Dit was zijn eerste streek, en nu begint het heldendicht zijns levens. Na maanden lang in Spanje te hebben rondgezworven en altijd weder opgejaagd te zijn, ontsnapte hij naar Frankrijk; doch daar hij geene papieren bij zich had en het Fransch hem geheel vreemd was, kwamen de gendarmes hem op het spoor, met wie hij zelfs een soort van wedloop door de stad hield. Het einde van de zaak was, dat hij over de grenzen ontkwam en zoo weder in Spanje verscheen. De Carlistische opstand van 1872 stond op het punt van uitbreken, en 't was hem dus niet moeilijk zich in zijn vaderland schuil te houden. Dit deed hij zoolang, totdat hij in April van datzelfde jaar kapelaan werd bij de bende van Recondo. Hij werd spoedig de lieveling der vrijwilligers en een gevaarlijk mededinger van den aanvoerder, want zonder eenigen militairen rang te bekleeden, oefende hij grooten invloed op de manschappen uit. Toen Don Carlos te Oroquieta werd verrast en er later een overeenkomst werd gesloten, waarbij Recondo de wapenen neerleef, verklaarde Santa Cruz dat hij zich in geen geval zou overgeven, en koos met elf man op wie hij rekenen kon de bergen. Een paar dagen later trokken een veertigtal soldaten van Amadeüs met een bezending wapenen van Mondragon naar Onate. Santa Cruz had dit niet vernomen, of hij viel hen in een nauwen bergpas aan en ontnam hun de wapenen. Zij werden op een veilige plaats begraven en hebben later in Vera goede diensten bewezen.

Gedurende de schermutseling, waarmee deze overrompeling gepaard ging, werd één van Santa Cruz's mannen gewond. Terwijl hij dezen naar een afgelegen boerderij vervoerde, werd hij door een vijandelijk korps achter-

haald en te gelijk met den gewonde gevangen genomen. Nu zou zijn laatste uur spoedig geslagen zijn. Te Tolosa wachtte hem de dood. Doch op weg naar die plaats moest het korps in een klein dorpje overnachten, bij welke gelegenheid Santa Cruz aan handen en voeten gebonden op een bovenverdieping werd opgesloten. Toen echter de bende den volgenden morgen verder zou trekken, was er geen Santa Cruz meer te vinden; wel vond men uit het achterraam van zijn kamer een paar samengeknoopte lakens hangen, waarlangs hij zich uit zijn tijdelijke gevangenis had neergelaten. Daar de Carlisten zich overal hadden overgegeven en hier en daar verspreid waren geworden, kon hij niet langer in Spanje blijven; maar vertrok ten tweeden male naar Frankrijk. De regeering van Amadeüs vroeg hierop de medewerking der Fransche bewindslieden, ten einde zich van den beruchten man meester te maken, ten gevolge waarvan de Fransche politie van St. Jean de Luz hem gevangen nam en naar Nantes opzond. Maar hier zijn verblijf te houden, scheen met zijne plannen niet te stroken, ten minste zes uren na zijn gevangenneming was hij verdwenen. Nu begaf hij zich weder naar St. Jean de Luz, waar hij zich in veiligheid stelde onder het gastvrije dak van Don Isidoro, die, als consul te St. Jean de Luz eenige voorrechten geniet, en wiens huis min of meer als een vrijplaats beschouwd kan worden. Hier bleef hij tot den winter, toen de pastoor van Tolosa en zijn gastvrije vriend hem niet alleen van geld, maar ook van wapens, ammunitie, ja van alles voorzagen, wat hij noodig had om de Carlistische banier in Guipuzcoa op te heffen. Op den 1sten December van het jaar 1872, toen Don Carlos nog aarzelde en talmde, marcheerde Santa Cruz met

zeven en dertig man recht op St. Sebastian aan, liet den trein van Madrid uit het spoor loopen en begon niet alleen zijn beruchte loopbaan, maar gaf ook tevens het teeken tot den tegenwoordigen opstand.

Tot het voorjaar van 1873 ging alles naar wensch. Santa Cruz verspreidde schrik en angst langs de Franse grenzen en door de gansche provincie Guipuzcoa. Kwam hij Republikeinsche troepen tegen, die hem te machtig waren, dan koos hij het hazenpad; maar als hij zich sterk genoeg gevoelde, vocht hij als een wanhopige. Hij was gewoonlijk overwinnaar en liet niet na alles neer te vellen, wat niet tijdig de vlucht nam. Maar in de lente, toen Lizarraga tot opperbevelhebber van Guipuzcoa benoemd werd, brak de veete tussehen hem en Santa Cruz uit, waardoor zij beiden twee oorlogen te voeren hadden, één tegen den vijand en één tegen elkander. Toen Lizarraga Santa Cruz ter dood veroordeelde, bracht de *Curé* een dergelijk vonnis tegen Lizarraga uit. Langen tijd was hij aan het beste eind; want dicht bij de grenzen en bij de zee zijnde kon hij gemakkelijk de wapens en ammunitie van zijn mededinger buit maken. Don Carlos, Elio en Valdespinas zochten op allerlei wijzen den twist bij te leggen, maar er was niets aan te doen, daar Santa Cruz geen zin had naar iets te luisteren, voordat Lizarraga afgezet en het bestuur over Guipazcoa hem toebetrouwd was. Zoo bleven de zaken twee maanden hangende, totdat Elio, inziende dat dit geschil de kracht van het Carlisme brak, Valdespinas opdroeg met niet minder dan vijftien honderd man tegen Santa Cruz op te rukken, hem gevangen te nemen en het vonnis ten uitvoer te brengen, of hem naar Frankrijk te verbannen, wanneer de Markies oordeelen mocht dat des muiters vroegere

verdiensten hem op zulk een genade aanspraak gaven. De oude Valdespinas heeft dien veldtocht den 24sten Juni geopend en veertien dagen moeten wachten, voordat hij Santa Cruz verrassen, zijn huis omsingelen en hem zelve tot de overgave dwingen kon. Den 9den Juli is er een overeenkomst tusschen den Markies en den *Curé* tot stand gekomen, waarbij Santa Cruz al zijne manschappen, wapenen en leeftocht heeft moeten overgeven, terwijl hij zelf naar Frankrijk zou geleid worden, om nimmer weder te keeren. Zijne troepen werden bij de bataljons van Don Carlos ingedeeld, en hij zelf werd over de grenzen gevoerd. Hij had echter, niettegenstaande het verdrag, maar één van zijne twee kanonnen overgeleverd en het andere kanon met een aantal geweren in de bergen laten verstoppert. Maar ten gevolge van de wonderlijk lichtvaardige wijze, waarop alle zaken in Spanje behandeld worden, werd het feit niet ontdekt, voordat de schuldige aan de andere zijde der grenzen was.

Santa Cruz had nu ervaring genoeg opgedaan om te weten, hoe hij het aan moest leggen om niet weder in de handen der politie te vallen. Met zijn secretaris Cruz Ochoa, zijn luitenant Estevan Indart, den geweldigen Francisco, commandant van Arachulegui en enkele bedienden, hield hij zich eenigen tijd op in een klein dorpje nabij Bordeaux, en toen hij een weinig in het vergeetboek geraakte, trok hij weder naar St. Jean de Luz terug.

Al dien tijd wijdde hij zich aan de krijgskunde. Hij zat te studeeren in geleerde werken en Fransch-Spaansche dictionnaires, en toen ik hem in September bij Don Isidoro, die nog altijd zijn vriend en beschermer is, ontmoette, sprak hij goed Fransch en hadden zijne studiën een eigenaardige richting aan zijn geest gegeven. Want hij

critiseerde de generaals van Don Carlos nu niet meer op grond van persoonlijke grieven, maar uit een krijgskundig oogpunt, daar hij hun leiding van den veldtocht met scherpe woorden afkeurde. Hierbij maakte hij gebruik van echt wetenschappelijke termen, van welke hij drie maanden te voren nog niet het minste begrip had.

Zijne medeballingen, echte Basken, die niets verstonden dan krijg en veldarbeid, konden het in Frankrijk niet uithouden, werden ziek van het leegloopen en verlangden hard naar Spanje terug. Zonder zich te storen aan de bepalingen van het gesloten verdrag, vertrokken zij in Augustus naar Spanje en zochten er de oude krijgsmakkers weder te vereenigen, maar de Markies Las Hormazas maakte hier spoedig een eind aan, want met een paar dozijn vertrouwde manschappen nam hij de vrienden gevangen, die gebonden naar Lizarraga's hoofdkwartier gezonden en als meenedigen zonder vorm van proces doodgeschoten werden. Zoo is Santa Cruz alleen in Frankrijk blijven zitten; maar hij heeft nog aanhangers genoeg, om den eenen of anderen dag weder op het oorlogstooneel te kunnen verschijnen, en hij is er de man niet naar, om dit ter wille van de goede zaak na te laten. De man is nu eenmaal een geboren onruststoker, hij moet hier of daar kwaad stichten, en hij heeft er al het talent voor. Niemand, die hem kent, zal zich verwonderen, wanneer hij hoort dat Santa Cruz weer hier of daar aan het werk is, en veilig durf ik voorspellen dat hij dan, zoo hij niet onmiddellijk doodgeschoten wordt, geweldiger dan ooit zijn somber werk zal drijven.

HOOFDSTUK X.

KERKELIJKE ZAKEN.

De Eerwaarde X, schrijver van eenige werkjes over het Pausdom, beschrijft op de volgende wijze de priesters, die hij vóór een viertal jaren te Burgos ontmoette.

“Zij schenen tot de zonen Enaks te behooren. Hunne lange soutanes waren niet gelapt, hunne beenen staken in goede kousen, hunne aangezichten droegen geene sporen van kwellenden-honger of lange nachtwaken. Zij waren zwaar gebouwd, groot, langzaam in hunne bewegingen, deftig in hun gang en schenen steeds het besef met zich om te dragen, dat zij de priesters waren der “grootsche oude stad” van Burgos en dienst deden in een kerkgebouw, welks statigheid slechts door weinig gebouwen wordt geëvenaard. Hunne beenen waren even zwaar en bijna even rond als de pilaren hunner kerk en toch, zoo sterk en fors als zij wezen mochten, schenen zij te moeten buigen en waggelen onder den zwaren bovenbouw, dien zij moesten voortbewegen. Hun nek had een omvang, waarop de stam van een zwaren kastanjeboom trotsch kon

zijn. Hun hoofd zou een phrenoloog in verrukking hebben gebracht; 't was forsch en rond, zooals de granieten koppen, die in de woestijn van Egypte begraven liggen. Hun gelaat was ook als uit steen gehouwen; en dan die prachtige *sombrero!* — naar voren en naar achter strekte zijn omgekrulde rand zich tot in het oneindige uit. Zulke hoofden moesten ook juist door zulke schuitten behoed en gekroond worden."

Dat dit alles te Burgos zoo was, wil ik wel gelooven; doch er zijn ook tegenovergestelde voorbeelden bij te brengen, en zeker is het, dat ten allen tijde de gevaarlijkste en meest booze vertegenwoordigers van het clericalisme niet de dikke maar de dunne geestelijken geweest zijn, met beenen, niet als de pilaren hunner eigene kerken, maar als tandenstokers, — dat dun en zenuwachtig geslacht, in en van hetwelk men nimmer iets anders kan hooren dan het "gerammel van de dorre beenderen der kerkelijke theologie." Onwillekeurig komt men tot de vraag of een wet, waarbij alle magere geestelijken van het priesterambt werden geweerd, geen heilzamen invloed zou uitoefenen op den vrede der wereld en de rust der gewetens.

Doch hetzij gij den dikken, hetzij gij den mageren pastoor den voorkeur geeft, het is een feit dat de macht der geestelijken, hetzij dikke, hetzij dunne, voor goed ten einde is, en de verandering, die in dit opzicht in het bijgeloovig en dweepziek Spanje heeft plaats gehad, vertegenwoordigt een aan de zonderlingste omwentelingen, in deze aan omwentelingen zoo rijke eeuw.

Men heeft de Spanjaarden ten allen tijde zeer hard gevallen om hun dweepzucht. Ieder ander volk zou onder dezelfde omstandigheden zich op dezelfde wijze ontwik-

keld hebben. De bodem waarop en de luchtstreek waarin zij wonen is van dien aard, dat zij in hun oorspronkelijken toestand als van zelf er toe gekomen zijn eerder op wonderen te hopen dan zelven de handen uit de mouwen te steken. Geplaagd met aardbevingen, gedrukt door hooge bergen, beroofd van water en derhalve bezocht met hongersnood en pest, en bovendien gekweld door een tropische hitte, die den grond verschroeit, zochten zij als onwillekeurig minder dan andere volken zichzelf te helpen en den toestand te beheerschen. Hier konden allerlei bijgeloovigheden wortel schieten. En wat al tijd hebben de bewoners van Spanje moeten geven aan hunne godsdienstoorlogen, eerst met de Franken, die er het Arianisme kwamen bevechten, toen met de Mooren, die tot het jaar 1492, dat is 800 jaren lang, zich in een groot gedeelte van het schiereiland staande hielden. De kruistocht, voor de meeste volken van Europa een tuschenbedrijf van niet langen adem, was hier eeuwen lang aan de orde, vervulde de harten en de geesten en werd niet in het verre Palestina maar op eigen bodem voortgezet. De krijgsman en de priester gingen hier hand aan hand, ja, de priester was dikwijls krijgsman tevens. Dat de geestelijkheid op deze wijze veel invloed kreeg is waarlijk geen wonder, evenmin dat zij van haar macht en invloed een ruim gebruik maakte. Koningen bogen voor den monnik neder, het volk wierp zich voor hem in het stof. O! 't is gemakkelijk te roemen op onzen vooruitgang; maar weten wij wat het zeggen wil voor een volk, een veertigtal geslachten lang zich te wijden aan de verdediging van geloof en vaderland?

Dat een natie, die door zoovele beproevingen is heengegaan, ieder ongeloovige, ieder twijfelaar voor een stuk

brandstof gaat aanzien kan men zich voorstellen, en evenzeer, dat de vlammen van een dertig duizend brandende ketters de dweepzucht tot de hoogsten bettegraad heeft opgevoerd. In het midden van de dertiende eeuw, zegt men, hebben deze vreeselijke nationale schouwspelen in Arragon een aanvang genomen. Terwijl de Spanjaarden de Mooren naar het Zuiden opdrongen, is het *auto-de-fé* meegetrokken, maar in het oog des volks was het de Inquisitie die de Mooren voortdreef. En voor een deel is het ook zoo geweest, want heeft de Inquisitie partij getrokken van de nederlaag der Mooren, zij heeft aan de andere zijde den dweepzieken ijver tegen hen aangevuurd.

Doch Spanjes zegepraal over de ridderlijke en vernuftige Afrikaansche indringers had gevolgen, die noch de geestelijkheid noch het volk ooit voorzien konden. Tot op den huidigen dag kan de reiziger nog gemakkelijk de plaatsen onderscheiden, waar de Moor meester en de Christen dienaar was. Men heeft alleen maar te zien of hier of daar waterwerken aanwezig zijn tot de besproeiing der akkers en of de bouwstijl een Gothisch of Moorsch karakter draagt. Te gelijk met de Mooren, die Spanje kwamen veroveren, drongen vele ondernemende zonen van Afrika het land binnen met het bloote doel om er zaken te doen. Een groot aantal van deze vreemdelingen deed de ervaring op, dat Spanje zeer goed aan dit doel beantwoordde, en trok zich de nederlagen zijner landgenooten weinig aan. Zij knoopten allerlei betrekkingen aan en verlangden geenszins het land te verlaten. Hun achterblijven stelde Ferdinand, Isabella, Karel V en Philips II in staat dat alles te doen, wat zij deden. Hoe knap deze vorsten ook mogen geweest zijn, zij zouden nooit hun

grootsche taak volvoerd hebben, als de Moorsche volkplanters niet zoo goed gearbeid en hen niet van de noo- nige hulpmiddelen voorzien hadden. Zij zouden geen zoo belangrijk deel van Europa en Spanje veroverd en inge- lijfd hebben, wanneer de Mooren er niet waren geweest om hen te helpen. Maar de geestelijkheid, die slechts haar eigen heil zoekt, kon deze Moorsche kolonisten niet dulden, want waren zij ook al gedoopt en konden zij dus als Christenen aangemerkt worden, de wolf bleef voor hen steeds onder het schaapskleed zichtbaar. De gedoopte Mooren of Moriscos bleken gansch niet geneigd te zijn hun fortuin aan de monniken over te leveren, zij bleven zich wasschen en reinigen naar Oostersch gebruik, zij lazen Moorsche boeken en deden menige zoodanige onge- rechtigheid, als iemand thans zou plegen, wanneer hij het bij voorbeeld waagde in Schotland een deuntje te fluiten op een Sabbatdag. De Spaansche monniken ontdekten met hun scherpen renk al zeer spoedig dat er aan die Moorsche broeders een luchtje was, een geur van vooruitgang, die voor de Kerk uiterst gevaarlijk kon worden, en zij zoch- ten een geschikte gelegenheid, om zich van hunne vij- anden te ontdoen. Reeds onder Karel V slaagde de gees- telijkheid er in, de Mooren het gansche land door te vervolgen, zonder eenig ander gevolg dan van de zijde dezer dappere lieden een wanhopigen opstand uit te lok- ken. Het was voor den onhandelbaren Philips III en zijn slaafschen minister Lerma weggelegd der Moorsche glorie en grootheid den genadeslag toe te brengen. In 1609 werd er een besluit uitgevaardigd, waarbij al de Moor- sche volkplanters uit het land verbannen werden, en zoo moesten ongeveer een millioen menschen, het nijverste deel der bevolking, voor het zwaard en het vuur der

geloovigen naar de stranden van Afrika de wijk nemen. Bijna allen kwamen onder weg om; de priester had gezegevierd; maar spoedig zou hij leeren inzien dat de uitbanning der Mooren de eerste slag was, dien zij toebrachten aan hun eigen macht en heerlijkheid.

Weinig jaren na het vertrek der vreemde kolonisten, ontdekten Koning en ministers dat er geen geld meer van het volk te krijgen was. Alles was in verval geraakt. Alleen de monniken tierden. Er waren niet minder dan negen duizend mannenkloosters in Spanje en daarbij nog een aantal nonnenkloosters, welke allen schatrijk waren. Hoe heilig en onschendbaar in die dagen het kerkegoed ook moge geacht zijn, het kon niet onaangevochten blijven bij den nood, die nu begon te heerschen. Ten allen tijde hebben zij, die bezitters zijn, in de bres moeten springen voor hen, die niets hadden, en het kan dus niemand verwonderen dat de Cortes van Madrid in 1626 voorzichtig, maar duidelijk begonnen heen te wijzen naar de rijke hulpbronnen, die kerken en kloosters opleverden. Die wenk werd niet dadelijk opgevolgd; maar zij was gegeven. Tachtig jaren later ging het Land een leening aan met de mannen der Kerk onder Alberoni; betaalden de geestelijken hunne lasten, en honderd jaren later werd alles, wat aan de kerken en kloosters was gebleven, geconfiskeerd. Met de rijkdommen der Kerk verdwenen in 1767 ook de Jezuïten, en in 1808 de Inquisitie. 't Is waar, er werden pogingen genoeg in het werk gesteld, ten einde den ouden staat van zaken te herstellen. Ferdinand VII wenschte de ellendige rechtbanken der Inquisitie weer opgericht te zien, en Isabella nam zich twee of driemaal voor, de Kerk weder in het bezit harer goederen te herstellen; maar dat was de laatste flikkering van een uit-

gebrande toorts. Het grootste bewijs dat de priesterschap geen vat meer had op het volk was wel dit, dat den Protestanten veroorloofd werd volgens eigen gebruik hunne dooden te begraven en kerkgebouwen met kerkhoven op te richten, terwijl Schotsche en Engelsche zendelingen het land doortrokken, zonder eenigen noemenswaardigen tegenstand te ontmoeten.

De vorderingen, die de antikerkelijke en antigods-dienstige richting in Spanje gemaakt heeft, is inderdaad verbazingwekkend. Gesteld op een klein traktement, dat bijna overal in Spanje zeer slecht wordt uitbetaald, verwaarloosd door het Gouvernement, soms met blijkbare minachting behandeld door het zoo lang onderdrukte volk en alleen gelaten van de gemeente, nemen de priesters in Spanje bij den dag af. Sommigen begeven zich in den handel, anderen zoeken hun toevlucht onder de Carlisten en in de streken, die door Carlisten bezet zijn. De kerken der groote steden hadden in de dagen van Isabella misschien wel vijftig priesters en thans drie of vier. Er zijn *Casas de Misericordia* (godshuizen) zonder één enkelen priester, en als er een kranke sterft, moet het laatste oliesel hem van een naburige kerk worden toegediend. Zelfs de grootste kathedralen worden schaars bezocht. Wanneer ik in Madrid of in de provincie een kerkgebouw binnentrad, vond ik er meest een zestal oude vrouwen, die in de donkere hoeken des tempels hare zonden lagen te beweenen. Als gij de Carlistische streken nitzondert, moet gij u verbazen over het luttel aantal mannen, dat op Zon- of feestdagen de mis komt bijwonen. De vrouwen gaan er dan nog heen; maar voor het grootste gedeelte uit sleur, of om zich te vertoonen en er elkander te ontmoeten. Ook is de devotie langs

de straten hard afgenomen. Als er een processie voorbijkomt, die met banieren en lichten het viaticum naar een stervende brengt, loopt de schare nog wel toe en liggen de vrouwen nog wel op hare knieën; maar de mannen verdeelen zich bij die gelegenheid in twee partijen, waarvan de eene den hoed afzet, de ander dien ophoudt. En die laatste partij maakt geenszins de minderheid uit. In de dagen van Isabella werd een vreemdeling, die den hoed afnam of ook maar op zijn paard bleef zitten, er afgetrokken en een poosje achter slot gezet. Ja, het is in 1873 gebeurd dat een troep gejaagde biggen, die dwars door een processie heen holden en den heiligen mannen bijna den voet lichtten, al de omstanders en sommigen der devote lieden zelven aan het lachen brachten.

Hiermee is volstrekt niet gezegd dat het bijgeloof in Spanje afneemt. Bij het Latijnsche ras moet men wel degelijk onderscheid maken tusschen bijgeloof en dwepelij. Er zijn menschen genoeg in alle landen, die aan niets gelooven en die toch nimmer op Maandag eenig werk van aanbelang zullen opzetten, of op Vrijdag een reis zullen beginnen, of op Zondag hunne nagels zullen knippen. Het is dus niet te verwachten dat de domme massa zijn oude en diepgewortelde bijgeloovigheid zoo maar zal opgeven in een land, dat zooveel aanleiding geeft om haar te behouden en dat zulk een voorraad van mirakelen en heiligen bezit. De mode der zoogenaamde "*burgerlijke begrafenis*", die thans bij de ultra's in Spanje heerschende is en volgens welke de overledene met een *Marseillaise* naar zijn laatste rustplaats geleid wordt, zal wel spoedig afgedaan hebben. Zoolang de doop, het kerkelijk huwelijk en de kerkelijke begrafenis door een aanzienlijk deel des volks nog altijd met

zekeren eerbied zal worden gadegeslagen, zoolang zal ieder redelijk mensch in Spanje, hoe onverschillig overigens, deze gebruiken blijven volgen. Wat komt het voor hem er op aan, of de een of andere *cure* al of niet zekere gebeden uitspreekt bij zijn lijk? Hij weet immers dat de zijnen deze onschuldige plechtigheid ongaarne missen zouden, en waarom zou hij dezen verdriet aandoen en ergeren door te verzoeken, dat zij bij zijn dood achterwege bleef? Waarom zal hij zijn kind den doop onthouden? Weet hij zeker dat zijn kind, onder geworden, even onverschillig zal zijn als hij? 't Kan immers wel zeer godsdienstig worden, het kan zich levenslang ongelukkig gevoelen, omdat het niet op de gewone manier gedoopt is. Waarom zal hij zich niet kerkelijk laten trouwen, zoolang het mogelijk blijft dat door den een of anderen gek zijn vrouw beleedigd en zijne kinderen voor onecht verklaard worden, ja, dat er morgen of overmorgen een wet wordt aangenomen, waarbij zijne kinderen van het erfrecht worden buitengesloten, alles omdat het huwelijk niet door de Kerk werd ingezegend? Langen tijd reeds heeft men in Katholieke landen de zaak van deze praktische zijde aangevat, en steeds komen er meer, die hetzelfde doen, ofschoon zij 't niet altijd erkennen willen. Gaat het ook onder Protestanten niet zoo?

Gij vraagt hoe zoodanige gezinnen, waar de man een onverschillige en de vrouw een dweepster of ook maar alleen godsdienstig is, het aanleggen, om in vrede en eensgezindheid te leven; met andere woorden, hoe zulk een leven uit te houden is. 't Is mij onmogelijk hierop een volledig antwoord te geven. Het eenige wat ik weet is, dat zij het uithouden en dat zij er nooit aan denken den godsdienst tot een punt van geschil te maken, tenzij de ijver

der vrouw in strijd komt met het huiselijk geluk, b. v. als de kinderen of het middagmaal verwaarloosd worden, doordat de kerk te veel tijd rooft. Menig man geeft de voorkeur aan een godsdienstige vrouw, daar hij dan beter van haar trouw verzekerd is en minder zucht naar vermaak in haar onderstelt. Anderen stellen haar godsdienstigheid op prijs, omdat zij meenen dat de vrouw door niets te doen te vervelend zou worden. Ik heb van dokters en natuurkundigen gehoord, dat het hun een waar genot was een lieve vrouw vol idealen thuis te vinden, als zij zich den ganschen dag met de platste werkelijkheid hadden beziggehouden. Maar de groote menigte maakt zulke overleggingen niet, en vindt het alleen maar gansch natuurlijk, dat de vrouwen godsdienstig zijn en dat de mannen denken wat zij willen.

In Protestantsche landen is zulk een toestand onhoudbaar. Zoo weinig eenheid, zoo weinig gemeenschap in het hoogste en beste laat zich bij ons niet denken, zonder dat de harmonie des levens ernstig verstoord wordt. In Katholieke landen gaat dat zeer goed, om de eenvoudige reden dat de godsdienst daar niet het hoogste en beste, waarover man en vrouw het eens moeten zijn, in zich sluit. Uit een stuk van den *Times* lees ik, dat het in Italië al evenzoo toegaat als in Spanje. "De groote en ernstige beweging, die Duitschland en Zwitserland doortrilt, en die in Engeland en Amerika met zooveel belangstelling wordt gadegeslagen, schokte de Italianen in geen deele. Zij willen, zooals zij zeggen, geen godsdiensttwisten, ja zelfs geen godsdienstoneenheden in het land, geene kettersche partijen, geen schisma. Zij willen wel godsdienstvrijheid; maar een zoodanige, die zich weet te voegen naar de bestaande kerkelijke eenheid. Zij kunnen

in hun land een eindelooze verscheidenheid van meeningen dulden; maar het moeten persoonlijke meeningen blijven, zooveel hoofden zooveel zinnen; maar geene verschillende confessies, namen en partijen, geen Babel van kerkgenootschappen en secten. Man en vrouw, broeder en zuster, moeten onder één en hetzelfde dak in vrede te zamen kunnen leven, ook al zijn of heeten of houden zich de mannen voor de grootste atheïsten en materialisten, en al verzinken de vrouwen in de laagste en lafste bijgeloovigheden. De Italianen gedragen zich tegenover Dollinger en Loyson, gelijk zij zich gedroegen tegenover Luther en Calvijn. Zij hooren graag een nieuwtje op het gebied van den godsdienst; maar als hun nieuwsgierigheid voldaan is, zijn zij tevreden en zetten de zaak met een minachtend glimlachje ter zijde. Een Italiaan kan het bijgeloof tot het uiterste drijven; maar voor bigotterie deugt hij niet. Tegen de Dominikaansche Inquisiteurs van Napels en Milaan geraakte het volk meer dan eens in openlijken opstand, en tegen de Jezuïten verzet de studeerende jeugd van Italië zich steeds met gloeienden haat. En waarom? Omdat deze beide geestelijke orden het recht op eigen inzicht en oordeel zochten en nog steeds zoeken weg te cijferen. Zoolang een mensch te biecht ging, de sacramenten gebruikte, zijn huwelijk inzegenen en zijne kinderen doopen liet, had niemand, priester, monnik noch paus iets met hem te maken. Voor wie een kerk verlangde, moest er een kerk zijn, hoe dan ook. Wat komt het er op aan, hoe vele nieuwe dogma's er afgekondigd, hoe vele nieuwe heiligen er geanoniseerd worden, wanneer toch niemand u dwingt er aan te gelooven? Waarom zoudt gij u naar maken over 's Pausen onfeilbaarheid, wanneer niemand u belet er in

stilte den draak mee te steken? Er zijn prelaten, kardinalen, ja pausen geweest, wier geloof evenzeer in blanco stond als dat van den slimsten twijfelaar, en die met een louteren schijn en onder het mom van den godsdienst al hooger en hooger opgeklommen zijn. Waarom niet? Men moet vrij zijn om, als men wil, een christen, een twijfelaar en een huichelaar te zijn. "God kent ze, die de zijnen zijn! Vrede op aarde — en naar den hemel volge ieder zijn eigen weg."

Deze staat van zaken zal ook in Spanje spoedig aan de orde van den dag zijn. In Frankrijk hebben alle menschen van opvoeding al een eeuw lang zoo gedacht. In Spanje zal deze toestand slechts wat ruwer vorm aannemen, want het Spaansche karakter is meer open, is eerlijker dan het Fransche of Italiaansche. In Italië, waar de Paus zijn troon verloren, maar zijn zetel behouden heeft, waar nog zoovele kloosters bloeien, waar de Kerk nog zulke groote rijkdommen bezit, komt de ware toestand nog niet zoo sterk aan het licht. In Frankrijk evenmin, dat nog zoo kort geleden den Heiligen Vader met zijne filosofische bajonnetten en ongeloovige chassepôts heeft ondersteund. In Frankrijk houdt men er van het *decorum* te bewaren, zoowel op godsdienstig als op staatkundig, ja op ieder gebied, en diensvolgens zal Frankrijk wel de laatste zijn om openlijk voor haar indifferentisme uit te komen; doch niemand, die deze landen kent, kan er in het minst aan twijfelen of eens zullen Spanje, Italië en Frankrijk in dit opzicht op gelijken voet staan.

Niemand meene dat deze landen, nu het zoover gekomen is, slechts op onze zendelingen en onze bijbels wachten om tot het Protestantisme over te gaan. Niets is dwazer dan hier het Protestantisme te willen invoeren. Er is

moeite genoeg voor gedaan; doch de uitslag is steeds dezelfde geweest, namelijk dat het plan mislukt is. Zoo-
dra de wet het veroorloofde, zijn er bijbels gedrukt en
verspreid, kapellen en preekers verzezen. Maar zoo een
Spanjaard, Italiaan of Franschman deze kerken binnen-
gaat, is het louter uit nieuwsgierigheid, en als hij den
Bijbel las, dan was 't omdat het een nieuwtje was. Maar
zelden zal hij er toe komen de godsdienstige denkbeel-
den aan te nemen, die de bijbelverspreiders en preekers
wenschen in te voeren. De konde vorm van den Pro-
testantschen eeredienst, met zijne lange redevoeringen, zal
het Latijnsche ras en allermint zijne zuidelijkste verte-
genwoordigers aanstaan. "Een godsdienstvorm, die pracht
en statie meebrengt en nu en dan wat zaligmakende
onthouding eischt," zoo lees ik weder in de Times, "vleit
het Latijnsche gestel het best, en tot den huidigen dag
toe zijn de opera en het ballet in Rome vrij gebrekkig in-
gericht en schaarsch bezocht, omdat de schouwburg in
praal van tooneelen moeielijk met de kerk kan wedijve-
ren"..... "De Italianen," zoo schrijft het blad verder,
"zien het nut niet in van zoo vele kerken op den bouw-
val der eene Algemeene gesticht. Naar hun meening zou
dit mogen heeten: den Paus uit te huwelijken en een ge-
heel geslacht van "onfeilbaren" in het leven te roepen...
Er zijn thans zoowel in Rome als in andere steden allerlei
Protestantsche en Evangelische kerkgebouwen en scholen;
maar de uitslag harer bemoeiingen is nog niet zeer bemoe-
digend, gelijk de ijverigste en oprechtste zendelingen dan
ook ridderlijk erkennen." 't Is alweder niet anders in
Spanje. Er zijn kapellen in Madrid, Sevilla, Alicante
en andere steden; maar zij hebben op den algemeenen
godsdienstigen toestand van het Land even weinig invloed

uitgeoefend als een Grieksche kerk onder ons zou doen.

Waar het heen moet — wie zal het zeggen? Onze zaak was slechts deze: den toestand te beschrijven. Het heden nu is door en door sceptisch, en als er van ijver en ijveraars gesproken wordt, moeten wij onwillekeurig het eerst denken, niet aan de zonen der heilige Moederkerk, maar aan de strenge en hartstochtelijke vrienden der Protestantsche waarheid, die een ander zoo noode zijn eigen gang laten gaan, en zonder wie Spanje het toch, hopen wij, zal weten te redden.

HOOFDSTUK XI.

HET VELD VAN EER.

Het veld van eer is noch hier noch daar, het kan overal zijn, soms op den top eens heuvels, soms in een armoedige hut, soms in de diepte van een verlaten vallei, soms in een nauwe bergpas. 't Is er mee, als met die menigte van hoeden en regenschermen, waarop in grove letters het woord "London" gedrukt staat, doch die men maar even behoeft aan te zien om gewaar te worden dat zij van den een of anderen Duitschen knoeier afkomstig zijn. De Carlisten hebben het *Campo del Honor* uitgevonden, allereerst omdat zij inderdaad meenden een zeer eervol werk te doen, en in de tweede plaats, omdat zij soms goede redenen hadden hun eigenlijk adres te verzwijgen. Wanneer Don Carlos zijne orders en manifesten uit het "Veld van Eer" de wereld inzendt, kunnen zijne vijanden onmogelijk eenig peil trekken op de plaats, waar hij zich ophoudt.

Tot Juli ll. kwam er geen eind aan de *Campos del Honor*, want elk *Cabecilla* had het recht zijne mede-

deelingen van uit dit geheimzinnige oord te verzenden. Doch toen Don Carlos Spanje binnentrok, was 's Konings hoofdkwartier het Veld van Eer *par excellence*.

Reeds is opgemerkt dat de Carlistische generaals er zeer veel tegen hadden, Don Carlos zijn intrede in Spanje te laten doen, zoo niet eerst alles gereed was. Maar de Koning kon het in zijn afzondering niet uithouden en kwam, zonder iemand der zijnen te waarschuwen, geheel op zijn eigen verantwoording Spanje binnen. 't Kan niet ontkend worden dat de keuze van het juiste oogenblik meer overleg verried, dan hem gewoonlijk wordt toegeschreven.

Den 9den Juli behaalden zijne partijgangers een belangrijke overwinning nabij Ripoll in Catalonië. Zij maakten niet minder dan zes honderd gevangenen, doodden den Brigade-hoofdman Cabrinetty en maakten twee kanonnen met een goeden voorraad wapenen en amunitie buit. Omstreeks denzelfden tijd brak een opstand uit in een gedeelte van Leon en in Galicia, terwijl volgens het gerucht Malaga, Murcia, Seville, Alcoy, Grenada en Cadix in de handen der *Intransigentes* gevallen waren en te Cartagena de Commune afgekondigd was. Ook had de Koning bericht gekregen dat Santa Cruz gevangen was genomen. Eindelijk was er een groote bezending wapenen en ammunities aangekomen, waardoor de Carlisten zes à zeven duizend nieuwe vrijwilligers wapenen konden. Inderdaad het oogenblik was goed gekozen.

Op een goeden morgen werd de poort van zeker kasteel, in de nabijheid van Ustoriz, reeds ten vijf ure geopend, ten einde een gezelschap door te laten van een vijftal heeren. Zij gingen te paard en in lichte zomerpakjes gekleed, de frissche, geurige morgenlucht van het ge-

bergte genieten. Drie van deze heeren waren Franschen, de twee anderen waren hunne gasten. Zij kozen voor hun morgenrit de heuvels en bosschen van St. Pée en Sare, en waren spoedig in het gebergte verdwenen. 't Was een fraaie morgen en het vijftal trof het heerlijk met het weder. Gendarme of douane zagen zij niet; doch was dit het geval geweest, welnu de Fransche heeren konden niet aangehouden worden, en de beide gasten hadden hunne papieren goed in orde en konden daarmee bewijzen, dat zij geene Carlisten en zelfs geene Spanjaarden waren.

Zoodra de ruiters den weg verlaten en de boschwegen ingeslagen hadden, kon niemand hun meer iets doen. Eén der twee gasten zette zijn fraai Iersch jachtpaard aan en reed de andere heeren vooruit, die hem blijkbaar met bijzonderen eerbied behandelden. De andere gast, die evenals de eerste een uitheemsch en jeugdig uiterlijk had, volgde onmiddellijk achter hem. De eerste was Don Carlos de Bourbon, de ander zijn ordonnans, Ponce de Leon, grande van Spanje.

Na een paar uren gereden te hebben, ging het gezelschap aan den voet van Pena de Plata de grenzen over en steeg af bij een klein herbergje dat, dicht aan de grenslijn gelegen, de gewone plaats van samenkomst uitmaakt voor smokkelaars en lieden van dat slag. Nu echter waren de Markies de Valdespinas en Generaal Lizarraga er met hun staf en een militair escorte. Zij waren den vorigen avond gewaarschuwd en kwamen nu den Koning begroeten en als trouwe onderdanen hem de hand kussen. De Vorst verwisselde nu zijn reiskostuum voor een prachtige uniform, die hier vooraf bezorgd was geworden, en trok alzoo uitgedost naar Zugarramurdy,

waar drie duizend vrijwilligers verzameld waren om hem te begroeten. Hier werd in de kerk een Te Deum gezongen, na afloop waarvan de dorpelings en vrijwilligers zich verdrongen om hun Vorst en Heer de hand te kussen. Tot welke partij de toeschouwer ook behooren mocht, hij moest getroffen worden door de ongedwongen geestdrift, die deze menschen bezielde. Een uur lang stond Don Carlos op de treden van het kerkgebouw, zonder een stap verder te kunnen doen. 't Was een oorverdoovend gejubel, dat helder uitblonk boven het kanongebulder van Pena de Plata en het gelui der kerkklokken.

Zoodra de Pretendent van zijne vereerders kon loskomen, begaf hij zich naar de dorpsgevangenis, stelde aldaar een zestigtal Republikeinen in vrijheid en liet hen met een goed reisgeld naar Frankrijk overbrengen. Daarna bezocht hij een paar gewonden, die in het dorp verpleegd werden, en gebruikte het ontbijt bij den pastoor, terwijl zijne getrouwen zich konden bezig houden met het lezen van de volgende proclamatie:

Voluntarios! Met het oog op den Heer der Legerscharen en het oorleerende aan den noodkreet van het vertwijfelend Spanje, kom ik mij in uw midden vertoonen, rekenende op uw moed en uw trouw.

Arm in hulpmiddelen, maar rijk in geloof en heldenmoed, hebt gij u glorierijk gehouden in een fabelachtigen kampstrijd, en te midden van allerlei gevaren, vermoeienis en ontbering hebt gij slechts om één ding gevraagd, namelijk om wapens.

Ik vertrouw dat mijne pogingen om in dien nood te voorzien, niet geheel ijdel zullen zijn geweest. Doch nu ik, voor zoover mogelijk dien plicht heb volbracht, kom ik ook nog een andere, een schooner taak op mij nemen. Ik kom, evenals gij en met u strijden voor het Vaderland en voor God. Door geen enkele staatkundige beweegreden zal ik mij langer laten dwingen met samengevouwen handen dezen heldenstrijd gade te slaan.

Ik bejammer het dat er nog menschen te vinden zijn, bereid om strijd te voeren tegen u en tegen mij, die zij maar al te weinig kennen. Wij allen zouden hen met open armen ontvangen hebben, wanneer zij maar één oogenblik van doorzicht hadden gehad en hadden willen begrijpen, dat de vlag van het Koningschap het leger vijftien eeuwen lang ter overwinning heeft gevoerd, en dat de eenig ware koninklijke vlag de mijne is, de banier van de Legitimiteit en van het Recht.

Daar men dit echter nog niet duidelijk begrijpt, zijn wij wel genoodzaakt met geweld de omwenteling te onderdrukken, die zich zelve door geweld en niet anders dan geweld zoekt te bestendigen.

Met diepe aandoening heb ik de oprechte hulde ontvangen mijner dierbaren en getrouwen, innig geroerd heb ik den voet gezet op den Baskisch-Navarreeschen bodem, en het is vandaar uit dat ik aan de wakkere verdedigers onzer zoo heilige zaak mijn hartelijken dank breng en aan alle Spanjaarden mijn vriendschappelijken groet.

Gansch Spanje roept tot ons om verlossing!

Vrijwilligers, voorwaarts!

Vrijwilligers, Spanje zegt dat het 't besterft!

Vrijwilligers, laat ons Spanje redden!

Zugarramurdy, 16 Juli 1873.

CARLOS.

Hierop volgde een revue van alle troepen, een bezoek aan Pena de Plata, een receptie of audientie van de officieren, die van alle zijden kwamen opdagen, en daarna trok Don Carlos met ongeveer twee duizend vijfhonderd man en twee kanonnen naar de vermaarde Vallei van Bastan. Thans begon ik een soort van leven te leiden, dat ik nooit vergeten zal.

Marsehen, revues, volksverzamelingen, een jacht op voedsel en nachtverblijf — dit alles kostte mij gedurende zes weken niet minder dan achttien uren daags, zoodat ik maar zes uren in een etmaal overhield om te schrijven, te slapen en ontspanning te nemen.

Daar ieder verwachtte dat Don Carlos den veldtocht met een schitterend wapenfeit zou willen aanvangen, en

wij allen wisten dat Elizondo, de eerste belangrijke plaats op onzen weg, door de Republikeinen versterkt en van een garnizoen van zes honderd man onder kolonel Tejada voorzien was, hoopten wij binnen korten tijd een aardig klein gevecht te zullen bijwonen. Van het dorp Arizcun, waar wij den achttienden Juni zouden overnachten, moest, zoo meenden wij, de aanval begonnen worden. Maar er kwam weinig of niets van. De troepen van Generaal Lizarraga deden goed hun best; zij voldeden Don Carlos uitermate en toonden aan Tejada, dat de Carlisten talrijk genoeg geworden waren om hun banier te verdedigen. Dit was blijkbaar het eenige wat de Carlistische generaals voor het oogenblik verlangden. Elizondo aan te vallen lag geenszins in hun plan, want zij waren vast verzekerd een groot aantal mannen bij dezen aanslag te zullen verliezen en zouden de plaats toch niet kunnen behouden, wanneer de strijdkrachten van Pampelona tot ontzet kwamen aanrukken. Op hulp van elders toch viel niet te rekenen. Generaal Elio's troepen stonden ver weg in Amezcoas. De Generaal zelf was, na zijn commandement aan Dorregaray overgedragen te hebben, in persoon den Koning komen begroeten. De oude man kwam te paard en met een klein geleide door gansch Navarra heengereiden en ontmoette ons te Arizcun.

Zeer waarschijnlijk was Generaal Elio de man, die het gevecht van Elizondo voorkwam, en die ons vervolgens van den grooten weg af naar die ellendige steenachtige bergpaden voerde, met welke ik mij nooit heb kunnen verzoenen. Narvarte, Labaen, Erasan en Leisa, kleine dorpjes in het gebergte, moesten beurt om beurt voedsel en nachtverblijf schenken aan twee duizend vijf honderd man, een koning, een koninklijken staf van mar-

kiezen en graven en twee of driehonderd paarden en muildieren. Hoe zij het aanlegden, weet ik niet, maar ieder vond een schuilplaats en iedere maag vond er eenig voedsel. Dat beiden uiterst ellendig waren, laat zich denken; maar overal werd de hoedanigheid van het geleverde vergoed door de hartelijkheid, waarmee het gegeven werd.

Wie het gestel en de gevoelens der Basken niet kent, kan zich geen voorstelling maken van de wijze, waarop Don Carlos door de eenvoudige dorpelingen werd ontvangen. Niet alleen waren de huizen versierd en werd de grond bestrooid overal waar hij doorkwam; niet alleen dreigde uw hoofd te barsten van het *Viva el Rey*, *Viva dona Margarita* en *Viva la Religion*; niet alleen zochten mannen, vrouwen en kinderen als bezetenen alles te kussen, wat aan Don Carlos toebehoorde, van zijne handen af tot den staart van zijn paard toe; maar allen wedijverden ook met elkander, om zoo goed mogelijk in de behoeften van het Carlistische leger te voorzien. Als de Republikeinen doortrokken, was alles wat het dorp aan paarden, runderen of varkens bezat hoog in het gebergte en ver te zoeken, zoodat het uren duurde voordat er iets te vinden was; maar kwamen de Carlisten voorbij, dan was binnen korten tijd in alles voorzien. Als de Republikeinen het dorp kwamen bezoeken, waren alle mannen uit het dorp verdwenen, tot den alcade en den priester toe, en moest de overste zijne inlichtingen bekomen van de vrouwen en de kinderen, terwijl de kleinste Royalistische bende door de leden van den *ayuntamiento* (gemeenteraad) werd opgewacht, begroet en voortgeholpen, ja, een ieder zijn leven veil had om haar uit den nood te helpen. Don Carlos was reeds vier dagen in Spanje

geweest, voordat de commandant van Pampelona er kennis van droeg en zijne troepen kon doen opbreken; maar hij was nog geen drie of vier uren onder weg, of wij wisten reeds dat hij tegen ons opgetrokken was.

Don Carlos maakte een rustig avondwandelingetje door het dorp Narvarte, toen er een *confidente* of spion aankwam met het bericht, dat vierduizend man met zes kanonnen Pampelona verlaten hadden en binnen zes uren vóór onze oogen konden staan. Er werd onmiddellijk krijgsraad belegd, en de vraag, die hier moest uitgemaakt worden, was: of wij al dan niet den slag zouden aannemen. Don Carlos schijnt er zeer voor geweest te zijn; maar de generaals, Elio, Lizarraga en de Markies de Valdespinas oordeelden het beter van Narvarte op te breken en zich, zoo mogelijk, met Dorregaray te vereenigen, daar hunne eigene troepen niet tegen den vijand opgewassen waren. Zoo marcheerden wij dan na een paar uren weg, en 't had er veel van alsof wij op de vlucht waren, want van Zondag 20 tot Dinsdag 22 Juli hielden wij ons nergens langer dan een paar uren op, en deze onze eerste tocht kan zeer goed tot voorbeeld dienen van de gewone marschen, zooals de Carlisten die plachten te doen.

Wij verlieten Narvarte omstreeks zes uur in den namiddag en moesten den ganschen nacht marcheeren. Het steenachtige voetpad, dat wij volgden, liep op den afstand van een gewerschot voorbij San Estevan, een welbewaakte Republikeinsche vesting. Een compagnie scherpshutters zou onze gansche colonne weggeschoten hebben, want wij strompelden in een eindeloos lange rij achter elkander langs het steenachtig bergpad voort. De Republikeinen, die veilig achter hunne muren zaten, deden ons niets en waren zeker maar al te blijde dat wij hen

niet aanvielen. Maar al gebeurt er niets, dan zijn zulke omstandigheden toch niet zeer geruststellend. Stel u voor een stikdonkeren nacht, een allerellendigsten Abyssinischen weg, die man en paard bij iedere schrede struikelen doet, en die bovendien voortdurend vrij steil op en nedergaat; voeg daarbij de minder aangename gewaarwordingen die uw zenuwgestel ondervindt, als gij een algemeen *desmontadura* (afstijgen) of *silencio* (diep stilzwijgen) hoort commandeeren, en u verboden wordt, een sigarette of lucifer aan te steken — dan kunt gij u eenigszins een flauw begrip maken van deze zonderlinge wandelingen. Wij wisten natuurlijk zeer goed dat de bezetting van Pampelona niet in staat zou zijn ons te bereiken; maar het denkbeeld dat het garnizoen van San Estevan ons geheel in zijn macht had, was verre van verkwikkelijk. Eerst na middernacht, toen wij aan het dorp Labaen kwamen, begon de spanning wat te wijken. Wij vonden er ten minste een weinig rust, zoowel voor onze zenuwen als voor onze beenen. En dat hadden wij allen noodig. Don Carlos en zijne generaals deelden in al onze vermoeienissen. Hunne paarden aan den teugel vasthoudende liepen zij voorop met slechts een kleine afdeling als voorhoede.

Te Labaen deed zich een vrij zonderlinge vertooning voor. Het plaatsje, dat bijna te klein is om een dorp genoemd te worden, liep in een oogenblik zoo vol, als het zeker nooit geweest was. Zelfs Don Carlos en zijn staf konden geen voet verzetten voordat de voorhoede behoorlijk was ingekwartierd in een paar ellendige hutten buiten het dorp. Het luid praten van een paar duizend mannen, die zoo lang hadden moeten zwijgen en nu hun spraakvermogen weder gebruiken mochten, het gehinnik der

paarden, het gebalk der ezels en muildieren, het blaffen der honden, alles vervulde zijn rol op dit tooneel vol onbeschrijfelijke verwarring, dat zoo goed mogelijk verlicht werd door toortsen van stroo en zulk kaarslicht, als de kerk leveren kon. Wij hadden twee uren werk voor wij allen een schuilplaats gevonden hadden. Voedsel kon er natuurlijk zoo spoedig niet geleverd worden, maar een goede nachtrust en een kop chocolade, het eenige wat men hier altijd kan vinden, maakte dat wij den volgenden morgen frisch en vroolijk den dag begonnen.

Vermoeienis noch gebrek schenen de Carlistische vrijwilligers te deren. Zoolang er geen stilte geboden was, lachten en zongen zij den ganschen dag door, en als er na het middagmaal een oogenblikje overschoot, dan kon men hen den fandango zien dansen of met den bal zien spelen. Te Erasun, waar wij het middagmaal gebruikten — ten minste het heette zoo —, vergastte de lijfwacht van Don Carlos ons op een voorstelling, die eenig mag heeten in de jaarboeken van het soldatenleven. Het korps hoornblazers, dat ons steeds vergezelde en niet alleen bij onze in- en uittochten, maar bij alle mogelijke gelegenheden zich hooren deed, speelde een vroolijke dansmuziek en onmiddellijk begonnen al de ruiters te dansen, met kroezen, half vol wijn, op het hoofd. De kunst is, zóó te dansen dat er geen druppel uit den beker gestort wordt, welke kunst de meesten zoo grondig verstonden, dat zij de ongeveinsde bewondering opwekten van alle Erasuners, gelijk ook van den Koning zelve, die uit zijn raam het tooneel gadesloeg en nu en dan den bekwaamsten danser een duro (5 francs) toewierp. Twintig mijlen over de bergen af te leggen en dan, bij de eerste rustplaats de beste, te zingen en te dan-

sen, kwam dezen Carlistischen vrijwilligers volkomen natuurlijk voor, en het Republikeinsche leger, dat grootendeels buiten de Baskisch-Navarreesche provinciën was geworven, zal lang moeten wachten, voordat het in vlugheid, volharding en blijgeestigheid de Carlisten evenaart.

Te Leisa, het grootste van de dorpen die wij aandeden, hielden wij een intocht van belang. De plaats was versierd en op de markt werd een revue gehouden, waarbij ons muziekkorps zich krachtig deed hooren, trouw begeleid door de klokken der kerk en allerlei andere bijbehoorende geluiden.

Maar al die plechtigheden kostten ons tijd, ja meer tijd dan wij missen konden, want toen wij Lecumberri bereikten, bleek het dat de colonne van Pampelona ons op de hielen zat, en dat nog wel op een afstand van twee uren. Terwijl wij op de eene plaats onzen feestelijken intocht hielden en tal van ovaties ontvingen, moesten andere dorpen en gehuchten reeds boeten voor de bewijzen van aanhankelijkheid, waarmede zij ons een paar dagen te voren begroet hadden. 't Begon er lang niet genoegelijk uit te zien, en wij lieten dan ook niet na wat minder luidruchtig onzen weg te vervolgen, in de hoop dat wij ons met Dorregaray konden vereenigen.

Eerst den 24sten Juli was Don Carlos in veiligheid, dat is: zes dagen na zijn intocht in Spanje. 't Was recht geruststellend, te Salinas-de-Oro Dorregarays troepen, 4500 man sterk, langs de helling der bergen in slagorde te zien staan met twee kanonnen er bij. Generaal Sanchez Bregua, den opperbevelhebber van de Republikeinsche krijgsmacht, bleef nu niets anders over dan stiltejes terug te trekken, en daar Don Carlos dien kant dreigde op te gaan, liet hij al zijne troepen naar Vittoria oprukken.

Maar Generaal Elio, die zeer goed wist hoe traag de Republikeinen waren in het uitvoeren hunner bewegingen, stoorde zich niet aan den vijand, en de Carlisten marcheerden zoo rustig voorwaarts, alsof er niets te doen was; en weder werden wij met feestelijk vreugdebetoon ontvangen, en weder hadden wij intocht op intocht en plechtige recepties en militaire misvieringen en *Te Deums*, wanneer de gelegenheid zich daartoe maar aanbood, dat is te zeggen, wanneer ergens een mirakel geschied was, of een bijzondere Heilige vereerd werd.

Zoodoende kwamen wij eerst den 29sten in den omtrek van Vittoria; doch wij zagen buiten de wallen der stad geen enkel legerkorps naderen en trokken zoo rustig en ongedeerd langs de wallen van Vittoria, als een of ander legerkorps zou doen, dat in vollen vrede naar zijn zomerkamp optrekt. Slechts te Tres Puentes kregen wij iets van de Republikeinsche ruitery te zien; doch daar wij niet aangevallen werden, rukten wij voort, sneden den spoorweg tusschen Vittoria en Miranda af, lieten een trein stoppen, namen elf officieren gevangen, die het garnizoen van Vittoria moesten versterken, zonden hen naar Las Amezcias en macheerden naar Orduna, de oude Baskische stad, "het uitgangspunt van onzen tocht door Biskaye."

Zoo Don Carlos eenigen twijfel mocht gekoesterd hebben omtrent zijn populariteit in de Baskische provinciën, dan moet zijn reis van de vlakten van Vittoria naar de wallen van Bilbao hem wel van elke onzekerheid daaromtrent verlost hebben. De ontvangst, die Koning, staf en leger, zoowel te Orduna, te Durango en Zornoza, als in het kleinste dorpje ten deel viel, was uiterst hartelijk. De provincie Biskaye is niet alleen door en door Carlistisch; maar de Biskayers wisten ook, dat Zijne

Majesteit Karel VII het oude gebruik der Spaansche koningen weder wilde invoeren en onder den eik van Guernica de *fueros* des volks bij eede zou bekrachtigen. De oude eik, onder welken Ferdinand en Isabella hun eed aflegden, was reeds lang geleden door de Franschen verbrand en een nieuwe eik, als plaatsvervanger op dezelfde plek geplant, was door de generaals van Koningin Christina op dezelfde wijze behandeld. Doeh er staat, hoe dan ook, op de oude plek een flinke eik met een paar kleinere boomen, als reserve, er nevens. Op den 2den Augustus werd bij dezen eik een altaar opgericht, met een beeld van Onze Lieve Vrouw "de la Antigua" er op, en kwam Don Carlos de Bourbon in volle uniform en omringd van zijn ganschen staf van Zornoza, niet juist om de *fueros* te bezweren, maar om de belofte te doen dat hij weder zou komen en den eed zou afleggen, zoodra hij den troon zijner vaderen herwonnen en de dag zijner kroning hem in waarheid Senor van Biskaye gemaakt zou hebben. Deze plechtigheid slaagde uitmuntend; de weg van Zornoza naar Guernica was over zijn gansche lengte van ongeveer acht mijlen, met belangstellenden bezet. Boeren en heeren kwamen van alle kanten aan om de plechtigheid bij te wonen; maar daar er in Guernica zelf maar een paar duizend menschen geborgen konden worden, moesten de meesten zich vergenoegen met een enkelen blik op den Koning te slaan, of zijn hand of zijn kleed of den staart van zijn paard te kussen. Enkele oude vrouwen schenen in haar opgewondenheid tot waanzin te vervallen; één van haar zonk van aandoening onder haar wit Andalusisch paard in zwijm.

Hoe doelloos en ijdel deze militaire wandelingen schij-

nen mochten, zij waren niet vruchteloos. Zeker werkten zij meer uit dan een zes- of zevental van die zonderlinge "gevechten," waarin van beide zijden een duizendtal patronen verschoten worden om een paar man te dooden, een drietal te verwonden. Hij kwam, zonder verder iets uit te richten, zich alleen maar aan zijne Baskisch-Navarreesche onderdanen vertoonen; maar daardoor juist prikkelde hij hun geestdrift en verlevendigde hij hun moed en toewijding.¹ Ook maakte zijn verschijning een einde aan de ongunstige geruchten, die er verspreid werden aangaande de eigenlijke reden van zijn afwezigheid. Een boer vraagde mij eens, of het waar was dat Don Carlos dood was en dat men een Italiaanschen goochelaar in zijn plaats gesteld had; een ander, of hij werkelijk in Parijs een liederlijk leven leidde. Ieder oordeelde dat de Koning toch wel eens over mocht komen, om zich te laten zien aan die eenvoudige en getrouwe hooglanders, die zoo bereidvaardig hunne levens en hunne zwaar verdiende *pesetas* offerden.

Er was nog een ander voordeel aan deze promenades verbonden. Bij de aankomst van Don Carlos was Velasco niet alleen in staat zijne Biskaaische troepen tot acht volle bataljons uit te breiden, maar ook nog een paar Castiliaansche bataljons op te richten. Deze nieuwe troepen werden de kern van een afzonderlijke Castiliaansche krijgsmacht, en die hadden de Carlisten noodig om over

¹ Voor zoover men de opgaven der Spaansche *alcaldes* vertrouwen kan, moeten 70 percent van de jaarlijksche opbrengst dezer streken, in minder dan een jaar tijds, door de Carlistische en Republikeinsche troepen verzwolgen zijn, zoowel aan opgevorderde als aan vrijwillig aangeboden levensmiddelen. De geldelijke opofferingen moeten nog veel grooter zijn geweest.

de Ebro te komen. Want de provinciën van Castilië zouden nimmer een inval van Baskisch-Navarreesche benden dulden. Alleen op aandrang van eigen vrijwilligers zouden zij aan den krijg deelnemen. De Engelsche pers drong er telkens op aan, dat Don Carlos de Ebro zou overtrekken, wanneer hij ten minste prijs stelde op den eerbied van het publiek; maar door dien eisch te doen, toonde de pers maar al te zeer hoe weinig zij met den staat van zaken in Spanje bekend is. Vooreerst zouden zeer weinigen van de Baskisch-Navarreesche vrijwilligers zin hebben gehad in het overtrekken van die Ebro. Zij vechten goed en gaarne bij zich te huis; maar den strijd op de vlakte over te brengen staat hun minder aan. Bovendien, wanneer Don Carlos met een paar Castiliaansche bataljons en de noodige wapenen Castillie binnen trok, kon hij binnen eenige dagen daar een gansch leger bijeenzamelen, hetwelk in de Baskische troepen een goeden steun zou vinden, terwijl hij met de Baskische troepen binnen rukkende al den schijn kreeg van een veroveraar, en als zoodanig ontvangen zou zijn.

Doch de intocht van Don Carlos in zijne erfstaten had bij zijne goede ook vele kluchtige zijden. Vooreerst was het recht vermakelijk te zien, welk een aandacht en onverholen belangstelling zoowel de Koning als zijne dienaren over hadden voor ieder teeken van ingenomenheid, dat van de zijde des volks tot hem kwam. Telkens, telkens moest ik zien hoe hier gejuicht, daar gezongen, gedraafd en gedrongen werd. Ik twijfel geenszins aan de trouw dezer brave dorpelingen. Hunne opofferingen getuigen luide genoeg ten hunnen gunste, maar als ik bedenke hoe donker zij over het algemeen de zaken inzien,

dan mag ik met een eerlijk hart verzekeren, dat hun vreugde en hun opgewondenheid bij dezen plechtigen rondgang minder het feit van 's Konings verschijning gold dan wel het fraaie schouwspel, dat hij hun aanbood; ja ik hond het er voor dat zij dezelfde geestdrift zouden getoond hebben, wanneer het een of ander cirque met kameel en olifant zijn doortocht door de provinciën volbracht had. Zij wilden iets moois zien, een prachtige voorstelling — en dat bood Don Carlos hun aan. Want voor zijn uniform, zijn paard en zijn staf had hij meer zorg, dan hij zijn leven lang aan eenige zaak ter wereld besteed heeft. Er moet in Don Carlos nog heel wat veranderen, zal hij ooit geschikt zijn de rol van constitutioneel vorst te vervullen. Voor het oogenblik is hij even ongeschikt een volk te regeeren, als een liberaal dagblad-schrijver voor de betrekking van Aartsbisschop of Kardinaal.

Doch er waren aan deze koninklijke tochten ook groote nadeelen verbonden. Het beste jaargetijde ging voorbij, en de groote steden van het Noorden van Spanje hadden in dezen tijd gemakkelijk genomen kunnen worden. Maar Don Carlos trok de legerbenden, die zulke goede diensten hadden kunnen doen, overal met zich mede en maakte daardoor een geregelde voortzetting van den oorlog onmogelijk. De generaals waren zoo bezorgd voor 's Konings veiligheid, dat zij de bezettingen opriepen, om hem te vergezellen. Er moesten dikwijls twee of drie, soms zeven of acht, ja een enkele maal tienduizend man met hem mee trekken, en de vijandelijke bende moest al zeer zwak zijn, wanneer zij het waagden zich met

hunne duizenden in het strijdperk te treden. De vijand mocht den Koning eens gevangen nemen! Soms gebeurden er nog erger dingen. Op een fraaien morgen wilde Don Carlos een zeebad nemen, en tot dekking van den koninklijken bader werd het leger naar Lequeitio gezonden. Ondertusschen vindt Lizarraga gelegenheid een goeden slag te slaan. Maar hij heeft meer troepen noodig en zendt naar Don Carlos om de noodige hulpbenden. De boden echter vinden geen Don Carlos, vinden geen leger, vinden niets, daar alles naar de zee getrokken is, en dientengevolge moet Lizarraga niet alleen alle kans op overwinning prijsgeven, maar zich ook getroosten zelf de nederlaag te lijden.

Don Carlos werd een hinderpaal, een last, een blok aan het been, een sta in den weg voor zijne beste vrienden, en wanneer de Republiek ook maar één goed generaal had gehad, zou zij zes weken na de aankomst van den Pretendent den ganschen Carlistischen opstand bedwongen hebben. Maar de jonge Republiek heeft nu eenmaal noch krijgsbevelhebbers, noch geld. Vreemde tooneelen bood deze oorlog aan. Toen de plechtigheid van Guernica had plaats gehad en wij ons met tien duizend man naar Alava en Navarre keerden, kwamen wij, halfweg Durango, te weten dat Sanchez Bregua met ongeveer elf duizend man tegen ons in aantocht was. In plaats van den strijd aan te nemen, trok Generaal Elio, door Don Carlos' bijzijn belemmerd, naar Zornoza terug, ten einde van uit een naburig dorp 's vijands plannen te bespieden. Maar het kluchtigst van het geheele geval was wel dit, dat de vijand per slot van rekening hetzelfde deed, wat wij hadden gedaan, en ons den rug toekeerde, uit vrees dat wij de gunstigste steellingen hadden inge-

nomen. Op die wijze meer krijgertje spelende dan oorlog voerende, bleven de beide legers ongeschonden en marcheerden wij verder naar Estella. Doch hier zou het dan toch ernst worden, en zou Don Carlos zich eindelijk in een wezenlijk gevecht begeven.

“Zoo moet dat dan wel een aardig, rustig tijdje geweest zijn,” zou iemand kunnen zeggen, “dat was m’een leventje!”

“Zooals gij ’t nemen wilt,” zou mijn antwoord zijn. Altijd door te marcheeren, zoowel des nachts als des daags, en dikwijls dertig of veertig mijlen op één dag; nimmer te weten, waar gij zult blijven en wanneer gij zult opbreken; zelden onder dak te zijn voordat de nacht valt, en onder dak bijna altijd aan het ongedierte overgeleverd te worden; den ganschen dag door geblakerd te worden van de zon, met weinig meer tot voedsel dan een stuk hard brood en wat lamsvleesch, dat uw bediende, onder den schijn van het te koken, verbrandt — dat alles en wat daar verder bij behoort, vertegenwoordigt zeker niet de genoegelijkste zijden des levens. Zelfs voor menschen van goede gezondheid was dit leven verderfelijk. Menigeen, die krachtig en gezond zich bij ons aansloot, werd binnen veertien dagen ziek. Mij echter deed de tocht veel goed. Aan menschen, die gewoon zijn een groot deel huns levens binnen ’s huis en op kantoren door te brengen, biedt een vermoeiende reis door de Spaansche bergen een heilzame en gezonde afwisseling aan.

Onder de vele dingen, die wij gedurende ons verblijf in het *campo del Honor* volkomen misten, behoorde allereerst het artikel “verveling.” Bij het leven, dat wij nu leidden, was “niets doen” een onmogelijkheid. Gebeurde

het al eens dat wij een ganschen dag rust hielden, dan waren er allerlei zaken te behartigen. Zadel en reistasch, gebit, stijgbeugel en sporen moesten voorzien worden, de paarden gewasschen en geroskamd. Dan moesten er eenige oude vrouwen opgespoord worden, die er niet om gaven of zij al dan niet een praatje maakten met de Carlisten, en die dus tijd hadden om ons goed te wasschen. Soms konden wij een bad nemen. Doch een goed middagmaal machtig te worden was wel de voornaamste en zwaarste bezigheid, en als wij een dag ergens vertoefden nam dit wel het grootste gedeelte van den tijd in beslag. Hielden wij ons in een stad op, dan ontdekten wij somtijds allerlei fijne vruchten en groenten en versehe eieren; maar was het een ellendig en daarom veilig dorp in de bergen, dan moesten wij een uitstapje naar de vlakke maken en zien, wat wij vandaar konden medenemen.

Ik at met Baron Barbier. Het jammerlijke eten dat wij kregen, maakte ons soms half ziek. Nu zouden wij eens een eind maken aan ons lijden, en begonnen met de fabelachtige som van 22 duros (\pm / 50) te geven voor een Navarreesch diertje, dat noch paard, noch ezel, noch muilezel was, maar van alles wat. Dit dier belaadden wij met een paar *alforjas*, waarin wij ons goed stopten met al zoodanige levensmiddelen, als wij nu en dan uit Frankrijk bekomen konden. Gewoonlijk zorgden wij een paar potten Liebig's extract bij ons te hebben, een paar blikjes met sardines en een hollandsche kaas. Het eerstgenoemde vooral deed ons uitstekende diensten. Wij hebben er ons prachtige diners mee verschaft. Eens, toen wij drie of vier mijlen van Lecumberri verwijderd waren, hadden wij al onze levensmiddelen verbruikt en bleef ons niets over dan wat geitenmelk, die Barbier's bediende van

onze gastvrouw had weten af te bedelen, door haar op wanhopige wijze het hof te maken. Nu rees de vraag hoe wij de melk gebruiken zouden, en na kort beraad besloten wij, met wat *fideos* (vermicelli) en rijst er een brei van te maken. Maar op de plaats waar wij ons bevonden, was geen rijst of vermicelli te vinden, en zoo moesten wij ons getroosten ze van Lecumberri te halen. 't Was laat in den namiddag, en het begon te regenen voordat wij de plaats bereikten. Mijn reisgenoot had tot dezen tocht een wilden hengst meegenomen, die altijd op de achterpooten ging staan, alsof hij ongaarne voor een viervoetig dier werd aangezien. Dit beest was een uitnemend partuur voor mijn zwaar en niet minder woest paradepaard, dat juist een tegenovergestelde hebbelijkheid had en bijzonder gaarne op de voorpooten ging staan, om op een allergeweldigste wijze met de achterpooten te schoppen en te slaan naar alles wat nabijkwam, zoodat er van beide zijden geweldige pogingen moesten aangewend worden om niet tot een gevecht te komen. Te Lecumberri werden onze moeiten ons rijkelijk vergoed; want na een paar uren zoekens, ontdekten wij niet alleen de noodige vermicelli, maar ook aardappelen, koffie, suiker, een paar flessehen muscaatwijn en een pond *manteca*, een soort spek, dat als worst in darmen bewaard wordt en de plaats van boter vervult, die in Spanje zoo goed als onbekend is.

Terwijl wij onze zadel- en jaszakken vulden, zong Barbier van *n'oublions pas que nous sons à cheval!* Aeh! het lot had ons te rijk gezegend! Wij namen den terugtocht aan, en het oude leven, het hinniken, galoppeeren, schoppen, slaan en steigeren begon dadelijk weer. De flessehen braken stuk, de koffie en de suiker werden ver-

zadigd van muscaatwijn, de darmen scheurden en hun smerige inhoud droop in onzen voorraad rijst, onze aardappelen sprongen door de dwaze cabriolen onzer paarden uit de zakken en buitelden en rolden over den weg; de vermicelli alleen ontkwam aan den algemeenen nood. Wij hadden nu niet veel om op te roemen, maar toch was het meer dan onze kameraden bezaten, en wij gingen dadelijk onze brij klaarmaken. Maar wij waren slechte koks, en onze bedienden waren nog dommer op dit punt, zoodat de brij vrij drabbig uitviel, terwijl de met wijn gemengde suiker er een zeer verrassende geur aan gaf. Wij aten er toch smakelijk van, en werden beiden na twee uren ziek. "Die vermicelli is zeker niet van de beste geweest," zeide mijn vriend, die aan zware krampen leed, en ik was recht dankbaar dat ik matiger was geweest dan hij. Den volgenden dag was hij eer erger dan beter, zoodat hij naar Frankrijk vervoerd moest worden. Een paar maanden later bezocht ik mijn ongelukkigen vriend te Biarritz. Hij lag nog altijd te bed. "Dat komt alles van die *Sacré vermicelle!*" riep hij uit; "maar ik word nu toch gelukkig beter".¹

Op een anderen keer deed ik met een mijner Spaansche vrienden een uitstapje om een paar kippen machtig te worden. In het gansche dorp was maar één huis waar men kippen krijgen kon, en de eigenares van het huis en van de kippen, een stram oud vrouwtje, wilde in het eerst geen afstand doen van hare hoenders. Maar door telkens hooger te bieden, brachten wij het dan toch

¹ Onze provisie was niet alleen buitengewoon slecht, maar soms ontdekte men zelfs dat zij vergiftigd was. Dit was zeer stellig het geval met eenige sigaren, die te Vittoria en te Pampelona vervaardigd en vandaar naar het Carlistisch kamp gezonden waren.

eindelijk zoóver, dat zij ons verlof gaf één der kippen te gaan vangen, want zij was te stram om het zelve te doen. Zoo wij nog eenig zichtbaar bewijs behoeften, dat men ook van schijnbaar eenvoudige zaken slag en ondervinding hebben moet, dan zijn wij bij die gelegenheid daar wel van overtuigd geworden. De vijf of zes kakekende kippen, die op den eenzamen dorschvloer liepen, hebben ons heel wat moeite, zweet, sprongen en vloeken afgeperst. Een uur lang hebben wij ze vervolgd en nagezeten, zonder er één te kunnen grijpen. Maar toen werd het ernst. Mijn vriend greep zijn revolver en zou het pleit met het pistool beslechten. Ongelukkig schoot hij in plaats van een der hennen den haan neder, en — wat nog ongelukkiger was — de kogel eindigde zijn mislukte loopbaan in één der pooten van een oud varken, dat op dezelfde plaats gehuisvest was. Nu volgden de noodige ophelderingen omtrent de merkwaardige bijzonderheden dezer zonderlinge jachtpartij, waarbij ook de alcade der plaats en de helft der bewoners te pas kwamen. Wij eindigden met een goede som gelds voor het arme dier te betalen, dat natuurlijk zoo spoedig mogelijk door de Carlisten werd verorberd. Wij kregen daarbij een goed stuk voor ons zelve, ja, meer dan wij in eens konden opeten, en de gebraden haan — de arme vrouw jammerde om haar varken minder dan om hem — reisde verscheidene dagen met ons mee, daar hij veel te hard was dan dat het mogelijk ware hem in een of twee mid-dagen behoorlijk te verduwen.

Dergelijke tooneelen kwamen bijna dagelijks voor, en onze gansche manier van zijn, dat gansche leven in het *Campo del Honor*, de wonderlijke voorvallen die er plaats vonden, de dwaze ontmoetingen die wij er hadden

met de zonderlingste personen in de gekste kleederdrachten, de half ernstige, half kluchtige achtergrond van den tocht, alsof hij een soort van kruistocht ware, de dagelijksche missen, bediend door priesters in hooge laarzen — dat alles had soms iets, dat mij aan Offenbach denken deed, ja, wanneer Don Carlos en zijne generaals er niet bij waren, plachten wij — ik spreek hier van de vreemdelingen en de Fransch sprekende Spaansche officieren — plachten wij elkander te begroeten met het welbekende koor uit zijn Faust:

“Vaillants guerriers, sur la terre étrangère,
Combattre est un plaisir!
Les ennemis y mordront la poussière
Et ça les fera mourir!”

Soms was het mij alsof dit lied voor ons geschreven was, zoovele toespelingen bevatte het op het vreemde leven, dat wij leidden. Als om de klucht te voltooien, zongen al de vrijwilligers van ons legertje het lied van de twee gendarmes uit de “Genéviève de Brabant”, hetwelk, naar men mij zeide, een volksliedje van Guipuzcoa was en blijkbaar door Maestro Offenbach van hier naar den schouwburg overgebracht. Zelfs het koninklijk hof was niet altijd even deftig en hoogwaardig. Men vond er een bisschop, een koninklijk geheimschrijver, twee kamerheeren, een paar ordonnansen en eenige oude generaals; maar allen en ook de Koning zelf vertoonden zich zoo dikwijls in *deshabillé*, dat zij ook in de oogen van den meest dweependen Royalist wel iets van hun glans en betoovering verliezen moesten. De meeste stafofficieren waren er niet zeer op gesteld Don Carlos te volgen, want zij waren er veel beter aan toe,

wanneer zij een minder schitterend en uitgelezen leger vergezelden. Ter beveiliging van den Pretendent werd ons hoofdkwartier niet zelden hier of daar naar den top van een berg verlegd of naar een klein dorpje van een vijf en twintig huizen, waar plaats gemaakt moest worden voor een staf van vijftig of zestig personen en een leger van twee of drie duizend man aan troepen, zonder nog te spreken van de paarden en de lastdieren. Daar Don Carlos zich weinig om een ander bekommert, wanneer hij zelf het maar goed heeft, moesten de heeren van zijn staf zich soms behelpen met een verblijf, dat alleen geschikt was voor varkens. Doch ook 's Konings eigen verblijf was dikwijls allerellendigst en zijn tafel dito. Slechts dan, wanneer in de groote steden een rijk geestelijke, koopman of grondbezitter hem ten eten vroeg, was hij verzekerd van een goed middagmaal te doen. Anders was zijn tafel evenzoo ingericht als die der officieren van zijn staf, en werd ook hij op rantsoen gesteld. Wel trokken 's Konings kok en *posentador* of hofmaarschalk steeds vooruit, om te zien of er ook iets meer voor hem te krijgen was dan zijn alledaagsche portie, maar meestal waren de dorpen zoo arm, dat er zelfs voor El Rey, Nuestro Senor niets te vinden was. Gelukkig, wanneer zij aan een nonnenklooster kwamen. Dan werd Don Carlos voorzien van conserven en andere lekkernijen, die er vervaardigd werden. Deze geschenken, die hij zeer dikwijls en in ruimen voorraad ontving, deelde hij met groote mildheid aan zijne stafofficieren uit, en nooit heb ik iets zoo fijns geproefd als de dikke kweeënmarmelade der Spaansche nonnetjes.

Bij zulk een leven zal iemand zelden afleiding of verandering zoeken. Verandering was er ieder uur en afleiding was er ieder minuut, en aan bezigheid ontbrak het nooit. Werden er ook geene geregelde gevechten geleverd, er werden toch elken dag schermutselingen gehouden, en men kon altijd een kleine expeditie op zijn eigen hand ondernemen, wanneer men dat wilde. Eén van Elio's onderbevelhebbers, zijn neef, kapitein Tristan Barrante, zette gewoonlijk, als hij zich begon te vervelen, zulk een kleine onderneming louter voor zijn genoegen op touw. Eens trok hij de Ebro over en bracht het met een troep waaghalzen, snel in den aanval en snel in de vlucht, tot aan Lograno; maar de drift, waarmee hij de rivier overstak, werd door niets geëvenaard dan alleen door de snelheid, waarmee hij den volgenden dag haar in tegenovergestelde richting doorwaadde. Dikwijls was deze moedige hoofdofficier plotseling verdwenen, zonder dat iemand wist waar hij gebleven was; doch na een paar dagen bleek het dat hij tijding had gekregen van een vijandelijke colonne, die door een of andere bergengte trekken zou, en dat hij er plotseling heen was gegaan om den vijand tegen te houden. Twee ruiters, evenals hij met revolver-carabijsen gewapend, vormden zijn eenig gezelschap. Zij plachten 's nachts uit te rijden, holden in wilden galop naar den top van een heuvel, legden zich daar in hinderlaag en openden een "moorddadig vuur" op de naderende bende, die, verschrikt van de onverwachte ontmoeting, onbekend met de sterkte harer aanvallers en door hare gewonden in haar loop belemmerd, meestal terugkeerde, terwijl Don Tristan naar het hoofdkwartier terugkeerde, om zijn oom omtrent de sterkte der vijandelijke colonne in te liechten en zijne vrienden te vergasten op een omstandig verhaal

van de genoegens, die hij op deze jachtpartij gesmaakt had. Ook aan muziek ontbrak het niet, want er waren verscheidene muziekkorpsen, en alle Carlistische vrijwilligers zingen den ganschen dag door. Doch mag ik getuigen dat de muziek goed, ja soms fraai was, hetzelfde kan ik niet getuigen van het vocaal gedeelte hunner uitvoeringen. Het Baskisch en Navarreesche lied is niet aan te hooren, of men moet door alles heen zijn. Over het algemeen zijn het weeklachten, en worden zij veel slechter gesteld en veel slechter uitgevoerd dan onze straatliederen, terwijl de Navarreesche kelen geluiden kunnen voortbrengen, waarbij de nachtwacht de welluidendheid zelve is.

Een enkele maal werd er goed gezongen, maar zelden door gewone soldaten, zooals in Italië. Het beste, wat ik in dien trant mocht hooren, waren serenades, die de officieren aan Don Carlos brachten, en één van die serenades herinner ik mij met innig veel genoegen. Het was te Durango in Biscaye. Baron von Walterkirchen, een schatrijk man, die bij de diplomatie was geweest en later, men zeide ten gevolge van een ongelukkige liefde, onder de Carlisten was gaan dienen, een man met een zee van geld en niet minder moed, die te Eraoul, te Udave, te Cirauqui, te Dicastillo zich in het heetst van het gevecht had gewaagd, Spaansch sprak als een Spanjaard en spoedig tot den rang van majoor opklom — Baron von Walterkirchen, bij de soldaten onder den naam van Don Carlos el Austriaco bekend en geliefd, had een diner gegeven aan een gezelschap van een paar dozijn vrienden. De lezer zal er zeker vreemd van opzien, dat de Oostenrijker te midden van een leven, gelijk zooeven beschreven werd, een diner gaf. Doch onder een diner

wordt bij de Carlisten niet altijd een goede maaltijd verstaan. Het maal, dat wij bij die gelegenheid gebruikten, was het beste dat de waardin van de *Fonda Olmedal* ons kon voorzetten, en was, als naar gewoonte, ergerlijk slecht. Maar er was overvloed van wijn en er heerschte een gulle kameraadschappelijke toon.

Eén van de gasten, een nieuw aangekomen Andalusisch officier, nam, zoodra de koffie was rondgediend, de gitaar, en twee uren lang volgde de eene ballade op de andere, nu eens een treurzang dan een vroolijk lied, een ridderverhaal of een minnezang, vurig of droomerig. Tegen middernacht hadden allen het toppunt van vroolijkheid bereikt en een goeden voorraad zangerigheid in zich ontdekt, zoodat wij, een overheerlijk koor vormend, met ons allen naar het plein trokken, waar het huis stond van Don Carlos. Ons eerste lied, een volksgezag, dat voor deze bijzondere gelegenheid een donderend: *Viva el Rey!* tot refrein had, lokte een ieder, die in de nabijheid woonde, uit het bed. Don Carlos, die met eenige generaals aan het werk was, verscheen op het balkon, en het maanlicht scheen helder neder op de feestelijke *plaza* en op een tallooze menigte van toeschouwers, die in allerlei verschillende nachttoiletten uit de haastig geopende ramen en vensters keken. Bienen weinig tijd stemden allen met het refrein in, en verrukkelijk was het al die stemmen, als een opgestoken stormwind, in den zuidelijken zomernacht te hooren weerklinken, en dan te midden der stilte de fijne tonen der gitaar en de eenvoudige stem van onzen Andalusischen minstreel uit het midden te hooren oprijzen. Don Carlos was zoo verheerlijkt, dat hij de serenade zoo lang mogelijk zocht te rekken, en ons eerst zeer laat verzocht bin-

nen te komen; doch eindelijk kwam de uitnoodiging, en traden wij de koninklijke woning in, waar likeuren en sigaren gereed stonden, en alle koninklijke dienaars, zoo hooge als lage, verzameld waren. Nadat één van de kamerheeren, die een goed pianist was, een vroolijke dansmuziek door de zaal liet weerklinken, kwam in den loop van den avond natuurlijk ook de fandango aan de orde, en ik moet als een bijzonderheid mededeelen, dat de palm der overwinning hierbij behaald werd door een Engelschman, een fors, sterk man van ruim veertig jaren, dagbladschrijver van beroep, die het in dezen dans tot zulk een hoogte gebracht had, als zelfs aan weinige Spanjaarden gelukken mag. En dit was niet het eenige wat hem beroemd maakte onder de Carlisten. Zoo dra hij in het kamp verscheen, nam hij hun gansche manier van doen volkomen over, zoowel in zijn kleeding als in zijn levenswijs. Hij marcheerde op sandalen met de troepen mee, en droeg een Carlistische muts en een roode sjerp. Twintig of dertig mijlen af te leggen onder een brandende zon, daar gaf hij niet om, en knoflook en olie schenen uitgezochte versnaperingen van hem geworden te zijn. Zijn aangeboren opgeruimtheid liet hem bij al deze vermoeienissen en ontberingen niet in den steek, behalve wanneer er een dag rust was. Dan nam hij zich geregeld voor, eens ter dege van den slaap te genieten; maar hoe vast hij ook slapen mocht, het gelui der kerkklokken maakte hem telkens wakker, en dan kon het zijn dat hij mismoedig ontwakend de verzueming slaakte: "Ach, waren de menschen hier maar niet zoo razend godsdienstig!"

Soms smaakten wij genoegens van gansch anderen aard, b. v. een Communie van de Carlistische troepen in het

klooster van Loyola. 't Is wel de moeite waard, een bezoek te brengen aan de *Casa Solar*, waar de stichter van de orde der Jezuïten geboren is, en de kathedraal te bezichtigen, die daar is opgericht. Maar als het eene bataljon na het andere geloovig en trouw met zijne officieren daar nederknielt om het Heilig Sacrament te ontvangen, worden deze heilige plaatsen eerst met het haar passende leven bezielde.

Soms hadden wij feestelijkheden van meer vertrouwelijken aard, b. v. toen Don Juan, de vader van den Pretendent, of Don Alfonso en Dona Maria de las Nieves in het kamp aankwamen. De ontvangst van den vader van Don Carlos, een oud liberaal, zooals men zeide, kon niet vergeleken worden bij die, welke de broeder en schoonzuster van den Pretendent genoten. 't Moet erkend worden dat Dona Maria de vrij onstnimige huldeblijken, met welke zij te Estella werd omringd, ten volle verdient. Dat haar deelname aan den veldtocht te midden der bergen van Catalonië geene groote nadeelen oplevert, durf ik niet verzekeren; doch het feit dat zij al de moeiten van haar echtgenoot, zoo des zomers als des winters, deelt, dat zij in de gevaarlijkste oogenblikken de vrijwilligers met een vriendelijken lach of een flink woord zoekt op te wekken, is genoeg om haar tot een afgod te maken van elk Carlist, jong of oud, soldaat of generaal. Haar verschijning alleen reeds had iets dat de massa treffen moest. Zooals zij daar op haar gitzwart paard kwam aanrijden, jong en vroolijk, met blond krullend haar, het blauw huzarenvest en het zwarte rijkleed met bont omzoomd, de witte Carlistische muts met gouden kwasten een weinig schuin op het hoofd — was zij de betooverendste amazone, die men zich denken kan. Niet alleen de Car-

listische vrijwilligers, maar al de bewoners van Estella en omstreken stroomden toe en bezetten den weg naar Arbazuza om den Prins en de Prinses te ontmoeten. Hun verblijf in het koninklijk hoofdkwartier verwekte drie dagen lang de grootste opgewondenheid. Misviering, muziek, dans, vuurwerk hielden niet op, voordat ieder geheel uitgeput was. Iemand, die omtrent volksvermakelikheden Engelsche (of Hollandsche) denkbeelden huldigt, zal zich zeer verwonderen als hij verneemt, dat hierbij geen politie, geen vechterij en geen dronkenschap werden gezien.

Een ander soort van genoegen in het *Campo del Honor* was het openen van postpaketten, niet de onze — want wij leefden zonder eenigen omgang met de buitenwereld — maar die der Republiek. Zulke postpaketten buit te maken en ze naar het hoofdkwartier op te zenden, was het werk van de “vliegende legertjes.” Soms werden er twee of drie pakken prijs gemaakt, die naar Bayonne of Pampelona bestemd waren, en terwijl de een of andere generaal belast was met het nazien der Regeerings- en dienstbrieven, werden de anderen onder de officieren rondgedeeld. Die brieven te lezen, was soms op een vervelenden dag een ware uitspanning. Enkele van die brieven waren zoo dwaas, dat zij, van hand tot hand gaande, telkens den geheelen staf deden schateren van den lach. Natuurlijk moesten de Carlisten zeer dikwijls vrij onaangename dingen omtrent zich zelven lezen. Ook mochten wij soms den een of ander der officieren een bevelschrift overreiken, waarbij de Minister van Oorlog, gehoord hebbende van zijne Carlistische neigingen, hem liet arresteeren. 't Spreekt van zelf dat onze officier wel gemaakt had, vóór hij gevangen genomen kon worden*, bij ons te zijn, waar hij zijn arrestatie als een gedachtenis aan den Mi-

nister in zijn zak kon steken. Sommigen onzer grootte heeren kregen op deze manier op 't onverwachtst rekeningen in handen, die aan hun adres te Madrid gestuurd, maar vandaar naar Bayonne verzonden en nu door onze manschappen prijs gemaakt waren. Het overhandigen van zoodanige rekeningen aan den man, wien ze toekwamen, was altijd een van de aardigste grappen, en 't was dan ook niet onvermakelijk de verbijsterde blikken te zien, waarmee de zoo onaangenaam verraste officieren den koolplachten aan te zien, dien het lot hun gestoofd had. Ook geloof ik, dat er zoo doende allerlei geheimen van vrienden, familiebetrekkingen en andere personen, zoo heeren als dames, juist aan diegenen verraden zijn geworden, voor wie zij het zorgvuldigst geheim gehouden moesten worden. Brieven voor het buitenland werden, zoo zij er niet al te verdacht uitzagen, naar Bayonne opgezonden.

Doch de grootste vertroosting en de rijkste belooning voor de vermoeienissen en ontberingen, waaraan wij waren blootgesteld, was de verhevenheid en de schoonheid der natuur waarin wij leefden. Hare grootsche landschappen, wier woeste bekoorlijkheden elkander telkens afwisselen, waren een onuitputtelijke bron van genot. Op den vollen middag, des avonds, in de schemering, des nachts, bij den dageraad — op ieder uur van den dag en van den nacht gaf ieder plekje van dit prachtige land een van hare betooverende schoonheden te zien. Neem de meest woeste streken van Tyrol, van het Schwartzwald, van de Schotsche Hooglanden en van het Noorden van Zwitserland, breng dat alles op één punt zamen, neem er elk druppeltje water uit weg, en gij zult u een flauwe

voorstelling kunnen maken van de natuurtooneelen, die gij in de Baskisch-Navarreesche gewesten te aanschouwen krijgt. Alleen bij hevige stormen en regenbuien vormen zich hier en daar breede waterkommen, en zetten zooals in Zwitserland en Schotland de barsebe schoonheid der bergen eenige teederheid bij. Maar anders is er in het Noorden van Spanje geen water te vinden, behalve die kleine watertjes, die zich hier en daar tusschen de steenen en rotsblokken voort reppen, als bevreesd dat zij door onbescheiden indringers betrapt zullen worden. Dit gebrek aan water geeft het Baskisch-Navarreesche landschap iets bij uitstek wilds en strengs. In lage landen voelt de mensch zich meester, en de aarde schijnt zich aan zijne voeten neder te leggen. Zij is zijn slaaf. Maar hier in Spanje is alles woest en weerbarstig en ongezeggenlijk, zoowel de wind, die u wegblaast, als de steenachtige bodem, die al uwen arbeid tart, en de reusachtige spookgestalten, die bij iedere schrede voor u opdagen. Vanhier het zooveel grooter aantal bijgeloovigheden en het zooveel sterker geloof aan bovennatuurlijke krachten bij den Hooglander dan bij den man van het platte land. Hoe verre is 't er van af, dat de mensch hier de heer der schepping zou zijn! Toen ik op mijn eerste reis naar Navarre den top van één dier stoute bergen beklom, en ik mij tot een laatsten groet nog eens naar het schoone Frankrijk keerde, toen lag het beschaafde, het zorgvuldig bebouwde land, met zijne steden, dorpen, akkers, velden, weiden en wouden daar vóór mij uitgespreid, zooals de kleedermaker zijne verschillend gekleurde stalen in reepjes naast elkander op het bordpapier plakt. Maar toen ook begreep ik al de minachting, waarmee de adelaar van boven uit het hooge nest neerziet op de nietige zwaluwen, die 't daar beneden zoo eindeloos druk hebben.

Hoe dikwijls, wanneer ik 's morgens op één dier kale bergkruinen stond, en niets dan een eindelooze zee van wolken zich aan mijne voeten uitspreidde, heb ik op kleine schaal het heerlijk tafereel mogen aanschouwen, dat Noach eens van uit het raam zijner ark moet hebben gadeslagen. Hoe dikwijls hebben de ondeugende berggeesten mij parten gespeeld en mij boomen voor menschen, steenen voor schapen, paarden voor honden en mannen voor bokken doen aanzien. Eens — ik moet het met schaamte bekennen — heb ik een hartelijk *buenas tardes* (goeden morgen) toegeroepen aan een zwarten bok, die de brandende zonnestralen in een holte van het gebergte was ontvlucht, en van uit zijn koelen schuilhoek naar buiten kijkende precies een bedelmonnik of heremiet geleek. Hoe dikwijls, wanneer ik op een uitgestrekt bergvlak aanlandde, bezaaid met losse rotsblokken, heb ik mij de sprookjes mijner jeugd herinnerd en die reuzen herdacht, die deze geduchte werpsteen elander naar de ooren gegooid en op het slagveld achtergelaten hadden, zonder dat men ze later vandaar had kunnen verwijderen. Op de zijwanden van diepe hollen kunt gij de houe nog zien der bijlen, waarmee zij zich een weg baanden naar de geheimzinnige onderaardsche verblijven. Een koude en doordringende wervelwind is in deze gangen blijven huilen, sinds zij de lucht in beroering brachten in hun wilde, duivelsche vaart. Geen vogel zingt er, geen bloempje bloeit er. 't Is alsof zij bang gemaakt zijn. Slechts een enkele roofvogel vliegt zoekend rond, en nu en dan blijft een verschrompeld boompje in leven in het zonnig dal. Eenzaam en stil staat daar het reusachtig metselwerk dezer Cyclopische gebergten.

In het midden van den zomer vallen de zonnestralen

den ganschen dag bijna loodrecht naar beneden, zoodat nergens een spoor van schaduw te vinden is. Op den middag is het, alsof alles in brand staat en uwe hersens in uw schedel liggen te koken en uw bloed in de aderen uitdroogt. Gij dampst niet langer uit, maar gij geraakt langzamerhand in den toestand van een Egyptische mummie. Wat wij schemering noemen, is hier zoo goed als onbekend. De nacht verrast u in een oogenblik. Tusschen den schitterenden vlammen den dag en den pikdonkeren nacht is bijna geen overgang, zoodat gij in den oogsttijd den veldarbeid niet zelden onder toortslicht ziet afmaken. De hitte maakt dat de arbeid bij dag slechts langzaam vordert en soms geheel en al ondoenlijk is. Bovendien, de Baskisch-Navarreesche boeren moeten zich haasten, want het weder kan veranderen, of heden nog kan een colonne van *los Negros* of *los Liberales* doortrekken en den oogst wegnemen. Over het algemeen houdt men hen zoowel in Spanje als in het buitenland voor een lui en haveloos volkje. Doch als gij u maar eens onder hen begeeft, zult gij zien wat al moeite zij zich getroosten, om op hun woest en arm land ieder bebouwbaar plekje gronds voet voor voet te veroveren. Goudgele velden en groene strepen strekken zich hier en daar uit tot op de toppen der grijze bergen. Daar het moeielijk valt, langs deze steile hellingen dieren aan het werk te zetten, doen zij alles met eigen hand, en kunt gij mannen, vrouwen en kinderen bezig zien met de opbrengst van den akker in doeken gebonden op het hoofd te laden en van een hoogte van duizend voeten naar beneden te dragen.

Evenwel, hoe aantrekkelijk Spanje's bergen wezen mogen, de beschaafde bewoner van het Noorden ziet de natuur niet gaarne *au naturel*, maar liever *à la maître d'hôtel*,

en hij gaat dus liever naar bergen, waar hij op korten afstand een goede keuken en kok kan vinden. En hij heeft geen ongelijk, want gaarne wil ik bekennen dat honger en dorst mijn genoegen niet zelden vergald hebben. Dikwijls heb ik er mij zelven op betrapt, dat ik onwillekeurig bezig was het refrein te zingen van den Gil Blas:

Sous le beau ciel de l'Espagne
Sans boire ni manger
Voyager;
N'avoir, hélas, pour Compagne
Que la soif et la faim,
C'est malsain.

En nu moet gij niet meenen dat neuriën en zingen zoo vreemd is, als men honger en dorst lijdt. Het is een pijnstillend middel. *Quien canta sus males espanta*. "Al zingende jaagt men zijne kwalen weg", zegt de Spanjaard. Ook is het zingen, niet minder dan klokgelui, een afdoend middel tegen den Duivel. Daarom zult gij zelden op den weg een Spanjaard ontmoeten, die niet zingt en niet zorgt dat de klokjes van zijn ezel bengelen. Hoe hongeriger hij is, des te harder zingt de man, des te luider bengelt zijn ezel.

HOOFDSTUK XII.

HOE DE SPANJAARD VECHT.

De Spaansche soldaten hebben een slechten naam in Europa, en 't moet gezegd worden, hun verdediging op zich te nemen is een zware taak. Toch moet ik hier opkomen tegen het hier en daar verspreide denkbeeld, dat de Spanjaarden lafaards zouden zijn. Zij hebben hun slechten naam vooral te wijten aan de dagen van Wellington, toen zij strijden moesten aan de zijde der stugge, onverwrikbare en streng gedrilde soldaten van Engeland. Dat de Hertog deze Engelsche deugden in de Spaansche troepen miste, kunnen wij ons ter dege goed voorstellen. De guerilla brengt ze niet mee, en Wellington eischte ze. De strenge Engelsche opperbevelhebber, een man van zaken, kon niet dulden dat zij altijd te laat kwamen, dat zij altijd gebrek hadden aan iets. Als hij in een onderneming niet geslaagd was, kon hij niet nalaten met een soort van walging in zijn dépêche op te merken: "Alles zou goed zijn gegaan, als de Spanjaarden maar geen Spanjaarden waren geweest," of: "zij hebben niets

hoegenaamd uitgevoerd van alles, wat ik bevolen heb, en hebben juist al datgene gedaan, wat hun zoo streng verboden was," of: "Ik hoop dat wij nog eens zóó ver zullen komen, dat wij hen afleeren zich onophoudelijk te laten slaan. Als zij het zoover weten te brengen, hoop ik dat wij het overige zullen doen." Zulke woorden uit den mond van zulk een verheven krijgsman zouden iemand doen wanen, dat de Spanjaarden inderdaad als soldaten onbruikbaar zijn. Maar vergeet men dan dat hunne legers koninkrijken veroverd hebben in alle deelen der wereld, dat hun infanterie eens de schrik en de bewondering heeft gewekt van gansch Europa? Ja, de Hertog zelf heeft eens geschreven dat zij alle troepen evenaardden, die hij ooit in het gevecht gezien had. Maar, zoo gaat het in de wereld. Zij hadden nu eenmaal een kwaden naam, en men vergat te vragen, waarom zij somtijds zoo goed en bij andere gelegenheden zoo slecht mochten strijden. Niemand nam de moeite bij de oplossing van die vraag het Spaansche karakter in aanmerking te nemen. De Engelschen wel het allerminst. Zij begrepen volstrekt niet dat zij, ofschoon Spanjes bondgenooten, toch bijna even innig door de Spanjaarden gehaat werden als de Franschen zelven. Misschien had Lord Wellington zelf daar wel eenig besef van, toen hij schreef: "t Is of zij 't er op toeleggen alles te doen mislukken, wat ik ook in het werk stel om hen te redden." De Spanjaarden waren beleefd tegenover Lord Wellington en zijne Engelschen, gelijk zij dat altijd en tegenover een ieder zijn; maar wat zij in hunne harten omdroegen, toonden zij telkens op de ondubbelzinnigste wijze. Wanneer Spaansche soldaten den Engelschen legertrain even brutaal

leegplunderden als den Franschen, dan was dat geen domheid of gebrek aan krijgstucht, maar openlijk verzet, onwil. Hun Moorsch-Iberische trots, het *Espanolismo*, heeft hen steeds belet en belet hen nog altijd een vreemdeling te waardeeren, wanneer hij — hij zij vriend of vijand — met iets dat naar macht gelijkt in Spanje komt. Laat hij komen als gast, en bij geen volk ter wereld zal hij vriendelijker en guller ontvangen worden. Maar komt hij om zich met de zaken van Spanje te bemoeien, dan zal hij door allen van harte gehaat worden. Wat de Spanjaarden altijd begeerd hebben en wat zij nooit hebben kunnen verkrijgen, is: dat men hen aan zichzelf overliet. Er is bijna geen eeuw voorbijgegaan, waarin geene vreemdelingen, blanken of zwarten, zich op de een of andere wijze met de Spanjaarden hebben ingelaten.

Ook moet men niet denken dat de Spanjaarden zoodom zijn geweest van te meenen, dat de Engelschen in hun land kwamen om hen te "redden". Zij begrepen zeer goed dat de Engelschen zoo zelfverloochenend niet waren, en dat het hun veeleer te doen was om hun eigen land voor een inval van Napoleon te vrijwaren. Als het tusschen Engeland en Napoleon toch tot een strijd moest komen, was het goedkooper en veel gemakkelijker het "Monster" in eens anders land te bestrijden. Is het onder deze omstandigheden te verwonderen, dat de Spanjaarden geene gevoelens van erkentelijkheid aan den dag legden? Waren zij met Napoleon alleen gelaten, dan zouden zij misschien meer hebben moeten verduren; maar het zou hun goed gedaan hebben. Want er zou een dieper gevoel van eerbied en meer behoefte aan samenwerking zijn ontstaan, wanneer Spanje alleen den vijand verdreven had. Zooals de zaken nu liepen, werd het

groote schiereiland overstroomd van vreemdelingen, die het vervulden van het denkbeeld, dat het zich zelf niet helpen kon en de hulp van vreemden noodig had. Ook de voortdurende partijschappen, voor een deel weder het gevolg van de inmenging der vreemden, deden het hare, om den Spanjaard tot een slecht soldaat te maken. Van de dagen van den Successieoorlog af hebben de Spanjaarden voortdurend moeten vechten, zonder ooit recht te weten voor wien en waarvoor zij streden. 't Gevolg hiervan was dat zij het vechten moede werden, dat zij slecht begonnen te vechten, dat zij dikwijls eenvoudig van het slagveld wegliepen. Maar daaruit de gevolgtrekking te maken dat zij onbekwaam zouden zijn zich als goede soldaten te gedragen, of dat zij lafhartig zouden wezen, is de ongerijmdheid zelve. Er is bijna geen land in Europa, waar de lieden hun leven minder tellen en waar het vechten meer met den volksaard overeenkomt. Ieder weet er, van zijn jeugd af, ter dege met het mes en den *trabuca* (geweer) om te gaan. Wil iemand weten of de Spanjaard al dan niet in staat is gevaren te trotseeren en zijn leven te wagen, hij taste hem slechts op de gevoelige plek aan.

Behalve de bemocizucht der vreemde gouvernementen en het ellendig wanbestuur van eigen regeering, heeft ook de geldelijke nood des lands tot het verval van het Spaansche leger meegewerkt. Als de soldaat niet gekleed, gevoed en betaald wordt, kan niemand verwachten dat hij trouw zijn plicht zal doen, en de klacht van den Hertog van Wellington, dat de Spanjaarden dikwijls in lompen gehuld en op bloote voeten tot hem kwamen en dan ook slecht vochten, wel verre van in hun nadeel te pleiten, getuigt integendeel zeer ten hunnen gunste, want andere

soldaten zouden in dezelfde omstandigheden in 't geheel niet gevochten hebben.

Onder de Republiek werd het nog erger dan onder Isabella en Amadeus, want zij ledigde de schatkist tot op den laatsten penning. In de maand Mei van het jaar 1873 was ik te Bilbao en verzocht ik Generaal Lagunero verlof het leger te mogen volgen, dat vandaar een vrij belangrijken veldtocht zou ondernemen. Lagunero antwoordde mij dat hij volkomen bereid was mij mee te laten gaan, doch voegde er bij: "Als gij werkelijk iets van dien aard wilt bijwonen, moet gij u tot de Carlisten wenden, want ik ben er zeker van dat wij weinig of niets zullen uitvoeren, of er moest hier in de stad zelve iets te doen zijn. De troepen hebben tien dagen geleden, door de tusschenkomst van eenige rijke kooplui van Bilbao, eindelijk hun achterstallige soldij ontvangen, maar zij zullen zeker niet willen optrekken, wanneer zij gewaar worden, dat het weder denzelfden weg opgaat en de soldij weder achterstallig blijft. En dit geschiedt stellig en zeker, want wij hebben niets meer. Als gij u naar het kamp der Carlisten begeeft, kunt gij de beide partijen even goed in het vuur zien, en zult gij 't licht kunnen treffen, dat zij met een beter korps slaags raken dan het mijne. Mijne manschappen zullen niet vechten voordat de nood dringt, bij voorbeeld wanneer de stad mocht belegerd worden." Deze man nu was een goed Republikein en een goed generaal, die zooveel vertrouwen genoot, dat hem in Castilië een vrij hooge betrekking bij het leger werd opgedragen.

En de mannen, die zich over het verval van het leger het meest te beklagen hadden en er het meest onder leden, hebben zelve aanleiding gegeven dat de militaire

macht nog maar te meer verviel. Al de Republikeinen, en Castelar aan hun hoofd, hebben steeds tegen de staande legers geijverd, en het is geen wonder dat zij nauwelijks aan het bewind waren gekomen of velen uit het leger vroegen hun ontslag. Tot hun niet geringe teleurstelling bleek het, dat de Regeering alles behalve geneigd was aan hun verzoek te voldoen; ja, zelfs diegenen, die hun tijd hadden uitgediend, hield men onder de wapenen, zeggende dat het vaderland in gevaar was en dat het hun plicht was nog een jaar in dienst te blijven. Wie kan verwachten dat iemand onzer zulke omstandigheden zijn plicht behoorlijk vervullen zal?

Dan wordt de geest des legers ook nog bedorven door onderlinge ijverzucht. De verschillende koninkrijken, die eertijds in Spanje bestonden, werden onder den invloed der gevaren, die hen van de zijde der Mooren bedreigden, gemakkelijk genoeg tot één gebracht; en langs dien weg zou de eenheid van Spanje zeker al vaster en vaster bevestigd zijn geworden, wanneer er geene vreemdelingen waren gekomen om het land te plunderen of te redden, doch in beide gevallen te verdeelen. Door den loop, dien de zaken in onze eeuw hebben genomen, zijn Andalusië, Catalonië, Navarre, de Baskische provinciën, enz. bijna zoo vreemd aan elkander geworden als Ierland aan Engeland of de Italiaansche gewesten aan Oostenrijk, en wanneer lieden uit deze verschillende provinciën in een en hetzelfde regiment worden samengebracht, is het onmogelijk vrede onder hen te houden. Als hier of daar een opstand uitbreekt en een aldus samengesteld legerkorps uitgezonden wordt om het oproerig gewest tot de orde te roepen, worden alle manschappen, die er thuis behooren, feitelijk gedwongen, de wapens tegen

hunne vrienden en betrekkingen op te nemen, en dien ten gevolge met weerszin en slecht te vechten. Dikwijls genoeg heb ik, de dorpen van het Noorden doorreizende, vrouwen ontmoet, die met hare kinderen op hartverscheurende wijze jammerden, omdat haar vader of broeder in de Carlistische gelederen stond, terwijl haar man onder de Republiek diende, en het dus maar al te denkbaar was dat zij eens, in hun eigen dorp, ja misschien onder den rook hunner gemeenschappelijke woning elkander kwamen bevechten. Welke zedelijke of wettelijke macht ter wereld is in staat, onder zulke omstandigheden iemand aan krijgstuicht en soldatenplicht te binden?

Het oordeel, dat men in Europa over de Carlistische troepen velt, is nog strenger dan dat, waarmee men de Republikeinen vonnist. Ook nu nog, nu hunne scharen zoo talrijk zijn geworden en hunne legers zooveel beter zijn ingericht, kan men nog altijd het vermoeden niet van zich afzetten, dat zij eigenlijk maar een troep lafhartige roovers zijn. Hiertegen is in dit boek reeds genoeg aangevoerd, zeker niet uit voorliefde voor de zaak, die de Carlisten verdedigen, maar wel degelijk uit liefde voor de waarheid en op grond van eigen ondervinding. De min of meer komische voorstellingen, die deze en gene dagbladen van de vijandelijke ontmoetingen der Carlisten en Republikeinen gegeven hebben, zijn voor de kennis van de Spaansche manier van vechten van geene waarde. Toen de Carlistische gelederen zich begonnen te vormen en de Republikeinen slechts eenige muitende regimenten tot hun dienst hadden, heeft er zeker meer dan één treffen plaats gehad, waarbij de officieren dood bedaard hun cigarette rookten en de soldaten in het gras lagen en nu en dan een schot losten, zonder te treffen of te

mikken, terwijl de vijand, op behoorlijken afstand en van dezelfde strijdwoede ontbrand, zich achter een muur of rots schuilhield en zich een enkele maal vertoonde, om op zijn beurt een even doelloos schot te lossen. Zulke spiegelgevechten tusschen een tien of twaalf man hebben zeker meermalen plaats gehad, zonder eenig ander gevolg dan dit, dat beide partijen uit verveling of uit gebrek aan patronen weer naar huis trokken. Maar wie eenige maanden lang de Carlistische troepen vergezeld heeft weet, dat het in dezen burgeroorlog gansch anders toegaat.

In den slag van Dicastillo, op den 25sten Augustus, telde het leger der Royalisten drie duizend twee honderd man infanterie, eenige weinige ruiters en een paar stukken geschut. De vijandelijke colonne, die te Sesma stond, had vijfduizend man aan infanterie en cavallerie en zes kanonnen. De laatsten waren dus sterker in getal; maar de eersten hadden de gesteldheid van den bodem in hun voordeel, die, met wijn- en olijvengaarden beplant, het paardenvolk onoverkomelijke hinderpalen in den weg stelde. Des morgens ten zes ure konden de Carlisten den vijand in het mistig verschiep zien opdoemen. Langs de hellingen der bergen kwam hij aan, de ruitery reed voorop om den omtrek te verkennen. Generaal Elio maakte zich tot tegenweer gereed en plaatste zijne troepen in slagorde. Ondertusschen kwam de vijand nader en nader, en spoedig waren de verrekijkers overbodig geworden. De artillerie, cavallerie en infanterie trokken voor ieders oog de vlakte over, tot dat zij op korten afstand tot staan kwamen. Nu opende de artillerie het vuur met een ongehoorde woede. De kogels sloegen op geringen afstand van Don Carlos in

den grond neder. De staf stelde den Koning voor, een weinig terug te gaan en zich niet buiten noodzaak bloot te geven; doch hij was hiertoe niet te bewegen. Na eenige oogenblikken echter werd zijn tegenwoordigheid elders vereischt. Generaal Santa Pau trok met een afdeeling Republikeinen vooruit en zocht onzen rechtervleugel om te trekken. Onverbiddelijk naderde de vijand, met vasten tred, en deed al zijn best het netwerk van olijven en wijngaarden te bereiken, dat zich vóór ons 4de bataljon uitstreckte. Er kwam ammunitie te kort. Sommigen der manschappen hadden maar tien patronen bij zich, anderen nog minder. "Voorwaarts met de bajonnet!" riep de commandant, en het bataljon liep in stormpas den heuvel af en op den vijand aan, die al gansch buiten adem en afgemat was van de voorafgaande inspanning. Het kwam tusschen beiden niet tot een botsing. De vijand vlood in wanorde heen, en de twee kanonnen der Carlisten brandden lustig op de vluchtelingen los. Tegelijkertijd vlogen een paar andere bataljons uit het midden der slagorde op de Republikeinen aan. De strijders mengden zich zoo dooreen, dat het niet mogelijk was, vriend of vijand te onderscheiden. Eindelijk hoorden wij aan de zegekreten der Carlisten dat zij de overwinnaars waren. Bij die tweede nederlaag waren de Republikeinsche troepen geheel in verwarring en liepen wat zij loopen konden. Doch toen kwam de cavallerie in 't strijdperk, die in het centrum zich vrij bewegen kon. Zij werkte dan ook zooveel uit, dat de vervolging gestaakt werd. Doch de zege was aan de zijde der Carlisten, en de uit het veld geslagen Republikeinen trokken naar hunne legerplaats te Sesma terug. Had Don Carlos zooveel cavallerie tot zijn dienst gehad als zijn

tegenstander, dan zou deze niet zoo gemakkelijk ontkomen zijn. De ervaring leert dit, en wanneer de Koningsgezinden geene geweren en ruiters tot hun dienst hebben, zullen zij nimmer een volkomen overwinning kunnen behalen.

Deze slag, waarin althans ernstig gevochten werd, was niet de eenige van dien aard. Na den slag bij Villabona en Andoain waren genoemde steden volgepropt met gewonden, en hoevelen zijn er op de heuvelen blijven liggen! Meer dan eens zijn deze streken het tooneel geweest van moorddadige gevechten, waarbij de soldaten van beide zijden onder een stortregen van kogels op elkander ingingen, het slagveld met dooden bedekten en bijna onneembare stellingen veroverden. Te Vich, Ripoll, Berga Alpens, sneuvelden honderden, en niet bij toeval, maar met een open oog voor de gevaren, die hen dreigden. 't Is verwonderlijk, hoe spoedig de Carlisten zich op voet van oorlog hebben gebracht, hoe spoedig zij hebben geleerd in het vuur te staan en zich te onderwerpen aan orde en tucht, zonder daarbij iets te verliezen van hun blijmoedigheid. Dronkenschap werd zoo goed als nooit, ook niet bij de grootste vreugdebedrijven, onder hen gezien, en zodoende zijn zij dag aan dag meer geducht en gevreesd geworden. "De Carlisten," zegt een correspondent van *Daily News*, "zijn in een oogenblik marschvaardig. Elk soldaat houdt zich voor volkomen uitgerust, wanneer hij van wapens en van 60 patronen, van zijn dagelijksch rantsoen en van een schoon hemd voorzien is. En wat het marcheeren aangaat, hierin zijn zij onovertreffelijk. Zij loopen in zes uren vierentwintig mijlen af en zien er bij hun aankomst even frisch uit als bij het begin van den tocht. Het rantsoen is goed

en overvloedig. Er is maar één schaduwzijde, en dat is hun tegenzin in het exerceeren. Hoewel zij vrijwilligers zijn en het dus aan hun goeden wil niet ontbreekt, hoewel vechten hun lust is, hoewel zij er zoo kloek en mannelijk uitzien als eenig generaal ter wereld maar verlangen kan, hebben zij aan alle wapenoefening, aan alle onderwijs een hartelijken haat gezworen.

Ofschoon de Baskische en Navarreesche provinciën geacht worden vrij wel met elkander overeen te komen, is er toch in het volkskarakter dezer twee gewesten een groot verschil. De Biskaaische troepen heb ik niet in het vuur gezien; maar over de mannen van Navarre, Guipuzcoa en Alava kan ik oordeelen. 't Zijn allen stoutmoedige strijders, die weinig om hun leven geven, en de mannen van Alava spannen in dit opzicht de kroon. Zumalacarregui gaf hun boven allen de voorkeur. Zij staan in het felste vuur als een muur en zijn in den aanval als een stortzee, die met ontembare kracht voortrolt. Veertien dagen nadat zij in het veld waren gekomen konden zij dood bedaard hun sigarrette staan rooken onder een vuur, dat den dapperste schrik zou aanjagen. Zij zijn nog matiger dan de soldaten van Guipuzcoa en Navarre en opmerkelijk gehoorzaam en trouw.

Op de mannen van Alava volgen die van Guipuzcoa, die op hun beurt weder de troepen uit Navarre overtreffen en het best in staat zijn vermoeienis te verduren. Maar zij zijn niet zoo vlug als hunne naburen en wat lomp en zwaar voor de guerilla. Bovendien hebben sommigen dit nadeel, dat zij geen woord Spaansch verstaan, zoodat zij wel een weinig alleen staan onder de Carlisten. Zij staan

zoo geheel op zich zelven, dat zij nog alle jaren het gedenkfeest vieren van zekere overwinning, die zij eens (in 1321) in een gevecht met stokken op de Navarreezen behaald hebben. Op den 24sten Juni worden er in Guipuzcoa optochten georganiseerd van mannen, vrouwen en kinderen, allen voorzien van het eigenaardig huiselijk wapen, waarmee hunne voorvaders voor een zestal eeuwen streden.

De Guipuzcoanos werken hard, zijn door en door braaf en buitengewoon bigot. Van diegenen, die er in slagen een weinigje Spaansch op te vangen en een ruimer arbeidsveld verlangen, verhuizen er velen naar Zuid-Amerika, maken daar fortuin en keeren naar hun vaderland terug, even onbedorven en onverbasterd als de Schot, die, na twintig jaren over de wereld gezworven te hebben, naar zijne meren en heuvels terugkeert. Hunne naburen, de Navarreezen echter, zoo zij al bij dergelijke ondernemingen in het vaderland terugkeeren, hebben al hun oude liefde voor "Dios, Patria y Rey" opgegeven en zijn de heftigste Liberalen geworden. Een groot gedeelte dezer rijk geworden Navarreesche boeren, in hun eigen land onder den naam van "Americanos" bekend, woonden den vorigen zomer aan de Fransche zijde der Pyreneën, daar hunne denkbeelden te veel met die hunner landgenooten in strijd waren.

In den aanval hebben de Navarreesche vrijwilligers hunne gelijken niet. 't Is de moeite waard, hen met de bajonnet voorwaarts te zien stormen. Zóó vielen zelfs de zouaven in de dagen hunner grootste woestheid en glorie niet aan. Eigenlijk kunnen de Navarreezen niet anders vechten dan met de bajonnet. Het schietgeweer vinden zij blijkbaar een vrij overtollig wapen, ten minste het

gebeurt meermalen dat zij hunne patroontasschen vergeeten, of scheuren, en de patronen verliezen. Er zijn zelfs sommigen, die het er voor houden dat zij ze met opzet wegwerpen. Als gij een bergpad bereist, waarover een Navarreesch bataljon u is voorgegaan, kunt gij er zeker van zijn dat gij telkens patronen zult vinden, en als een Navarreesch bataljon moet vuren, gaat dit zoo haastig, zoo driftig, zonder aanleggen of mikken, dat het hun blijkbaar om niets anders te doen is, dan het kruit zoo spoedig mogelijk te verschieten en met de bajonnet te beginnen. In het vuur kunnen zij het niet uithouden. Als het maar een weinig heet wordt, is er geen menschenkracht, die hen tegenhoudt. Zij moeten in beweging zijn, ijlen, vooruit of achteruit, aanvallen of loopen gaan. Dat dit "loopen" = vluchten is, kunt gij hun onmogelijk aan het verstand brengen. Het is in hunne oogen slechts een middel, om hun noodlot te ontkomen en den vijand te verschalken. "Want de vijand had blijkbaar geen ander plan dan ons allen om te brengen," redeneerde een Navarrees, "en nu wij 't zoo snel ontliepen, was hij mooi gefopt." Dit gevoel ligt zelfs in hun taal besloten, want den vijand te ontloopen heet in hun taal niet *huir* (vluchten), niet *correr* (loopen), maar *escaparse* (ontkomen, ontsnappen.)

De ruwheid der bewoners van Navarre gaat alles te boven, wat men in meer beschaafde landen zich daarvan voorstellen kan. De manier, waarop zij hunne paarden behandelen, zal steeds verhinderen hen tot goede cavalleristen te maken. Doch die ruwheid is geen ont-aarding, geen slechtheid, zij is een zuiver dierlijke en belet volstrekt niet, dat zij over het algemeen een goedhartig en eerlijk slag van menschen zijn, beleefd en vriendelijk, zoolang gij 't tegenover hen zijt.

Alle Baskisch-Navarreesche mannen hebben zulk een afkeer van den geregelden krijgsdienst, waarvan zij ten allen tijde door hunne *fueros* of provinciale privilegiën vrijgesteld geworden zijn, dat ik er aan twijfel of zij er ooit toe te brengen zullen zijn, zich in de Spaansche regimenten te laten opnemen. Alles, wat maar eenigszins naar discipline gelijkt, stuit hun tegen de borst, en 't zou u niet gelukken hen op grond van hun soldatenplicht een voet te laten verzetten; maar kunt gij hun fierheid streelen, of kunt gij hun aan het verstand brengen, dat hunne diensten vereischt worden voor de glorie van hun provincie, of voor de veiligheid hunner huizen, of voor de onschendbaarheid hunner privilegiën, dan zijn er geen gevaren zoo groot, dat zij ze niet trotseeren.

Doch hoe goed de Baskisch-Navarreesche mannen ook vechten, er is geen lastiger en onaangenamer toestand te bedenken dan die van onderofficier in het Carlistische leger. Als hij niet altijd aan het hoofd zijner manschappen staat, wordt hij niet alleen weinig geteld, maar heeft hij ook kans door zijne eigene soldaten te worden doodgeschoten, en staat hij aan hun hoofd en gaat hij hen voor, dan loopt hij groot gevaar vermoord of gewond te worden door hun onhandigheid en onkunde in de behandeling van het geweer. In schier alle Carlistische gevechten worden een paar officieren in den rug geschoten door de domheid hunner eigen manschappen, en in den slag van Udave doodden de vrijwilligers van Navarre op die wijze een van de moedigste en kundigste officieren van het Carlistische leger, Carlos Carlo.

Een enkel woord dient nog gezegd over de zoogenaamde

wreedheid van den Spanjaard. Hoewel het eigenlijk onzinnig moet schijnen bij menschenlaching aan mensche-lijkheid te denken, toch levert ook het felste en vreeselijkste gevecht, naast vele voorbeelden van ellendige wreedheid, dikwijls trekken van de schoonste edelmoedigheid op. In Turkije, de Krim, in Frankrijk en Spanje waren de meeste soldaten, als zij opgewonden waren, balddadig wreed. Zijn er voorbeelden aan te wijzen van gewonden, zoo officieren als manschappen, die in het heetst van den strijd door een paar moedige en hartelijke vrienden weggedragen en in veiligheid gebracht zijn, aan den anderen kant hebben zich gansch andere gevallen voorgedaan van gevangenen, die omgebracht werden; van gewonden, vrienden of vijanden, die kort en goed naar de andere wereld geholpen werden, omdat men zich voor hen niet in de waagschaal wilde stellen. 't Zou zeker de onredelijkheid zelve zijn, te eischen dat half wilde bergbewoners minder wreed zouden wezen dan goed gedrilde en wel geregelde troepen, en toch — ik heb mij verbaasd over de betrekkelijk zeer geringe wreedheid, die zij aan den dag legden. De Republikeinen, 't is waar, waren wreed, veel wreeder en onmenschelijker dan de Carlisten, 't geen zich ook wel laat verklaren. De Republikeinen hadden order, den vijand te verpletteren, uit te roeien; de Carlisten hadden bevel, hunne vijanden zoo zacht mogelijk te behandelen, ten einde hun toegenegenheid te winnen en zoo mogelijk te maken dat zij kwamen overloopen. Generaal Elio's inzichten hieromtrent zijn reeds in dit boek bekend geworden en werden in de Carlistische gevechten trouw gevolgd. Slechts één enkel geval is er aan te wijzen, waarin de Carlisten hunne vijanden zonder omwegen tot den laatsten man vernielden, dat was te Cirauqui. Deze plaats

werd door eenige *Voluntarios de la Libertad* verdedigd en na een paar uren strijdens door de Carlisten genomen, zoodat het garnizoen, dat tot een vijf en dertig man was ingekrompen, zich moest overgeven. Zij werden allen in de kerk opgesloten, en er werd een *partida volante* achtergelaten om hen te bewaken, daar het leger, dat het fort genomen had, onmiddellijk verder marcheeren moest. Het bleek echter dat de gevangenen, allen ultrarepublikeinen, de bevolking der plaats bijzonder hard behandeld hadden, zoodat zij om de kerk begonnen samen te scholen en den dood der gevangenen eischten. 't Kwam zóó ver dat de Ciranquiërs een aanval deden op de kerkdeuren en de bevelhebber der *partida volante* al zijn gezag over zijne manschappen verloor, die in de verontwaardiging der Ciranquiërs deelden. Eindelijk werden de deuren en ramen van het kerkgebouw opengebroken en al de gevangenen vermoord, op een paar na, die deerlijk gewond ontsnapten. De commandant kreeg later zijn ontslag.

Dergelijke wreedheden zijn uiterst zeldzaam onder de Carlisten voorgekomen. De Republikeinen echter maakten er zich niet zelden aan schuldig. Nu steken zij de hoeven en boerderijen mijlen in het rond in brand, dan plunderen en moorden zij zonder genade. Na den slag bij Alpens werden de mannen en vrouwen aan handen en voeten gebonden, en werden hunne dochters voor hunne oogen op nog schandelijker wijze mishandeld. Toen alle gruwelen waren volbracht, werden de arme lieden doodgeschoten of doodgestoken en hunne huizen met de lijken er in verbrand. Hier moet echter bijgevoegd worden dat het eigenlijke Republikeinsche leger in dit opzicht niet zoo schandelijk handelt, als de zoogenaamde *Migueli-*

tes, Voluntarios de la Libertad en dergelijke benden.

't Spreekt van zelf dat van beide zijden zwaar geleden wordt, ten gevolge van de gebrekkige verpleging der gewonden. Beide partijen missen en de noodige kunde en de noodige hulpmiddelen, die tot een goede verpleging vereischt worden. De gewonden, zoowel Republikeinen als Carlisten, konden soms meer dan vier en twintig uren op het veld liggen, zonder geholpen te worden. Er waren noch ambulances, noch officieren van gezondheid, en wanneer deze laatsten tegenwoordig waren, behandelden zij hunne patiënten op onbeholpen wijs. ¹ De manier, waarop de dooden hier worden begraven, moet recht stuitend voorkomen aan een ieder, die gewoon is dezen laatsten plicht met eenigen eerbied gekweten te zien. Doch in Spanje geeft men niets om een doode. Wordt het lijk daar somtijds zonder eenig kleed in een kuil als weggeworpen, en dat wel uit een soort van kist, die al meermalen tot zoodanige doeleinden gediend heeft en zeker nog meer zulke diensten bewijzen zal, dan moet men dit meer beschouwen als een nationaal gebruik, dan als een teeken van minachting voor den overledene.

Ook heeft men heel wat gezegd over het misbruik, dat de Carlisten maakten van de petroleum; maar overal, waar de oorlog op zulk een oorspronkelijke wijze gevoerd wordt, overal, waar de krijgskunst zoo laag staat, is het verbranden van 's vijands versterkingen en kampen altijd

¹ In den laatsten tijd is hierin verbetering gekomen. De Legitimistische leden van de Afdeeling Parijs van de Vereeniging het Roode Kruis hebben een paar deskundigen gezonden met geld en geneesmiddelen, terwijl eenige Spaansche dames begonnen zijn hare diensten te bewijzen in de twee of drie hospitalen, die op dit oogenblik zijn opgericht.

aan de orde geweest. Hadden de Carlisten zwaar geschut gehad, dan zouden zij waarschijnlijk geen petroleum hebben aangewend, want de petroleum is noch in de behandeling, noch in haar uitwerking zoo bijzonder verkieslijk. Eens slechts heb ik de Carlisten dien zien gebruiken, 't was bij de belegering van Viana. Op den 30sten Aug. 1873 kwam Generaal Ollo met twee bataljons en vier kanonnen het dorp binnenrukken, en begon hij het beleg te slaan om een paar kerken en een ouden toren, die verdedigd werden door een dertigtal huzaren van Pavia en honderd twintigman van de nationale garde. Bijna twee dagen lang waren de stukken geschut en vijftien honderd geweren bezig de dikke muren der oude gebouwen op de wanhopigste wijze, doch zonder eenig gevolg, te beschieten. Toen er nu bovendien nog een Republikeinsche colonne op eenigen afstand kwam aanrukken, namen de Carlisten een kloek besluit en rolden een paar vaten petroleum naar den toren. Maar nauwelijks begonnen zij daarmee te spuiten of de bezetting heesch de witte vlag.

Iemand, die onbevooroordeeld de zaken beschouwt, vraagt zich zelven met eenige verwondering af, waarom toch het gebruik van petroleum in zulk een geval minder geoorloofd is dan het aanwenden van torpedo's en dergelijke vernielingsmiddelen, die nu eenmaal voor volkomen wettig worden gehouden, zoowel bij aanval als bij verdediging.

HOOFDSTUK XIII.

ALFONSISTEN EN CARLISTEN.

Dat Amadeus afstand van den troon deed, had voor Spanje één groot voordeel. Het bevrijdde dit land niet alleen van een vorst, voor wien het volk geheel onverschillig was, maar verminderde althans met één het groote aantal personen, dat zich gerechtigd acht, Spanje te regeeren en met dat doel een afzonderlijke partij in den lande te vormen. Zoolang Amadeus Koning was, had men buiten hem Don Alfonsus, den Hertog van Montpensier en Don Carlos, en elk van deze had zijn eigen partij en voedde de hoop, eens aan het bewind te komen. Toen Amadeus afstand deed, zag Montpensier zeer goed in dat een vreemdeling weinig kans had, Spanje met goed geluk te regeeren. In Februari 1873 werd het dus te gelijk verlost van Amadeus en van Montpensier, van Amadeïsten en Monpensieriësten, zoodat het nu alleen maar met den jongen Alfonsus en met Don Carlos te maken heeft. Laat ons zien, op welke rechten deze beide pretendenden zich beroepen.

In oude tijden was de wetgeving op de troonsopvolging in Spanje zoo verward, als elke wetgeving op een

lagen trap van beschaving noodzakelijk wezen moet, en voor zoover daar nog vaste wetten op dit punt bestonden, bleven zij onbeschreven. Van een ernstig beroep op de Spaansche successiewet kan dus geen sprake zijn; slechts op enkele punten kunnen wij wijzen.

De oude monarchie der Gothen, waaraan de invallen der Mooren een eind maakten, liet zoowel mannelijke als vrouwelijke souvereinen toe tot den troon. Terwijl de Mooren de schoonste en rijkste gedeelten van het schiereiland in bezit hielden, ontstonden in de noordelijke en minder toegankelijke streken verschillende onafhankelijke koninkrijken als Asturië, Navarre, Aragon, Catalonië, enz. In al deze rijken schijnt nooit eenige bepaalde theorie omtrent de erfopvolging in zwang geweest te zijn; maar zeker is het, dat de vrouwen er niet van den troon uitgesloten waren, want meer dan eens vinden wij haar aan de regeering. Vorsten waren in die dagen meer bezitters dan bestuurders van het rijk, en zoo zien wij dat vaak twee zeer verschillende rijken door het huwelijk hunner souvereinen vereenigd werden. Zoo was b. v. de Koningin van Castilie, Dona Elvira, met den Koning van Navarre Don Sancho gehuwd, ten gevolge waarvan de beide rijken aan elkander verbonden schijnen te zijn. Toen Bermuda III, Koning van Leon, zonder mannelijk oir gestorven was, en zijn dochter, Dona Sancha, de regeering in handen had genomen, werd haar koninkrijk, door haar huwelijk met Ferdinand I, met Castilië vereenigd. En zoo voort. De Cortes, de rijks grooten en het volk dezer verschillende koninkrijken weigerden bijna nooit hunnen gebiedsters trouw te zweren. Zij erkenden althans Isabella de Katholieke en vervolgens hare beide dochters. In 1475 begonnen de

Cortes van Castilië de zaak der erfopvolging ernstig te bespreken en verklaarden zij plechtig, dat sedert onheugelijke tijden de dochters recht hadden op den troon, wanneer de overleden vorst geene mannelijke nakomelingen had nagelaten. Deze verklaring eindigde met de woorden dat: *La Infanta Dona Isabel era la verdadera heredera del trono y que à ella sola correspondia gobernar el Estado.*

De Cortes van Aragon schijnen de eenigen geweest te zijn, die nu en dan geweigerd hebben zich door een vrouw te laten regeeren, althans toen Dona Isabella, dochter van Isabella de Katholieke, als erfgename van den troon werd voorgesteld, weigerden zij haar als zoodanig te erkennen; maar na haar dood plaatsten zij toch haar zoon Don Miguel op den troon. Maar deze weigering van de Cortes van Aragon schijnt louter het gevolg te zijn van een luim, want zij hebben zich wel degelijk door een vrouw, Dona Petronila, laten regeeren, die door haar huwelijk met den Graaf van Barcelona de rijken van Catalonië en Aragon vereenigde. De Staten van Aragon erkenden later evenzeer Dona Juana la Loca, dochter van Ferdinand en Isabella.

De Carlistische stelling, dat de Salische wet een grondwet van het oude Spanje is, mag dus als door en door valsch beschouwd worden, en zelfs de naam van "*Ley nueva*", die in de Spaansche geschiedenis aan deze wet gegeven wordt, toont dat er eens een andere wet gold, die noch nieuw, noch Salisch was. Inderdaad werd de Salische wet eerst door Filips V, dat is in het jaar 1713, in Spanje ingevoerd, en dit geschiedde onder de volgende omstandigheden:

De troon van Spanje ging bij den dood van Ferdinand en Isabella over op hun tweede dochter Dona Juana,

die gehuwd was met Hertog Philips van Oostenrijk. Bij de troonsopvolging van Karel I (Karel V van Duitschland), Filips II, III en IV en van Karel II kwamen geene moeilijkheden voor, daar er altijd een zoon was, die den vader in het bestuur kon opvolgen. Maar Karel II liet geene kinderen na, en met hem eindigde het Oostenrijksche Huis. Na vele binnen- en buitenlandse troebelen, werd de troon bezet door den tweeden kleinzoon van Maria Theresia, zuster van Karel II en gemalin van Lodewijk XIV. De jeugdige vorst, die in Frankrijk den naam van Anjou droeg, beklom den Spaanschen troon onder den titel van Filips V. Dat was het grootste ongeluk, hetwelk het Spaansche volk overkomen kon, want dat een Fransche Prins den Spaanschen troon bestegen had, wekte de ijverzucht op van Engeland, terwijl te gelijker tijd de Huizen van Oostenrijk en van Savoye de wapens opnamen, daar zij zich beiden door vroegere huwelijksverbintenissen tot den troon geroepen achtten. Deze twist bereikte haar toppunt in den zoogenaamden Successieoorlog, die twaalf jaren lang het land heeft gekweld en uitgeput, en die geëindigd is met den vrede van Utrecht en de erkenning van Filips V als Koning van Spanje. Ter zelfder tijde deed de nieuwe Koning voor zich en zijne nakomelingen afstand van den Franschen troon.

Felipe V, die zich ondertusschen in Spanje zeer populair gemaakt had en die, nu hij den Franschen troon voor goed had opgegeven, den Spaanschen zoo vast mogelijk wilde grondvesten, beraamde het plan, de wet van erfopvolging in zooverre te wijzigen dat de vrouwelijke linie zoo niet geheel uitgesloten dan toch hier en daar in hare rechten verkort werd. Hierdoor kregen nu de

broeders des Konings veel voor bij zijne zusters, en ieder, Engeland vooral, was daar zeer verheugd over, daar het rijk nu veel minder kans had, onder de macht of den invloed van vreemden te komen. Er waren nog altijd lieden, die vreesden dat het Huis van Frankrijk wel eens een huwelijk zou sluiten met een Spaansche vorstin en de wereld nog eens ergeren zou met het vermaarde "Il n'y a plus de Pyrénées," wat intusschen altijd een flauwe bluf geweest is. Het zonderlingste van het gansche geval was dit, dat Felipe V door zijn nieuwe regeling juist die wetten op zij schoof, volgens welke hij zelf op den troon gekomen was, want hij zelf dankte zijn koninkrijk aan zijn grootmoeder.

Wij moeten nu nog het volgende opmerken.

1. Dat het *Nuevo Reglamento* of de *Ley Nueva* in het Fransch gemaakt en niet op de gewone wijs ingevoerd werd; zij werd eerst uitgevaardigd en vervolgens aan de Cortes bekend gemaakt. Het was een louter *auto acordado*, een besluit, dat op Fransehe manier genomen werd, geen wet, die op Spaansche wijze aan de Cortes voorgelegd, behoorlijk besproken en eindelijk goedgekeurd was.

2. Dat, zoo Felipe V de grondslagen van het erfrecht veranderen mocht, er geen reden is, datzelfde recht aan Karel IV of Ferdinand VII te ontzeggen, die het weder op den ouden voet gebracht hebben.

3. Dat, zoo het *Nuevo Reglamento* eens door alle partijen wierd aangenomen, allen zich ook zouden moeten onderwerpen aan deze bepaling, dat de erfgenaam tot den troon in Spanje of Spaansch gebied moet geboren en opgevoed zijn.

Deze drie opmerkingen slaan al de vorderingen van den tegenwoordigen Pretendent in duigen. Zij steunen op een

besluit van Felipe V, in plaats van op een landswet. Hij verklaart de Pragmatieke Sanctie van Carlos IV (1789), die door Ferdinand VII in 1830 bekend werd gemaakt, voor valsch, terwijl zij toch inderdaad op veel wettiger wijze tot stand kwam dan het *Nuevo Reglamento*. En eindelijk — wordt de wet van Felipe V erkend, dan is Don Carlos van den troon van Spanje uitgesloten, daar hij niet in Spanje maar in Oostenrijk geboren en opgevoed is.

Maar er zijn nog andere redenen, die Don Carlos van den troon moeten buitensluiten. Een vorige Pretendent, Karel V, werd na het einde van den Zevenjarigen Oorlog in Bourges ingesloten en deed afstand van zijne rechten ten gunste van zijn zoon, den graaf de Montemolin (Karel VI). Hij had nog twee andere zoons, Don Juan en Don Fernando. Bij den Carlistischen aanslag op San Carlos de la Rapita, in 1860, werden Don Carlos en Don Fernando beiden gegrepen en ter dood veroordeeld. Hun leven werd echter gespaard op voorwaarde, dat zij afstand zouden doen van hunne aanspraken, 't geen zij deden en met hunne handteekening bevestigden op den 23sten April van datzelfde jaar; maar later hebben zij deze abdicatie weder ingetrokken. De derde broeder, Don Juan, die geen deel had genomen aan den aanslag en dus een schijn van recht kon doen gelden op den troon zijns vaders, scheen in den beginne geneigd dit recht te laten gelden; doch deed er afstand van ten gunste van Isabella. Zoo stonden de zaken in het jaar 1868, toen Isabella de vlucht nam en Don Juan nog eens afstand deed van zijne rechten op den troon; doch nu ten gunste van zijn zoon Carlos, den tegenwoordigen Pretendent. Van welke zijde men het koningschap van Don Carlos ook bezie, hij kan geen enkel recht doen gelden, en als er iemand

is, die recht op de regeering heeft, dan is het zonder twijfel Isabella's oudste zoon, Alfonsus. Het eenige, wat ooit door Carlisten en Republikeinen tegen hem werd aangevoerd, was de vraag naar de wettigheid zijner geboorte. Maar die vraag is reeds beantwoord. Immers Isabella's echtgenoot heeft hem nooit anders dan als zoon beschouwd en erkend. Bovendien, niet Don Franciscus de Assisi, maar Isabella was de souverein, en de vraag of Don Alfonsus wel een zoon van Isabella was, is nimmer opgerezen.¹

Is het dus nog zoo moeilijk niet, ons oordeel uit te spreken over de eigenlijke rechten van de twee Pretendenten, het is zeker zeer bezwaarlijk te zeggen of een van beiden ooit op den troon zal komen en wie van beiden 't in dat geval wezen zal. Er zijn vele redenen om deze onkunde te rechtvaardigen.

Beginnen wij met Don Alfonsus, prins van Austurië, die wel onderscheiden moet worden van Don Alfonsus, den broeder van Don Carlos. Hij is in het jaar 1857 geboren en gaat te Weenen school. Er moeten dus nog eenige jaren verloop, voordat hij als man kan optreden, en er kan in dien tusschentijd heel wat gebeuren. Werd hij thans als koning uitgeroepen, dan zouden de zaken niet verbeteren, daar er een Regentschap of een afzonderlijke Raad zou moeten ingesteld worden en de ellendige *interinidad* dan te lang zou gerekt worden. Bovendien is zijn moeder geen vrouw, die hem naar

¹ Eigenlijk heeft geen der thans levende Spaansche vorsten eenig recht op den troon, wanneer de successiewet van Felipe V, het hoofd dezer dynastie, geen doode letter blijft, want Karel VI werd geboren en opgevoed te Napels. Zoo hij dus geen recht had op den troon, hebben Ferdinand VII noch één zijner broeders, noch Isabella noch de jonge Alfonsus ooit zoodanig recht gehad.

Spanje zal laten terugkeeren, zonder zelve mee te gaan, en dat zou dadelijk een revolutie verwekken. Twee jaren lang, na haar verdrijving, heeft zij geweigerd de kroon neder te leggen, terwijl toch vriend en vijand, ja de omstandigheden zelve haar moesten overtuigd hebben, dat haar regeering een onmogelijkheid geworden was. Zij gaf eindelijk op raad en aandrang van Napoleon toe; maar ook dit niet, voordat zij had ingezien dat de Spanjaarden eerder een vreemdeling tot den troon zouden roepen, dan haar en haar *Camarilla* weder in Madrid toe te laten. Maar haar abdicatie kwam te laat. In Juni 1870 was voor Don Alfonsus alles verkeken. En dat was een buitenkansje zoowel voor den Prins als voor het land, want zijn val zou niet zoo zacht zijn geweest als die van Amadeus. 't Zou zoo goed als ondoenlijk zijn geweest, den knaap van zijn moeder los te scheuren. Ware hij tot den troon geroepen geworden, dan was zijn familie meegekomen, en korten tijd na de kroningsplechtigheden zou Madrid een Koning hebben gehad met vrienden — een Raad of Regentschap met vrienden — Dona Isabella met vrienden — Dona Christina, Isabella's moeder, met vrienden — den Hertog van Montpensier met vrienden enz. en allerlei Republieken en Republikeinsche vrienden op den achtergrond.

Toen Montpensier, nog maar korten tijd in een vijand van Isabella verkeerd, zag dat hij zelfs geen afgevaardigde in de Cortes worden kon, daar hij bij de verkiezingen in Asturië de nederlaag geleden had, begon hij zich met Isabella te verzoenen, in hope van het Regentschap.

De onderhandelingen over het punt hadden iets pijnlijks en gedwongens. Waren zij beter gevlot, ware de vrede tussehen de twee partijen eerder geteekend, dan

zou de Republiek zich niet zoo gemakkelijk hebben gevestigd, want dan hadden de conservatieven de teugels kunnen grijpen, toen zij Amadeus uit de handen vielen. Houden wij in het oog dat men in de Spaansche staatkunde met geld alles gedaan kan krijgen, en dat de conservatieve partij de eenige is die geld heeft, dan stond haar kans zoo goed mogelijk, en zoo zij niet slaagde, dan kwam dit doordat Isabella en Montpensier op het beslissend oogenblik 't niet met elkander eens konden worden. Even vóór het vertrek van Amadeus uit Spanje, kwam tusschen beiden een verdrag tot stand, gegrond op een huwlijksverbintenis van Don Alfonsus met de dochter van Montpensier. De gewezen Koningin zou zich met de staatkunde niet bemoeien en de Hertog zou Regent zijn tot de meerderjarigheid van den Koning. Onmiddellijk werden er maatregelen beraamd, om de zaak ten uitvoer te leggen; er werden groote geldsommen gereed gehouden voor voorkomende gevallen; de vreemde hoven werden bewerkt door de prins van Orleans en hun partij, die onder hare leden vele gezanten telde. Thiers werd ook bewerkt, en oogenschijnlijk was hij voor den jongen Alfonsus gewonnen, terwijl de Hertog van Aumale en de Graaf van Parijs zich bereid betoonden, bij de Londonsche geldmarkt al datgene te beproeven, waartoe hun crediet hen in staat stelde.

Maar nu rezen er nieuwe moeielijkheden tusschen Isabella en haar behuwdbroeder. Men had, schijnt het, tot voorwaarde voor de verzoening gesteld, dat Marfori en heel de rest van Isabella's kliek ter zijde zou gezet worden; Christina stond in dit opzicht geheel aan de zijde van Montpensier; maar Isabella's *Camarilla* had zoo gewerkt, dat deze voorwaarde als geheel onaannemelijk verworpen

werd. Daar Montpensier niettemin dit punt sterk vasthield, en hij het bijzonder leven van Isabella wilde gaan onderzoeken, werd het familieverdrag verbroken, voordat het eenige vrucht kon dragen.

Maar, wat den Prins van Asturië in den weg staat, is niet alleen van huiselijken aard. Zijn grootste ongeluk is, dat hij geene vrienden, geen partij, onder het volk heeft. Hij heeft zijne aanhangers alleen onder de neringdoenden van de groote steden, menschen, die zeker geen volksbeweging te zijnen gunste op touw zullen zetten, noch een *peseta* voor hem zullen opofferen. De bevolking is buiten de groote steden of Republikeinsch of Carlistisch of geheel onverschillig. Er zijn talloos vele kleine steden van tien- à twaalfduizend inwoners, meest landbouwers, die, als gij naar haar staatkundige richting vraagt, u altijd weer hetzelfde antwoord zullen geven: *In esta poblacion no tenemos opinion ninguna*, dat wil zeggen, dat zij niets geven om eenige staatkunde ter wereld, als zij maar met rust gelaten worden, geen hooge belasting betalen moeten en vrij zijn van de *Contribucion de Sangre*, de bloedbelasting of conscriptie. Zoo kan Don Alfonso alleen rekenen op een partij kloeke en knappe staatslieden en een zwervende massa *empleados*, ambtenaren buiten betrekking. Meer dan waarschijnlijk is het, dat de Republikeinsche gevoelens onder het volk te ver zullen zijn doorgedrongen, dan dat die partij van staatslieden en ambtenaren iets zal uitrichten. Met geweld den troon voor hem te winnen, is geheel en al onmogelijk, want er is niemand om voor hem te vechten, en er zijn gansche scharen van Republikeinen en Carlisten, om het tegen hem op te nemen. De eenige kans, die Don Alfonsus nog had, was deze, dat Serrano voor een jaar of

zeven een soort van Mac Mahon werd, en dat hij de onverschilligen voor hem won; maar tot zulk een taak zal de Hertog de la Torre nooit te bewegen zijn. Hij weet zeer goed wat de menschen praten. De verhouding, waarin hij tot Isabella heeft gestaan, maakt dat hij voor haar zoon nooit iets zal kunnen ondernemen.

Don Carlos daarentegen heeft liefde genoeg bij het volk en kan over een millioen menschen beschikken; maar hij heeft geene politieke vrienden. Hij vindt ook geen steun bij de Europeesche hoven en kan niet over zooveel geld beschikken als Don Alfonsus, terwijl de enkele staatslieden die hij heeft, geenszins zulke mannen zijn, als den zoon van Isabella ten dienste staan. De staatkundige en godsdienstige denkbeelden, die door Don Carlos vertegenwoordigd worden, zijn wel niet zoo streng, als men over het algemeen gelooft, maar zijn toch zeker niet van dien aard, dat zij de liefde kunnen winnen hetzij van Spanje, hetzij van het buitenland. Er moet een strijd op leven of dood gestreden worden tusschen het Carlisme en het Alfonsisme, voordat in Spanje iets blijvends tot stand kan komen. 't Komt mij voor, dat beide partijen in die worsteling zullen omkomen en plaats maken voor een flinke Republiek.

"Voor mij," zegt Senor Figueras, "is er maar een enkele conservatieve partij in Spanje, dat is de partij van Don Alfonsus. Het is de eenige, die hare wortels heeft geslagen in het land en die knappe mannen onder hare leden telt. De Carlisten schijnen bedrijviger en gevaarlijker, maar wij weten — als de vreemdelingen 't soms niet weten mochten — dat het Carlisme inderdaad meer aan Don Alfonsus dan aan Don Carlos ten goede komt. Het zou mij niet verwonderen, als de voornaamste Alfonsis-

ten, die allen in en nabij Bayonne verblijf houden, begonnen met de Carlisten bij te staan, en ik weet zeker dat de voornaamste Carlisten, naar hunne innigste gedachten gevraagd, zich voor Don Alfonsus zouden verklaren. De grijze Elio, bij voorbeeld, weet beter dan iemand hoe onbekwaam Don Carlos voor den troon is, en wanneer hij nog altijd de Carlistische partij dient, dan is het alleen uit onde betrekking tot die partij en uit een zeker ridderlijk gevoel van trouw. Hij diende Ferdinand VII en Karel V, en hij acht zich zelven verplicht, nu ook Karel VII bij te staan. Maar zoo gij hem rond en open vraegt, te verklaren aan wien hij de voorkeur gaf, met het oog op de belangen van het Koninkrijk, zou hij zeker antwoorden: "Don Alfonsus." Hetzelfde zou gezegd kunnen worden van Lizarraga, Dorregaray, Ollo en andere Carlistische opperhoofden. Zij allen zijn eens officieren geweest in het leger van Isabella. Allen zijn tot de Carlistische partij overgegaan, niet omdat zij 't met haar niet stellen konden, maar omdat zij noch de Republiek, noch Amadeus dienen wilden. Zij zouden nooit tegen Isabella de wapens hebben opgevat en zouden haar zoon niet ongaarne erkennen. Het eigenlijke Carlisme van onze dagen moet gij zoeken bij de noordelijke provinciën, maar niet bij de leidslieden van den tegenwoordigen opstand, die maar al te goed weten, hoe weinig de zwakhoofdige Don Carlos geschikt is voor den Spaanschen troon en hoe weinig bijval hij zal vinden, wanneer men hem eens goed leert kennen."

Toen ik daarop aan Figueras vroeg, of hij het er dan voor hield dat de generaals van Don Carlos met opzet hunne gevoelens verborgen hielden en in schijn voor Don Carlos, maar in waarheid voor Don Alfonsus streden,

antwoordde hij: "neen, dat bedoel ik niet. Zij houden het er voor, dat zij voor Don Carlos vechten, maar inderdaad is het hun slechts in het algemeen om een eigen Koning en om den val van de Republiek te doen. Doch daar zij niets tegen Don Alfonsus hebben, zal ik mij geenszins verbazen, wanneer het ten slotte blijkt dat zij, na de Republiek overwonnen te hebben, aan het hoofd staan van een leger, dat in plaats van Don Carlos Don Alfonsus naar Madrid voert."

"Zoodat gij het er voor houdt, dat de Republiek nog wel eens omver geworpen kan worden?" vraagde ik.

"Zooals de zaken nu staan," zei Figueras, "moet ik zeggen dat ik de mogelijkheid van zoo iets niet kan ontkennen, ofschoon ik hartelijk hoop dat het niet gebeuren moge. In elk geval zijn wij zóó ver gevorderd dat er nu nog maar twee regeeringsvormen in Spanje denkbaar zijn — de Federalistische Republiek of de Constitutioneele monarchie onder Alfonsus. De regeeringsvorm van Alfonsus echter kan niet lang duren. Zijn regeering zou louter een verdaging zijn van de Republiek. En deze meening grond ik niet alleen op de vorderingen, die de Republikeinsche gevoelens dagelijks maken, maar ook op de onvermijdbare gevolgen, die de komst van Alfonsus na zich zou sleepen."

De gewezen *Presidente del Poder Ejecutivo* begon mij hier uit te leggen welke verschillende staatkundige verbindingen er zouden plaats grijpen, kwam de zoon van Isabella eens aan de regeering — verbindingen en partijformeeringen, waarin de lezer niet zal wenschen ingewijd te worden.

Als een tegenhanger van dit echt Republikeinsche gevoelen kan het volgende dienen, dat de knapste en

beste leider der Alfonsisten, de tegenwoordige Spaansche gezant te Londen, Senor Comyn, mij als zijn bijzondere meening mededeelde.

“De Republiek is iets ondenkbaars onder ons. Ons volk is er niet voor opgevoed, en dit is de voornaamste reden, waarom ik mij steeds bij Don Alfonsus aansloot. Castelar en Carvajal, die mij naar het hof van Victoria afzonden, zijn met mijne gevoelens bekend. Ik heb ze nimmer geheim gehouden en, wat de naaste toekomst ook opleveren moge, ik houd het er voor dat eens de dag zal komen, waarop Don Alfonsus even vrij het paleis van Madrid zal binnentreden en even hartelijk aldaar verwelkomd zal worden, als mijn zoon in dit mijn huis, wanneer hij zijne studiën zal hebben volbracht. Maar Don Alfonsus moet een knevel hebben, als hij in Spanje komt. Voordat het zoover gekomen is, is zijn komst verre van begeerlijk. Als onze partij haast begint te maken, zal zij alles bederven.”

HOOFDSTUK XIV.

PRIM EN AMADEUS.

Er is een Spaansch vertelsel, volgens hetwelk Ferdinand III, toen hij het Paradijs binnenkwam en aan de Heilige Maagd werd voorgesteld, een gunst mocht vragen voor zijn vaderland. De goede Koning, een Heilige niet alleen, maar een zorgvuldig vader voor zijn gewezene onderdanen, vraagde om olie, knoflook, wijn en koren. "Toegestaan," zeide de Heilige Maagd, "wat meer?" "Schoone vrouwen, dappere mannen en sterke muildieren." "Goed! wat nog meer?" "Heldere luchten, goede stieren, relieken en cigarettos." "Verder?" "Een goede regeering." "Ho!" riep de Maagd, "dat nooit! Stond ik u dit toe, dan zou geen engel meer in den Hemel willen blijven."

Des Spanjaards trots op zijn land en zijn onvoldaanheid met zijn regeering, beiden zoo eigenaardig in deze legende weergegeven, zijn volkomen gerechtvaardigd. Waren de eerste monarchen van het Oostenrijksche huis ook wreed, zij hadden in elk geval deze verdienste, dat zij verstand hadden, maar van de dagen van Felipe II af heeft Spanje nooit iets anders op den troon gezien dan onverstand, bigotterie, bederf. Toen Isabella naar

Hendaye en Pau vertrok in gezelschap van Pater Claret, Marfori en een vracht schatten, waaronder juweelen en schilderijen, die algemeen voor eigendom van het Rijk gehouden werden, — toen haalde de natie adem. De mannen, die het bestuur overnamen, waren allen volksmannen. Zij hadden allen min of meer geleden onder den druk der tijden en hadden gestreden tegen dwingelandij en gemeenheid. Prim, die zoo niet in naam, toch inderdaad de ziel was van de nieuwe regeering, was een man, die uit het volk was opgeklommen en de behoeften des volks moest kennen. Hij was bovendien een Cataloniër, en de Cataloniërs worden over het algemeen voor niet minder bij de hand gehouden dan de Schotten en Gasconjers. De grootste verdienste echter van Prim was, dat hij een krijgsman was met het brein van een staatsman; en zoo iemand had men juist noodig, die aan de eene zijde het staatsbeleid kon voeren en aan de andere zijde elken Pretendent kon weerstaan. De revolutie had gezegevierd onder den kreet van “weg met de Bourbons!” en voor ieder, die ooren had om te hooren, beteekende dat niet anders dan: “Weg met de monarchie!” Want Spanje’s trots zou zelfs het denkbeeld van een vreemden vorst niet verdragen hebben. Er was daarenboven een proclamatie verspreid, waarin Prim onder andere mooie dingen ook dit nog zeide: “Laat onze kreet zijn: de republiek! Laten de monarchen afgedaan hebben, die immers nooit iets anders dan ellende over ons gebracht hebben. Laat ons toonen, dat wij waardige zonen zijn van het volk van den Cid en van Riego.”

Op den 28sten September 1868 had er eene samenkomst plaats van de revolutionaire troepen onder Serrano en die van het koningschap onder Novaliches, en op den

daarop volgenden dag werd de voorloopige Junta van Madrid een adres aangeboden, waarin de engelsche bewoners der stad de Regeering geluk wenschten, zoowel met de tot stand gekomen wedergeboorte van Spanje als met de schitterende wijze, waarop dit feit voldongen was. De Junta antwoordde dat zij op haar beurt niet nalaten kon de handen te drukken van dat Engelsche volk, dat reeds twee eeuwen lang in het genot van zijn vrijheden was, en zeide de edele zonen van Albion dank uit den diepsten grond des harten. Serrano en Prim hielden een feestelijken intocht in Madrid en omarmden elkander in het openbaar; alle oneenigheden schenen zich in dien kus der vriendschap te hebben opgelost, en zeventien millioen spaansche harten klopten met een nog nooit aanschouwde geestdrift de toekomst tegen. 't Is waar, een veertien dagen later werd er een aanslag gedaan op Prim's leven; maar het heette dat dit slechts uit eene persoonlijke veete voortkwam, en het werd dan ook door Prim zelven zoo weinig geteld, dat hij zelf het bevel gaf den dader vrij te laten. In November begonnen zich minder gunstige teekenen voor te doen. Geen enkel lid van de republikeinsche partij werd opgenomen in het kabinet, dat door de voorloopige Regeering tot stand gebracht werd, en dit verwekte natuurlijk achterdocht. In Madrid hadden van de zijde der republikeinen eenige demonstratiën plaats, en Cadix en Malaga kwamen in opstand en namen zulk een dreigende houding aan, dat het Ministerie de generaals Pavia en Caballero de Rodas met een groot aantal troepen moest afzenden, om de oproerige plaatsen tot rust te brengen. Het bleek dat Prim's belofte, dat hij de republiek zou stichten, over boord geworpen was, en dat de leiders der verschillende koningsgezinde partijen de democraten en

republikeinen gebruikt hadden, om Isabella, Gonzalez Bravo en de camarilla te verjagen en zelven het bestuur in handen te nemen. Zij hadden er geen oogenblik aan gedacht, de plannen hunner tijdelijke bondgenooten te deelen. Senor Olozaga maakte spoedig een programma op in den geest eener constitutioneele monarchie, en in de eerste dagen van het nieuwe jaar 1869 kwam de Regeering met dit programma tegenover de natie voor den dag. Het manifest was geteekend door al de leden van het kabinet en mede door Prim zelven. Het werd van de zijde van het republikeinsch Comité beantwoord en geteekend door mannen als Orenze, Figueras, Castellar, Chao. Het bleek nu dat er een volkomen breuk was ontstaan, zelfs tusschen de meest gematigde leden van de republikeinsche partij en het Gouvernement, en het was te verwachten dat er bloed zou moeten vergoten worden, voordat er een bepaalde beslissing vallen kon.

Wat er volgde is aan de meesten bekend. De consti-tueerende Cortes, gekozen onder den invloed der verschillende anti-republikeinsche partijen, verklaarden zich voor het koningschap en benoemden Serrano tot Regent, totdat men een geschikten vorst zou gevonden hebben, terwijl Prim president van den ministerraad en generalissimus van het Spaansche leger werd. De twee machtige, invloedrijke en heerschzuchtige mannen werden op die wijze min of meer in evenwicht gehouden. Zeide men aan de eene zijde, dat Serrano in een gouden kooi was opgesloten, toch kon ook Prim met zijn gansche leger niets tegen Serrano uitvoeren, die door al de koningsgezinde partijen gesteund werd. Als de geldmiddelen van Spanje niet in zulk een wanhopigen toestand hadden verkeerd en als de mate van Spanje's staatkundige ken-

nis en ontwikkeling even groot ware geweest als zijn handigheid in politieke kunstgrepen en knipserijen, dan zou Prim er wellicht toe gebracht zijn, de zaak der republiek te omhelzen en een groot man te worden. Aan geestkracht ontbrak het hem niet. Hij was moedig en eeroovert. Hij had dictator kunnen zijn. Maar hij wist hoe onbekwaam hij was in al datgene, wat den staatsman uitmaakt, en hij vreesde dat de republikeinse partij het ontbrekende niet zou kunnen vergoeden. Ook wist hij dat alle geldmannen zich zouden terugtrekken, wanneer hij de republiek uitriep, en de vreemde gezanten hielden niet op, hem te beduiden hoe eenzaam en afgezonderd Spanje zich zou gevoelen te midden van het monarchaal Europa. Het een en ander ontmoedigde hem. Intusschen zou het niet edel zijn te onderstellen dat Prim de zaak van de republiek verliet zonder een lange en bange worsteling. Was hij ook al geen republikein in hart en ziel — de namen van *Conde de Reus* en *Marquès de Castillejos* waren hem uiterst dierbaar — hij was toch edelaardig genoeg om altijd de zijde van het recht en den vooruitgang te houden, en ridderlijk genoeg om zijn woord gestand te doen. Ja, zelfs zijn strijdlust, waaraan hij zoowel te huis als in Turkije en Marocco mocht botvieren, belette hem niet, de Mexicaansche expeditie te staken, zoo dra hij haar doel doorzag. "Wij zijn hierheen gezonden", zoo schreef hij naar Madrid, "om een monarchie te vestigen in een land, waar geen enkel monarchist te vinden is", en hij gaf de onderneming op. Wij mogen dus veilig aannemen dat, zoo Prim de belofte niet hield, die hij aan de republikeinse partij gedaan had, het alleen daarom was, omdat hij zeer goed inzag, dat hij mannen als Serrano, Topete, Zorrilla, Sagasta, Rivero en hunne volgers niet aan kon.

Wie berinnert zich het schouwspel niet, dat Spanje in het jaar 1869—1870 opleverde? Twee honderd en vijftien stemmen hadden de constitutioneele monarchie verkozen. Binnen een maand tijds en, ten gevolge van plaatselijke oproerigheden, werden Jerez, Saragoza, Barcelona, Grazia, Murcia, Valencia in staat van beleg verklaard, en stroomde er bloed. En toen er nu toch zooveel verkracht was, meende Prim dat hij wel een stap verder kon gaan, en verklaarde hij zich openlijk ten gunste van de monarchie. Nu werd de kroon van Spanje, alsof het een antiek kunstwerk gold, op alle markten van Europa aangeboden. Prins Frederik Karel van Pruisen, Prins George van Saxen, de Hertog van Edinburg, de Aartshertog Victor van Oostenrijk, waren de eersten, aan wie men daacht; maar geen dezer vorsten was te krijgen. Toen kwamen Don Fernando en Don Luis van Portugal en de jonge Hertog van Genua, die voor de eer bedankten. Vervolgens kwam een ander vorst aan de beurt, wiens naam door geen enkel Spanjaard kon uitgesproken of gespeld worden, een Hohenzoller, maar het eenige gevolg dier noodlottige keuze was de fransch-duitsche oorlog. En nu spreken wij nog niet van candidaten als Alfonsus, Montpensier, Espartero, Prim, en de zoons van Prim en Serrano, die men eerst zou uithuwelijken en dan kronen.

Na een paar jaren zoekens, waren de monarchisten zoo gelukkig een Prins te vinden, die wel zoo vriendelijk wilde zijn van naar Spanje over te komen en het in het jammerlijk verknoeide land eens te beproeven met de constitutioneele monarchie. Het eerste gevolg van dit geluk was, dat Prim het met zijn leven betalen moest. Dat had hij van zijne lange en onaangename bemoeijingen

om in Spanje de monarchisten en daarbuiten de diplomaten tevreden te stellen. De republikeinsche partij mag er zich op beroemen dat de moordenaar niet uit hare gelederen is voortgekomen; Prims dood moet toegeschreven worden aan de laagheid dier zelfde mannen, voor wie hij de republikeinen varen liet, en schijnt dus een straf van het Noodlot.

De tijding dat de Hertog d'Aosta den Spaanschen troon bestijgen zou, maakte geen einde aan de troebelen. De Republikeinen, Alfonsisten, Montpensieristen en Carlisten waren allen ontstemd, en de deputatie, die naar Italië vertrok om den nieuwen Koning te halen, vertrok in den nacht, opdat zij niet aangehouden zou worden. Toen Ama-deus met de zijnen Genua verliet, werd hij — een kwaad voortteeken! — door een geduchten storm overvallen en genoopt aan de Spaansche kust een onderkomen te zoeken. Het eerste nieuws, dat hij daar hoorde, was, dat Prim, de man die hem Koning gemaakt had, juist vermoord was. Wie den Prins kende, wie er getuigen van waren geweest hoe hij patriotten als Garibaldi en Mazzini had vereerd, konden er geen hoogte van krijgen, hoe hij een kroon had kunnen aanvaarden, die zoo ongemakkelijk zitten moest en in bloed en modder was gewenteld. Maar ook hier gold het: "als gij den man niet begrijpt, zie dan eens naar zijn vrouw!" Het karakter en het drijven van Maria Victoria zat er achter. Zij was nog een kind, toen zij reeds van een kroon droomde, en toen een non van het klooster van het "*Sacré Coeur*," waar zij werd opgevoed, haar eens had verteld dat Mademoiselle de Montijo *la plus belle couronne du monde*

verkregen had, als een beloozing van de Heilige Maagd voor haar trouwe devotie, versierde de jonge Prinses Pozzo della Cisterna zich de borst met een kleine medalje van Notre Dame des Victoires, en bad dagelijks dat haar beschermheilige aan de kleine Maria Victoria een kroontje geven mocht. Het lijdt dan ook geen twijfel, of zij heeft bij haar man al den invloed aangewend, waarover zij beschikken kon, en hem gedrongen de kroon van Spanje aan te nemen.

Toen hij eens had toegeslagen, was Amadeus te edel en te kloek om zich terug te trekken. Hij zag wel dat hij geen andere dan officieele begroetingen ontving. De streken, die hij doorreisde, de hoofdstad, waarin hij wonen zon, hielden zich stil als de dood, en terstond moet hij hebben gevoeld hoe het hem in zijn koninkrijk gaan zou. Hij zou zich eenige vrienden kunnen maken, hij zou hier en daar handel en nijverheid kunnen opheffen en de koning zijn van enkele kooplui, maar zeker niet van gansch Madrid, veel minder van Castilië, allerminst van *todas las Espanas*. In de oogen van het godsdienstige landvolk was hij niet alleen een indringer, maar de zoon des godslasterlijken en gevloekten Italiaans, die de schitterende kroon van St. Pieter onder zijne voeten vertrapt had. Een reisje door zijne staten zou iets goeds kunnen uitwerken, meende hij. Als men hem maar eerst eens gezien had, zoude men zich wel met hem verzoenen. En zoo greep hij diep in zijne zakken, en maakte een kostbare reis, en liet zich aan zijn volk kijken, gevolgd door spaansche en engelsche dagbladschrijvers, die aan de wereld begonnen te vertellen, dat Spanje nu op den goeden weg was, en dat Carlisten, Isabellisten, Republikeinen en Internationalen allen zoo langzamerhand ver-

anderd werden in brave, nijvere, bedrijvige burgers van een constitutioneel koninkrijk. Amadeus keerde terug met de overtuiging dat hij nog maar weinig gevorderd was, doch bleef de hoop behouden. Hij had zijn plicht gedaan, hij had zich aan zijn volk vertoond, en hij zou nu zijn best doen, de harten van Madrid voor zich te winnen. Hij was een flink ruiter en vertoonde zich alle dagen te paard. Met zijn vrouw reed hij dagelijks in het Prado. Zijn loge in de opera was zelden leeg, en hij deed zijn best even hartelijk om de nationale *Zarzuela* (vaudeville) te lachen als de beste Castiliaan. Eens in de week was er feest aan het hof. Maar al deze pogingen om zich bemind te maken waren te vergeefs. De jonge koning zag of sprak buiten zijne ministers geen enkel staatsman van eenig belang; een ontzettende stilte en leegte omgaven hem. De koninklijke diners en bals werden bezocht door zulke diplomaten als er ambtshalve bij tegenwoordig wezen moesten, eenige liberalen, die door den Koning tot den adelstand verheven waren, enkele staatslieden zonder betrekking en een paar bankiers, die hunne kansen afwachtten en nog niet wisten of zij hunne beurs zouden openen of sluiten.

De Koningin voer er nog slechter bij. Vooreerst kon zij het niet altijd eens zijn met de staatkundige gedragslijn, die haar man volgde. Ook was zij dikwijls ongesteld, en achter de schermen werd gemompeld dat de Hertog van Aosta zekere welbekende neigingen van zijn vader had overgeërfd, en niet ongaarne het gezelschap zocht van dames, die zijn vrouw niet kende, noch kennen mocht. Bovendien was er geen beleediging, die de vrouwelijke leden van den spaanschen adel de jonge Koningin niet aandeden. Zij verwisselden op het Prado hare nieuwer-

wetsche fransehe hoeden voor het onderwetsche spaansehe kapsel, den zwaren haarkam van schildpad, en droegen allen, als bij tooverslag, de vaderlandsche mantilla, als wilden zij toonen dat zij echte *Espanolas* waren, en dat zij een vreemde was en blijven zou. Bij een andere gelegenheid moest zij nog grover belediging ondergaan. De Koningin was moeder geworden en noodigde, zooals de etiquette gebod, de vrouw van den hoogst geplaatsten staatsambtenaar uit, haar kind ten doop te houden, maar de Hertogin de la Torre wendde een ongesteldheid voor, die haar evenwel niet belette zich in den schouwburg te vertoonen.

Dit alles begon Amadens te verdrieten. Hij voelde dat hij zijn leven niet zeker was. Er werd niet alleen door schelmen op hem geschoten; maar binnen- en buiten 's lands werden er samenzweringen tegen zijn leven gesmeed. Draginetti, 's konings secretaris en vriend, die als Italiaan de haat der Spanjaarden niet kon outgaan, rekende den koning voor, dat hij in den korten tijd van zijn regeering reeds een groot gedeelte verteerd had van zijn eigen fortuin en van dat zijner vrouw, daar de civiele lijst te laag gesteld was en het geld hem nooit geregeld uitbetaald werd. In één woord, de zaak ging slecht. Hij kreeg geen geld en geen eer, genoot vreugde noch zelfvoldoening en begreep, dat er een eind aan de zaak moest komen. Maar hoe? Zijn vrouw wilde zich niet van haar kroon ontdoen. Zij had er zoo lang op gewacht! Bij alles wat er reeds geleden werd, kwam nu ook nog huiselijk ongenoegen, en de koning wachtte slechts op een gelegenheid dat hij de kroon met eere kon nederleggen, zonder dat iemand hem halverwege tegenhield. Toen er in November en December van het jaar '69 oproer ontstond

in de provinciën Valencia, Malaga en Murcia en in andere gewesten, en de Carlisten in Catalonië en in de Baskische provinciën zichtbaar vorderden, maakte hij zich zelven alweder wijs, dat plicht en eer hem geboden op zijn post te blijven. Maar, ziende dat het hem weinig baatte of hij al met zijn eigen geld de expeditie tegen de Carlisten doorzette, greep hij de eerste gelegenheid de beste aan, om zijn voornemen te verwezenlijken. De oppositie was in zijn koninklijke woning doorgedrongen. Zelfs zijne raadslieden en ministers namen allerlei maatregelen, waartegen zij wisten dat de Koning zich verzetten moest. Zij wilden hem onder anderen dwingen generaal Hidalgo tot een zeer hooge betrekking te roepen. Dit was een man, die bij de beste officieren, en wel voornamelijk bij de artilleristen, zeer gehaat was. De Koning kwam even hard tegen de benoeming op als de officieren zelven, ofschoon het weinig deerde of er iemand meer of minder benoemd werd tot een betrekking, waarvoor hij niet dengde. Amadeus echter wilde van de eerste gelegenheid de beste gebruik maken. Zijn vrouw lag in het kraambed en kon zich niet met politiek bemoeien. Hij was dus vrij in zijn doen, en zoo gebeurde het, dat hij op den 10^{en} Februari, des avonds ten 8 ure, zijn voornemen om afstand van den troon te doen, aan Senor Ruiz Zorrilla te kennen gaf. Den 12ⁿ, vroeg in den morgen, toen de meeste vrome Senoras zich nog niet voor de vroegmis gekleed hadden, werd de koninklijke familie in eenige eenvoudige rijtuigen van het paleis naar het spoorwegstation van Madrid overgebracht. De Koningin werd gedragen op een soort van draagbaar, en de Koning tilde haar eigenhandig in den wagen. Eenige weinige afgevaardigden en een regiment infanterie verge-

zelden hunne Majesteiten met hunne kinderen naar de grenzen van Portugal, en alle brave en eerlijke menschen in Europa lazen met diepe droefheid 's Konings welsprekend afscheidswoord: "Mijne goede verwachtingen hebben mij bedrogen. Spanje leeft in een onophoudelijken strijd. Waren mijne tegenstanders vreemdelingen geweest, ik zou mijn taak niet hebben laten varen; maar 't zijn Spanjaarden. Ik wil geen koning zijn van deze of gene partij, noch wensch in strijd met de wet te regeeren. Ik zie dat al mijne pogingen met onvruchtbaarheid geslagen zijn, en doe voor mijzelven, mijne kinderen en erfgenamen afstand van den troon." Op den 13ⁿ bereikte de koninklijke familie Lissabon, waar zij bleef, tot dat de koningin geheel hersteld was. Toen gingen zij rustig naar huis, en in Spanje werd over 't geval niet meer gesproken. De republiek werd onmiddellijk uitgeroepen. De Senaat en het Congres vloeiden samen tot een Nationale Vergadering, waarvan Senor Martos het voorzitterschap bekleedde, en een nieuw ministerie nam zitting op de blauw fluweelen kussens van het *Congreso de los Diputados*.

In het buitenland maakte de abdicatie van Amadeus meer indruk dan in Spanje zelf. In Engeland namen de dagbladschrijvers en staatslieden 't den Spanjaarden geducht kwalijk, dat zij een man als Amadeus en de zegeningen van het constitutioneel koningschap niet beter wisten te waardeeren. In Duitschland rees het oude spooksel op van een Latijnschen republiekenbond tegenover het Teutonische en het Slavonische keizerrijk. In Parijs, waar ik mij toen juist bevond, was de opgewondenheid nog grooter. Thiers herhaalde meermalen, dat hij de abdicatie van Amadeus betreurde als het grootste onheil, dat Spanje overkomen kon. Hij voorzag zelfs groote verwickelingen in de Euro-

peesche staatkunde. Toen het nieuws de Nationale Vergadering van Versailles bereikte, was de indruk, dien het op dat gevoelige lichaam maakte, zoo groot, dat de Fransche belangen er oogenblikkelijk door vergeten werden. De rechterzijde was even blijde als de linker-, de eersten hoopten, dat de Spaansche en Fransche legitimisten nu met vereenigde kracht één lijn zouden trekken, en de Republikeinen hoopten van Gibraltar tot Vlaanderen een enkele kreet, die van Liberté, Egalité, Fraternité, te zullen vernemen. Al de Fransche communisten van Londen en Genève, die wat geld bijeen konden rapen, al de Polen van Parijs ijlden naar Madrid, om zich een nieuw worstelperk te openen in het land, waar het geweld slechts door de domheid overtroffen wordt. Fransche priesters en onderwetsche Fransche edellieden, die anders niet gewoon waren meer dan eens in de week uit hunne woningen voor den dag te kruipen, kregen nu een groote bewegelijkheid en liepen af en toe van Parijs naar Versailles en van Versailles naar Parijs, alsof zij zich het kwart van een eeuw van de schouders geworpen hadden. Nu kon het oude katholieke en legitimistische koningschap in twee rijken tegelijk worden hersteld en kreeg hun werkzaamheid een nieuwen prikkel. Dadelijk werden er inschrijvingen geopend voor het leger van Don Carlos, en de stille en geheime leden van de Broederschap van Jezus wreven zich genoegelijk de handen, met het oog op de tijden, die in aantocht waren, wanneer staatkunde, opvoeding en geldelijk beheer in beide rijken aan hun zorg zou zijn toevertrouwd, en Fransch-Spaansch geld, Fransch-Spaansche staatkunde en Fransch-Spaansche wapenen in 't werk gesteld zouden worden, om 's Pausen wereldlijk gezag te herstellen en den vader te verpletteren van dien

jongen koning, die zoo even van het bewind had moeten afzien. De tegenstanders van deze hoopvolle lieden waren niet minder hoopvol. Een van de radicale afgevaardigden zeide tot mij, toen ik met hem van Versailles terugkeerde: "Zie, dat is nu de grootste overwinning, die de goede zaak der Republiek op het oogenblik behalen kon." Maar onpartijdige toeschouwers, die geen staatkundige oplossing te betreuren, noch iets te maken hebben met de avontuurlijke staatkundige ondernemingen van legitimisten of radikalen, bezien de zaken in een ander licht. Voor eerst kon ieder voelen en tasten, dat de abdicatie van Amadeus Spanje geen kwaad kon doen. De regeering van Macaroni I (zoo werd Amadeus door het volk genoemd) was iets onbestaanbaars. Misschien was hij de allerbeste vreemdeling, die in Europa te vinden was, maar hij was een vreemdeling. De groote menigte kan op zijn best een vreemden reiziger of neringdoende op Spaanschen bodem dulden. Hoe zou zij zich dan ooit door een vreemdeling laten regeeren. Amadeus' kroning was de zotste proefneming, die een afgemat brein, ten einde raad, kon niddenken, en hoe eerder die proefneming gestaakt werd, hoe beter het was. Een maand later had hij zich misschien niet zoo rustig in het ambteloos leven kunnen terugtrekken. — Vervolgens is het waar, wat hij zelf en zijne bewonderaars zoo luide hebben uitgeroepen, dat zijne pogingen, om in overeenstemming met de constitutie te regeeren, ijdel geweest zouden zijn. 't Is waar, hij had een sterke oppositie; maar behoort de oppositie niet tot de bestanddeelen van een levende constitutie? De koningin van Engeland heeft wel eens maatregelen moeten nemen, die geheel in strijd waren met hare persoonlijke inzichten. Maar dit is voor haar geen reden om

afstand van den troon te doen. Zij regeert met genoeg, zij ziet liefde en trouw om zich heen, zij leeft in eere en weelde. Daarvan had Amadeus niets, hij moest beleedigingen verduren, hij moest zijn eigen geld en dat zijner vrouw aanspreken, en hij had kans op den koop toe den een of anderen dag er het leven bij in te schieten. Uit dit een en ander mag veilig de gevolgtrekking gemaakt worden, dat hier zeer persoonlijke belangen in het spel kwamen, en niet alleen de tegenzin om partij-koning of wetsverkrachter te zijn hem aandreef tot zijn besluit. Een aanhanger van de theorie der erfelijkheid zou ook nog kunnen wijzen op een doorgaanden karaktertrek van het Huis van Savoije, dat maar al te dikwijls het koningschap moede geworden is. Vele vorsten toch van dit huis hebben om beuzelingen afstand gedaan van hun macht. Amadeus VIII, Emmanuel Philibert, Victor Emmanuel I en Amadeus' grootvader, Karel Albert, hebben zich in dit opzicht bijzonder onderscheiden. Maar hoe het zij, of Amadeus' vertrek een staatkundigen of meer persoonlijke of een diepen zielkundigen grond had, het vertoont ons in elk geval een krachtig beeld van den vooruitgang der tijden. Wij willen nu niet spreken van vroegere dagen, waarin elke verandering van dynastie of regeeringsvorm met moord en doodslag gepaard ging, maar ook in onze dagen, in 1830 bij voorbeeld, moest Frankrijk nog drie dagen strijd voeren om een vermolmd koningshuis ten onder te krijgen. In 1848 ging het reeds sneller. Een paar uren vechtens tusschen een paar honderd man, en de koning doet afstand en vlucht. In 1870 droeg het zich nog eenvoudiger toe: een heer springt op de tribune en verklaart met groote stem de dynastie voor vervallen. In Spanje moesten in 1868

duizenden omkomen, voordat het Land zich van een onbruikbare vorstin kon ontslaan; maar vier jaren later is een enkel mondgesprek van eenige minuten genoeg, om te maken dat de Koning het reispak aantrekt, zijn valies opneemt en naar den trein gaat, even rustig alsof hij een dagblad-correspondent ware, die naar zijn bureau wordt teruggeroepen. Dank zij deze rustige schikking was er in Spanje geen overwinnaar of overwonnene. Geen barricade was er opgericht, geen glas was er stuk geslagen. Alles ging rustig in zijn werk, vrij wat rustiger althans dan een Engelsche verkiezing. En toch viel met het vertrek van Amadeus een gansch regeeringsstelsel in duigen, dat een paar jaren te voren met veel moeite was opgebouwd. Is dit geen bewijs van den vooruitgang des tijds?

Het voorbeeld, dat de jonge Italiaansche vorst aan zijn koninklijke ambtgenooten gegeven heeft, zal wel weinig navolging vinden. Toch moet zijn handelwijze aan sommigen iets te denken geven. Zijn daad was die van een welopgevoed, edeldenkend man, bijna een ridderlijke daad, en als zoodanig bij voorkomende gevallen navolgenswaardig.

Als cene proeve, hoe los de band was die Spanje aan Amadeus verbond, mag wel dit gelden, dat de Koning eenige dagen na zijn vertrek door Spanje reeds geheel vergeten was. Madrid, de stad waar alles tegelijk praat en waar niets anders schijnt gedaan te worden dan babbelen, had voor Amadeus geen woord over van lof of blaam. Als gij het gesprek op hem bracht, gaf men u een kort antwoord in dezen geest: "Och, hij was een vreemdeling en kon zelfs geen Spaansch spreken," of: "Hij had een ganschen troep Italianen bij zich. 't Was geen kwaad

man, maar wat deed hij hier?" Eenige dagen na zijn vertrek scheenen de vroolijke Madrilenas zich schuw terug te trekken, als vreesden zij voor straatgevechten. Maar er verliep geen week of de zaken namen weer haar geregelten loop, en het carnaval, dat spoedig op de rustige omwenteling volgde, was niet minder druk en levendig dan anders. Het oude Spanje scheen zijn oude taak te hervatten en weer aan het hoofd der beschaving te gaan staan; het deed althans iets, wat de moeite van het na volgen waard is. Kalm en zachthandig, zonder een druppel bloeds te vergieten, veranderde het zijn ganschen regeeringsvorm, en menschen, die Spanje nooit anders hadden beschouwd, dan als een land van roovers en moorde-naars, stonden nu verbaasd over het schouwspel, dat dit zelfde Land hun aanbood. Toch hebben maar twee Gouvernemen ten, die van de Vereenigde Staten en Zwitserland, de nieuwe republiek erkend en de pogingen toegejuicht en gestennd van hare hoofden en aanhangers. De andere Regeeringen bleven achter, of zonden hare oorlogsbodems naar de kusten van het Spaansche tooverland, welks verval en ellende zij zich zelve wijten mogen.

HOOFDSTUK XV.

SPAANSCH REPubLIKEINEN.

Al kennen ook alle menschen het spreekwoord: "dat er niets nieuw is onder de zon", toch is men maar al te zeer geneigd, oude dingen voor nieuw te houden. Toen Europa hoorde dat in Spanje de federalistische republiek was uitgeroepen, beschouwde men dit als een ellende te meer. De politieke wereld onzer dagen verklaarde de nieuwe orde van zaken voor een nieuwe wanorde van zaken en schreef alles toe aan het woelen en drijven van de Internationale. Maar Spaansch federalisme was niets nieuws, en de Internationale had er niets meê uit te staan.

De Internationale is een werkmansbond, en er zijn in Spanje, als gij Catalonië uitzondert, bijna geen werklieden. Spanje is een land van akkerbouw, en ieder weet dat de Internationale zich nog weinig met het landvolk heeft opgehouden, en zich meer bij de arbeidlieden bepaald heeft. Aan den anderen kant moet ieder, die eenigszins met de Spaansche geschiedenis bekend is, ook weten dat, wat de federalisten thans willen, reeds be-

staan heeft in oude tijden, toen er nog geene vreemde koningen, legers en avonturiers gekomen waren om, onder een of ander voorwendsel, het schiereiland te overvallen en van zijne schatten, zijne zonen, zijn vrijheid te berooven.

Indien de onderscheidene koninkrijken, waaruit Spanje bestond, vereenigd werden, dan was dit voornamelijk omdat het volk opperhoofden noodig had, en met gezamenlijke kracht de overweldigers verdrijven moest. Dat deze en gene souvereinen met elkaar in het huwelijk verbonden en hunne rijken vereenigd werden, tastte de privilegiën en vrijheden dier rijken niet aan, want zoodra de Mooren verdreven waren, begonnen de verschillende provinciën op hare voorrechten aan te dringen en een afzonderlijk en onafhankelijk bestaan te eischen, gelijk zij dat eens hadden gehad.

Reeds vroeg in de 16de eeuw stonden de provinciale procuradores of volksvertegenwoordigers door het gansche land op, om het juk van Karel V af te schudden en zijne Vlaamsche raadslieden terug te drijven. Ja, zij weigerden hem trouw te zweren, wanneer hij de vrijheden en rechten der Spaansche provinciën en steden niet erkende. Er ontstond uit deze provinciale vrijheidszucht een bloedige binnenlandsche oorlog, die bekend staat als de krijg der *Comunidades* en een onuitputtelijke stof levert voor romances, drama's en treurspelen, al is dan ook de groote worsteling met zijne helden: Padilla, Maria Pacheco, Vega, Quintalina, Japata en Juan Bravo zoo goed als geheel vergeten.

De *Comuneros* werden overwonnen en hunne leidslieden werden terecht gesteld; maar het denkbeeld, waarvoor zij streden, bleef niettemin het Spaansche volk bezielen, het Spaansche volk, dat zijn de Castilianen, de Arago-

neezen, de Cataloniërs, de Andalusiërs enz. enz., die allen zeker meer van elkander verschillen dan Engelschen en Ieren, Beieren en Pruisen ooit verschild hebben. De meeste menschen meenen dat de Spanjaarden, omdat zij nu eenmaal hetzelfde schiereiland bewonen en denzelfden godsdienst belijden, zoo dan niet volkomen eenig, dan toch vrij wel aan elkaar gelijk zijn. En dat is juist volkomen onwaar. De godsdienst doet hier niets ter zake. Soms ja, wordt hij met voordacht in de politiek binnengesleept om de hartstochten des volks nog wat meer op te zweepen; maar overigens — ach! de menschen hebben al lang genoeg getoond dat zij met zeer veel gemak denzelfden God aanbidden, hetzelfde geloof belijden en als geslagen vijanden leven kunnen. Den grootsten bloeitijd heeft Italië gehad in de dagen, toen het in de groote gemeenten van Genua, Venetië, Milaan en Florence verdeeld was, maar nergens hebben de naijver en de haat tusschen twee verschillende menschenrassen feller gewoed, dan hier tusschen broeders van een en hetzelfde schiereiland. Hetzelfde kunt gij opmerken in de verhouding, waarin verscheiden Duitse, Oostenrijksche en Russische gewesten tot elkander staan. Schijnt Italië thans weer één, dat komt omdat al de Italianen in den laatsten tijd door een en hetzelfde denkbeeld bezielde werden. Maar anders is eenheid voor den Italiaan veelal eensluidend geweest met vreemde overheersching of Pauselijke heerschappij. Wanneer Spanje na de invallen van Napoleon aan zich zelf ware overgelaten, zou het misschien zijn provincialen naijver vergeten hebben en voor het uiterlijk althans een meer stevig geheel vormen.

Dat provincialisme en gemeentelijke onafhankelijkheid een gezamenlijk optreden van de verschillende deelen van

den staat niet buitensluiten, kan een ieder zelf zien, die de schoonste bladzijden van Englands, America's, Zwitserlands en Nederlands geschiedenis kent en het groote werk van Duitschland heeft doorzien, dat de heftigste vijanden tot een onverwinnelijke macht heeft vereenigd. Als het denkbeeld, dat verdedigd zal worden, maar bij alle provinciën en gemeenten geliefd is, dan kunnen federale staten een ongehoorde veerkracht ontwikkelen. Senor Castelar verwijst met het oog op dit onderwerp naar Asturië, dat geheel alleen een verdrag met Engeland sloot, welk verdrag door de gansche natie trouw werd nageleefd. De Alcade van Mostoles, een onbelangrijk dorpje, verklaarde het eerst Napoleon den oorlog, en dat werd de oorlogsverklaring van gansch Spanje. De dorpsklok klonk en droeg zijn luiden klank in het rond. De bergengten werden Thermopylen, de jager werd krijger, de guerilla een algemeene oorlog.

De eenheid, die in den laatsten tijd door Italië en Duitschland verkregen is, brengt allicht sommigen in den waan dat wij leven in een eeuw van groote monarchieën en kolossale staatsgebouwen; maar dit is een dwaling. Schijnt het ook gewaagd, toch durf ik verzekeren dat de bevestiging van het Italiaansche en het Deutsche Rijk niet anders dan een historisch tusschenbedrijf is, hetwelk uitloopt op een republikeinsche of federale Unie van verschillende nationaliteiten, die min of meer tot hetzelfde ras behooren. Wilden zij een stap voorwaarts doen, dan moesten zij zich eerst ontdoen van een aantal onbeteekenende gebieders, allen even berucht door hunne afpersingen, hun zelfzucht, omkoopings en domheid. Nu die laffe vorsten aan een kant gezet zijn, zal het centraal gezag als overwinnaar heerschen; maar stellig

en zeker zal de tijd aanbreken, waarin die eenheid en algemeenheid weer verbroken zal worden, en al de bezwaren, die sommigen daartegen laten gelden, komen voort uit het misverstand, alsof verdeeling, decentralisatie hetzelfde zou zijn als ontbinding, oplossing van den staat. De decentralisatie onderstelt geenszins een verzwakking van het centraal gezag in die gevallen, waarin dit gezag zich werkdadig moet betoonen, zooals het voorbeeld van America duidelijk aantoon. Groot-Brittannië heeft aan het zelfbestuur van gemeenten en provinciën zijn grootheid te danken. De engelsche Georges waren niets beter dan de Fransche Lodewijks of de Spaansche Ferdinands en Karels. Ja, de vereering voor het koningschap en de aristocratie werd in Engeland veel verder gedreven dan in Spanje of Frankrijk. En toch, terwijl Groot-Brittannië van lieverlede een vrij land met vrije burgers werd, vervielen Spanje en Frankrijk van het vreeselijkst despotisme in de vreeselijkste regeeringloosheid en zoo *vice versa*. Waarom? Omdat het begonnen is van onder op zijn vrijheid op te bouwen en zijn grootheid hierin een vast bestand kreeg.

Doch het wordt tijd, dat de voornaamste beletselen worden opgeteld, die Spanje verhinderd hebben, een orde-lijke, wel ingerichte staat, hetzij dan monarchie of republiek, te worden.

Allereerst komen de natuurlijke oorzaken. De vier koninkrijken van Andalusië, de beide Castiliën, de Baskisch-Navarreesche provinciën, Murcia, Valencia, Catalonië, Arragon, Galicië, Leon, Estramadura, Asturië, hebben een verschillende luchtgesteldheid, een verscheidenden bodem, verschillende voortbrengselen, een verscheidend volkskarakter, verschillende gewoonten en bedrijven. Er is

geen eenvormige wetgeving voor die allen denkbaar, en zij roepen allen om een eigen bestuur, zoodra het Schiereiland zich vrij heeft gemaakt van die gevaren, die het van buiten bedreigen. Behalve de oproeren van Madrid, zijn alle revoluties en opstanden in Spanje, onder welke namen ook aangevangen en onder welke vlag ook volgehouden, gewestelijke en gemeentelijke opstanden geweest tegen het centraal gezag. Zoo maakt de natuurlijke toestand des lands op zich zelf het reeds onmogelijk van het Schiereiland een wel ingerichten staat te vormen. Een soort van vaderlijke alleenheerschappij *à la Russe* zou het eenige middel zijn, om de versceillende gewesten onder het juk van een eenvormig bestuur te brengen. Maar die soort van regeeringsvorm is alleen bestaanbaar voor een korten tijd, en hadden de Russische Czaars van den tegenwoordigen tijd zich bij hunne onderdanen zoo gehaat en veracht gemaakt als de Spaansche vorsten, dan zou het Russische Rijk op het oogenblik in den geweldigsten federalistischen strijd gewikkeld zijn, daar Polen, Duitschers, Finnen, Aziaten enz. voor hunne onafhankelijkheid zouden opkomen.

Een ander bezwaar is het zedenbederf van Madrid. De bevolking van Spanje's hoofdstad bestaat voornamelijk uit staatslieden van professie, *empleados* (ambtenaren), zoo in- als buiten betrekking, soldaten, gewoon aan *pronunciamientos*, beursspeculanten en andere dobbelaars, en meer van dat gevaarlijke slag van menschen. De provincies zijn — en met recht — fel op Madrid gebeten, en weten dat, zoowel bij een monarchalen als republikeinschen regeeringsvorm, het bestuur des lands feitelijk in de handen der genoemde lieden berusten zal. En dit juist kunnen zij niet dulden. Een aantrekkingskracht, zooals

die, welke Parijs voor ieder Franschman heeft, is hier geheel en al onbekend. Is de Fransche hoofdstad ieder oogenblik in staat geheel Frankrijk in verwarring te brengen of tot de orde te roepen, met Madrid is dit geenszins het geval, ja, de provincie is in Spanje eerst dan recht te vreden, wanneer Madrid overhoop ligt, en geraakt geregeld in oproer, wanneer de hoofdstad tot rust komt. De inneming van Parijs maakt gansch Frankrijk tot een overwonnen land, de inneming van Madrid zou niet meer zijn dan een gewoon krijsbedrijf.

Zoo maakt dan de verhouding van Spanje's hoofdstad tot Spanje's provincies de instelling van een krachtig centraalbestuur onmogelijk; en daar geen goed ingerichte staatseenheid duren kan, of het staatsgezag moet buitengewoon krachtig zijn, kan ieder begrijpen, dat er maar twee regeeringsvormen in het Schiereiland bestaanbaar zijn, namelijk de federale republiek of een federale monarchie, zooals Oostenrijk in den laatsten tijd al meer en meer geworden is.

Nu blijft de instelling eener federale monarchie, hoe los en hoe vrij ook, stuiten op de bezwaren, die reeds in een vorig hoofdstuk genoemd zijn, zooals de minderjarigheid van Don Alfonsus, de haat tegen zijn moeder Isabella en zijn grootmoeder Christina, de rampzalige en toch onvermijdelijke invloed van de Madridsche staatslieden, en het gemis van een krachtige volkspartij, die den jongen koning zou kunnen steunen. Bij al die bezwaren komt nog de sterk aangroeiende voorliefde, die gansch Spanje begint te gevoelen voor de republikeinsche staatsinstellingen. Stelt de lezer belang in het oordeel van een man als Don Emelio Castelar, dan kan hij hier vernemen hoe deze staatsman er over dacht in het jaar 1872,

toen Amadeus nog op den troon van Spanje zat en gansch Europa geloofde in de constitutioneele monarchie onder het huis van Savoye.

“Geen land zoo geschikt om een Bondstaat te vormen als Spanje. Hoezeer wij steeds in oorlog zijn geweest en daardoor onder den druk der volstrekte alleenheerschappij zijn geraakt, zijn er toch in Spanje vele streken, die zich uit het net der tirannie hebben weten te redden en hun democratisch en republikeinsch karakter behouden hebben. In het Noorden hebben wij nog provincies, die een merkwaardige onafhankelijkheid behouden hebben en zich zelven zijn blijven besturen. De inwoners geven er noch hun geld, noch hun bloed aan den Koning. Hunne huizen zijn vrij van de bemoeizucht van een ver afgelegen oppergezag. Ieder stad is er een republiek en wordt geregeerd door een raad, die door de burgerij wordt verkozen. De vertegenwoordigers der steden komen er samen, onder de schaduw van den eenwenhengenden vrijheidsboom, stemmen voor belastingen, maken of verbeteren er de wetten des lands, benoemen ambtenaren of zetten hen af, en dat alles met al de kalmte van een volk, dat aan de vrijheid gewoon is.

“Ook onze overleveringen zijn in menig opzicht democratisch. De Cortes van Castilië hebben meer dan eens geestelijkheid en adel van hunne zittingen buitengesloten. De Cortes van Aragon wisten zich zooveel gezag te verwerven, dat zij zelven het Gouvernament hunner koningen benoemden en vaste dagen voor hunne zittingen verkregen. Navarra was een soort van republiek, min of meer aristocratisch ingericht en gepresideerd door den Koning. De Castiliaansche gemeenten waren in de middeleeuwen recht democratische gemeenebesten. Al de bur-

gers kwamen ter vergadering op, benoemden hunne alcades en zaten bij beurten te recht. Zij waakten over hunne rechten, zij hieven de dienstbaarheid der boeren op. Alle weerbare mannen droegen de wapens, zij vormden een broederschap tegen het feudalisme en verbonden zich tot een burgerbond.

“Het koningschap heeft onder ons zijn aantrekkelijkheid verloren. Reeds in het begin van deze eeuw is het vertrouwen geschokt en heeft de eerbied zwaar geleden. De schandalen van het hof hebben het volk een tegenzin ingeboezemd tegen de monarchie. In den vrijheidsoorlog was de Koning afwezig, hij was veranderd in een hoveling van den onderdrukker zijns volks, hij wenschte hem geluk met de overwinningen, die hij op Spanjaarden behaalde en lekte zijne sporen, die nog dropen van Spaansch bloed. Hij, 't was Ferdinand VII, kwam terug om de patriotten te onderdrukken, en riep tegen hen de vreemdelingen te hulp, die hem hadden gevangen genomen.

“De republikeinsche partij is in Spanje altijd federalistisch geweest. Wij vatten niet hoe de volksheerschappij een werkelijkheid kan zijn in een land, waar het volk niet anders te doen heeft dan afgevaardigden te kiezen voor een Algemeene Vergadering, die zich zelve maar al te spoedig souverain gevoelt en willekenrig wordt en bijzondere rechten naar welgevallen opheft en vertreedt. De aardrijkskundige gesteldheid des Lands eischt dat het in vrije onafhankelijke staten verdeeld blijve. De Basken en Navarreezen weten hun onafhankelijkheid te bewaren. De Cantabriërs, Asturiërs en Galiciërs mogen zich nevens elkander spiegelen in dezelfde zee, toch hebben zij hun eigen geschiedenis, hun eigen karakter, hun eigen

sociaal en staatkundig leven. De beide Castiliën, gescheiden door hunne hooge bergen, zonden twee flinke staten kunnen vormen. Valencia, Murcia, Andalusië en Estramadura zijn, evenals Italië en Griekenland, de sfeeren des lights, der bezieling en der schoonheid, de vruchtbare moeders van onze kunstenaars, die de wereld hebben verblind met den glans hunner kleuren; van onze dichters, onsterfelijk door hun geestdrift en welluidendheid; van onze redenaars, die te midden van de moderne maatschappij de oude welsprekendheid van Hellas bewaren. De Aragonees is in zijn uiterlijke gedaante nog de oude Celtiberiër en bezit al de onafhankelijkheid, gematigdheid en mannelijkheid, die uit zijne van ouds vrijzinnige instellingen voortvloeien. Catalonië is ons poëtisch Provence, met een bevolking, even nijver als Engeland. En al die menschensoorten vormen te zamen de meest gemengde en toch de meest vastgesnoerde natie ter wereld, met andere woorden, een natie die van nature niet anders dan federalistisch wezen kan; doch dit dan ook in de hoogste voortreffelijkheid. Want uiteenspatten zal het Schiereiland niet; evenmin als het ooit tot een eenvormige massa zal samensmelten."

Was er in het jaar 1872 waarheid in deze woorden, hoeveel te meer thans. De hoofdvraag is slechts deze, hoe de Federale Republiek tot stand gebracht zal worden. 't Is niet genoeg haar kort en goed af te kondigen. Als Serrano tot de federale gevoelens kon worden overgehaald, en hij er toe komen kon, langzamerhand de bureaucratische banden los te maken, die Madrid aan de provincies verbindt, dan zou hij misschien nog kans hebben een groot man te worden in de oogen van het dankbaar nageslacht. Het belangrijkste vraagstuk op heden is ech-

ter, hoe men van Don Carlos zal loskomen en of Don Alfonso al dan niet tot den troon zal worden toegelaten. Ondertusschen zou men Europa met zijne hoven kunnen bedniden, dat er van een Spaansche federatie geene grootere gevaren te wachten zijn dan van Zwitserland en Noord-America. Ook zou men kunnen aanvoeren dat zelfs Engeland een nog losser federatie vormt dan die welke Spanje wachten zou. Het grootst gedeelte toch der Britsche bezittingen hebben vrij wat meer onafhankelijkheid en zelfstandigheid tegenover het moederland, dan eenige federale Raad, federale Senaat of eenig federaal Congres aan de Spaansche provincies gunnen zou. Dat de communistische of socialistische beginselen onder de vlag van het federalisme zulke groote overwinningen behalen zouden, is zeer onwaarschijnlijk. Neem slechts de verslagen in handen, die onpartijdige Engelsche getuigen geschreven hebben aangaande de federalistische bewegingen van Carthagena, Valencia, Malaga, Barcelona, of van welke andere plaats of provincie gij wilt, en gij zult zien dat de particuliere eigendommen geen gevaar liepen. De brieven die de correspondenten van de Times over het beleg van Carthagena geschreven hebben, zullen eens een onwaardeerbaar getuigenis afleggen ten gunste van diezelfde Spaansche federalisten, die men zoo hard pleegt te vallen. Zelfs de vijfhonderd ontslagene boeven gedroegen zich beter dan ooit een volkshoop in vollen vrede in Europa deed. Ik heb in de genoemde verslagen geen enkel geval van diefstal, geweld of zelfs dronkenschap vermeld gevonden, zoolang het beleg heeft geduurd, en de genoemde correspondenten waren alles behalve aanhangers of vrienden van de Intransigentes of van de losgelaten boeven.

Of ooit eenige tak van het Latijnsche ras er toe zal komen omtrent het mijn en het dijn die afgetrokken begrippen te hebben, die wij huldigen, is zeer de vraag. Het denkbeeld van publiek eigendom is misschien alleen voor het Angelsaksisch ras te vatten. Maar het bijzonder eigendom zal in Spanje zeker onschendbaar blijven. De eindelooze Spaansche burgeroorlogen geven volstrekt geen recht te vreezen, dat de tegenwoordige orde van zaken, de grondslag van ons sociale leven, in Spanje zal worden omgekeerd of ondermijnd. En dit is de groote zaak, want als Europa hiervan overtuigd mag worden, zal het zich misschien eens laten bewegen, Spanje Spanje te laten en geene dreigende dépêches naar Madrid te zenden, die de bijna onoverkomelijke moeilijkheden alleen maar wat grooter maken.

Het is een gansch onverschillige zaak of boven zulk een federalen staat een troon of een presidentszetel wordt geplaatst. Wenscht het volk een koning aan het hoofd van zijn sociaal leven, dat het er een hebbe; verlangt het volk er geen, dat men het geen koning opdringe. Of Alfonsus, Serrano of Castelar of iemand anders het paleis van Madrid betreft, doet er weinig toe; dat is slechts een geldkwestie, namelijk of men een presidentstractement of een civiele lijst zal hebben. Maar dat het schoone en ongelukkige Spanje zoo spoedig mogelijk bevrijd moge worden van de kluisters zijner bureaucratie, zijner centralisatie! Castilië, zegt men, leeft van Madrid, van het Gouvernement, van de vreemdelingen. Welnu, het leve voortaan van akkerbouw, nijverheid en handel. Het zal er op den duur niet bij verliezen, als het de parasieten

van Madrid kwijt raakt. Catalonië, zegt men, zal zijn ondergang te gemoet gaan, daar het, als het eenige gewest waar de nijverheid bloeit, tot dusver bijzonder bevoordeeld wordt door de hooge rechten, die van de meeste artikelen in Spanje geëischt worden. De havens van Spanje zullen zich dadelijk openen voor den vrijen handel en Catalonië zal daardoor te gronde gaan. Maar is dit een bezwaar? Zijn die beschermende rechten de ondergang van Catalonië, dan is zijn bloei ook een gekunstelde geweest; maar het is nog zeer de vraag of de nijverheid van dit gewest door de concurrentie niet te weliger zal bloeien, en zoo niet, dan zal het groote Schiereiland bij den vrijen handel toch meer winnen dan Catalonië er bij verliezen kan. Cuba, zegt men, zal bij een federale constitutie van Spanje los raken. Integendeel, menigeen houdt het er voor dat Cuba reeds zoo goed als verloren is, en dat het eenige middel, om het te behouden, dit is, dat het al die voordeelen verkrijgt, die het als onafhankelijke republiek of als een deel der Vereenigde Staten zou verkrijgen.

De grootste weldaad, die aan Spanje bewezen kan worden is deze, dat het een regeeringsvorm krije, dien het volk kan liefhebben, waarin het zich thuis voelt. Dan zullen al die woelingen ophouden, die Spanje zoo lang hebben geteisterd, dan zal de verbeelding minder geprikkeld, het verstand meer ontwikkeld worden, dan zal het minder avonturen zoeken, meer de hand aan het werk slaan, dan zal het minder zich verliezen in allerlei soorten van waan, maar weten, waaraan het zich te houden heeft en zich zelf vinden — wat waarlijk de moeite van het zoeken wel waard zal zijn.

HOOFDSTUK XVI.

CASTELAR EN FIGUERAS.

Don Emilio Castelar zal waarschijnlijk langen tijd het middelpunt blijven, waarom de geschiedenis van het Spaansch republicanisme zich bewegen zal. De moed en de ernst, waarmee hij de zaak heeft gediend, zijn onbezwalkte naam, zijn schitterende welsprekendheid hebben hem bijzonder geliefd gemaakt onder zijn volk, terwijl zijne betrekkelijke gematigdheid hem in het buitenland geëerd maakte, ook onder diegenen, die tegen de republiek zijn. Zij behandelden hem verre van aangenaam, ja lachten hem uit om zijne "bloemrijke redematies", toen de hoop op de monarchie nog bestond; maar zoodra zij overtuigd werden, dat de kansen der Spaansche monarchie vervlogen waren, begonnen zij van hem te spreken als van een groot man, waarschijnlijk in den waan, dat Senor Castelar zich door deze plichtplegingen geveleid zou achten en de lof hem gegeven hem meer tot gematigdheid zou aansporen; ja, misschien wel verwachtende, dat hij sommige zaken zou opgeven, die hij vroeger met nadruk had aangeprezen, zooals de afschaffing van staande legers en van de doodstraf, of de scheiding van Kerk en Staat.

't Moet erkend worden, dat deze heeren niet in hun verwachting bedrogen werden. Eens heeft Senor Castelar omtrent de utopiën der socialisten geschreven: "Maar ik verzet mij krachtig tegen het plan, om in het programma van de Federatie en van de Republiek al die zwevende aspiraties op te nemen, waarvan sommigen strijdig zijn met den vooruitgang, anderen de vrijheid der personen aantasten, en die allen gevaarlijk zijn voor de rust van de democratie, omdat, zoo wij het onmogelijke en het ongerijmde beloven, het tijdperk der Republiek geen tijd van wedergeboorte, maar van ontgoocheling zal zijn." Het is of die laatste woorden met het oog op hemzelven geschreven zijn. Bijna alles, waarvoor hij ongeveer dertig jaren lang gestreden had, moest hij voorbijgaan, neen, moest hij onder zijne voeten vertreden, toen hij in September 1873 als dictator optrad. Niemand, die hem beschuldigen zal, dat hij zich toen door eigenbelang of eerezucht heeft laten bewegen. Een edele vaderlandsliefde, een innig verlangen om zijn volk uit de verwarring te helpen, waren zijne eenige drijfveeren. Zij alleen hebben hem zoodanige maatregelen doen nemen en doen doorzetten, als eens door hem zelve voor hoogst onbillijk verklaard waren. Toch — hoe edel zijne overwegingen geweest mogen zijn, het feit blijft onveranderd hetzelfde, en dit luidt: "Castelar heeft zijn toevlucht genomen tot geweldadige en reactionaire maatregelen, die steeds door hem veroordeeld waren, terwijl Figueras, Salmeron en Pi y Margall liever afzagen van het bewind, dan hunne staatkundige denkbeelden te verloochenen."

Die onbestendigheid in Castelar was evenwel onvermijdelijk. Er is in staatszaken evenzeer een verdeeling van arbeid als in alle andere zaken. De plichten, die men

als hoofd en leidsman der oppositie te vervullen heeft, zijn gansch anders, dan die van het hoofd eener regeering, waarbij wij nog dit konden voegen, dat een goed redenaar niet altijd een goed minister of dictator is. Senor Castelar is steeds een groot theoreticus geweest, en moest als zoodanig doelen op het hoogste, het ideale, het onmogelijke, om het mogelijke gedaan te krijgen. Nu moest hij het mogelijke, het uitvoerbare, verdedigen en door-drijven tegenover de aanspraken van het onmogelijke, het ideale, waarvoor hij zelf eens opkwam. Zijne mede-standers verkeerden in veel gunstiger omstandigheden. 't Waren praktische menschen, die zich weinig met theorieën hadden bezig gehouden, zoodat de meer gematigden, Figueras en Salmeron, en ook de meer heftigen, zoo als Pi y Margall, eerder aan de kritiek ontsnapten, die Castelar, zoowel in zijne daden als in zijne theorieën, vervolgde.

De namen van Castelar en Figueras behooren voor mijn gevoel bij elkaar. Ik heb hen beiden aan den arbeid gezien, en het kwam mij altijd voor, dat zij hun licht over elkander lieten schijnen. Reeds vroeg kwamen zij met elkander in betrekking. In 1840 reeds hebben zij samen voor de republiek geijverd. Het eenige verschil was, dat Figueras, als een Cataloniër, voornamelijk in Catalonië werkte, terwijl Castelar te Madrid professor in de geschiedenis en rhetorica was. Van politieke beteekenis werd Castelar, geloof ik, eerst in het jaar 1856, toen hij een blad, *La Democracia* genaamd, uitgaf, waarin een ander democratisch blad, *La Discusion*, onder Don Nicolas Rivero, duchtig bestreden werd. In April 1856 maakte

Castelar in zijn blad een heftig stuk tegen Isabella openbaar. Het was getiteld: "*El Rasgo*" (de Scheur), en de Regeering, niet voldaan dat zij den auteur voor het gerecht kon roepen, gaf hem bovendien zijn ontslag als hoogleeraar. Senor Montalvan, rector van de universiteit, bracht hiertegen in, dat de misdrijven, voor welke de hoogleeraren ontslagen konden worden, bij de wet waren vastgesteld, en dat Castelar's misdrijf onder geen der artikelen van de wet gebracht kon worden. Het Gouvernement, verbitterd over deze tegenwerping, gaf Montalvan zelven zijn ontslag. Toen brachten hem de studenten een serenade, de politie kwam tusschenbeiden, er werden troepen opgesteld, een algemeen oproer barstte los in Madrid, en enkele menschen, die niets met de zaak te maken hadden, werden in de straten gedood.

Engelschen en Amerikanen kennen Castelar uit zijne stukken in de *Fortnightly Review* en een paar Amerikaansche tijdschriften, waarin hij over de republikeinsche beweging in Europa schreef. De stukken werden in het Spaansch geschreven en door eenige heeren van de Amerikaansche legatie vertaald. Als dichter was Castelar in zijn land al vroeg bekend.

In hun uiterlijk en in hunne gewoonten verschillen de beide leiders der federalistische partij grootelijks. Castelar is een man van middelbare lengte, met breede schouders en breede borst, een kaal hoofd, een smal voorhoofd en een zwaren, langen, donkeren snor. De uniform van een cavallerie-officier zou hem, dunkt mij, bijzonder goed staan. Zijn houding is — vrees ik — altijd een weinig bestudeerd. 't Is of hij altijd op het punt staat met een oratie van wal te steken, en ik herinner mij niet dat ik hem ooit een volkomen rustige houding heb zien

aannemen. Hij is buitengewoon vriendelijk jegens iederen en vooral jegens letterkundigen. Senor Figueras heeft mij eens een allergrappigst verhaal gedaan van een samenkomst, die hij zelf en Senor Castelar eens hadden gehad met een Amerikaanschen en een Engelschen dagbladschrijver, die geen van beiden een woord Spaansch of Fransch verstonden. Maar Senor Castelar en Senor Figueras van hun zijde waren evenmin het Engelsch machtig, zoodat het gezelschap een Amerikaanschen tandmeester te hulp moest roepen, die lang in Madrid had geleefd en daar een bekend man geworden was. En Senor Figueras voegde er bij, dat Don Emilio zeer ingenomen was met deze ontmoeting, terwijl hij zelf zich het onuitsprekelijkst geweld heeft moeten aandoen, om niet in een lachbui uit te barsten.

Castelar heeft, te midden van de drukste bezigheden, altijd nog tijd en lust om uit te gaan, — ten minste hij deed het toen hij minister van Buitenlandsche Zaken was. Figueras gaat ten 9 ure naar bed en staat om 5 uur op. De eerste maal, dat ik bij hem werd geïntroduceerd, ontving hij mij 's morgens te half zes ure, in zijn woning op de Calle de la Salud. Om 7 uur ging hij trouw naar het Presidentsgebouw. In vergelijking van Castelar is hij een zeer sober en eenvoudig man. Hij is ook veel langer dan zijn vriend, en moet vroeger een schoon man zijn geweest; maar nu ziet hij er bleek en mager uit, en is zijn haar grijs geworden.

In tegenspraak met het algemeen gevoelen dat Castelar de man der Republiek is, heb ik alle reden om te gelooven, dat hij dikwijls slechts de mond is geweest, waarmee zijn vriend Don Estanislao Figueras sprak, een man van veel meer kennis, meer staatmanswijsheid en

meer praktisch overleg. Maar Senor Figueras was niet blind voor de groote oratorische gaven van zijn vriend Emilio. Zaten zij dus te zamen in de Cortes, en moest de Vergadering door een krachtige, hartstochtelijke wel-sprekendheid aangegrepen worden, dan liet Figueras Castelar op den voorgrond treden met de een of andere redevoering, die zij den vorigen avond samen hadden voorbereid; maar was het te doen om een zaak uit elkaar te zetten en kon de rhetorica gemist worden, dan nam Figueras geregeld zelf het woord. Ongelukkig is de laatste een man van een zwakke gezondheid. Als hij zich zwaar inspant geeft hij bloed op. Ook kan hij niet tegen zijn leed. Als hij smart lijdt, is zijn geheele ziel daarvan vervuld en heeft hij geen andere gedachten dan daaraan. In het laatst van April 1873, een paar dagen vóór den coup d'état van den 23sten, verloor hij zijn vrouw, en zijn smart daarover was zoo diep en vervulde zoozeer zijn geheele ziel, dat hij vast besloten was zijn betrekking neder te leggen en zoo spoedig mogelijk buiten 's lands te gaan. Hij was dan ook moê en ziek, en vertrok naar een badplaats aan den voet der Pyreneën, waaruit zijne vijanden een oogenblik de dwaze gevolgtrekking afleidden, dat hij de vlucht genomen had.

De hartelijke vriendschap, die ten allen tijde tusschen Figueras en Castelar heeft bestaan, leed in geenen deele, toen de eerstgenoemde zich terugtrok en de laatste dictator werd. Gedurende de zitting van den 18^{den} September sprak Castelar in de warmste bewoordingen over zijn "beroemden en veelgeliefden vriend Senor Figueras", en voor zoo ver mij bekend is zijn de staatkundige gevoelens der beide mannen onveranderd dezelfde

gebleven. Er is een groot verschil tusschen beiden; doch dit raakt meer hun karakter, want terwijl Figueras steeds een man is geweest van groote zelfbeheersching, liet Don Emilio zich maar al te dikwijls door zijn eigen rhetorica tot hartstochtelijkheid vervoeren.

Castelar onderscheidt zich ook nog door een anderen karaktertrek, dat is zijn vroomheid, iets, waarvan de meesten zijner ambtgenooten weinig of niets willen weten. Ja, Pi y Margall onder anderen ging zoover, van hem openlijk in de Cortes uit te lachen, omdat hij de hulp Gods voor de Republiek had ingeroepen. Er was intusschen niets nieuws in die uiting van vroomheid, want lang vóór dat hij den zegen des Almachtigen over Spanje inriep, schreef hij: "Ik heb nimmer gemeend, dat aardsche koningen te ontthronen juist gepaard moest gaan met de zucht om het Godsbewustzijn uit het geweten weg te ruimen en de hoop der onsterfelijkheid uit de zielen uit te roeien. Ik heb altijd het tegenovergestelde vastgehouden, namelijk, dat de ziel, die deze twee groote ideën mist, noodzakelijk in den modder moet zinken. Laat de mensch een groot denkbeeld van zich zelven hebben, zeg hem, dat hij God en zijn geweten en de onsterfelijkheid in zijn leven meedraagt, en gij zult zien, dat hij, door dit versterkend gevoel van zijn waardigheid aangegrepen, al hooger en hooger rijst en die rechten gaat opvorderen, welke hem in de samenleving de edelste onafhankelijkheid waarborgen.

't Is geen gemakkelijke zaak, iemand van Castelar's welsprekendheid een goed denkbeeld te geven. Zij is veel meer verbijsterend en woordenrijk, dan men zich in Engeland of in Frankrijk kan voorstellen. Verbeeld u dat gij de volgende passage, met een donderende stem en in

één adem, alsof er geene punten en komma's in voorkwamen, hoort uitbrengen:

“De Fransche democratie heeft een schitterende stamlijst, de wijsbegeerte van Descartes, de kritiek van Voltaire, het talent van Rousseau, de monumentale Encyclopaedie; en de Angelsaksische democratie stamt af van een enkel boek, een boek uit een lang vervlogene eeuw, den bijbel. De Fransche democratie is het voortbrengel van al het modern filosofeeren, een schitterend kristal, dat zich in de werkplaatsen der wetenschap heeft gevormd, en de Angelsaksische democratie is de vrucht van een strenge godgeleerdheid, onderwezen door enkele christelijke vluchtelingen uit de dampige steden van Holland en uit Zwitserland, waar de sombere geest van Calvyn nog altijd blijft rondwaren. De Fransche democratie brengt een schare van beroemde kunstenaars en sprekers mee, die de dagen van Griekenland of die der Renaissance voor den geest terugroepen. — Mirabeau, een stormwind vol ideën, Vergniaud, de wellevendheid in persoon, Danton, brandende lava, Camille Desmoulins, de onsterfelijke Camille, een schitterende Atheensche leeglooper. De Angelsaksische democratie komt met meer bescheiden talenten voor den dag: Otis, een dagbladschrijver zonder aanmatiging, Jefferson, een praktisch spreker, Franklin, het vleesch geworden gezond verstand, Mann, eenvoudig als de natuur en volhardend en volhoudend als de arbeid zelf. De Fransche democratie doet veertien legers, als bij tooverslag, uit den grond rijzen, overwint in epische gevechten, schept generaals als Dumouriez, de held van Jemmapes, Masséna, de held van Zurich, Bonnaparte, de generaal der generalen, de held der helden. De Angelsaksische democratie doorstast een oorlog met afwisselende kansen, brengt kleine legertjes op de been, maakt veldtochten zonder glorie of heerlijkheid, en heeft tot zijn eenigen held en generaal een man als Washington, die beter in de raadszaal dan in het veld thuis behoort, en wiens naam eerder geboekt zal worden op de lijst der goede burgers dan op die der helden. Toch is de Fransche democratie, toch is haar legioen van onsterfelijken voorbijgegaan als een roes van den menschelijken geest, als een dronkenheid van ideën, als een Homerisch gevecht, waarbij

alle helden, met lauweren gekroond, op hunne gedreven schilden gesneuveld zijn, terwijl de Angelsakische democratie, dat legioen van arbeiders, ongeschonden blijft voortleven en werken. Ziedaar een parallel, die aan de eene zijde de schitterendste hulpmiddelen en den jammerlijksten uitslag, aan de andere zijde den schitterendsten uitslag met de jammerlijkste hulpmiddelen vertoont, een parallel, die met onuitwischbare letters in het geschiedboek geschreven staat, om ons te leeren dat de Fransche democratie ondergegaan is in haar verheerlijking van den staat, in haar centralisatie, in haar verwaarloozing van gemeentelijke en provinciale rechten en belangen, ja van de rechten der afzonderlijke personen; terwijl de Angelsaksische democratie gered is geworden, doordat zij eerst de rechten der personen heeft gewaarborgd, straks die der gemeenten, eindelijk die der gewesten, allen aan eigen beheer overgelaten en met elkaar de machtige werktuigen, waardoor gezag en vrijheid verbonden werden en het model van het moderne staatsbestuur geleverd werd."

Dit uittreksel mag misschien daarom te meer gelden als een proeve van Castelar's welsprekendheid, daar hij zelf met deze regels bijzonder ingenomen was, ten minste hij heeft ze niet alleen in de constitutioneele Cortes in 1870 uitgesproken, maar ze ook in 1872 in de *Fortnightly Review* overgenomen. Die twee jaren waren dus niet voldoende om hem te doen inzien hoe onbepaald en onjuist deze stellingen waren. Al was hij professor in de geschiedenis, toch heeft hij zeker nooit recht geweten wat onpartijdige, kritische of zelfs nauwkeurige historiekennis was. Feiten en namen schijnen hem alleen in zooverre belang in te boezemen, als zij dienen kunnen tot illustratie van zijne denkbeelden. Evenals sommige platen van Gustave Doré prachtig schoon zijn en tintelen van leven, maar toch het leven niet weêrgeven, zoo als het zich in de werkelijkheid aan ons vertoont, zoo is het ook met Castelar's historie.

Nog onlangs heeft hij de ultra-republikeinen in de Cortes hun gebrek aan gematigdheid verweten, en bij die gelegenheid deze schitterende zinsneden ten beste gegeven:

“Ach, mijne vrienden, welk een treurig schouwspel hebben wij als partij aan Europa vertoond! alles wat wij hebben begonnen, hebben de conservatieven verwezenlijkt! Wie worstelde voor het zelfbestuur van Hongarije? Een republikein, Kossuth. Wie bracht het tot stand? Een conservatief, Deak. Wie stond in Rusland pal voor de afschaffing der slavernij? Een republikein, Hertzen. Wie bracht haar tot stand? Een keizer, Alexander. Wie hief de banier op van de eenheid van Italië? Een republikein, Mazzini. Wie bracht haar tot stand? Een conservatief, Cavour. Wie brachten het denkbeeld van de eenheid van Duitschland te berde? De republikeinen van Frankfort. Wie bracht haar tot stand? Een keizerlijk staatsdienaar, Bismarck. Wie wekten de tot driemaal toe verstikte republikeinsehe gevoelens in Frankrijk weder op, nadat de eerste een storm, de tweede een droom, de derde niet meer dan een naam geweest was? Een dichter, Victor Hugo, een paar redenaars, Jules Favre en Gambetta. Wie bevestigde de republiek? Een conservatief, Thiers. En wie beschermt haar thans? Een generaal der Caesars, Mac-Mahon.”

Castelar scheen er niet aan te denken dat de zaken, waarover hij zich zoo beklagde, allen haar natuurlijke loop hadden. Zijn historische studiën schenen hem niet geleerd te hebben, dat te beginnen altijd de taak is geweest van hen, die het meest vooruitdrongen, en dat later, als de massa beter voorbereid is, de tijden der vervulling aanbreken. Als Kossuth, Hertzen, Mazzini of Victor Hugo ooit eens geroepen waren geworden om hunne droomen in vervulling te brengen, zouden zij zeker in dezelfde fouten vervallen zijn, waarvan de groote

redenaar zich en de zijnen met zooveel oprechtheid beschuldigt.

Welk een gansch ander man is dan de rustige en practische Figueras. Hij verliest zich niet in algemeenheden. Van hem zult gij geen woord hooren, dat niet den spijker op den kop slaat, geen verzekering die niet van dadelijke toepassing op zijn vaderland is. Gij luistert naar hem als naar iemand, met wien gij spreekt, niet als naar een redenaar, die een "speech afsteekt." Hoe helder ziet hij altijd de zaken in, hoe kent hij zijn land, hoe weet hij te voorspellen wat er gebeuren zal, hoe weet hij zijn oogen open te houden voor de werkelijkheid, ook wanneer die niet aan zijne liefste idealen beantwoordt.

Op mijn vraag of hij het er voor hield dat de anti-republikeinsche partij nog vele bruikbare mannen bevatte, wier talenten de republiek ten goede konden komen, antwoordde hij stellig en zeker: "Het is wel niet bijzonder aangenaam voor een Republikein zulke bekenissen te moeten afleggen; maar toch ik moet zeggen dat de knapste staatslieden van Spanje in de gelederen der conservatieven en monarchisten staan. Onze partij moet hare krachten nog beproeven en toonen wat zij kan. Wij hebben ons nog nauwelijks georganiseerd, wij kennen elkander nog niet. Ik ken bijvoorbeeld de Republikeinen van mijn eigen provincie, van Catalonië, zeer goed, want wij hebben, dertig jaar geleden, de eerste republikeinsche beweging op het touw gezet; maar van de Republikeinen van andere provinciën weten wij zoo goed als niets, noch zij van ons. Wij moeten dus kennis maken

en elkander onze talenten toonen, want bijna niemand onder ons is in de gelegenheid geweest ze op een practische wijze aan het licht te brengen. Op het gebied der theorie heeft menigeen zich reeds gunstig onderscheiden, de beste Spaansche schrijvers behooren tot onze partij; maar de handigste en meest ervaren staatslieden behooren tot het tegenovergestelde kamp.

“De conservatieven noemen mij een volksleider, een demagoog, maar ik verzeker u dat ik dit niet meer ben dan Thiers of Gladstone 't zijn. Ik verschil van hen slechts in dit ééne punt, dat ik de federalistische republiek voor den besten regeeringsvorm van Spanje houd. Maar ik geloof even stellig, dat men zeer goed zulk een republiek kan stichten zonder voedsel te geven aan de wilde en onbekookte theorieën der socialisten. Wij zijn zoo weinig demagogen, dat wij zelfs ons best hebben gedaan, eenige conservatieven in de landsvergadering gekozen te krijgen en zoo een goede oppositie te vormen, maar het is op de onhandelbaarsten der conservatieven afgestuit.

“Nu zenden de vreemde mogendheden ons *depêches* over de zaak. Zij willen gaarne het koningschap in Spanje hersteld zien, want zij weten niet hoe het hier met de verschillende partijen staat, en in welke omstandigheid Spanje op het oogenblik verkeert. Zij willen des noods ook wel de republiek erkennen, als het dan maar een conservatieve republiek is, een copij van wat Thiers aan de andere zijde der Pyreneën tot stand gebracht heeft. De oude heer heeft het zoover gebracht, dat de europeesche potentaten een weinig met den republikeinschen regeeringsvorm verzoend geworden zijn. Hij heeft hun aan het verstand gebracht, dat een republiek nog niet juist hetzelfde is als regeeringloosheid, en dat ook een hoofd zonder kroon

leven goed den tiran kan spelen als de beste vorst door Gods genade. Maar met de federalistische republiek kunnen zij maar geen vrede hebben, of liever, zij kunnen er niet achter komen wat dat eigenlijk zeggen wil. Zij denken dat het iets bij uitstek onbegeerlijks wezen moet. Als gij hun zegt dat Zwitserland en Amerika ook zulke republieken zijn, houden zij zich Oost-Indisch doof. Zij vergenoegen zich dan met te zeggen, dat dit daar een "heel ander geval" is, en zij houden het er voor dat zij daarmee alles gezegd hebben, wat er over de zaak te zeggen is.

"Onlangs hebben de keizers van Duitschland en Rusland, te Petersburg samenzijnde, zich verwaardigd onzen ambassadeur aldaar in 't verhoor te nemen, en hem gezegd dat zij hartelijk wensechten de orde en veiligheid in Spanje hersteld en het bloedvergieten gestaakt te zien. Onze zaakgelastigde antwoordde, dat het Gouvernement al zijn best deed om een eind te maken aan de verwarring. Doch, toen ik dat antwoord vernam, zeide ik tot mijn vriend Castelar, dat, wanneer ik de Spaansche ambassadeur geweest was, ik gansch wat anders zou geantwoord hebben. Ik zou hunne Majesteiten beduid hebben dat wij even goed orde weten te houden, en de veiligheid even goed weten te bewaren als ooit, en dat er tot dusver geen bloed vergoten is, ten minste niet meer dan onlangs te Frankfort ter zake van het bier, of in Rusland, zoo dikwijls daar een paar dozijn menschen samenkomen om over deze of gene ergernis te spreken, en er een gansch regiment noodig is om de orde te herstellen."

Zelden heb ik iemand gezien, die zich zoo weinig illusiën maakt als Figueras, al heeft hij ook zijn gansche

leven besteed aan een zaak, die soms het voorkomen heeft van gansch illusoir te zijn. Hem bijvoorbeeld komt de eere toe het eerst het Spaansche budget openbaar gemaakt te hebben. Hij heeft daarmede gehandeld tegen den raad zijner vrienden, die hem in bedenking gaven daarmede te wachten totdat de Republiek dieper wortels zou geschoten hebben. "Waarom zouden wij ons zelve en anderen misleiden?" luidde zijn antwoord, en eenige dagen later bevatte de *Gaceta de Madrid* de bekentenis, dat de staat een schuld had van ongeveer £ 350.000.000. Hij zeide mij dat hij zeer begon te vreezen voor het leven van de Republiek, toen hij den toestand der geldmiddelen daar naakt voor zich zag liggen. "Dit," zeide hij, "is ons zwakste punt, en zonder de hulp van Amerika — ik spreek nu niet als de President van de Republiek, maar eenvoudig als Senor Figueras — komen wij er niet. Op het oogenblik kan ons Gouvernement er niet aan denken Cuba op te geven, en geen Carlistisch of Alfonsistische regeering zal dus voorloopig een stap durven doen, die zoo tegen het beginsel van de onschendbaarheid van het Spaansche rijksgebied indruischt. Maar mijn persoonlijk gevoel is dit, dat Cuba voor ons verloren is. Binnen vijf en twintig jaren zal ieder Spanjaard het even natuurlijk vinden dat Cuba zich bij de Vereenigde Staten voegt, als hij het thans onnatuurlijk en misdadig vinden zou, dit eiland af te staan.

Als de Spaansche Republiek standhoudt, zullen Castelar en Figueras zeker weder aan het bewind moeten komen. Dan zal men weder met belangstelling hunne woorden en daden volgen, en 't mij ten goede houden dat ik zoo veel werk gemaakt heb van deze twee "gevalle sterren."

HOOFDSTUK XVII.

MAARSCHALK SERRANO, HERTOOG DE LA TORRE.

De vriendelijkheid, waarmee de hertog en de hertogin de la Torre mij op hun villa te Biarritz ontvangen hebben, maakt het mij onmogelijk den tegenwoordigen bewindvoerder in Spanje hard te vallen. Zijne staatkundige denkbeelden en zijn verleden zijn zoo bijzonder aantrekkelijk niet, maar daarentegen heeft zijn omgang iets zoo innemends, dat zijne bitterste vijanden, als zij hem naderen, iets van zijn aantrekkingskracht gevoelen moeten. Schoon, smaakvol en van een gemakkelijheid in den omgang, die aan eenvoudigheid grenst, overrompelt hij u en stemt u ten zijnen gunste bij de eerste woorden, die gij met hem wisselt. Zijn vaste gewoonte, om zijne vreemde bezoekers in de huiskamer te ontvangen, terwijl zijn betooverend vrouwtje zit te borduren of te schilderen en de kinderen in en uit de kamer vliegen, doet u alles vergeten wat men van 's maarschalks verleden heeft gezegd, ja maakt u een weinig ongeloovig op dit punt. In Spanje heeft de staatkundige loopbaan over het algemeen iets onrustigs en avontuurlijks,

en die van Serrano was een gansche roman — maar die nog niet geschreven is. De staatkundige en persoonlijke toestanden, waarin de held van dezen roman gebracht werd, zullen zonder twijfel zijn verleden rechtvaardigen; maar tot op heden is er nog te weinig van bekend, en hoe minder er over gesproken wordt, hoe beter het is.

Maarschalk Serrano is nu al bijna 65 jaren oud. Zijn vader, een bekwaam generaal, had een belangrijk commando in den vrijheidsoorlog. De jonge Francisco Serrano trad reeds op zijn twaalfde jaar als cadet in krijgsdienst, werd spoedig luitenant, verklaarde zich bij den dood van Ferdinand VII voor het regentschap van koningin Christina, en diende in het leger dat Don Carlos in Arragon bestreed. Hij maakte den ganschen veldtocht meê, kreeg verscheidene aanstellingen bij den staf en klom met verbazingwekkende snelheid in rang en aanzien op. Vóór zijn vijf-en-twintigste jaar was hij kolonel, en toen de Carlistische oorlog ten einde en de jonge Kolonel naar Madrid teruggekeerd was, werd hij door zijn schoonheid en bevalligheid, maar niet minder door het gerucht van zijn moed, *le beau idéal* van alle Madridsche dames, wier gunst hij met de meeste vrijmoedigheid een jaar lang genoot, waarna hij in 1840 generaal en opperbevelhebber van de troepen van Catalonië werd. Hij heette toen een bijzonder vriend van Espartero, verklaarde zich voor hem, als regent, en bracht op die wijze het zijne toe tot den val van Christina. Drie jaren later echter ijlt hij naar Barcelona, neemt het commando over zijne troepen oïf zich en zet Espartero af. Dat was zijn eerste groote schrede tot het gezag. Hij werd nu luitenant-generaal en won al spoedig het hart der jonge dame die op den troon van Spanje zat en, ten ge-

volge van Engelschen en Franschen najver, den eenigen man huwde, dien zij niet kon uitstaan. De schitterende en hoffelijke jonge generaal nam, zoo zegt men, de taak op zich, zijn ongelukkige Koningin een weinig te troosten, en eer en rijkdom stroomden hem toe.

Van Isabella had hij alles ontvangen, wat zij in staat was hem te geven. Hij was divisie-generaal op zijn twee-en-dertigste jaar, hij werd een paar jaren later Senator. Toen hij de Koningin niet meer zag, werd hij als kapitein-generaal naar Grenada gezonden, in plaats van verbannen of vermoord te worden, 't geen zeer gemakkelijk had kunnen geschieden. Ieder jaar bracht hem nieuwe onderscheiding aan. Hij is kapitein-generaal van de artillerie, kapitein-generaal van Castilië, ambassadeur te Parijs, kapitein-generaal van Cuba geweest; in 1862 werd hij tot *Duque de la Torre* benoemd, in 1865 werd hij president van den Senaat, zonder nog tal van andere belangrijke posten mede te rekenen. In 1866, toen Isabella het bestuur der zaken geheel en al had overgegeven, werd Serrano, met eenige andere leiders der oppositie, naar Port-Mahon verbannen. Toen Narvaez stervende was, en zijn biechtvader hem vermaande vergiffenis aan zijne vijanden te schenken, moet hij zieltogende geantwoord hebben: "Mijn vijanden? Ik heb geen vijanden. Ik heb hen allen doodgeschoten, behalve Serrano, die is ontsnapt." Is dit een vertelsel, dan geeft het toch een goed denkbeeld van de gevoelens, die Narvaez en de leiders van de zoogenaamde Liberale Unie elkander toedroegen.

Zoo ik mij niet bedrieg, heeft Serrano de Balearische eilanden niet bereikt, en slechts een paar dagen in de gevangenis van Alicante doorgebracht. Toch heeft hij uit

de handelwijze van Isabella duidelijk kunnen opmaken, dat hij haar gunst verbeurd had, zoodat hij dan ook niet aarzelde geheel met haar te breken. Hij bracht een vereeniging tot stand van zijn eigen partij met die der progressisten en democraten, sloot een verbond met Prim en Topete, versloeg Isabella's troepen te Alcala, en noopte haar naar Frankrijk te vluchten.

In een ander land en onder andere omstandigheden zou maarschalk Serrano zeker nimmer de eereplaats bekleed hebben, die hij thans inneemt. Maar het wangedrag van Isabella en haar wanbestuur maakten Spanje vergevensgezind tegenover de onridderlijke daad van den Maarschalk. En hij is nu een eerbaar huisvader geworden met een tal van kinderen, en hij wordt al een dagje ouder, en men houdt hem voor een knap man, en de Spanjaarden gehoorzamen hem in de hoop dat hij orde en rust zal brengen. Of dit werkelijk gebeuren zal is de vraag nog. Maar dit is zeker dat Maarschalk Serrano van alle Spaansche staatslieden het meest plooibare en inschikkelijke geweten heeft, en missehien is dat op het oogenblik een groot voordeel. Wij weten allen dat hij conservatief, gematigd liberaal, ultra-liberaal is geweest, en geyen de hoop niet op, dat hij ook nog wel eens een goed republikein kan wezen, als het bewind maar in zijne handen blijft.

Wat de Maarschalk sedert 1868 verricht heeft, ligt nog versch in ieders geheugen. Prim en hij hadden een onbeperkt gezag, totdat de Cortes, gekozen om den regeeringsvorm vast te stellen, tot de wederoprichting der monarchie besloten en de Hertog van Aosta uitgenoodigd werd een nieuwe dynastie in den Spaanschen bodem te planten. Maarschalk Serrano heeft den nieuwen Koning

eenigen tijd gediend; maar zijne denkbeelden over constitutioneele vrijheden verschilden zeer van die des Konings. Zoo trad hij van het tooneel, en de radicalen als Sagasta en Zorilla traden op. Serrano wilde in die dagen volstrekt geen zitting nemen met deze mannen, maar hij heeft zich later bedacht, want zij zijn thans vrienden.

Toen ik het genoegen had den maarschalk in Biarritz te bezoeken — het was een paar maanden na zijn ontsnapping uit Madrid (zie pag. 101) — zag hij er opgeruimd uit. Zijne knevels werden weder de oude, en hij zelf legde weder dezelfde werkzaamheid aan den dag. Hij zeide dat zijn partij binnen drie maanden zeker aan het bewind zou komen ('t was Juni), maar hij kon niet verzekeren of het met of zonder bloedstorting zou plaats hebben. Er zou dan een unitarische republiek worden opgericht, en het zwaard zou eenigen tijd regeeren. Het was het eenige middel om Spanje te redden, en de Maarschalk vreesde dat het Land bloedige dagen te wachten had. De monarchie te herstellen was op het oogenblik iets ondenkbaars, en daar de meerderheid van de conservatieven en radicalen de gematigde republiek gaarne wilden ondersteunen, zag hij geenszins in, waartoe de quaestie thans op het tapijt gebracht zou worden.

't Is algemeen bekend dat, zoo Serrano ooit zijn gezag aan een ander zal afstaan, de hertog van Montpensier zijn man zal zijn. Maar zeer waarschijnlijk zal hij zelf als dictator het land besturen. De gematigde republikeinen zullen hem dulden, misschien zelfs steunen, ten einde de republiek te behouden, en de rijke conservatieven met den adel, die bijna allen groot belang bij het behoud van Cuba hebben, zullen zich om hem scharen, nu zij ondervonden hebben dat de constitutioneele mo-

narchie de slavenhouders benadeelen kan op een wijze, waartoe Serrano zich nimmer verstouten zal. Ik houd het er voor dat 's Maarschalks gevoelens op dit punt minder verlicht zijn dan die van Don Carlos, en als hij ooit de slavernij zal afschaffen, dan zal hij het doen op een manier, die den slavenhouder eer voordeelig dan nadeelig zal zijn.

De voornaamste leden van Serrano's bewind zijn den lezer wel bekend. Zij hebben ook in vroeger tijden openbare betrekkingen waargenomen, met uitzondering wellicht van den tegenwoordig zoo vermaarden kapitein-generaal van Madrid, die vóór korten tijd, ook in Spanje, alleen in de militaire kringen bekend was. Hij schijnt te behooren tot die karakters, van wie men weinig verwacht, achter welke men weinig zoekt en die ook zelve niet weten wat zij onder gunstige omstandigheden te berde kunnen brengen. Als iemand generaal Pavia voor eenige jaren had voorspeld dat hij eens wezen zou, wat hij thans is, hij zou het zeker niet hebben geloofd, en zelfs in Februari l. l., toen hij voor eenigen tijd tot commandant van het Noorderleger werd benoemd, vaardigde hij een proclamatie uit, die weinig strookte met hetgeen hij in Andalusië en straks in het Paleis der Cortes heeft uitgevoerd.

In het begin van den Carlistischen oorlog riep hij alle Carlisten op, dat zij hunne armen voor hem zouden openen. Hij zou als een broeder tot hen komen en hen omhelzen. *Paz y Fueros* zoo luidde zijn leus. Laat ons vergeven en vergeten, zoo klonk zijn raad. Geen schot worde er gedaan! En hij noemde zich in die proclamatie:

“uw broeder en opperbevelhebber van het Noorderleger, Pavia.” Zulk een stuk komt weinig overeen met alles, wat de stoutmoedige en doortastende man later getoond heeft te durven en te kunnen. Zijn verklaring, dat hij het commando over Madrid wel wilde houden, maar dat hij dan ook het volste recht moest hebben zijne eigene mannen, zoo noodig, te laten doodschieten, zijne bedrijven in Andalusië en eindelijk zijn cordaat optreden in de zaal der Afgevaardigden, die hij zonder plichtplegingen ontruimen liet — dit alles schreeuwt tegen de vriendschappelijke en broederlijke woorden, die hij tot het Noorden had gericht. Hoe iemand zoo spoedig van zienswijze veranderen kan, blijft een raadsel.

Generaal Pavia behoort tot een oud Spaansch geslacht. Zijn vader was een niet onverdienstelijk admiraal, en de zoon trad al zeer jong bij de artillerie in dienst. In 1865 diende hij als luitenant-kolonel onder Prim. Hij werd toen tot de conservatieven gerekend, maar Prim wist hem over te halen tot den welbekenden soldaten-opstand van Aranjuez (1866). Pavia behandelde de zaak zeer ridderlijk, ja nam in zekeren zin de wettelijke vormen in acht, want hij bood Isabella eerst zijn ontslag aan en trad vervolgens als ruiter op.

De opstandelingen, een acht honderd man ruiterij, hadden weinig wil van hun onderneming. Prim vluchtte naar Portugal en Pavia volgde. Daarna hebben beiden eenigen tijd te Londen en te Brussel doorgebracht, en bleef Prim van verre de partij van den opstand leiden.

Toen den 22sten Juni van datzelfde jaar de groote opstand over gansch Spanje losbrak, en er alleen in de kazerne van San Gil een zeshonderd man werden vermoord, waren Prim noch Pavia in Madrid. Alles was

door Prim aangelegd, maar de zaak liep verkeerd af door gebrek aan goede leidslieden, want menschen als Contreras en Pierrard — laatstgenoemde ontving bij die gelegenheid niet minder dan twaalf wonden — waren moedig genoeg, maar waren niet in staat op te treden als aanvoerders van een gewapenden opstand. Het Gouvernement had bekwame lieden als O'Donnell, Narvaez, Serrano, de gebroeders Concha, Ros de Olano en andere ervaren officieren tot zijn beschikking, en die wisten de oproerlingen wel klein te krijgen. Nog eens brak de opstand uit in 1867. Van Catalonië en Aragon dreigde hij zich over gansch Spanje te verspreiden. En weder onderscheidden zich Contreras en Pierrard, die niet meer onder de onmiddellijke bevelen streden van Prim en zijn *Jefe del Estado Mayor*, Pavia. Zoo was de opstand nog eens onderdrukt; maar de democraten, die zich tot dus verre tegen Prim hadden verzet, vereenigden zich nu met hem. In 1868 brak de groote opstand te Cadix uit. Pavia, die van Prim reeds den rang van kolonel had gekregen, werd nu brigade-generaal, en vier jaren later, toen Castelar het dictatorschap aanvaardde, kreeg hij een aanstelling als luitenant-generaal ter belooning voor de "pacificatie" van Andalusië. De taak, die hij in de zuidelijke provincies volbracht heeft, ligt nog in ieders geheugen. Cordova, Seville, Cadix, Granada, zagen in hem den onderdrukker van de Intransigentes en haalden hem met Andalusische geestdrift in. En zoo had generaal Pavia ontdekt, dat hij de gave bezat, een oproer te dempen.

Wat een gewoon mensch bij dit alles wel het meest moet treffen en verbazen is, dat al de genoemde mannen de laatste vijf jaren zoo dikwijls van standpunt ver-

anderd zijn. Zoo waren bijv. Prim, Pavia, Contreras en Pierrard in 1867 strijdgenooten in een en hetzelfde kamp, en behoorden jaren tot de gematigde partij. Aan de andere zijde stonden Serrano, de twee Concha's en Ros de Olano, die de eerstgenoemden steeds bestreden en versloegen. In 1868 vinden wij de beide partijen tot een geheel vereenigd, om Isabella's Gouvernement weg te ruimen, en vier jaren later staan Contreras en Pierrard onder de Intransigentes, op wier vernietiging Serrano en Pavia, oude kameraads van Contreras en Pierrard, waarschijnlijk roem zullen dragen. Maar dat zijn alweder *Cosas de Espana*, die in andere landen zelden begrepen worden.

HOOFDSTUK XVIII.

ADIOS!

Zal mijn afscheidsgroet aan Spanje en aan de lezers van mijn boek iets meer algemeen bevatten over het Spaansche volk en zijn karakter, dan word ik verlegen bij de gedachte aan zoovelen, die mij hierin zijn voorgedaan. Is het mogelijk nog iets nieuws of iets oorspronkelijks te zeggen omtrent dit volk?

Over het algemeen schijnen de Spanjaarden geen groote vorderingen te maken in de liefde en de gunst van Europa. De meeste schrijvers wijden gaarne uit over het heerlijke klimaat, de schoone gezichten, de kunstschaten en prachtige oudheden van Spanje; maar weinigen hebben van Spanje zelf iets goeds te zeggen.

De fouten, die schrijvers in Spanje en in de Spanjaarden meenen te ontdekken, zijn vele en velerlei. Sommigen worden dadelijk gemelijk, als zij niet alle dingen zóó vinden, als zij ze thuis gewoon zijn, en getuigen, dat zij geen dame aan een reis door Spanje wagen zouden, of het moest een man-vrouw zijn, zooals er hier en daar uit de Europeesche beschaving opgroeien. Anderen klagen over

het schandelijke misbruik dat de Spanjaarden maken van cigarettes, en anderen weder kunnen er niet tegen, dat zij, naar den rechten weg vragende, voor de grap den verkeerden kant worden uitgestuurd. Er zijn er, die bitter klagen, dat er geen goede reisgelegenheden door Spanje zijn en andere geriefelijkheden, waarnit eenvoudig blijkt, dat de Spanjaard weinig door zijn land reist, en dat hij er weinig of niets om geeft of de vreemdelingen het doen.

Een schrijfster, Miss Mary Eyre, behandelt de Spanjaarden met nog minder genade. Deze dame schijnt een zwerftocht door Spanje te hebben ondernomen met geen ander gezelschap dan haar hondje "Keeper". Zij reisde derde klasse, en waarschijnlijk deed zij het in een van die afschuwelijke reispakken, die in Engeland voor zoo bijzonder gemakkelijk en geschikt doorgaan; misschien kende zij de taal zeer gebrekkig. Een Spaansche "dame" nu ziet men nooit alleen, zelfs niet op de wandeling, en allerminst met een aardig klein hondje bij zich. Miss Mary Eyre werd dus eenvoudig aangezien voor *una loca* (een onwijze) en soms door een troep straatjongens gevolgd. Daar haar dit bijzonder begon te vervelen, keerde zij zich nu en dan om, ten einde een toepasselijke speech tot de jongens te richten en hun te zeggen dat zij een schrijfster was en dat zij de gansche wereld zou vertellen welke barbaren die Spanjaarden waren, en dan lachten de jongens nog hartelijker en plaagden haar nog meer. Miss Eyre schreef nu natuurlijk een paar hatelijke artikelen en slingerde de onzinnigste beschuldigingen naar het hoofd van het Spaansche volk, welks bedelaars zelfs de fatsoenlijkheid zelve zijn, als gij maar weet hoe gij hen moet aanspreken.

Als die Engelsche dames maar eens wisten, welk een

akeligen indruk het op den Spanjaard maakt, als hij onder zijn schitterenden hemel een Engelsch "ongegeneerd" reispak ontmoet, met een paar "gemakkelijke, stevige lederen laarzen" en een grooten breeden stroohoed als een paddenstoel, dan zouden zij hem al de onbeleefdheden vergeven, waartoe zijn beleedigd schoonheidsgevoel hem, zijns ondanks, vervoert.

Maar er zijn er ook, die Spanje weten te waardeeren, zooals Ford met zijn bijna klassiek boek over Spanje getoond heeft, en George Borrow en Augustus Hare, terwijl het prachtig hoofdstuk in het tweede Deel van Buckle's "*Geschiedenis der Beschaving*" u het zoo bij uitstek dramatisch karakter in het bestaan van dit volk zal doen waardeeren. Uw ingenomenheid met Spanje en met de Spanjaarden zal er door vermeerderd worden, zoo zelfs dat gij u gedrongen zult gevoelen, het groote Schiereiland te gaan bezoeken, te gaan bestudeeren, te gaan genieten, en onder zijn eigenaardige en edelaardige zonen en dochteren te gaan leven — ik zou bijna zeggen — vergiffenis te gaan vragen voor al het leed, dat de vreemdelingen over dit schoone en vriendelijke land hebben gebracht.

't Is niet noodig terug te gaan tot de dagen der Gothen en der Mooren, of te wijzen op den inval der Oostenrijksche dynastie of op dien der Bourbons. Neem alleen maar onzen eigen tijd en zie eens hoe lang Spanje met rust gelaten is. De oorlog met Napoleon was nauwelijks geëindigd of het leger der Heilige Alliantie kwam met veertig duizend man de "orde" in Spanje herstellen, om er verscheidene jaren te blijven vertoeven. Nauwelijks waren deze troepen opgebroken of de Zevenjarige oorlog begon met een Anglo-Franco-Portugeesche invasie. Christina en Isabella regeerden bijna uitsluitend met vreemde

diplomaten en vreemde avonturiers, en Madrid werd een strijdperk, waar Sir Henry Bulwer en de Comte de Bresson elkander slag leverden. Hoe lang is het geleden sinds de Engelschen de oproerige steden van Spanje bombardeerden? Ik ken menig oud Spanjaard, die de grootste verwondering aan den dag legde, dat dit jaar niet weder hetzelfde gebeurde, en het opbrengen van Spaansche schepen door kapitein Werner heeft slechts in zooverre verwondering gebaard, als de genoemde kapitein niet tot de Engelschen, maar tot de Duitschers behoorde, een volk, dat zich vroeger niet met hunne zaken bemoeide en eerst sedert de Hohenzollernsche candidatuur voor hen begonnen is te leven.

En toch zijn er in Europa ontelbare menschen, die de Spanjaarden uitschelden voor alles, wat leelijk is. Maar wie heeft er schuld aan, dat Spanje niet gebleven is wat het was, niet geworden is wat het buitenland hoopte het te zien worden; wie kan het helpen dat dit verrukkelijk land zich zelf als tusschen Europa en Afrika verloren heeft en de ellende en de zonden van beiden is gaan koesteren, zonder de verdiensten van een van beiden zich toe te eigenen?

De allereerste ergernis der vreemdelingen is het stierengevecht, en wie zal ontkennen dat dit tooneelen oplevert, die in één woord afschuwelijk zijn, niet alleen in de oogen van iemand, die gewoon is dat de politie en de "Maatschappij tot bescherming van dieren" hem voor dergelijke schouwspelen vrijwaart, maar ook in de oogen van menschen, die op dit punt minder verwend zijn dan wij. Voor den Spanjaard echter behooren

die gruwelen er noodzakelijk bij, en zij zijn er van jongs af aan gewoon geraakt. Er zijn genoeg studenten in de medicijnen, die, als zij voor het eerst op de snijkamer zijn, een zekere weeheid, iets, dat naar een flauwte gelijk, in zich voelen opkomen; maar binnen korten tijd krijgen zij vermaak in het werk. En wie onzer ziet er tegen op, ranw vleesch te snijden? Wat moest er van de keuken worden zoo onze huismoeders en keukenprinsessen daar niet "doorheen" waren? Al zulke dingen zijn zaken der gewoonte, en zoolang de Spanjaard een Spanjaard zal blijven, zal hij op de worstelingen en het lijden der arme paarden in het strijdperk met een gansch ander oog neerzien, dan gij of ik. Bovendien, er is weinig verschil tussehen de wreedheden van het stierengevecht en die van de jacht, waarbij ook weinig gevraagd wordt naar het lijden van hazen en vossen of van de honden zelven.

Gij walgt, als gij hier en daar een paard in zijne eigene ingewanden ziet trappen, die tot op den grond afhangen. 't Is een afschuwelijk schouwspel, te zien hoe de ingewanden weer naar binnen worden geduwd, de huid dichtgenaaid en het paard weer in het strijdperk teruggevoerd wordt, terwijl het arme dier, door de felste pijnen gefolterd, de vier pooten krampachtig optrekt. Niet gewoon een paard van pijn te hooren schreeuwen, gaat u een rilling door de ziel, als gij voor het eerst die klagende noodkreten hoort, die het ontzettend lijden aan die edele, trouwe, geduldige dieren ontperst. Ik vergeet nooit, hoe ik eens van schrik ben weggelopen. Een oude knol, met een gebroken poot en opengespleten buik, lag in het midden van het perk. Een wilde zwarte stier, dampend van bloed, kwam woedend op het machteloze paard aanhollen, rolde het voort en hernieuwde zijn aanval keer op

keer, en stiet eindelijk een zijner horens het paard in den bek, zoodat hij moeite had zich weer los te trekken. Het Circus daverde van de toejuichingen; maar wie een nieuweling is, wendt zich af, voelt zijne zenuwen te sterk aangedaan en heeft wel een groote krachtsinspanning noodig, om zijn oogen op zulk een schouwspel gevestigd te houden. Al deze bijzonderheden, door allerlei schrijvers in kleuren en geuren verteld, zijn dus niet anders dan meer of minder belangrijke bestanddeelen van een door en door nationale en op het oogenblik onmisbare uitspanning. Er zijn schrijvers, die beweren dat de stierengevechten hun grond hebben in de wreedheid der Spanjaarden, anderen dat de wreedheid der Spanjaarden haar grond heeft in de stierengevechten. Mijn overtuiging is: dat zij langzamerhand door den loop der tijden een noodzakelijkheid geworden zijn en dat zij op het oogenblik een gezegende afleiding geven aan de bloeddorstigheid, die den Moroiberiër eigen is. Gelijk de brutale kracht en woestheid van het Angelsaksische ras nu en dan eens ter dege kan uitrazen als het zijne mannelijke athletische lichaamsoefeningen houdt, zoo lescht de Spaansche bloeddorst zich aan de stierengevechten. Zonder jachtclub, wedren, allerlei soort van jacht, gymnastiek, zouden de Angelsaksische en misschien in 't algemeen de Germaansche mannen hun spierkracht op een andere wijze gebruiken, hun lust tegen elkander bot vieren en elkaar lam slaan of stuk boksen, meer nog, dan zij thans doen. Niet anders is 't met den Spanjaard, die, als hij niet wekelijks warm bloed kon zien dampen, het zelf zou gaan vergieten en het dan waarschijnlijk uit edeler vaten zou tappen. Bloed moet hij zien, en tijden zullen er voorbijgaan, voordat hij op dit punt zich bekeeren zal.

Het stierengevecht heeft onder de bewoners van Spanje een recht Afrikaansche vlogheid en behendigheid onderhouden, gelijk het Engelsche jagen en roeien de Angelsaksische kracht onderhouden heeft. En gelijk in Engeland honden en paarden zeer verbeterd zijn, zoo wordt nu ook in Spanje veel werk gemaakt van het rundvee. Ook geeft het stierengevecht brood aan duizende menschen, die op de een of andere wijze er bij betrokken zijn, en de opbrengst wordt, het gansche land door, tot weldadige doeleinden gebezigd. Zeker is dit een zonderlinge verhouding tusschen middel en doel; maar de stierengevechten zijn de overblijfsels van oude godsdienstige gebruiken, en even goed als gij er de oude spelen der gladiatoren in kunt herkennen, kunt gij ook hier en daar de sporen terugvinden eener oude offerplechtigheid. De naam zelf van "gevecht," door spierkracht vereerende vreemdelingen aan deze Spaansche nitspanningen gegeven, is geheel onjuist, want in het Spaansch heeten zij *Fiestas*, feestelijkheden, spelen.

En dan nog — laat ons eerlijk zijn. Wij houden allen van "grootsche tooneelen", van een "indrukwekkend schouwspel", zonder ons veel gelegen te laten liggen aan de eigenlijke reden, waarom het wordt opgevoerd. Als gij ooit in de *Plaza de Toros* geweest waart; als gij die twaalf of vijftien duizend mannen en vrouwen onder den verblindenden Spaanschen hemel verzameld hadt gezien, allen tot den hoogsten graad van spanning opgevoerd en toch zoo sober, zoo hoogst beleefd, zoo innig fatsoenlijk; een menigte, spoedig gereed het mes te trekken; maar evenmin in staat een beleediging aan te doen, als er een te verdragen; als gij die schare gezien hadt, met gespannen zenuwen en spieren en toch zonder een en-

kelen diender om hen wat neer te zetten; als gij mede de forsche en toch zoo fraai gevormde strijders hadt mogen bewonderen in hun pronkerigen tooi, zoo eng om de welgemaakte leden gesloten, dat gij elke spier ziet werken; als gij hadt mogen opmerken hoe weinig de strijder of toeschouwer er aan denkt weddenschappen aan te gaan, hoe weinig het hem om andere dingen dan om het grootsche schouwspel zelf te doen is, om den moed, de vlugheid, de behendigheid en het overleg van den mensch tegenover het wilde woedende dier, en als gij in de schemering al die vrouwen hare eenvoudige waaiers hadt zien uitslaan en allen vroolijk naar huis hadt zien terugkeeren, even vriendelijk en aardig als zij waren uitgegaan, dan zoudt gij met mij hun al de wreedheid hunner eeuwenoude spelen vergeven hebben.

En eindelijk, wij zijn geene paarden. Wij hebben zeer zeker een vrij wat gevoeliger zenuwleven dan eenig viervoetig dier, en toch moeten sommigen van ons een lijden dragen, waarbij dat van eenig dier ter wereld niet halen kan. 't Is waarlijk nog de vraag of het niet beter is, te sterven zooals die oude paarden, dat is na eenige minuten lijdens en onder het daverend handgeklap van duizenden en duizenden, dan zijn loopbaan te eindigen zooals menigeen dat doet, op de straat, van armoê en gebrek, of in het werkhuis, door niemand aangezien, of in de gevangenis, als een wild dier in een eenzame kooi, omdat men door honger gedreven een snee brood heeft weggenomen.

't Spreekt van zelf dat de *Plaza de Fors* een ruim veld is geweest voor allerlei zedepreeken. Er is bijna niemand,

die tegen de zaak in haar geheel niets heeft in te brengen. Vooral had men het zeer tegen de gewoonte van kinderen naar deze *Fiestas* mee te brengen. Maar Ford zegt met recht: "Zij keeren naar huis terug, zonder iets veranderd te zijn, zij zijn speelsch, verlegen of stil, als anders. Hun vriendelijk karakter heeft er niets onder geleden; en waar wordt het huiselijk verkeer meer op prijs gesteld? Waar vindt gij zulk een echte gedienschtigheid, zulk een ware beleefdheid, zulk een welwillende, ernstige, waardige houding onder alle standen, als in Spanje? Zoolang de kinderen nog niet gewoon zijn geraakt aan de wreedaardige bijzonderheden van het schouwspel, dat zij bijwonen, wenden zij de oogen af, evenals ieder volwassen vreemdeling doet, als hij de *Fiesta* voor den eersten keer bijwoont; maar die stuitende bijzonderheden gaan spoedig verloren in de stoute poëzie van het geheel, want er is in het treurspel des doods iets zoo ontzettends, iets zoo belangwekkends, dat het onweerstaanbaar aantrekt en onze ziel er geheel in opgaat. Te meenen dat de kinderen daardoor zoo wreed en hardvochtig zouden worden, is onzinnig. Wat moet er dan wel in andere landen van die kinderen worden, die door een half dronken vader worden uitgestuurd om in het naaste wijnhuis drank te gaan halen en die onder weg al eens aan de kurk lekken, en dat op een leeftijd, waarop zij nog niet veel anders dan de moedermelk moesten geproefd hebben? Wie zal zeggen dat dit stichtelijker of verheffender is, dan wat in Spanje geschiedt? De Spaansche burgervrouw neemt haar kind mee naar het stierengevecht, gelijk de vrouw in andere landen haar kind naar een komedie of kermis spel meeneemt. Zij doet het omdat zij het niet alleen kan laten. Onder de kinderen van den hooger en

stand richt de *fiesta* geen grootere verwoestingen aan, dan de Derby of de roeiwedstrijd van Cambridge en Oxford. Gij kunt een Spaanschen jongen gerust elke week naar de *Plaza de Toros* meenemen zonder dat gij bang behoeft te zijn dat hij een man van weddenschappen zal worden en zijn leven in het tuchthuis zal eindigen. Het ergste wat er gebeuren kan is, dat hij verrukt zal wezen over al het schoons dat hij ziet, en dat hij, zoo hij geld heeft, stieren zal anfokken of uit liefhebberij een *Espada* zal willen worden.

De Spanjaarden zijn — dit is niet te weerspreken — bijzonder onwetend, en van een zoogenaamde stelselmatige opvoeding hebben zij zelfs geen begrip. Maar zij vergoeden dat ruimschoots door de liefde en belangstelling, die elk Spaansch gezin bezielt. Vreemdelingen, die niet op zeer vertrouwelijken voet in een Spaansch gezin verkeerden hebben, kunnen zich daar geen begrip van vormen. Engelschen en Duitschers zijn bijzonder trotsch op hun huiselijk leven, maar overdrijven zeer gaarne. Een "gelukkig gezin" is soms niets anders dan een ware hel, of wordt door de maatschappelijke omstandigheden te spoedig uit elkander gejaagd, om gelukkig te blijven. Waar de oranjeappelen, vijgen en dadels zoo maar in het wild groeien, komt iemand niet licht van honger om; eigenlijk broodsgebrek is in Spanje dan ook zeldzaam, en diensengevolge blijven de gezinnen meer bij elkaar dan elders. Dat een jongen op zijn twaalfde of dertiende jaar van huis gaat om elders een vak te leeren, dat een jong meisje of kind voor de zuinigheid hier- of daarheen wordt weggezonden, komt in Spanje bijna niet voor. Een Amerikaan of Engelsehman, een Belg, Nederlander of Duitscher is trotsch op de massa arbeid, die hij verrichten kan;

maar de Spanjaarden houden het er voor dat de Engelsen — met andere noordelijke Staten komen zij weinig in aanraking — ook wel moeten werken, want dat hun anders weinig of niets te doen zou overblijven, dan zich te verkniesen en zich ten laatste op te hangen, zoo droefgeestig en vervelend toch is hun land. Maar Spanje is het paradijs, en in het paradijs eet men zijn brood niet in het zweet zijns aangezihts. Een oud Castiliaansch spreekwoord zegt: *Si Dios no fuese Dios, seria Rey de las Espanas, y el de Francia su cocinero*. “Ware onze lieve Heer geen God, dan zou Hij Koning van Spanje zijn, en de Koning van Frankrijk zijn kok.” En die dwaze bluf heeft toch zin. Verbeeldt u eens hoe zwaar andere landen geleden zouden hebben onder zoodanige rustverstoringen, als telkens weder in Spanje hebben plaats gehad! Ieder heeft het er voor gehouden dat het Spaansche schiereiland in een zeer droevigen staat van verval verkeerde; doch reis maar heen en ga ’t maar zien — gij zult er niets droevigs ontdekken. Het leven des volks gaat zijn gewonen gang, ieder heeft te eten, ieder heeft een huis, een meer of minder schoone en flinke vrouw, een troep kinderen, en zou zeker zijn bestaan niet willen ruilen voor een gemakkelijk leven in een beter geregelde samenleving. Is er iemand, die meer werkzaamheid verlangt, dan zijn vaderland van hem eischt of gebruiken kan, dan gaat hij naar Cuba of naar Zuid-Amerika, om daar “zaken en geld” te maken, misschien wel naar Londen. Maar de meeste Spanjaarden zijn voldaan met hetgeen zij thuis bezitten. Dat hun rust nu en dan verstoord wordt, is een oude geschiedenis en belet volstrekt niet, dat zij volop genieten van hun overbeerlijk klimaat en van hun prachtig landschap, en zulke

genoegens smaken, als door overlevering en gewoonte onmisbaar voor hen geworden zijn. Het gansche land door gaat rijk en arm bedaard zijn weg en geniet het leven en rookt zijn cigarette en bepraat in de *tertulias* de staatkunde met te meer ijver en geestdrift, naarmate zij er minder van weten. Gejaagd en zenuwachtig te worden, driftig heen en weer te loopen, hetzij in gevaar, hetzij voor zaken, komt nooit in een Spanjaard op. Er is zooveel Mohammedaansch fatalisme in hem overgebleven, dat hij er zelden aan denken zal de omstandigheden te boven te komen, te bedwingen, te beheerschen. De algemeene onverschilligheid voor "geld verdienen" maakt dat ieder zich rustig houdt, en de vruchtbaarheid van den bodem en de zachtheid van het klimaat doen het overige.

Een aantal reizigers klagen dat de Spaansche winkelier weinig werk maakt van zijne zaken en er niet om schijnt te geven of hij al dan niet verkoopt; hij doet zijne zaken zeer traag en met zoo weinig belangstelling, dat het is alsof het hem niet aangaat en hij u met eenigen tegenzin een genoegen moet doen. En zoo is het ook. De meeste Spanjaarden vinden er volstrekt geen genoegen in, goede zaken te maken en daarvoor iets meer te doen, dan het hoog noodige. Zij leven nog altijd onder den indruk, dat zijn brood in het zweet zijns aangezihts te verdienen een strafverordening is. Hij erkent het niet als een onmisbaar bestanddeel van het leven. Catalonië, dat de meest nijvere en werkzame provincie is, en waar men zeer hard heet te werken — maar er wordt volstrekt niet hard gewerkt — staat bij de andere provincies dan ook niet hoog aangeschreven, en steden als Sevilla en Granada zien met minachting neer op Cadix

en al zulke steden, waar winkeliers en neringdoenden den toon voeren.

Onlangs vernam ik van een der eerste Londensche wijnhandelaren, dat zijn compagnon, steeds er op uit nieuwe wijnsoorten op te sporen, in eigen persoon naar Spanje was gegaan, paarden gekocht had en naar het binnenland was getrokken, om alles, wat hij onder weg vond, op te koopen. Eens kwam hij op de goederen van een rijk edelman, wien hij bij het binnentreden van zijn huis in gebroken Spaansch te kennen gaf, dat hij naar wijn zocht. "Wijn?" antwoordde de Andaluzische groote, "daar zal ik u gaarne aan helpen, zooveel als gij wenscht. Ik zal mijn bediende last geven, dat hij u dadelijk voorziet." De Engelschman zocht zijn gullen gastheer te beduiden, dat hij niet kwam om zijn wijn te drinken, maar te koopen. "O! — maar ik verkoop geen wijn, ik ben geen koopman! Kies wat gij verlangt, en neem het veilig mee!" luidde het antwoord. Hoe de zaak afgeloopen is, weet ik niet; maar ik houd het er voor, dat zij geschikt is op de Engelsche manier van geven en nemen, zoodat ten laatste de Engelschman veel minder heeft uitgegeven dan waarop hij gerekend had, terwijl de Spanjaard zich veel meer heeft laten uitbetalen dan zijn nationaal *pundonor* hem eigenlijk toeliet aan te nemen.

Doch, zoo door bodem, lucht, overlevering en levenswijz de band van het huiselijk verkeer in Spanje zeer wordt versterkt en toegebaald, de grootste verdienste komt in dit opzicht toe aan de Spaansche vrouwen. Wat al lasteringen zijn er tegen haar uitgebracht, en waar

zult gij de eigenschappen en dengden zoeken — goede opvoeding zij hier uitgezonderd — die zij niet bezit? 't Is waar, zij weet spoedig wat "vrijen" is, zelfs vóór dat zij het A-B-C kent; maar die onkunde is haar fout niet, en de mannen staan niet veel hooger in dit opzicht. Als gij dit nu zoo nemen wilt als het is, en de Spaanschen beoordeelen wilt niet naar de begrippen van uw eigen land, maar meer uit een algemeen menschelijk oogpunt, dan zult gij moeten erkennen, dat gij al de deugd der deugdzzaamste Engelsche vrouwen, al de gracie en al de geestigheid van de bevalligste en aardigste Françaises, en al de schoonheid der schoonste Italiaansche vrouwen bij elkaar moet hebben, om iets te krijgen dat bij benadering op eene Spaansche dame gelijk.

Zij heeft hare schaduwzijden natuurlijk. Gij kunt geen eigenlijk gesprek met haar voeren. Zij praat en babbelt slechts, en is over het algemeen niet weinig bigot of bijgeloovig; maar de bekoorlijkheden, die de natuur haar gegeven heeft, zoo naar lichaam als geest, de vriendelijkheid van haar hart en haar trouw, als zij eens waarachtig liefheeft, zijn een ruime vergoeding voor hare gebreken. Men zou bijna zeggen, dat hare deugden te groot zijn voor de welvaart van haar land, want een Spaansche huismoeder is volkomen meesteres van hare kinderen, wier opvoeding haar alleen is toevertrouwd, terwijl de man en vader, gewoonlijk een politicus, koffiehuisbezoeker en een man van de wereld, zich weinig met de opvoeding bemoeit. Daar nu verscheidene dames van hoogen rang niet eens de kennis bezitten van een knappe burgervrouw in Engeland of Duitschland, en dat zegt veel, dragen zij niet weinig tot de algemeene domheid bij. Men zou bijna wenschen, dat zij in 's Hemels naam

wat minder huiselijk en deugdzaam waren, en dat zij hare kinderen naar een school mochten zenden, in plaats van ze altijd bij zich te houden.

Daaruit moet echter nog niet opgemaakt worden dat de Spaanschen onbekwaam zijn iets degelijks uit te voeren of kundigheden op te doen. Soms — het is een uitzondering en zeldzaamheid — soms kunt gij te Madrid en hier of daar in de provincies, onder de meer gegoede lieden waarlijk beschaafde jonge dames ontmoeten, zoo goed ontwikkeld als gij elders zoudt durven verwachten. In enkele havens van Andalusië, in Madrid, in Barcelona, spreken er vele Engelsch. Met het Fransch zijn min of meer alle standen bekend, behalve de laagste. De letterkunde van Spanje wordt thans zelfs door jonge dames bestudeerd, en teekenkunst en muziek behooren reeds tot de eischen van een goede opvoeding.

De vrije ongedwongen manieren, waardoor het schoone geslacht van Spanje zich door alle klassen heen onderscheidt, geeft dikwijls aanleiding tot misverstand, en er zijn ~~vriendelingen~~ geweest, die daaruit hebben opgemaakt dat de zeden der Spaansche dames veel te wenschen overlieten. Onze in alle stilte gekoesterde waan, dat schoonheid een verzoeking te meer is tot verboden liefde, maakt dat wij maar al te gaarne twijfelen aan de strengheid harer beginselen, en de koene wijze, waarop zij de mannen aanzien, haar *ojeaar* (fixeeren), dat voor ons iets onbeschaamds heeft, is wel in staat dien waan te versterken. *La sal* (het zout), de tintelende levendigheid en scherphed der Spaansche meisjes en vrouwen, een eigenschap, waarop de minnaar en echtgenoot zoo trotsch is, komt ons vrij ongepast voor. Maar als gij die vrouwen leert kennen, zult gij haar niet alleen bewonderen, maar

zult gij den reinigenden invloed van haar deugdzaam karakter niet kunnen ontgaan. Gaarne wil ik bekennen dat ik in geen enkel land van Europa — en ik heb ze allen doorreisd — zulk een rein genoegen heb gesmaakt in het gezelschap van dames, als in Spanje.

't Spreekt van zelf dat gij niet over filosofie of politiek moet praten, want dan zouden zij u den rug toekeeren, of, met nog minder complimenten, u verzoeken uw mond te houden. Maar als gij weet te bewonderen wat schoon, smaakvol of geestig is, als gij, hoe ernstig uwe bezigheden ook wezen mogen, nog een hart hebt overgehouden dat het vrije gebabbel van een wezen, zoo vroolijk en zoo rein als een kind, waardeeren en genieten kan, dan zal de omgang der Spaansche dames, zoo jongere als oudere, u telkens een nieuwe bron van genot zijn. Of het op den duur zou bevallen, weet ik niet. Maar haar lief gelaat, haar rijkdom van haar, hare kleine handjes en kinderachtig kleine voetjes, soms bloot gelaten en in een satijn muiltje gestoken, haar eindeloos gekweel — komt alles, ten minste voor een tijd, u te aantrekkelijker voor, daar gij zeker weet dat niets van dit alles voor geld te koop is. Dat een meisje om geld, of om eenige andere wereldsche reden in het huwelijk treedt, is in Spanje iets ongehoords. Als een jong meisje een oud man huwde, zou zij door al hare bekenden verloochend worden, en als zij op het buitengoed van haar ouden, misschien kranken en afgeleefden echtgenoot gevestigd was, zou iedere boerin en iedere boerendochter haar doen gevoelen, dat ze reiner en eerlijker van hart waren dan zij.

Een Spaansch meisje verandert niet zelden van vrijer, zij heeft er misschien wel zes of zeven gehad, voordat zij huwt; maar als zij gehuwd is, dan is zij, geloof ik, in

den regel, de trouwste, liefste vrouw ter wereld, en mocht haar leven niet gelukkig zijn, zij zal met hare klachten nimmer voor de rechtbank gaan, en nog veel minder troost zoeken bij een ander man. "Dus — er is in Spanje echtbreuk noch onzedelijkheid?" zal de lezer missehien vragen. Ik antwoord: dat heb ik niet gezegd. Ik wil alleen maar zeggen dat het met de zedelijkheid, zoowel de openbare als de geheime, in Spanje veel beter staat dan in eenig land van Europa. De zoogenaamde *demi-monde* is zelfs in Madrid zoo goed als onbekend. Er zijn in Madrid en in een paar andere groote steden van het Schiereiland gevallen vrouwen; maar het aantal dezer ongelukkigen is zeker niet zoo groot als dat, hetwelk wij op één dag in een der hoofdstraten van Parijs, Londen of Berlijn kunnen voorbij zien gaan. Ontrouw zal er wel altijd blijven bestaan, zoolang men mistast in zijn keuze en het lot of de lichtzinnigheid samenvoegt wat niet bij elkaar behoort; maar echtbreuk is onder het Moro-Iberische ras een groote uitzondering en blijft bovendien voornamelijk tot Madrid beperkt, de stad, waarvan de Spanjaard zelf getuigt:

Quien te quiere, non te sabe,
Quien te sabe, non te quiere.

Al wie u zoekt, die kent u niet,
Al wie u kent, die zoekt u niet.

Madrid is in menig opzicht de vloek van Spanje. 't Gouvernement van Madrid bederft Spanje, de onzedelijkheid van Madrid bederft Spanje, het klimaat zelfs van Madrid is een vloek. *El aire de Madrid es tan sutil que mata à un hombre y no apaga à un candil*, zoo heet het in Spanje, dat wil zeggen: de lucht van Spanje is zoo fijn dat zij

een man doodt en een kaars niet uitdooft. Behalve de schilderijzaal en het Prado is er in de hoofdstad van Spanje dan ook niets te kijken. Iemand, die Spanje bezoekt om het land en het volk te bestudeeren, zal beter doen een paar weken in de een of andere provinciestad door te brengen, dan zich in Madrid op te houden. Zelfs de Spaansche gewoonten zijn er bijna allen verdwenen en den welbekenden *cara* met zijn buitensporigen hoed ziet gij er bijna niet. Nu het koningschap uit Madrid is verdwenen, ziet men er ook de weelde en pracht niet meer, waarvoor het eens zoo beroemd was. De prachtige paarden en muildieren, die voor een paar jaren in het Prado te zien waren, zijn voor goed weggedraafd, en het is nu een buitenkansje, als men een fraaie equipage te zien krijgt. Want het was de Spaansche aristocratie, die met paard en rijtuig pronkte, en deze heeft Parijs, Weenen, Rome, Florence verkozen boven haar eigen stad, waar hare paleizen leeg staan. Zij leven, zooals de Iersehe landheeren. Nimmer aanwezig op de plaats, waar zij moesten zijn, verkeerden zij aan het hof te Madrid of reizen in het buitenland, en kijken alleen dan naar hunne goederen om, wanneer zij geld noodig hebben. Dan komen zij een paar weken op hunne bezittingen doorbrengen, om het een of ander te verkoopen, of om met geweld of goede woorden de pacht te innen, die hunne boeren nog ten achteren zijn.

Maar die dagelijksche inkorting van de bevolking van Madrid belet niet dat de stad een tal van knappe mannen en vrouwen oplevert. Gij kunt u uren lang in het Prado vermaken met hen, al pratend over de dingen van den dag, te zien voorbijgaan, en des avonds zijn al de theaters goed gevuld. Voor een vreemdeling is een

Spaansch publiek altijd veel merkwaardiger dan een Spaansch tooneelspel. Nooit zal ik een zeker concert vergeten, dat met een liefdadig doel in het groote *Circo de Madrid* gegeven werd. 't Was voor de "groote lui." De goedkoopste plaatsen waren van veertig realen (*f* 12.). Een orchest van meer dan honderdvijftig muzikanten, onder leiding van Senor Monasterio, gaf een uitvoering ten beste, die niets te wenschen overliet. Het gebouw was stampvol, de heete zonnestralen drongen door de gekleurde ruiten heen en speelden op de prachtige toiletten en op de meest uiteenlopende gelaatstrekken, donkere olijfkleurige en helder blanke gezichten, in een rijkdom van kleur en tint, zooals gij dat hier alleen kunt zien. Ieder was vroolijk en sprak overluid en scheen naar Spaansch gebruik maar weinig naar de muziek te luisteren; maar zoodra de *bolero* (dans) uit de "Mignon" weerklonk, zwegen alle gesprekken stil en schenen allen aangegrepen te worden door de woeste tonen, die hun steeds door hoofd en hart spelen. Hun eigen dansmuziek en hunne eigene balladen hadden hen niet geroerd. Zij hebben die dan ook al lang voor Fransche quadrilles, Duitsche walsen en Italiaansche operamuziek gegeven, en als gij eens iets zien en hooren wilt, dat echt Spaansch is, dan moet gij zuidwaarts gaan naar die streken, die zelfs in den winter zoo licht en vroolijk zijn, dat de Londensche Julizon er een walmende lamp bij gelijkt. Daar vindt gij nog de oude Spaansche kleederdrachten, de oude volksgebruiken en die oude gebouwen, die de monumenten zijn van Spanjes grootheid en glorie. Daar ziet gij de welbekende Spaansche bedelaars en heidens, daar ziet gij den echten Spaanschen dans, niet dat onzinnig gesprong, dat u elders in Europa vertoond wordt; maar lenden

en armen, rug en hoofd, alles werkt samen tot een lange reeks van bekoorlijke standen en zwevende bewegingen. Hier ook moet gij de ware Spaansche schoonheden zoeken, klein en donker, met hare groote oogen en hare lange wimpers en al die andere bekoorlijkheden, die ons zoo dikwijls zijn afgebeeld geworden. In Madrid vindt gij maar weinigen van die soort, en dan alleen nog in het beste jaargetijde. De blanken hebben er de overhand.

De snelheid, waarmee Madrid al het echt nationale afwerpt, is verbazingwekkend. Gij zult er de *mantilla* niet meer zien dan alleen in de theaters, maar de dames dragen veel zorg dat zij tegen het ongezonde klimaat van Madrid, *taparse lien*, zich ter dege inwikkelen in allerlei Engelsche en Fransche shawls en plaids. Aan het middagmaal zult gij maar zelden een dame visch zien eten met haar mes, of een tandenstoker in den mond zien houden; een paar zullen misschien een glas wijn nemen onder het middagmaal, en één op de honderd zal in het uurtje van rust een cigarette rooken. Er zijn er, die meenen dat de Spaanschen altijd door rooken, maar dat is onzin. Dat doen de *cigarreras*, de sigarenmaaksters alleen en enkele vrouwen, die van Cuba komen. In Andalusië weten zij nauwelijks hoe wijn smaakt en gebruiken zij of zuiver water, of verkoelende dranken. Maar de tandenstoker wordt daar den ganschen dag in den mond gedragen, en visch wordt daar gegeten niet alleen met een mes, maar soms met kleine vingertjes voorzien met rozenkleurige nagels. Zulke manieren schijnen barbaarsch; maar zij hebben zooveel bevalligs, dat gij niet nalaten kunt haar te bewonderen.

Het verkeer van minnende paren is in Spanje gansch anders dan in Engeland of Frankrijk. De jonge dochter wordt niet in zoo strenge afzondering gehouden als in Frankrijk, noch ook zoo vrij gelaten als in Engeland. Maar de vrijheid die zij mist, wordt haar niet door hare ouders ontnomen. Zij begrijpt zelve dat zij voorzichtig moet wezen, en de banden van het huisgezin zijn zoo zacht, zoo ruim, zoo genoegelijk in Spanje, dat er geen reden bestaat met haar geliefde buiten den huiselijken kring te gaan. De gansche minnehandel wordt afgespeeld onder het huiselijk dak, of in de *patio* (plaats) onder den glanzenden hemel, te midden van oranjeboomen en andere geurige kasplanten, die hier in het wild groeien. Met "vrijen" houden zij zich niet bezig, maar als de minnaar komt en gaat, kust hij zijn geliefde in tegenwoordigheid van ouders en vrienden. Misschien steelt hij nu en dan een kusje van haar hand of mond des avonds aan de huisdeur, maar lange en eenzame wandelingen en uitgangen zijn hun niet veroorloofd.

Zij, die Spanje alleen uit Spaansche verhalen kennen, meenen al licht dat de serenade en het mes een groote rol spelen bij elke liefdesgeschiedenis. Dit is overdreven. In Andalusië kunt gij soms nog een serenade hooren, en zoowel het klimaat als de levensmanier lokt dit romantisch gebruik uit; maar overal elders maakt de minnaar zijn geliefde het hof in haar huis. En mocht er gevochten worden tusschen twee mannen, die bij ongeluk verliefd zijn geworden op hetzelfde meisje, dan begint de politie zich zeer prozaïsch met deze romantische vechtpartijen te bemoeien.

Wordt de verloving verbroken, dan geschiedt dit zoo rustig en kalm, als nergens elders. Niemand heeft er schade van; niemand gevoelt er zich door bedroefd, dan de persoon wien

het geldt. Als een meisje haar minnaar "bedankt", vragen hare ouders zelden waarom, en hare vriendinnen zouden 't zich als een groote onbescheidenheid toerekenen, wanneer zij zich bij ongeluk de vraag lieten ontvallen, waarom zij den jonkman niet meer in het huis ontmoetten. Het meisje zelf doet al haar best niet te verraden, wat haar eigenlijk genoopt heeft de betrekking af te breken. Daar in Spanje zelden huwelijken gesloten worden met het oog op vermogen of andere practische voordeelen, en de liefde hier om de liefde gezocht wordt, liggen de redenen, die tot scheiding dringen, dan ook gewoonlijk diep in het hart — en hartsgeheimen kan men dikwijls even moeielijk raden als zeggen. Zoo laat men den sluier hangen over het geheim — en denkt aan andere dingen.

Al de Spaansche vrouwen zijn vriendelijk, goedhartig en aantrekkelijk, in de lagere standen even goed als in de hoogere. De vrouw van den landman is even lief voor haar man, even zorgvuldig voor hare kinderen, even vriendelijk jegens haar omgeving, als de vrouw van den *grande*. Zij is 't zelfs in nog hoogere mate. Zoo dikwijls gij aanklopt bij een herberg of eenzame boerderij, komen al de vrouwen uit het huis u verwelkomen, en niets is haar te veel. Wordt gij ongesteld in een hotel, op uwe kamers of bij een vriend, dan zult gij met zooveel goedheid en oplettendheid verzorgd worden, als gij van uwe huisgenooten nauwelijks vergen zoudt. Den ganschen dag door zullen niet alleen de dames, zoo oude als jonge, maar ook de dienstboden naar u komen zien en u gezelschap komen houden, en u allerlei kleine diensten bewijzen. De *Casa de Misericordia* of *El hospicio de Cadix* is een van de schoonste gestichten van liefdadigheid die

er bestaan, en de liefde heerscht er onbeperkt. 't Is een gasthuis in den eigenlijken zin, en kan het best vergeleken worden met een werkhuis, maar het heeft niets sombers of droevigs en een aantal voorrechten. Het is een rustplaats voor knappe (*decentes*) armen, een huiselijke woning; voor jonge vrouwen, die geen thuis en geen dienst hebben, een reddingsoord; voor de kinderen een school; voor ouden van dagen, zoo mannen als vrouwen, een toevlucht. En toch heeft het niets van een gevangenis, en zijn er geen lastige reglementen noch harde strafbepalingen. 't Is er licht en ruim en luchtig. De oudjes, die er binnenkomen en er rustig kunnen sterven, worden er omringd van al de kleine geriefelijkheden, die de ouderdom zoo noodig heeft. Zij kunnen uitgaan en kunnen vrienden bezoeken, en op zon- en feestdagen (en de feestdagen zijn legio in Spanje) mogen hunne vrienden en bekenden hen komen bezoeken, en hun alles meebrengen wat zij wenschen, spijs en drank, wijn of geld. De oude man rookt er zijn pijpje en voelt er zich thuis.

Wat de jeugd betreft — weezen niet alleen, maar ook kinderen uit arme en talrijke gezinnen worden in het Huis toegelaten en blijven er totdat zij hun brood kunnen verdienen. Zij zijn in klassen verdeeld. Ieder onder kan zijne kinderen van negen uur tot 's avonds thuis halen; maar onverstandig wie het doet, want zij leeren er lezen, schrijven, rekenen en zingen, ja worden er onderwezen in ieder vak, dat zij zelve of hunne ouders begeeren.

Maar er zijn ook zieken en gewonden hier, en dat wel van alle natiën, zeelui van allerlei hemelstreken, blanken en zwarten, en voor allen wordt gelijkelijk zorg gedragen door de zeven pleegzusters, wier vriendelijke lach

alleen reeds medicijn is. Zij dragen een eenvoudig zwart kleed, een wit kruis, en een witte muts met sluier; zoo zij eenige eerezucht hebben, dan is het die van zoo-veel goed te doen als maar mogelijk is.

In dit land weet men dan ook wat liefde is. Men helpt u hier, niet om de fooi, maar om u te helpen, en weigert het geld, waarmee gij een liefdedienst betalen wilt. Hongerigen te spijzen, dorstigen te drinken, kranken te verplegen, gevangenen te bezoeken en de dooden te begraven behoort hier tot die plichten, waarvoor niemand terugdeinst.

En dit ziet natuurlijk niet alleen op de Spaansche vrouwen. Zoo is het volkskarakter. Opmerkelijk is in dit opzicht de betrekking, waarin hier meester en knecht tot elkander staan. Ik spreek al weer niet van Madrid. *Tel maitre tel valet!* De verdorvene politici en *empleados* van Madrid hebben hun nadeeligen invloed over alle klassen verspreid. Maar buiten de hoofdstad moogt gij gaan, waar gij wilt, en als gij van uw zijde een arm mensch als uw gelijke kunt aanspreken, dan zult gij geen reden hebben u over den geringsten Spanjaard te beklagen.

Een goeden bediende te hebben, is alles waard voor ieder, die groote toeren door het Schiereiland maakt. Uw knecht wordt uw kok, uw tolk, uw reisgezel. 't Komt er dus veel op aan, wien gij kiest. Soms eindigt hij met u een soort van trouw te betoonen en een vriendschap te bewijzen, die u aan de trouw en de vriendschap van een hond doen denken. Als de reis afgelopen is, gaat uw knecht bedrukt van u weg, en na een lange reis en bij een gunstig beloop zou hij zijn huis, zijn paard, zijn ezel, zijn vrouw verlaten, om zijn meester naar het einde der wereld te volgen. Zoo schreef Ford nu al lang ge-

leden en het is nog zoo. Eens terwijl ik naar Alsasua reed, zag ik aan den weg een jongen zitten van ongeveer veertien jaren. Hij had bloote voeten, want het armelijk overschot van sandalen, dat hij droeg, kon niet meer meetellen. Hij droeg een katoenen broek, een dito hemd en had een witten doek om het hoofd gewonden. Hij weende bitter, en dit was de oorzaak dat ik hem aansprak. Toen ik hem vraagde wat hem deerde, antwoordde hij kortaf en op ruwen toon: "Niets!" maar toen ik aanhield, zeide hij mij dat hij heel van Lerin was komen loopen, om dienst te nemen bij de Carlisten, maar dat men hem had afgewezen, omdat hij zoo jong en klein was. "Zij willen mij niet eens voor trompetter gebruiken!" riep hij pruilend, "en nu weet ik niet waar ik heen zal gaan; want van mijn baas, bij wien ik ezeldrijver was, ben ik weggeloopen." Toen vraagde ik hem of hij verstand had van paarden. "Dat zeg ik u immers," was het antwoord, "ik ben ezeldrijver geweest, en een ezel en een paard zullen toch wel weinig verschillen." De brutale, maar eerlijke blik van den jongen stond mij aan; ik nam hem mee, en binnen kort kon ik de onhebbelijke ordonnansen missen, die Don Carlos mij had afgestaan, terwijl de kleine Cipriano Solano mijn knecht, kok, stalknecht en ja wat niet al werd.

Toen wij eens, gedurende onze omzwervingen, op een afstand van drie mijlen bij zijn geboorteplaats waren genaderd, was hij op eens verdwenen. Na eenige uren kwam hij terug met zijn moeder en zijne drie zusters, die hij allen op de beleefdste wijs aan mij voorstelde. Zij schudden mij allen hartelijk de hand, schonken mij tal van appelen, druiven en eieren, en begonnen dadelijk mij te behandelen alsof ik een lid van het gezin was. De moe-

der echter nam mij, te midden van het gesprek, een oogenblik ter zijde, niet alleen om mij te verzoeken, dat ik den *chico* (haar jongen) goed behandelen zou, maar ook, dat ik goed op zijn gedrag mocht toezien. "Laat hem niet alleen, onder die ondeugende vrijwilligers," zeide zij. "t Zijn dappere, aardige lui, maar 't zijn zulke groote kerels, en Cipriano is nog een kind," voegde zij er bij, en twee dikke tranen glommen tusschen hare lange wimpers en vielen op haar oud gerimpeld gelaat neder.

De knaap was zoo klein, dat hij op een stoel of een boomstronk moest gaan staan om het grootste van mijne twee rijpaarden te zadelen; doch hij volbracht zijn werk met het gewenschte gevolg. 't Was soms moeielijk genoeg hem aan het verstand te brengen hoe hij doen moest; maar wist hij het eens, dan wist hij het voor altijd, en leerde 't aan zijne makkers. Twee of drie malen ben ik met hem naar Frankrijk geweest, maar al kende hij geen enkel woord Baskisch of Fransch, hij wist er zich toch goed door te redden. Eens maakte ik met eenige vrienden een toertje naar Biarritz, waar wij den wedren zouden bijwonen, en lieten Cipriano met opzet een weinig achterblijven. Wij hadden toegangskaarten tot de gereserveerde ruimte van de commissie; maar onze "groom" had geen kaart en werd dus aangehouden door een gendarme, die zich met allerlei wijze redeneeringen tegen zijn binnendringen verzette. Wij lieten hem stil begaan, afwach- tend wat er volgen zou, en zie, binnen een paar minuten zagen wij hem zijn paard de sporen geven en bijna over 's mans hoofd wegspringen, onder het uiten van eenige zeer onbeleefde en hoogst ongepaste scheldwoorden. Toen de wedren geëindigd was, gaf Cipriano mij een paar francs in klein geld. Op mijn vraag wat dat was, ant-

woordde hij dat hij dit verdiend had met het vasthouden van paarden. Nu hij in mijn dienst was, zoo meende hij, kwam alles wat hij van anderen ontving mij rechtens toe. Zelf naar den wedren te gaan kijken, zoolang er nog voor paarden te zorgen bleef, was niet in den jongen opgekomen.

Zijn gehechtheid aan mij en aan de paarden kende geen grenzen. Toen ik naar Engeland terug moest keeren en ik hem dat mededeelde, werd hij ontzettend boos en dwars, en liep weg, voordat ik hem had gezegd wat ik noodig had. Hij hield zich den ganschen dag schuil, en toen ik aan anderen vroeg, waar hij was, bleek het dat hij in den stal zat te schreien en dat hij niet eten wilde. Of ik hem al zeide dat ik misschien spoedig terug zou komen, baatte niet. Hij begon een weinig bij te komen toen ik hem vertelde dat een andere heer, dien hij zeer goed kende, twee paarden van mij gekocht had, en hem in zijn dienst nemen wilde. Toch heeft hij het mij nooit kunnen vergeven dat ik hem verlaten heb. Toen ik van St. Jean de Luz zou vertrekken, liet ik hem eenige malen roepen, ten einde hem vaarwel te zeggen en hem een afscheids-geschenk te geven; maar hij kwam niet, hij zeide dat hij niet verlangde mij ooit weder te zien, en zoo moest ik met den trein weg, zonder den goeden jongen de hand te kunnen drukken.

Maar welk een hoogen dunk men ook van de natuurgaven der Spanjaarden koesteren moge, hun onwetendheid stuit n telkens, zoowel in de hoogere als in de lagere klassen der maatschappij. 't Is verwonderlijk, hoe een volk, dat toch waarlijk zoo dom niet is, en dat eens alle andere

volken den weg wees, zoo achterlijk komt. Als gij een Spanjaard uit de lagere klasse tot het een of ander opleidt, en als een Spanjaard van hooger stand, door de omstandigheden begunstigd, een goede opvoeding ontvangt, dan worden zij in den regel zoo bekwaam, als gij maar eenigszins verlangen kunt. Mannen als Senor Chao, Luis Maria Pastor, de economist Ibanez, directeur van het geografisch Instituut van Madrid, zouden overal onder de geleerden gerekend worden. De laatste is zelfs tot president benoemd van de Internationale Meter-Commissie, waartoe ieder rijk van Europa zijn afgevaardigde gezonden heeft. Maar zulke gevallen zijn zeldzaam. De onwetendheid van de Spanjaarden wordt in Europa alleen door die van de bewoners der Donauvorstendommen en Turkije geëvenaard. Tot de meest onmiddellijke gevolgen van deze onwetendheid behoort allereerst een kinderachtige lichtgeloovigheid, dan een even kinderachtige onnauwkeurigheid in de opgaven, die men u doet. De Spaansche nieuwsbladen worden telkens beschuldigd van leugens te vertellen; en dat doen ze, doch niet met opzet, maar alleen uit onkunde en harts-tochtelijkheid. Waan, inbeelding, ingevingen vervullen in de gedachten van den Spanjaard een te groote rol, dan dat hij nauwkeurig oplettend in zijne waarnemingen kan zijn, en als hij u iets mededeelt, dat hij zelf bij eenig nadenken moeielijk zou kunnen gelooven, dan doet hij dit, omdat zijn verbeelding aan de naakte waarheid allerlei dingen toevoegt, die haar, al naar het geval dat medebrengt, versiert of ontsiert, maar in elk geval op allerlei wonderlijke wijzen omkleedt.

't Is soms verrassend, hoe spoedig het onnoozelste nieuwtje, dat gij aan den Spanjaard mededeelt, verdraaid en onkenbaar geworden is.

Eens zat ik met eenige correspondenten van andere bladen te praten over een onderwerp, dat voor niemand, dan voor ons alleen, eenig belang kon hebben, namelijk over onze traktementen. Natuurlijk beschuldigde ieder op zijn beurt de overige collega's, dat zij veel meer verdienden dan hij zelf ooit gedaan had, en één der vrienden ging zoo ver van te zeggen, dat ik in een maand misschien genoeg kreeg om voor rekening van mijn blad het eiland Cuba te koopen. Daar eenige officieren zich bij ons voegden, hielden wij op Engelsch te spreken en zetten ons gesprek in het Spaansch voort; maar hoe verbaasd stond ik te kijken, toen ik een week later vernam, dat de gansche staf van Don Carlos mij aanzag voor een agent van de Staten van Noord-Amerika, door de Regeering van dat land afgezonden om, zoo mogelijk, het eiland Cuba te koopen. Aan de tafel van Don Carlos werd dit praatje algemeen geloofd en Don Carlos en zijne generaals twijfelden er niet aan of het was zoo; twee der heeren waren zelfs zoo vrij, er op te zinspelen en mij te verzekeren dat Don Carlos het eiland nooit verkoopen zou. Maar al geloofden allen ook dat deze booze voornemens werkelijk door mij gekoesterd werden, er was er geen een, die mij eenige moeite aandeed, of de beleefdheid uit het oog verloor.

Een ander voorbeeld is nog wel zoo treffend. Eén van mijne collega's was bijzonder bijziende, schreef een zeer slechte hand en kon in 't geheel niet schrijven, zonder een zekere merkwaardige pen, die hij als een grooten schat altijd bij zich droeg. Eens toen ik tot de ontdekking gekomen was, dat hij maatregelen nam om mij met zijne telegrammen voor te zijn, dreigde ik hem, dat ik, wanneer hij zoo voortging, zijn bril en zijn pen zou

wegnemen en alzoo hem het werken onmogelijk maken zou. Enkele Carlistische officieren, bij deze scherts tegenwoordig, lachten hartelijk om deze bedreiging en hebben waarschijnlijk 't geval aan hunne krijgsmakkers verteld, want eenige dagen later, toen ik in het hoofdkwartier aankwam, dankte Don Carlos mij zeer hartelijk en ten aanhoore van zijn ganschen staf voor de toewijding, die ik betoond had aan de goede zaak van het Carlisme. Begeerig te weten wat dit beteekenen mocht, vraagde ik hem, waarmee ik dien lof wel verdiend mocht hebben. "Wel," zeide hij, "men heeft mij verteld dat gij een ander correspondent van de *Herald* ontmoet hebt, die de zijde van de Republikeinen houdt, en dat gij hem zijn bril en zijn pen hebt ontnomen om te beletten dat hij de zaak onzer vijanden dienen zou."

Deze feiten zijn van weinig belang, maar toonen duidelijk hoe weinig de Spanjaarden in staat zijn de dingen te zien, zooals zij werkelijk zijn, of een doodeenvoudige zaak eenvoudig over te brengen. Het kost waarlijk heel wat moeite, aan dit zwak te gewennen en zich niet boos te maken, wanneer de heeren politici in het *café*, den ganschen dag door, alles zitten te overdrijven, allerlei dwaze geruchten zitten te verspreiden en die in de nieuwsbladen doen opnemen.

Maar hoe onnadenkend de Spaansche natie ook zij, hoe bij- en lichtgeloovig, hoe dwaas in hare gevolgtrekkingen, er komt verbetering in den toestand. De Spaansche staatslieden staan tegenwoordig op de hoogte van hun tijd. Veertig jaren geleden was 't bestuur des rijks in handen van menschen, als de naaister Teresita, de alvermogende vriendin en raadvrouw van Christina. En daar was Ronchi, tandmeester van den Dey. Hij was uit Tanger

gevlucht, omdat hij een van de vrouwen van den Dey een tand gebroken had. En daar was de markies Cerralbo, die, belast met de taak om een vrouw voor Ferdinand VII te zoeken, de hand vroeg van de dochter van den Koning van Italië, welke prinses toen al eenige jaren gehuwd was. En daar was Cafranga, die aan Metternich een kaartje zond, waarop hij eigenhandig onder zijn naam geschreven had: *Chef de bureau (bureau)*. Deze tijden zijn nu voorbij, wij hopen, voor goed voorbij. 't Kan beter worden thans, wanneer de vreemdelingen hunne handen thuis houden, en de Regeering de handen krachtig aan het werk slaat.

Maar nu moet ik eindigen. Het stoomschip "*Egypte*", dat in al zijn Transatlantische grootheid op de Mersey gereed ligt, maakt stoom en zal mij straks aan boord nemen en mij naar een gansch ander land overdragen. Maar waar ik ook ga, welke wonderen van nijverheid mij ook omgeven, dikwijls zullen de herinneringen aan het oude Spanje bij mij boven komen, dikwijls zal ik droo-
van dit heerlijk verleden.

Adieu charmante et noble Espagne,
Adieu peut-être pour toujours;
Mais je garderai pour tes vieux bourgs
Ton ciel ardent, tes belles montagnes,
Ta race altière, ta riant campagne,
Tes femmes, surtout, ma chère Espagne!
Un eterel profond amour.

OVERZICHT

DER VOORNAAMSTE GEBEURTENISSEN IN SPANJE VAN 1788-1874.

- 1788 Karel IV volgt Karel III op. Oorlog met de Fransche Republiek. — 1805. Spanje steunt Napoleon tegen Engeland. Slag bij Trafalgar. Oppositie tegen den oppermachtigen minister en gunsteling Alcudia. De kroonprins Ferdinand, hoofd der oppositie. Ferdinand roept de hulp in van Napoleon tegen Alcudia. De Franschen trekken Spanje binnen. De koning in zijn vlucht tegengehouden door het volk, dat hem te Aranjuez, 18 Maart 1808, stuit. Val van Alcudia. Karel IV doet afstand van de regeering ten gunste van Ferdinand.
- 1808 Ferdinand VII komt aan de regeering (24 Maart). Karel herroept zijn afstand; maar Napoleon dwingt beiden, vader en zoon, afstand te doen van den troon. — 2 Mei. Opstand te Madrid door Murat gedempt. — 5 Juni—20 Juli 1808. Junta's worden opgericht in de provincies, om in den naam van Ferdinand te regeeren. Guerilla's tegen de Franschen. Centraal-junta van Seville. Beleg van Saragossa. Oud Castilië, Catalonië, Aragon, Navarre, Biscaye in opstand. Andalusie door de Franschen veroverd.
- 1810 Intocht van Jozef in Seville. De Junta vlucht naar Cadix. Een Regentschap van de leden wordt opge-

- richt, en de Cortes maken een constitutie, die
1812 gesanctioneerd en uitgeroepen, en door Engeland en
Rusland erkend wordt.
- 1813 De Franschen worden teruggeroepen. Jozef vlucht
uit Madrid. Slag bij Vittoria (21 Juni) door Wel-
lington gewonnen.
- 1814 (24 Maart) Ferdinand komt terug, verklaart 4 Mei de
Constitutie voor nietig, belooft een nieuwe Constitutie,
vervolgt de aanhangers van Jozef en die van 't Re-
gentschap. De Inquisitie wordt hersteld. Reactie.
Despotisme. Verval van schatkist en vloot. Oppo-
sitie van de mannen der Constitutie van 1812. Op-
stand van Riëgo te Cadix.
- 1820 Riëgo proclameert de Constitutie. De opstand breidt
zich uit. Madrid in beweging. De Koning zal de
Constitutie erkennen; zijn regeering begint een her-
vorming. De Inquisitie wordt opgeheven. De Cortes
vergaderen en tasten de kloostergoederen aan. Een
Apostolische Junta vormt zich aan de grenzen van
Portugal. "t Geloofsleger" beproeft een contrarevolu-
tie. De Cortes zelven verzetten zich tegen de Ultra-
republikeinen, Communisten en Descamisados.
- 1822 De contrarevolutie breidt zich uit in Catalonië,
Navarre en Biscaye ten gunste van den koning, die
door de liberalen wordt gevangen gehouden, gelijk
het heet. Generaal Mina jaagt het "leger des geloofs"
over de grenzen. De *exaltados* der Ultrarevolutionairen
winnen het bij de verkiezingen van de *Moderados*
of de Conservatieven. Cabinet der *Exaltados* onder
San Miguel. Het buitenland begint er zich mee te
bemoeien. Frankrijk eischt herstelling van de sou-
vereiniteit van Ferdinand VII. De Cortes weigeren

en klagen over de hulp, die de partij der Apostolischen van Frankrijk geniet.

1823 De Hertog van Angoulême komt met een leger ter interventie te Madrid. Restauratie. De Monarchisten woeden fel tegen de Constitutioneelen. De Cortes gaan van Seville naar Cadix en nemen Ferdinand mee. Het leger der liberale regeering en der Cortes wordt ontmoedigd en verloopt. Cadix wordt gebombardeerd door de koningsgezinden, de koning wordt bevrijd. De liberalen onderwerpen zich. Sommigen vluchten en worden vervolgd. De Cortes onderwerpen zich. Strafgerichten. Riëgo wordt gevonnisd.

1824 De koning heeft naar den zin der monarchisten en absolutisten nog niet genoeg gedaan. Don Carlos, broeder van Ferdinand VII, wordt aan het hoofd der partij van reactie geplaatst. Een paar soldatenopstanden mislukken. De Constitutioneelen van hun zijde verkrijgen evenmin eenig voordeel.

1828 De Franschen trekken af.

1830 De koning heft de Salische Wet op; daardoor wordt Don Carlos, Ferdinands broeder, de vermoedelijke troonsopvolger, van de erfopvolging buitengesloten. Ferdinand wordt ziek. Maria Christina wordt Regentes voor de jeugdige Isabella, Ferdinands dochter en opvolgster. Zij wordt als Regentes door de Cortes erkend.

1833 Dood van Ferdinand.

Isabella II koningin. Maria Christina Regentes. Nu staan de aanhangers van Don Carlos op. De Carlisten beloven de *fueros* of provinciale vrijheden te zullen erkennen. Thomas Zumalacarregui aan het

hoofd der Carlisten. Maria Christina verbindt zich met de liberalen tegen de ultra-katholieke en absolutistische Carlisten.

- 1834 Martinez de la Rosa Minister. Een beperkte constitutie met 2 kamers wordt ingesteld.

Don Carlos in Navarre. Cabrera aan het hoofd der Carlisten in Catalonië. De Cortes sluiten Don Carlos voor altijd buiten de regeering. De burgeroorlog wordt met groote wreedheid gevoerd van beide zijden. Zumalacarregui houdt zich staande tegen Mina en Valdez.

- 1835 Interventie van Engeland, Frankrijk en Portugal. In Barcelona en Saragossa vormen zich Junta's voor de Constitutie van 1812. Zij zoeken opheffing van klooster- en kerkegoederen.

- 1836 Espartero opperbevelhebber der Christino's. Isturiz wordt minister. Opstand der Liberalen, die hier en daar de constitutie van 1812 proclameeren. De Garde, onder Garcia naar het lustslot la Granja getrokken, dwingt Christina de constitutie van 1812 te erkennen. Opstand te Madrid ten gunste der constitutie.

- 1837 De Ministers vluchten. Calatrava wordt Minister. 13 Juni bezweren de Cortes de constitutie van 1812.

- 1838 Cabrera voert gelukkig krijg tegen de legers van Christina. Espartero overwint in het noorden. Don Carlos stelt Rafael Maroto tot bevelhebber aan. De ultra's van Don Carlos' omgeving zijn tegen hem. Maroto begaat wreedheden tegen zijn tegenpartij en wordt door Don Carlos weer afgezet. Maroto

- 1839 heeft het leger op zijn hand en sluit een verdrag met Espartero. Cabrera houdt zich staande in Catalonië en Aragon.

1840 Einde van den Zevenjarigen oorlog met de Carlisten.

De Progressisten of ultra-liberalen verzetten zich tegen Christina en haar partij (de moderados). Volksbeweging tegen haar. Espartero vormt een progressistisch ministerie. Christina gaat naar Frankrijk.

1841 Espartero wordt benoemd door de Cortes tot Regent. De kerkelijke goederen worden aangetast. De orde schijnt terug te keeren, maar de Christino's en de Progressisten zijn beiden onvoldaan.

1842 Barcelona staat op, vormt een republikeinsche junta en wordt gebombardeerd door Espartero. De stad geeft zich over. Oppositie tegen Espartero van de zijde der Progressisten, die in de Cortes de meerderheid hebben, en in

1843 een ministerie krijgen in hun geest. Nieuwe bewegingen tegen de partij van Espartero. De Moderado's en de Christino's vereenigen zich met de malcontenten uit de radicalen. Catalonië staat op onder Prim. Malaga en Granada volgen. Pronunciamiento's.

Een voorloopige tegenregeering verklaart Espartero vervallen van het Regentschap. Madrid wordt door Navaez ingenomen. Espartero vlucht naar Engeland.

Narvaez, O'Donnel en Concha (moderados) Ministers, Lopez (progressist) aan het hoofd van het Ministerie. De Moderados hebben het meeste baat bij Espartero's val.

De Cortes verklaren Isabella meerderjarig (8 Nov.). Lopez treedt af. Na hem Olozaga, Gonzalez Bravo. Maria Christina wordt teruggeroepen.

1844 Herziening van de constitutie van 1837 in behouden zin. Narvaez en Martinez de la Rosa in 't Ministerie. Militaire regeering.

- 1845 Don Carlos doet afstand ten gunste van zijn zoon, den graaf de Montemolin. Spanning over het huwelijk van Isabella.
- 1846 Huwelijk van Isabella met haar neef Francisco de Assisi. De Hertog van Montpensier, zoon van Louis Philippe, huwde met Maria Louise, zuster van Isabella.
- 1847 Ministerie Isturiz en Pacheco.
Serrano komt in gunst aan het hof van Isabella. Oppositie tegen Maria Christina en de moderados. Serrano en de progressisten winnen hun zaak. Christina verwijderd zich.
Narvaez komt nu spoedig door hofintrige aan het bewind. Christina komt terug. Serrano wordt verwijderd.
- 1848 Oproer te Madrid, door Narvaez onderdrukt. Cabrera poogt de Carlistische beweging te hernieuwen; doch de pretendent, de graaf de Montemolin, wordt in
- 1849 door de Fransche politie gevangen genomen.
- 1850 Narvaez zegeviert over den tegenstand, hem geboden, door R. Katholieken en buitenlandschen invloed.
- 1851 Onlusten op Cuba. Lopez gedood.
Narvaez door Bravo Murillo opgevolgd. De absolutisten komen aan het roer.
- 1852 Nieuwe regeeringsvormen voorgesteld in autocratische geest; oppositie; kamerontbinding.
- 1853 't Eene ministerie na het ander treedt af.
- 1854 Soldatenoproer te Barcelona en Saragossa tegen het kabinet Sartorius.

Liberale Unie van Moderados en Progressisten.
Generaal Leopold O'Donnel eischt de verwijdering van Maria Christina en het ontslag van 't ministe-

rie Sartorius. Christina's paleis wordt verbrand. Isabella benoemt Espartero tot Minister-president, die door de voorloopige regeering te Saragossa tot Generalissimus was benoemd.

Nieuwe Cortes. O'Donnel minister van oorlog. Maria Christina gaat weder over de grenzen. De Cortes besluiten tot de opheffing der bezittingen in de doode hand.

1856 Espartero trekt zich terug. O'Donnel wordt hoofd van het kabinet. Oproer van de ultra-progressisten te Madrid, in bloed gesmoord.

Narvaez wordt weder minister met Nocedal. (Moderados thans meer kerkelijk gekleurd onder den naam van Nieuw-Katholieken.)

1857 Strengere wetten op de pers. De invloed der Cortes wordt besnoeid tegen de constitutie van 1845 in. De ontevredenheid van het Hof doet Narvaez vallen.

1858 O'Donnel hoofd van het kabinet door den gezamenlijken invloed van de liberale moderados en progressisten.

1859 Republikeinsche en democratische pronunciamiento's in Andalusië en Estramadura.

1860 Oorlog met Marokko. Slag bij Tetuan. Opstand van Ortega, ten gunste van den graaf de Montemolin, die als Karel VI wordt geproclameerd te Tortosa. De twee zonen van Karel VI worden gegrepen en over de grenzen gezet.

1861 Oorlog in Mexico. Prim wordt opperbevelhebber; maar hij trekt zich met zijn leger terug.

1863 't Ministerie O'Donnel maakt plaats voor dat van Rios Rosas en Pacheco.

1864 Miraflores vormt een kabinet uit de Liberale Unie. De constitutie van 1845 wordt hersteld op beteren voet dan in 1857. Door de hofpartij en door oproeren der radicalen valt het ministerie. Prim, als betrokken in de zaak, vlucht.

Narvaez Minister met een kabinet van moderados en met liberaal programma. Maria Christina komt terug. De progressisten onthouden zich van de stemming. Strengere bepalingen tegen de pers, o. a. tegen Castelar en Montalvan.

1865 Complot van de Iberische Unie in Valencia, ter vereeniging van Spanje en Portugal. Nieuwe dwangbepalingen. Narvaez treedt af.

O'Donnel Minister-president. Serrano kapitein-generaal van Madrid. Nieuwe kieswet. Vrijheid van drukpers.

Rustverstoring van de progressisten onder Prim. Zij eischen algemeen stemrecht, scheiding van Kerk en Staat. Maar ook de reactionaire partijen, de moderados, werken en woelen.

1866 Generaal Prim geeft in N. Castilië het sein tot een progressistisch pronunciamiento. Ook in andere steden heerscht opschudding. Zij wordt onderdrukt. Prim vlucht naar Portugal. Nieuwe opschudding in Madrid en Salamanca. Bloedig krijgsgerecht. Door strenge bepalingen worden de constitutioneele vrijheden opgeheven. De hofpartij is nog niet voldaan.

Narvaez wordt weer Minister-president met een kabinet van moderados, onder hetwelk Gonzales Bravo. Absolute regeering met clerikale sympathiën.

Oppositie van de Cortes door Rios Rosas en Serrano. Zij worden gegrepen en gebannen. O'Donnel

- maakt zich uit de voeten. Doodstraf op persdelicten
- 1867 Dood van O'Donnel.
- 1868 Dood van Narvaez. Gonzales Bravo volgt hem in het bewind op. — Montpensier moet het land ruimen. Serrano en anderen worden verbannen naar de Balearische en Canarische eilanden. — Sept. 12. Prim komt in Spanje terug. Vereeniging van unionisten, progressisten en democraten. — Sept. 17. De opstand breekt uit. Proclamatie van Topete aan boord van de Saragossa voor Cadix. Prim voegt zich bij hem. — Sept. 19. De verbannen generaals keeren terug. Andalusië verklaart zich voor den opstand. — Sept. 28. De troepen van Isabella, onder bevel van Novaliches, worden door Serrano bij Alcolea verslagen. — Sept. 30. De koningin Isabella vlucht naar Frankrijk. — Oct. 4. Serrano stelt zich aan het hoofd van het bewind. Prim Minister-President. — Oct. 11. Het Concordaat door het volk verbrand. De Jezuiten-orde opgeheven verklaard. — Dec. Oproer te Cadix.
- 1869 Januari. Oproer te Malaga. Het gouvernement verklaart zich voor de monarchie. Moord te Burgos. — Febr. Carlistische benden vertoonen zich in Catalonië. Opening der Cortes door Serrano. Deze dragen hem de uitoefening van het hoogste gezag op. — Mei. De Cortes verklaren zich voor de erfelijke monarchie. — Juni 6. De nieuwe grondwet afgekondigd. Serrano door de Cortes tot Regent benoemd. — Dec. Candidatuur van den hertog van Genua voor den troon van Spanje, door de hertogin-moeder afgeslagen.
- 1870 Januari. Wijziging in het Ministerie. Castelar's voors tel

tot algeheele uitsluiting der Bourbons van den Spaanschen troon door de Cortes verworpen. Topete verklaart zich voor de candidatuur van Montpensier. — Maart. Don Henriquez de Bourbon door Montpensier in een tweegevecht gedood. — April. Onlusten te Barcelona en in geheel Catalonië, te Sevilla, Alcalá en elders. — Juli. 3. Prins Leopold van Hohenzollern aanvaardt de candidatuur voor den troon van Spanje. — Juni 12. Prins Leopold ziet ten gevolge van de bezwaren door Frankrijk geopperd van de candidatuur af. — Nov. 16. De hertog van Aosta door de Cortes tot koning verkozen. — Dec. 27. Aanslag op het leven van Prim. — Dec. 30. Prim sterft aan de bekomen wonden; Amedeus landt te Carthagena.

1871 Jan. 2. Intocht des konings te Madrid. — Juli. Zorilla volgt Serrano in het ministerie op. — Sept. Reis des konings door de provinciën. — Oct. Malcampo vervangt Zorilla. — Dec. Kabinet Sagasta.

1872 April. In het Noorden vertoonen zich op nieuw Carlistische benden. — Mei. Ministerie Topete. — Juni. Ministerie Zorilla. — Juli. Proclamatie van Don Carlos aan de bewoners van Catalonië, Aragon en Valencia. Aanslag op het leven van den koning en de koningin. Reis des konings door de noordelijke provincies. — Oct. Oproer te Ferrol. — Nov. Spanning ter zake van de benoeming van Hidalgo tot Kapitein-Generaal der Baskische provinciën. Het ministerie handhaaft de benoeming. De slavernij op Portorico op voorstel van Zorilla door de Cortes afgeschaft. De Carlistische opstand breidt zich uit.

1873 De spanning over de benoeming van Generaal Hi-

dalgo duurt voort. 11 Febr. Amadeus doet afstand van de regeering. De Cortes benoemt eene Permanente Commissie; Figueras hoofd van het ministerie. Verzet van de zijde der conservatieven en radicalen onder Serrano. — Op 23 Februari slaat de partij der federatieve Republiek haar slag en komen Castelar, Pi y Margall en Salmeron aan het bewind. Serrano neemt de wijk naar Frankrijk. — Juni 1. Pi y Margall, chef van het Uitvoerend Bewind. Hij is de partij der Federalisten toegedaan. Opstand en gruwelen te Alcoy, door de radicalen aangericht. Generaal Velarde wordt ter betengeling van den opstand afgezonden. Troebelen te Seville. Cadix, Granada, Cordova, Valencia verklaren zich onafhankelijk. Salmeron, hoofd van het ministerie. De oproerige steden worden onderworpen door Generaal Pavia. Carthagena houdt stand. 8 Sept. Castelar vervangt Salmeron.

1874 Jan. 2. Bij de opening der Cortes vraagt Castelar een votum van vertrouwen, 't welk geweigerd wordt. Als de nieuwe benoeming zal plaats hebben (Pi y Margall?) jaagt Pavia de Vergadering uiteen. Serrano President der Republiek. Naast hem Topete, Garcia Ruiz, Sagasta, Martos, mannen van verschillende kleur. Val van Carthagena. — Maart en April. Bilbao wordt door de Carlisten belegerd; door Serrano en Concha ontzet. — Juni. Concha sneuvelt bij Estella.

INHOUD.

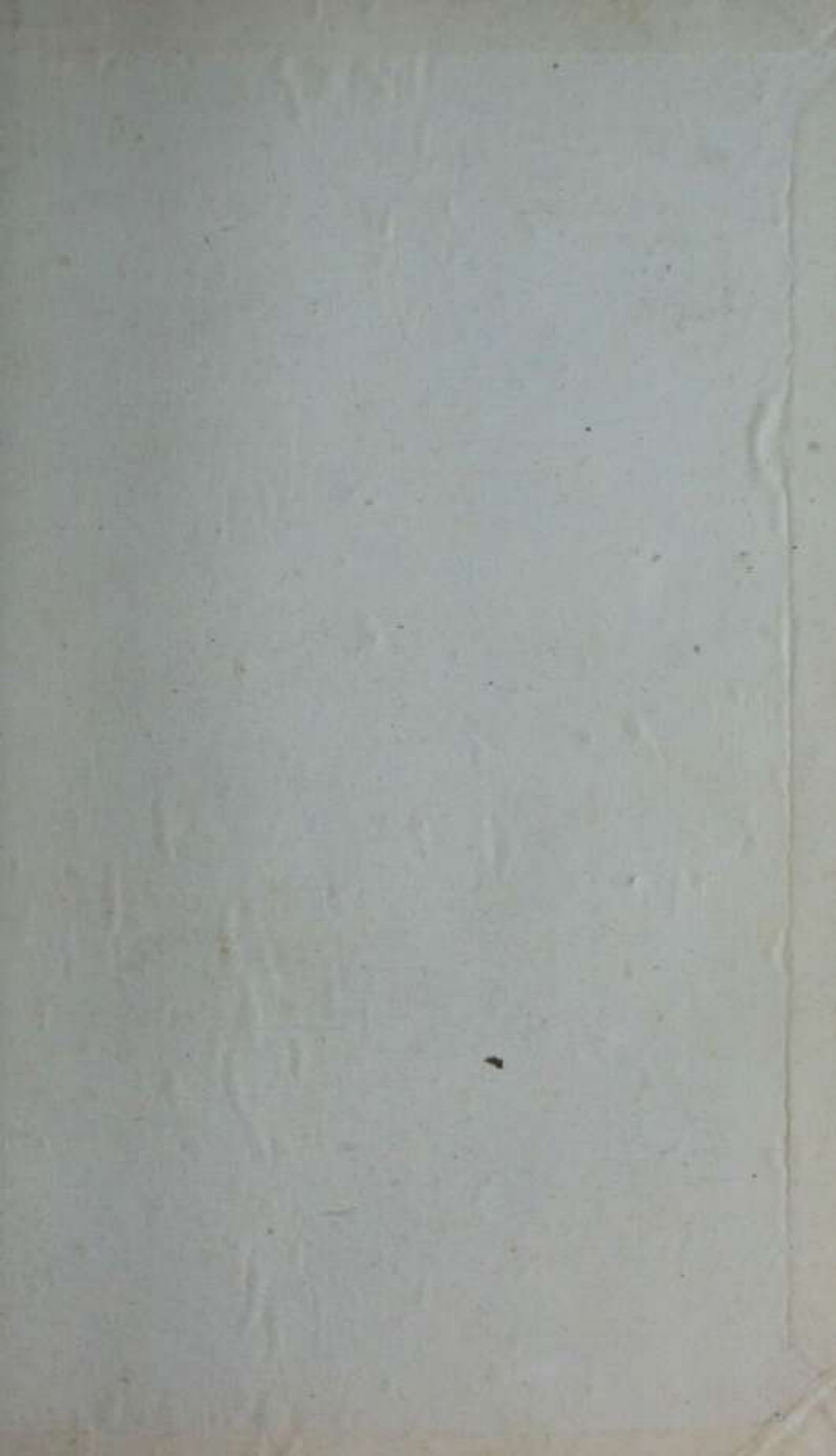
	Bladz.
I. Bayonne en Biarritz, waar men al in Spanje is.....	1
II. Een eerste bezoek aan het Carlistische kamp.....	25
III. Dios, Patria y Rey.....	62
IV. Don Carlos, zijn echtgenoot en zijne plannen.....	72
V. Van Bayonne naar Madrid.....	80
VI. De federalistische staatsgreep en hoe 't gemeen den baas speelt.....	95
VII. Federalistische verkiezingen en feestelijkheden.....	103
VIII. Op het Zilvergebergte.....	114
IX. Santa Cruz.....	123
X. Kerkelijke zaken.....	143
XI. Het veld van eer.....	157
XII. Hoe de Spanjaard vecht.....	192
XIII. Alfonsisten en Carlisten.....	210
XIV. Prim en Amadeus.....	224
XV. Spaansche republikeinen.....	241
XVI. Castelar en Figueras.....	254
XVII. Maarschalk Serrano, hertog de la Torre.....	268
XVIII. Adios!.....	277
Overzicht der voornaamste gebeurtenissen in Spanje van 1788-1874.....	308

ERRATUM.

Pag. 233 laatste regel, staat: '69 lees: '72.

ORI-
ET-M
8-92

F
Est. 12
5125

2
Lithography

Est.